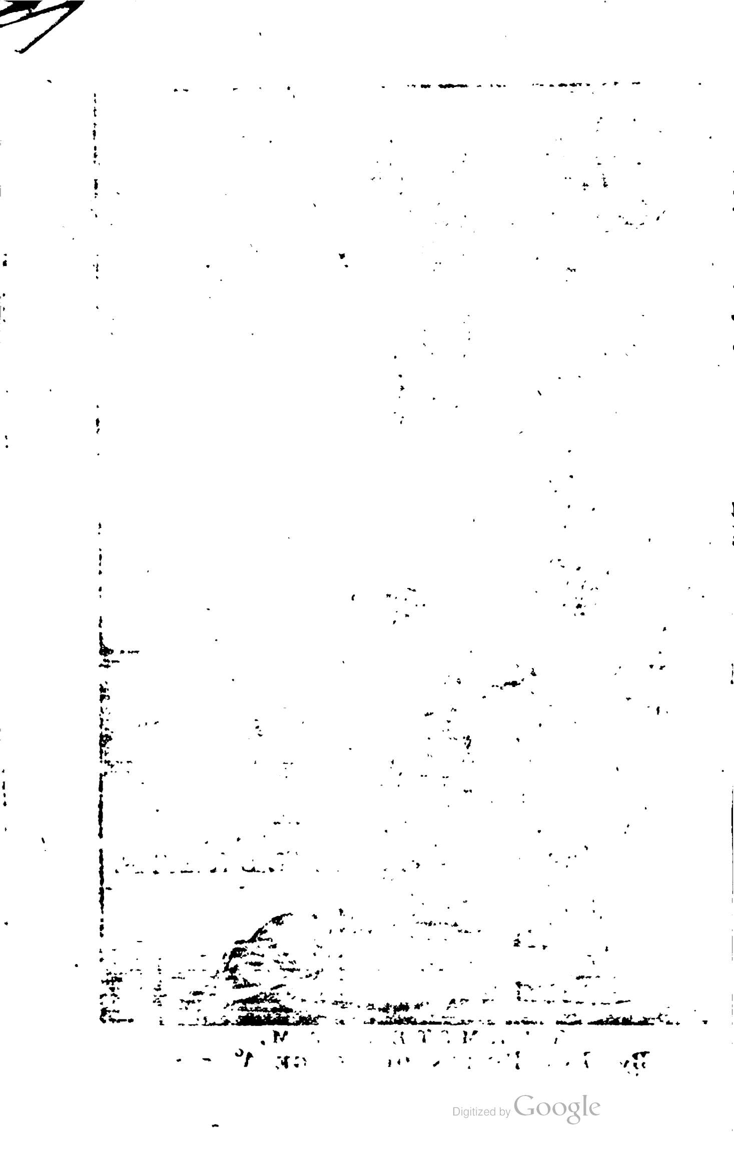

HW 5NA1 2

VE
RI
TAS

Tot AMSTERDAM,

By JAN ROMAN DE JONGE, A°. 1735.

VIERDE DEEL VAN DE REPUBLYK DER HEBREEN, Of Gemeenebest der JODEN.

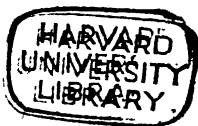
Handelende van de Bedieninge des Tempels; Zoo die was in de daagen van de Zaligmaaker en korts voor de Verstooringe van Jerusalem.

Nieuwlijx agtervolgd op de drie stukjes, eertijds uytgegeeven door W. GOEREE.

En insgelijx met Printverbeeldingen en noodige Blad-wyzer verrykt.

t'AMSTERDAM,
By JAN ROMAN de Jonge,
M. DCC. XXXV.

VOOR-REDEN.

IE hier Bescheiden Leezer, een Vierde Deel van de REPUBLYK DER HEBREEN of *Gemeene-Best der Joden*; als een fraay en nuttig Vervolg op de voorige drie Stukjes, nu reeds tot zes-maal herdrukt en met genoegen geleezen: 't geen den Drukker de hoop deed hebben, dat ook zyn Bekosting aan dit Vierde Deeltje besteed, den Nederlander niet minder zou aangenaam zyn; op wiens verzoek wy 't zelve, zoo veel ons de Tyd toeliet, uit eenige fraaye Uittrekzelen en Zuinig-zaamgegaarde Brokjes, die de Bedieningen des Tempels in de Laatste Tyden van 't Joods Gemeene-best aangaan, by-een gebragt, en in 't overzien zoo hier en daar van 't onze wat hebben ingelast: Op dat het ten minsten grootdeels in Styl en Taal, de voorgaande Werkjes te naader quam. Het is derhalven ons Werk niet, en willend ook geenzinds daar voor gehouden hebben: Maar hebben 't egter wel de pyne waard geagt dat het in 't ligt quam, van weegen veele aanmerkelyke Staaljes die daar in van der Joden Godsdienst voorkoomen: en wel inzonderheid zulke, die 't Bestel des Tempels onder derzelver Overpriesters, Hoofdmannen en Oudsten des Volx aangingen; en te dier-tyd de Band der gantze Republyk hielpen staaven: En overzulx te bet van dien aart zyn, datze den opmerkenden Leezer, veele Spreekwyzen en Zinspeelingen, die in d'Euangelize Historien voorkoomen, konnen OpHelderen en verstaannelyker maaken. Wy hadden omtrent voor tien Jaaren geleeden, in de Voor-Reeden onzer Joodze Oudheden, (die nu ter tyd ook weederom herdrukt zyn,) beloofd noch twee Stukjes op de voorige drie van die Stoffe te laa-

ten

ten volgen; Doch de noeste beezigheid die wy aan het Toetakelen van onze Mosaïze Oudheden, of Historie der Hebreeuwze Kerke gevonden hebben, heeft ons in diervoegen zoo wel de tyd, als een groot deel van die voorgenome Stof uit de hand gerukt, dat we wel voor zoo verre geen woord gehouden, maar nogtans aangaande de Stoffe zelf, niemand van de Liefhebbers der Joodze Zaaken meenen te kort gedaan te hebben. Als waar in wy den Oorsprong der Joden, die ouwlinx, HEBREEN en ISRAELITEN genoemt wierden, uit derzelver uiterste Geheugnis opgehaald en bezien hebben, hoe dat Volk uit d'eenige Vader Abraham voortgesprooten, eerst onder veelerhande Avontuuren uitgebot, naderhand door een Plegtelyk Toebereidzel, tot een Dienstbaar Jerusalem geworden is, dat onder een Wet van Ceremonien, die veele schaduwen en Voorbeeldige aanduidingen inhield, teegen d'Afgoderye in bewaaringe gesteld was op den Messias: Een onderneeming daar men ligt van denken kan, Dat veele zaaken op de rye te zetten waaren, waar van elk niet even-eens gevoeld en waar van wy reeden gegeeven hebben in de Voorreeden van dat Werk, waar mede wy 't zelve aan de voortreffelyke Burgerschap deezer groot geziel-de Stad hebben toegeëigend. En zulx wel zoo veel te liever alswe daar in eenige staalen tegen sommige aalwaerdige Bybelvitters hebben bygebragt, waar in wy de plompe lasteringen die onder ons te mets teegen de Heilige Schryvers in zwang gaan, verdadigd hebben; en wel inzonderheid de Goddelyke Wonderen door Moses in de Velden Zoans en aan de Zee, met veel kragtige bewyzen op zyn tyd en plaatze gestaafd; en zo ook de Fabel van Eebb en Vloed tot de doorgang der Israëliten (door welke de moedige Egiptenaaren verschalkt

ſchalkt zyn) t'eenemaal hebben uitgewiſt. Het zou hier mogelyk niet paſſen op-te haalen, wat al leurige dingen de Spotters en Laſteraars nu en dan tegens de Heilige Hiſtorien hebben te grabbel geworpen, maar hebben alleen luſt om te zeggen, dat ons dit al meede geen gering blyk van vuilaardige onkunde toeſchynd; dat zulke Bybel-vitters, de Koning Salomon, (hierom, dat quanswys zyn Wysheid hoog geroemd ſtaat,) voor een Botterik in de Wiskonſt houden, dat hy 1. Koningen 7: 23. de omloop van zyn Kopere Zee, niet maatreedig tot de middelyn beſchreven heeft. Want behalven dat Salomon de Schryver van dat Boek niet en is, (maar veel-eer Ahia de Siloniter, en Nathan en Jedi, &c. 2 Kron. 9: 29.) is aan elk die de Heilge Boeken geleezen heeft, kennelyk genoeg, dat de gewoonte der Heilige Schryvers niet en is, de Meetkunſt te leeren, en zoo nergens in diergelyke zaaken van Meeting en 't opnoemen van Getallen, zich van Gebrookens, maar van Volle Getallen en Maaten bedienen, gelyk de geleerde Uitleggers dit ſtuk en alle andere van die natuur, gewoon zyn tot genoegen te verklaaren. En gelyk wy voor ons deel ook daar in voldaan zyn, gemerkt de gewoone Styl der Heilige Schrift en 't verſchil in dit geval, naa de proportie-reekening van Archimedes, ſlegts een El en drie zeevende deelen meer tot den omloop uitleeverd, hebben wy nochtans naader op de zaak lettende, dit ſtuk zoo net in de Heilige Schrift bepaald gevonden, dat alle teegeſpreeking op ſtroo geleid, en de Meeting der Heilige Schrift (zoo alsze daar leid,) waaragtig en goed is, en met de *Mechaniſe*, dat is, d'Handwerkkonſtige Praktyk-Oeffening, gelyk ſtaat. Zoo dat wy ons verwonderen dat niemand van al die onzes

weetens, dit Stuk ter hand gevat hebben om van Schryf-fout te beschermen, 't zelve tot noch toe niet en zyn ontwaar geworden: Daar de zaak zoo eenvoudig en klaar uit zig zelven kennelyk is, dat we over onze eigene traagheid zoo veel te meer gemelyk zyn als ons de wortel van deeze waarheid, meer dan over vyftig Jaaren bekend stond. Wy zeggen dan, dat de Heilige Historischryver, willende den omloop der Kopere Zee tot de evenreedigheid der middelyn bepaalen, hy zyn beschryving naavolgens de *Meskanise* of Handwerktuigelyke Proportie (die de *Diameter* een derde van de *Circumferentie* geeft,) heeft ingesteld: en 't lust ons dat wer hier de Proef van by zetten.

Het is bekend, dat alle Opening van eenige Passer, altyd de halve Diameter, of middelstreep van de Cirkel bevat, die uit een derzelver punten getrokken word, en by gevolg zoodaanig de onderlinge wortel van des Cirkels omloop verstrekt, dat de kring uit dat punt opgemaakt, Zes gelyke halve *Diameters* in haar omloop bevat. Zoo wy nu tot de Meet-kunde der Heilige Historie, stellen, dat by voorbeeld, de halve Diameter vyf Ellen begrypt, zal de heele Diameter voorzeeker tien Ellen zyn, en de kring uit evenreedigheid van zes halve Diameters, dertig Ellen houden, gelyk de Heilige Historie zeyd: Want zes maal vyf is dertig, en twee halve Diameters van vyf Ellen maaken een heele Diameter van tien Ellen; de driemaal tot de Proportie van den omloop genoomen, met den inhoud gelyk staat. En zoo 'er yemand noch aan twyfeld hy bezie hoedaanig de Werkluiden, om 't middelpunt van een leedig opgeslaagen Vat te vinden, (op datze na een gewisse reegel, de wortel hebben, om 'er

een

een Bodem toe af te schryven,) gewoon zyn den omloop van 't ydel Vat, aan de Kamboord, in zes gelyke deelen af te passen; waar van hen een deel, te gelyk het middelpunt en d' halve Diameter aanwyst, uit welk zy het Bodemstuk gelyk tot de inhoud van den omloop des Vats afschryven, en ons verzekerd, dat de Heilige Histori-Schryver de proportie zeer wel na de Mechanise werkdaad heeft ingesteld, 't geen 'er te betoogen stond: En ons genoegzaam aanwyst, hoe wel de wyze Konink gezeid heeft: *De Spotter die Wysheid zoekt en vind ze niet; Maar de Weetenschap is voor den Verstandigen Licht;* Proverb. 14:6. Wy doen 'er voor het tegenwoordige by, dat heel die afgedaane moeite van dat groot werk, ons geenzints de lust noch de neerstigheid zoodaanig heeft doen ontvallen, dat wy niet en zouden in hoope leeven, om zoo het de goede Godt mach believen, zyn kracht voor een kleine tyd in onze swakheid te volbrengen, wy gezind zyn onzen arbeid over DE HANDELINGEN DER APOSTELEN van langerhand t'zaam gegaart en opgeleid, te bedisselen, en in diervoegen in 't licht te geeven, als wy dat kostelyk Boek-Juweel, tot een Grondvest van 't Kristen Geloof, uit de Joodsche, Griekse en Romeynse Oudheden, en den arbeyd der beste Kerkelyke Schryvers hebben opgehelderd, en vast beezig zyn te verryken met nodige Print-Verbeeldingen, Reys-Tafereelen, Aal-Oude Penningen, Inscriptien, Tronibeelden, Kleedingen, Geregtshandelingen, Straf-Oeffeningen, Kerkendwang, Amptmanschappen, Feest-vieringen, Offer-Dienften, Oude Schipvaard, en meer andere Antiquiteyten, die ouwlinx in de vermaardste Landschappen, Steeden, Kolonien, Zeehavens en Eylanden t'huys hoorden: En welke de Apostelen te

Water en te Land doorreist, en aldaar het Euangelium met grooten opgang, aan Joden en Heidenen verkondigt hebben: En wy verder daar in zullen aantoonen, wat zeldzaame ontmoetingen en heevige tegenstreevingen, zy in de Joodse Synagogen, en by de volken van Asie, wegens derzelver Afgodise Zeeden en bygeloovige Godsdiensten, onder Grieken en Romeinen geleeden, en te gelyk de kennis van den Waaren Godt, met de Leere van Jezus de Nazareener, al-om uit de Goddelyke Wysheid tegens de Heidense razernyen en waanwyze Filosoofen verdadigt hebben. Een werk dat wy begonnen hebben met de Hemelvaart des Zaligmakers, en door gemeenschap der Waereldlyke Historien (rakende den Staat der Joden onder de Roomsche Mogendheid), achtervolgt hebben, tot op den Ondergang der Joodse Republyk, en van daar tot op de Eerste Kristen Keizers.

En al hoewel wy voornemens waren, met deze Uitweidinge afscheid te neemen, zal 't nochtans geen misstand geeven, den verstandigen Leezer een beknopt verslag te doen, aangaande de zaaken die hem in dit stukje zullen voor koomen. Want gelyk het Tytel-Opschrift zeid, dat daar in de Bedieninge des Tempels zal te vinden zyn, zoo als die was ten tyde van de Zaligmaker, en korts voor den Ondergang der Joodze Republyk, scheen die toeleg af te eyssen, dat daar aan ten minsten een ruyg Ontwerp van de Tempel-Grondt, tot der zelven Opstal, niet en ontbrak, en daar by aangetoond wierd, hoedaanig de Stadt Jerusalem, ter aanloop van dat vermaard Heiligdom, gelegen lag, en in wat voegen den Brand-Offer-Altaar, het Middelpunt van alle meeting des Tempels, en gelyk-zydige Uit-en Ingan-

gangen der zelve verstrekte; waar in nochtans de meeste verschilligheid, en verwarring der Schryvers by Joden en Kristenen bespeurd word: Voornamelyk omtrent de Voorhooven; die eenige ongelykzydig, andere te onmanierlyk groot, en verre buiten den ommeswaay des Tempelbergs hebben uitgerekt, ter tyd alsze zig bemoeiden, de beloofde Herbouwinge van dat Huis by Ezechiël, Geestelyk te verklaaren: Waar van hier alleen zooberlyk en egter niet heel onnut gerept word. Voor al worden de Poorten des Tempels beschreeven, van weegen veele en verscheide dingen die daar omtrent pleegen te geschieden, en welke de voorname in-en uitgangen waaren, en iets opmerkelyks omtrent voorgevallen is: En zoo vervolgens, hoedanige Schat-Kamers, Dorpelwaarders, en Dag en Nagt-Wagten daar toe behoorden. Waar toe meede de byzondere Bouwgevaarten omtrent de Tempelberg op de rye koomen: En zoo voor al, de Burgt Antonia, als de Leegerplaats der Romeinze bezetting, die te deezer tyden teegen alle opkoomende Onrust en Oproer de Joden de wagt hielden, en deun by de hand waaren, als 'er iets onder dit Volk gaans was: Waar van een voorval te zien is, Act. 21: 30-40. Gelyk dan ook die Vaste plaats aan de Noord-Wester zyde des Tempelbergs geleegen, zeederd dat Judëa onder de Roomze Moogendheid gebukt zat, de bewaarplaats der Hoogepriesterlyke kleederen was. Hier op koomen de Voorraad-plaatzen der Winkelhouwers en Kraamers voor den dag, alwaar de dingen verkogt wierden die daagelyx tot Beloofde en Vrywillige Offerhanden der byzondere Persoonen van nooden waaren, op datze niet verre te zoeken waaren: Insgelyx de Zitplaats voor den Grooten Raad,

en

en wat zoort van Godgeleerde Schoolen in de Voorhooven des Tempels waaren, alwaar zig onder anderen de Profeeteſſe Anna, dag en nagt onthouden heeft. En gelyk de laaſte Vernieuwing des Tempels door Herodes gedaan, ongetwyffeld eenige verandering in de Bouwgeſtalte zal gemaakt hebben; alzoo kan het daar van voortgekoomen zyn, dat veele dingen by Joſefus: de Joden en d'Euangelize Hiſtorie, aangaande den Voorhof der Heidenen, der Vrouwen der Mannen, en der Prieſteren, beneffens de Kameren, Schatkiſten, Trappen en andere zaaken, niet al te gelyk ſtemmig, aan die van Salomon, en Zorobbabel, over een te brengen zyn. Booven dien vind men in de laatſte tyden der Joodze toeſtand, verſcheyde dingen door verval, en viezigheid der Schriftgeleerde Secten in gevoerd, die miſſchien ouwlinx niet tot de Bedieninge des Tempels behoorden, en nergens gewag van te vinden is: Onder welke men niet onbedenklyk de Tafelen der Wiſſelaar, en Ontfangers van 't Hoofd-geld des halven Sikels, 't Verkoopen van Oſſen en Schaapen, en Duyve-Kraamers, reekenen mag. Alle welke dingen hier tot de Bedieninge des laatſten Tempels beknopt zyn t' zaam geraapt: Als meede in wat Voorhof, Portaal, Galerye, en Kamervertrek, elke byzondere Plegtigheid beſcheiden was: Dat zeer veel helpen kan, om de dingen, die inzonderheid in 't Euangelium voorkoomen, ter regter plaats t'huis te brengen, Onder-en tuſſchen waaren de Zaaken die den Grooten Raad der Jooden aangingen, zeer naauw aan die van den Tempel en de Godsdienſt verbonden, en hadde ook langen tyd haar Zitplaats aldaar. Waar toe zy Overſten, en gewiſſe Staatvolgers hadden die de ſtervende op de hielen traaden, en op 't beſtuur van 't Kerkelyk en Weereldlyk agt gaaven:

En welke zederd Ezdras, tot een weinig naa den Ondergang des Tempels, als Hoofden der groote Synagogen volhard hebben. En gelyk de Bedieninge des Tempels zeer Heilig gehouden wierd, zyn de Joden veel minder naalaatig geweest, de zelve naa haare Overgeleverde viezigheden naaukeurig te kewaaren, als de waare Heiligheid in haar eigen wandel te betragten: Zoo datze zelfs veele Straffen teegen de Overtreeders van haare eigen opgezette Lasten instelden, terwylze 't voornaamste van de Wet met geen Vinger wilden aanraaken. Daar nu zoo veele Diensten naaukeurig moesten waargenoomen worden, waaren verscheide Amptmannen, Oversten en, Oppassers noodig, op dat de Ordens der Priesters, Leviten, Hoofdmannen, Deurwaarders, Zangers, Steehouders en meer andere, haere Lot beurten waarnaamen; welkers bestel, en beezigheid zoo in de Daagelyxze Dienst, als op de byzondere Hoogtyden en Feest-vieringen niet vergeeten zyn: Als waar toe zy haare vaststellinge naa Moses voorschrift, uit de Nieuwe Maanen af-haalden, op dat het Volk en die de Tempel-Diensten hadden waar neemen, alles tydelyk beschikten wat daar toe te beschikken was; en zoo de Godsdienst in Eere en alles buiten verwarringe bleef. Daar dan de Bedieninge van alzulke Plegtigheden, in een beknopt Boek-deeltje verhandelt worden, scheen 't niet onvoegzaam, des Leezers aandagt met zommige Print-Tafereeltjes te hulp te koomen; en de Drukker heeft ook niet te kaarig willen zyn die kosten te draagen, gemerkt veele Leezers haar ruym zoo wel met de Oogen, als met het vormen van Denkbeelden door eigen gedagten weeten te behelpen. Dus zal men hier dan het Joodze SANHEDRIN, of Grooten Raad der Joden, onder

de

de Vertoogschetzen te vooren koomen, zoo als de zelve gewoon was in de vermaarde Kamer GAZITH te zitten, en de Vierschaare voor alle hooggaande zaaken te spannen. Op een andere plaatze zal hy de Afgodize Reiniging, of toewying der Jonge Kinderen, in TOPHET, of Trommel-Dal der Zoonen Hinnoms, ontwaar worden; als in weke plaatze men de Jonge Kinderen door het Vyer, dat is tusschen twee groote Vyer-hoopen, deede doorgaan; andere, in sté van aan den waaren Godt toe te heiligen, ter Onmenschelyker Verbrandinge, aan den Duivel-Godt Moloch, onder spel en Trommel-Klank wierden overgegeeven. Ook zal hier geen Afbeelding ontbreeken van der Joden wantrouwige behandeling van 't ingekoomen Geld, dat uit de Offerkisten genoomen, in de Schat-Kamer gebragt, en op zeekere gezette Daagen, niet zonder t opzicht van een Zielwagter daar wierd uitgehaald. Waar toe ook gedagt werd, aan het Inzaamelen van 't Jaarlyx Hoofd-Geld des halven Sikels, zoo als de Wisselaars tot dien ontfang met haare Tafelen beneeden in den Voorhof der Vrouwen zaaten, en door verval der tyden, daar ook Ossen, Schaapen en Duiven te koop hielden. Zoo meede met hoedaanig-een naauw toezigt de Nagt-Wagten elk haar gezette Post moesten waarneemen: En die slaapende gevonden wierden, van de Wagtmeester die de Ronde deed, de Kleederen aan brand gestooken, en wel digt men Stok-slaagen wierden afgerost. Ook word ter zyner plaatze gezien, in wat voegen de Eerstelingen, naa datze met ongemeene Vreugde, onder 't geley van een Bekransten Stier, Fluyt-Spel, en Verwellekooming der Jeruzalemze Burgerschap, tot den Tempel gebragt zyn, in Korven op de Schouder getorst, by den Brand-Altaar

wor-

worden uitgestort. Hoe daar naa ook de Looting des Hoogenpriesters op den Verzoendag, over de twee Bokken geschiede, waar van eenen was voor den HEERE, den anderen voor AZABEL, die naa de Woestyne wierd uitgeleid; Leviticus 16: 1. *Den weggaanden Bok* genoemd: Gelyk 'er ook in een Vertoogschets gedagt word, aan de Zeevenjaarze Wet-Leezing, die door den Koning voor het Volk geschiedde, waar in hem de Priesterlyke Mannen en Leviten ten dienste moesten zyn. Als meede op welk een wys de Geesselstraf by de Joden in swang was; waar van dikmaal in de Euangelize Historie gerept word. Verder zal men 'er ook het bescheeren der Nazireeërs afgebeeld zien, zoo als die naa 't uitloopen der beloofde tyd, in een van de Keuken-Kamers des Tempels geschiede die aan de hoeken des Voorhofs waaren, alwaar de Offerstukken van haare aangebragte Slagt-offeren, in Keetels gezooden, en haar afgesneede Hoofd-Hayren onder dezelve verbrand wierden; waar van de Wet te zien is, Num. 6: 13-21. En misschien eenig ligt geeft aan die vierhoekze Voorhofjes met Schoorsteenen, Ezech. 46: 21-24. 't Geen verder niet zoo voegzaam in Print vertoond, of te lastig voor een klein Boek scheen, is 'er wat ruimer in opgehelderd; onder welke wy inzonderheid het ongemeen Vreugd-bedryf te tellen hebben, met welke het de Joden onder 't Water-Putten en begieten van den Brand-Altaar, op 't Loof-Hutten Feest zeer drok hadden; hoedaanige geene desgelyx op eenig Feest was: Zoo dat zelfs de Overste en Heeren van den Grooten Raad, daagelyx tot laat in den Nagt, om den Altaar dansten en sprongen, totze van vermoeidheid een einde moesten maaken: en zulx voor een overgroote Godvrugtigheid hielden: Welkers Waterput-

tinG

tinig, eertyds van de Zaligmaaker op den laatsten Dag van 't Feest, die de grootste was, zeer schoon uit Jesa. 55: 1. op hem zelven Zinspeelende, van de uitstortinge des Heiligen Geest verklaard is, Joan. 7: 38, 39. waar van de Apostelen op den Pinxter-Dag de Eerstelingen in een ruyme maate ontfingen, vergelykt Actor. 2: 17. met Joel. 2. 28. En 't had den Danssenden Joodze Raadsheeren misschien op die tyd nut geweest, zooze ook eens om de Belofte Jesa. 44: 3. gedagt hadden. Wat andere dingen meer tot de Bedieninge des Tempels behoorden, zal den bescheiden Leezer t'zyner plaatze verneemen: En wy desweegen aflaaten, hem dit Werkstukje verder aan te pryzen, maar 'er liever by voegen, datwe alleen op 't verzoek des Drukkers, (die 't geluste dit Vierde Stukje van de Joodze Republyk op de Pers te leggen;) een weinig de hand geleend hebben, op dat het zoodaanig mogt in 't Ligt koomen, als wy hoopen dat het ten minsten zommige zal aangenaam zyn; en zoo misschien den Drukker, door zulken gunstbewys aangemoedigt worden, iets meer van diergelyke Stoff in de Weereld te brengen: En onder-tusschen van onze kant gezind blyven, 't klein restant onzer Leefdagen zoodanig onder Gods hulp te besteeden; Dat het aan alle die waare Lief hebbers Gods en der Heilige Boeken zyn, niet heel scheemeragtig blyken zal. Datwe met alle noesten en hartelyke toegenegentheid zyn,

Haaren Verpligten Dienaar,

WILHELMUS GOEREE.

DE REPUBLYK DER HEBREEN, of Gemeene best der JODEN.

VIERDE DEEL.

Handelende van de Bedieninge des Tempels. &c.

I. HOOFT-STUK.

Dat de vaste plaatze der Mozaïze Godsdienst, *en verpligting aan den* Tempel, *een stevige band voor de* Joodze Republijk *was.* Joods Gemeene-best, *hoe een* Dienstbaar-Jeruzalem *genoemd. Tempel-grond op den* Berg Moriah *bezien.* Jeruzalem *hoe ten aanzien van den* Tempel *geleegen: met iets van de* Overwelfde Kluyzen, *die de Joden onder de Voorboven stellen.* Altaar, *boe het middelpunt van de* Meeting des Tempels.

pels. *Misslag der Uytleggers, die den* buytensten Voorhof des Tempels *by Ezechiel, onmanierlijk* Groot *maaken: Met een bedenking van* Ligtfoot *daar op; die uytgewist werd: En de vreemde gedagten der Joden, aangaande de* Oosterpoort naa den Olijf-berg, *verdagt gebouden.* &c.

Hoe het met de Republijk der Hebreen onder de H. Priester-Ordening, en Dienst der plegtige Offerhanden gelegen was; en welk daar in de voorschaduwende kragt der Zoen-Offerhanden zy geweest, is in't Derde Boek-deel, in dier voegen afgedaan, dat 'er genoegzaam aan scheen te resten, dat ook d'algemeene verpligting des Joodzen volx aan Jerusalem, dat is, aan de Moeder-stadt en Kerk-bewaerster der Mozaïze Godsdienst, t'eenigertijd aan den rey quam; en alzoo in volle ruymte gezien wierd; onder welk-een naauwkeurig bestel van zaaken, de Heylige bedieningen van der Joden vermaarden Tempel; en desselfs eenigen Altaar, als de vaste plaatze van de Godsdienst des O. Verbonds geweest zy. Want gelijk

dit

dit voorzeeker een steevige band aan 't Joods Gemeenebest verschafte, dat gants Israël, welk het Land Kanaans naa de Goddelijke belofte, ten erve gekreegen had; niet al te lang naar Abrahams tijden, van de gantze Weereld afgezonderd, en op een bequaame tijd, door de Wet van Moses zoodaanig in bewaaringe gesteld was; Dat zy aan eenigen Tabernaakel, en strax daar naa aan eeneenigen Tempel en 't Priesterdom van Aaron waren vast gemaakt; en daar by ook eenerley Wetten, Regten en Inzettingen hadden; en geen onderscheyd van gangbaar Geld, Maaten noch Gewigten in gebruyk hadden; jaa daar toe in heel haar Manschap ook noch verpligt stonden, op vastgezette tijden, naa Jerazalem op-te gaan, en aldaar de Jaar-Feesten, en te-gelijk den Tempel Godsdienstelijk te bezoeken: Alzoo scheen die zelvige ordentelijke Tempeldienst, onder de noeste bezorging der Levitize Amptenaaren, een voornaame grondvest te staaven, waar op de Joodze Republijk niet onvoegzaam met de naam van HAGAR, of *Dienstbaar Jeruzalem* heeft konnen genoemd worden, Gal. 4: 25. Gelijk daar van de plegtelij-

De vaste plaats der Joodze Godsdienst, een steevige band voor haar Republijk.

Joodze Republijk hoe een Dienst-

baar Jeruzalem genoemd. ke toebereydzelen, nu maar onlangs door een Liefhebber der Joodze Oudheeden, zeer uytvoerig in de MOZAÏZE HISTORIE DER HEBREEUWZE KERKE, den beminnaars der Bybelze Oudheeden, gulhertigh zijn meede gedeeld; en in groote Print-Tafereelen afgebaakend; om'er ons hier niet van nieuws meede te bemoeyen. 't Mag ons derhalven geluſten die vaſte woonſteede der Joodze Godsdienſt; (welcke Moſes den Volke zoo lang te vooren aanduyde, en de Konink Salomon navolgens het Model aan de vader David overhandigd, en uyt die rijke voorraad, in volle luyſter der beſtemder plaatze volbouwd heeft,) in deſſelfs uyterlijk beſtel en laſtige Bedieninge, ordentelijk te gaan bezien; en wel inzonderheyd in die tijd en ſtandsgeleegentheyd; als de zelve zederd der Joden weederkeering uyt Babel, onder Zerubbabel herbouwd, en van Herodes de Groote verbeeterd; ten tijde van de Zaligmaaker en zijn Apoſtelen, gereguleerd was: Als van welker later toeſtand, ons zoo wel de Euangelize Hiſtorien, als Flavius Joſefus en d'overleeveringen der Joden 't meeſte ligt ſchijnen aan de hand gelaaten

ten te hebben: Terwijl andere nu alreede werk gemaakt hebben, de Bouwgestalte des Tempels met veel omslag uytte pluyzen; en die van Salomon met de Tempelgezigten van Ezechiël overeen te brengen; alhoewel eenige, die inzonderheyd den vermaarden Coccejus, Ligtfoot en andere volgen, zig op niet al te steevigen grondvest daar teegen hebben in de wind geleyd; dewijl haare bedenkingen veel meer op Profeetize verklaaringen, en 't geen hen daar toe uyt de Godgeleerdheyd al zinspeelende te nutte scheen; als op een verstandige Bouwkunde, en regelmatige redeneeringe steunen. Die 'er lust toe heeft, mag 'er op naazien, 't geen daar van by den vermaarden Villalpandus, Capellus, Vitringa; en in de Joodze Oudheeden gevonden word; en vergelijken 'er meede, wat den Heer Coccejus gelust heeft daarteegen in voordeel van zijn Heer Vader in te brengen; maar van zijn Party niet schuldig gebleeven is, gelijk in dat verdadiging schrift te zien is, dat gemelde Heer Vitringa daar toe heeft afgerigt. En alhoewel wy niet van 't zin zijn, daar van iets in 't byzonder op te haalen, zal 't ons miss-

ſchien hier of daar niet ontduyken mogen; daar de Bedieninge des Tempels ons te mets een plaatsbeſchrijving afpracchen zal, zoo datter ook wel de aanwijzing van een bepaalde grootte en derzelver benaaming niet geheel zal mogen ontbreeken.

Tempel grond op den berg Moriah bezien. Als wy dan hier toe werk beginnen komt ons miſſchien wel eerſt de grondvlakte en ſtands geleegentheyd des Tempels te vooren; op welk de zelve niet zonder eenige aal-oude voorſchaaduwing en aanduydende benaaming gebouwd lag: Deeze word ons 2 Kron. 3: 1. genoemd, den berg *Moriah*; dien David daar toe was aangeweezen, en

Jeſa. 2. 2. daar van by Jeſaias, *Den Berg des Huyzes des Heeren* genoemd. Doch waar van daan dien berg zijn naam mag hebben, daar van zij de giſſingen verſcheyden; maar zy ſchijnd van Godt voorbeſchikt te zijn, waar toe zy naderhand gebruykt is; zoo door het Vyer

1 Kron. 21: 26. en 22. 1. van den Hemel afgedaald, als voorheen in de Offerhande van Abraham, die aldaar Iſaak, (tot een afbeeldzel van een

Gen. 22. 2. andere Offerhande) voornam te ſlagten.

Berg Moriah waar van zoo Ondertuſſen ontbreeken geen die meenen, Dat deezen berg *Moriah* genoemd

is, van *d'Onderwijzinge*, om dat van gedaar de Wet en d'Onderwijzinge is uytgegaan in gansch Israël. Andere gissen dat dit woord afkomd van het woord Mor, dat is, *Mirrhe*, een welriekende Harst of Gom, om dat dit alleen de plaatze was, al waar men het Reukwerk offerde. Andere, en met naamen Fullerus, van Moreh Jah, *De Heere zal gezien worden*; om dat zig aldaar de Zoone Gods, Mensch geworden zijnde, zou vertoonen. Derhalven zijn de meeste van gevoelen, Dat in deeze naam-oorsprong iets geweest is, van't geene toekoomende was, of op iets zag dat daar na zeekerlijk stond te geschieden. Maar zoo wy den oorsprong willen schikken naa die tijd, op de welke den berg en het aangrenzende land eerst het *Land Moriah* genoemd is, zullen wy deeze naam konnen uytleggen *Het land des Leeraars, die van God gekoomen is.* (vergelijkt Joan. 3: 2.) Of *Het land des Heeren mijnes Onderwijzers*, in het welke naamentlijk Sem, of Melchizedek woonde, die als een groot Leeraar de weegen des Heeren verkondigde; terwijle de naabuurige Kanaaneers in de duysternisse der Heydenen wandelden,

gedoemd.

en van Leeraars der bespottinge geleyd wierden.

Joseph. Anti-quit lib. 15. cap. 14. Ezech. 40: 2. Jeruzalem hoe ten aanzien van den Tempel geleegen.

Deezen berg was volgens Josefus zoodaanig naa het middel aanzien, van Jeruzalem geleegen, dat de Stadt omtrent de zelve was als een Schouburg. Naa de Zuyd-Wester zijde was Jeruzalem zelfs gebouwd op den berg *Akra*, waar van strax naader; en *Akra* was wel in zig zelfs hooger als *Moriah*, maar was ten tijde der Asmoneeën niet weynig van haar hoogte geslegt, en de valeye die tussen beyde lag, met aarde aangevuld; zoo dat den Tempel in hoogte, de toppen der gebouwen, die in *Akra* waaren, veel te booven ging, en den opgang van de Stadt naa den Tempel, aldus te vlakker en gemakkelijker viel, vergelijckt de speeling hier op die Ligtfoot aantrekt, Luc. 3: 5.

Zion of Stadt Davids waar geleegen.

Naa het Zuyd-Westen, of als Ligtfoot met andere steld, naa het Noorde; was den berg Sion, op welcke de Koninklijke gebouwen waaren, en die welke eygentlijk de Stad *Davids* genoemd wierd, ziet Psal. 48: 3. *Schoon van geleegentheyd, eene vreugde der gantze aarde is den berg* Sion: Aan *de zijde van 't Noorden, der Stad des grooten Konings,*

Matth.

Matth, 5: 35. Aldus hebben onze Overzetters de plaatze vertaald: En de Kantteekenaars zijn daar even zoo gezind, uyt aanmerking van Jesa, 14: 13. Ezech, 40: 2. Maar nadien het woord (aan) Psal. 48: 2. slegts een inlas der Overzetters is, die'er kan gemist worden; heeft de Hr. Vitringa uyt de Hebreeuwze benaaming, ירושלים, (dat *Twee Jeruzalems* beduyd,) met veel waarschijnelijkheyd getoond; dat de plaats aldus moet vertaald worden. *Schoon van geleegentheyd, eene vreugde der gantze aarde is de berg Zion: De zijde van 't Noorden; de Stadt des grooten Konings:* Te weeten zeyd hy, schoon van geleegentheyd is Jeruzalem, bestaande uyt *De booven Stadt*, (zo noemdze Josefus,) dat is de berg Zion aan de Zuyd-kant des Tempels, en *de beneede Stadt*, dat is, de berg Akra, *aan de Noord kant*. Die daarom de *Zijde van 't Noorden* genoemd word. Gelijk die geleerde man daar verder uytvoerd; en met de gedagten van Villalpandus onderschraagd. Doch Ligtfoot heeft Stadt en Tempel zoodanigen draay gegeven, dat men veel werk heeft by gedagten alles te regt te brengen. Deeze twee bergen

Vitringa 1 deel pag. 114.

Akra en Zion, en de Steeden op de zelve gebouwd, waaren zoodaanig langzaam fteyl-needergaande, datze zig met haar uyterfte eynden omtrent het Noorder en het Zuyderdeel des Tempels, indiervoegen te zaamen voegden, dat aan alle kanten tusfchen de zelve en den Tempel, een dellende Valeye overbleef, die egter aan het Zuyde min diep was weegens de vlakte die de Asmoneers aldaar gemaakt hadden. En hoewel den berg *Moriah* zelfs niet zoo hoog was, als de twee heuvels die aan d'een en d'andere kant laagen, was zy nogtans, van vooren Ooftwaards zeer dellende van afloop. Gelijk dat van Josefus kennelijck aangeweezen word, als hy zeyd; datze zoodaanig was aan alle zijden. Hy doeter by, dat men van daar kennisse nam van de Mannelijke kinderen, *Die gehouden waaren op de drie groote Jaar-Feestdaagen voor den Heere te verschijnen; te weeten of zy in staat waaren, om op den berg des Tempels te klimmen, van haar vader met de hand daar toe geleyd zijnde.* Voor de rest is ook deezen berg in de kaveling des Lands gedeelt, en desselfs eene gedeelte by 't lot aan zoekere Stam ten deele gevallen

Tempelberg naader beschreven.

En in wat Stamgelegen.

vallen; en het andere aan een andere Stam: *Want het grootste gedeelte der Voorhooven was onder het deel van Juda; maar den Altaar, met de middelsten Voorhof en den Tempel of Heyligste plaats, in het deel van Benjamin.* En dat gedeelte dat Juda was ten deel gevallen, was teenemaal op Welfzels, dat zijn Boogen, of Kluyzen, gestigt. Want alzo heeft Maimonides hier van *Welfzels op Welfzels* gewag gemaakt; om alle besmetting te verhoeden, en zulx zoo Ligtfoot meend van de onderaardze Riolen, dat zijn Waterleydingen of Zypen, of steene Geuten, die onder de aarde met Welfzels overdekt laagen, om daar door de vuyligheeden die men met water uyt de Voorhooven afspoelde, weg te leyden: hoedaanige Waterloopen wy misschien hier naa zullen zien, dat het geweest zijn; ten zy dat moogelijck Maimonides zelfs hier van eenig nader bescheyd agtergelaaten heeft, als hy zeyd, dat *Den gantzen berg des Huyzes,* (dat is, in zijn uyterlijke lengte en breedte) *met Welfzels is onderbouwd geweest, tot weering van alle verdagtheyd eeniger verborgene diepe graaven.* Doch de Thalmudisten zijn gewoon alle uytgraaving of

De Voorhooven des Tempels hoe op Welfzels gebouwd.

Water loopen onder de Voorhooven des Tempels.

of een graf dat men niet zien kan, een verdagte diepte te noemen; in hoedaniger voegen *Een graf des Afgronds*, of *Een graf dat niet openbaar en is* genoemd word, Luc. 11:44. Zoo word ook een onzienelijk of onbekende onreynigheid, by de Joden, *Een afgrond des onreynigheyds* genoemd; waar tegen zy *een bekende Onreynigheyd* stellen. En derhalven op dat zy zeekerlijk zouden weeten, dat nergens in de Voorhooven des Tempels in 't heymelijk eenige Graaven waaren, of zouden konnen gemaakt worden; waar door zy zouden mogen besmet worden, hebben zy de gantze Voorhooven op Welfzels gebouwd. Zoo dat het volgens Maimonides waaren, *Welfzels op Welfzels gezet*: namelijk zoodaanig, dat een *Boog stond op twee andere Boogen. En de grond alzoo van den eene Boog stond op twee onderstaande Boogen.* En derhalven meend die Jode, was het onmogelijk op de Welfzels te begraaven, vermids daar over-al aarde ontbrak; of zoo een Lijk onder de Welfzels begraaven wierd, was het verder afgeleegen, en lag dieper dan dat het verontreynigen zoude. Dit zeyd Maimonides, en men moet het gewis on-

Waar toe de Voorhooven des Tempels van onder overwelfd waren.

der de viezigheeden der Joden aantee-kenen, als die te vergeefs 't begraaven der Dooden in de Voorhooven voor-koomen; daar immers de Joden haar Dooden buyten de Steeden begroeven, en de Koningen zelfs alleen 't regt hadden, in de Stadt Davids geleyd te worden. Beeter kan men 't agten, dat de Galereyen van de Voorhooven des Tempels doorgaans met overwulfde Kelder-kamers, die half booven de grondvlakte der opene plaatze quaamen, tot veel gebruyk dienden: waar van in de* Joodze Oudheeden te zien is. En daarom moet men zig verwonderen dat geleerde mannen dit alles zonder teegenbedenken in haare Boeken aanhaalen.

Joodze viezigheeden ontdekt.

* 2 deel. Deel.

Zoo men nu ook iets uyt Josefus van de Mate der grond-vlakte zullen zeggen, op welke den Tempel geleegen was; wy zullen berigt worden, dat den omtrek van den berg *Moriah* in laater tijden, door 's menschen neerstigheyd meerder uytgebreyd is, als zy was ten tijde als Salomon zijnen Tempel op de zelve bouwde. Want als David door Goddelijk bestel, aldaar een Altaar had opgeregt, en Godt het vyer van den Heemel derwaards deed afdaalen; op

Grootte van den berg Moriah.

Joseph de Bello. lib. 5. cap. 14. 1 Kron. 21: 18. en 22: 1.

dat hy daar door de plaatze op welke den Altaar des Tempels zou gebouwd worden, aanweês; heeft den berg elders aan zijn uyteynden om desselfs miskante boovenvlakte, of om haar schielijk afhellende steyltens, geen zo gelijkzijdige vlakte tot een grond voor alle de Voorhooven konnen verschaffen, die'er moesten gebouwd worden: En welcke als uyt een zeeker middelpunt van den Altaar moesten afgemeeten worden; op datze een gelijkzijdige stand van beschouwing hadden. Hierom heeft Salomon, en die welke in de volgende eeuwen de Tempel verbeeterden, desselfs grondvlakte door aanvulling uytgebreyd, en de steyl aflopende miskanten zoodaanig geplaneerd, dat eyndelijk den omtrek van de oppervlakte des bergs, ten tijde des tweeden Tempels, aan alle zijden was *Vijfhonderd Ellen vierkant.* Zoo dat deezen omtrek was van Twee-duyzend Ellen: zijnde met een Ringmuur zoodaanig beslooten: dat egter de grond des bergs deeze maate een groot deel te buyten ging: Dewijl *Den berg voorzeeker meer als Vijfhonderd Ellen wyd was; maar het Heylige des Tempels had geen grooter wijte.* En ge-

Altaar het middelpunt van de meeting des gantzen Tempels.

gelijck deeze Maat van Vijf-honderd Ellen zeer net over-een stemd met de meeting van Ezechiel 45 : 2. Moet men zig verwonderen, hoe de meeste God-geleerde meenen, dat de Tempelgrond by Ezechiël gemeeten, verre de ruymte van den Berg Moriah te buyten gaat: 't geen hen alleen van 't qualijk verstaan van de Elle op 't Meet-riet van Ezechiël overgekomen is; Ezech. 40 : 5. passende een handbreed aan yder Elle, die niet op elke Elle, maar op het Meet-riet van 6 Ellen moet toegepast worden; om 't zelve tot 150 vingeren, en zoo met de stantpunten der Kolommen over een brengen, gelijk Goeree in zijn Joodze Oudheeden klaar genoeg beweezen heeft. En derhalven luyd het vreemd, dat ook de vermaarde Ligtfoot, die veele naavolgen; d'overeenkomst van de berg Moriah, met Ezech. 45 : 2. toestemd, en strax daar aan uyt verbystering der Joden, en veelerley Ellen, deeze afwendinge maakt: „ 't Getal van „ Vijf-honderd Ellen; *zeyd hy*, komt „ over-al zoo wel met het getal van „ Ezechiël over-een, dat het dienstig is „ om deeze Maate te bevestigen: En „ hoewel desselfs wyder Maate veel van

Ezech. 42 : 20.

Hoe de Tempel van Ezechiel gemeend word grooter dan die van Salomon gemeeten te zijn.

Ligtfoots bedenking over de Tempel van Ezechiel.

Ezech. 42 : 20. en 45 : 2.

„ onze

„ onze is verschillende, komtze even-
„ wel zoo wel overeen, dat het zeer
„ moeyelijk, ja als onmoogelijk is, on-
„ der zoo verscheyden maaten van El-
„ lens, waar van wy leezen, iets zee-
„ kers vast te stellen. Want wy bevin-
„ den datter gewag gemaakt word van
„ een gemeene Elle, zijnde vyf Hand-
„ breed, van een half gedeelte van zes
„ Ellen, van een helft van een Elle die
„ een Vinger-breed langer was als die
„ van Moses; en wederom van een an-
„ dere, zijnde een halve Vinger-breed
„ langer. Doch Ezechiël bepaald de
„ grootte van zijn Elle, als hy zeyd dat-
„ ze is, *een Elle en een Hand-breed*, dat
„ is, een gemeene Elle van vijf Hand-
„ breed; en daar booven noch een Hand-
„ breed. Zoo koomen ook de Joden
„ overeen in de zelve maate in deeze
„ aangenoomen stelling. *De Elle des*
„ *Tempels*, zeyd Kimchi, *was van zes*
„ *Hand-breed; maar de Elle naa de wel-*
„ *ke de Heylige Vaten gemeeten waaren,*
„ *was maar van vyf Handbreed*. Naa-
„ dien nu een Hand-breed de maat was
„ van vier Vingeren by een gevoegd,
„ en maar drie Duym maaken; zoo is
„ een Elle van zes Hand-breed, daar
„ wy

„ wy ons hier van bedienen, agtien
„ Duym, of een Engelze *Half Elle*, en
„ derhalven maaken naa deeze rekenin-
„ ge vyf honderd vierkante Ellen, twee-
„ honderd en vyftig Engelze Ellen, maar
„ den gantzen omtrek des Muurs was
„ omtrent van duyzend Ellen. Doch
„ Josefus heeft de regte lengte van yder
„ zijde des vierkants beschreeven, als
„ hy zeyd; *Dat yeder boek de lengte van een* Antiquit. lib. 15. cap. 14.
„ *Stadie had.* Hy heeft derhalven gesteld
„ dat den gantzen omtrek was, omtrent
„ van een halve Engelze Myl, naa de
„ gemeene Maate, die by de Grieken en
„ de Romeynen, voor welk hy schreef,
„ bekend was. Zo wy nu de gantzen om-
„ trek des Muurs om het Heylige, naa
„ de Engelze Maate op maaken, wy
„ zullen bevinden, dat zig de zelve een
„ half Myl, en omtrent honderd en zes-
„ en zestig Ellen uytstrekt. Zoo men
„ daar toe ook den Vierhoek van Eze- Ezech.
„ chiël meet, men zal bevinden dat die 42: 20.
„ zes deelen ruymer is als deze Kap. 40:
„ 5. Vermids zy is van drie Engelze
„ Mylen en vyf honderd Stappen; wel-
„ ken omtrek in veele opzigten ruymer
„ is als ooyt den berg Moriah was. En
„ dit zelvige wijst ook aan, dat Ezechiël

„ Geestelijker en verborgener wijze
„ moet verstaan worden. Want de be-
„ schrijvinge van den Tempel en de
„ Stadt, dien hy op 't eynde zijns Boeks
„ verschaft, is een Voorzegginge van
„ eenig zeker en toekoomende Goed,
„ maar wijkt zeer verre af van den let-
„ terlyken zin, naamentlyk dat den Tem-
„ pel en de Stadt op een en dezelfde wy-
„ ze zouden gebouwd worden. Het was
„ derhalven een Belofte tot vertroostin-
„ ge des Volks, zijnde doen ter tyd in
„ de Gevangenisse, waar door het ver-
„ wittigd wierd, datter eens een tyd
„ zoude koomen, waar in het zoude
„ wederkeeren naa zijn Vaderland, en
„ Jeruzalem mitsgaders den Tempel,
„ als voorheen genieten. Maar wat aan-
„ gaat de letterlyke overeenkomste van
„ het herbouwde Jeruzalem en den
„ tweeden Tempel, met alle de deelen
„ deezer beschryvinge, verscheelt het
„ zoo veel, dat den Tempel van Eze-
„ chiël ruymer is als het gantze aardze
„ Jeruzalem, en dat de Heylige Stadt
„ aldaar ruymer is als het gantze Land
„ Kanaan zelfs. Hier uyt ziet men dat
„ het oogmerk van de Heylige Geest
„ in deeze beschryvinge, alleen wil te

„ ken,

„ kennen geeven de zeer grooten aan-
„ was van het Geestelyk Jeruzalem en
„ van den Tempel, dat is, de Kerke
„ onder het Euangelium, en desselfs
„ Geestelyke schoonheyt en roem; en
„ om zoo aan het gevangen Israël de
„ hoope van een aardze Stadt en van een
„ te herbouwenen Tempel, te verschaf-
„ fen. Het geen haar wedervaaren is,
„ als zy van Cyrus uyt haare gevangenis
„ ontslagen zijn. Evenwel heeft by
„ Ezechiël deeze Heylige grond zy-
„ ne paalen, schoon de zelve zeer ruym
„ zijn : Doch als ons Johannes in zijn
„ Openbaaringe de Maate des Tempels
„ beschryft, heeft desselfs uyterste ge-
„ deelte of Voorhof geen paalen, en het
„ word ook niet gemeeten of met eeni-
„ gen Muur besslooten : Waar van men
„ dit tot reden bybrengen mag, *Dat*
„ *deezen Voorhof was toegestaan aan de Hey-*
„ *denen, en dat het geschieden zoude, dat*
„ *de zelve de Heylige Stadt betreeden zou-*
„ *den* (gelyk den Voorhof Godes betree-
„ den wierd, als men aldaar quam om
„ hem te dienen,) *twee-en-veertig Maan-*
„ *den;* Apocal. 11:1,2.3. Waar uyt ook
„ blykt waarom Ezechiël de Heylige
„ grond heeft * uytgebreyd, nament-

* Naamelyk tot 12000. Ellen.

 „lyk

„ lyk om te konnen te geeven het groot „ Getal van die geene, die onder het „ Euangelium Godt zouden dienen. Dit „ zeyd Ligtfoot. Die daar toe ook niet als uyt de gemeene dwaaling gekoomen is, dat hy by Ezechiël de Maaten even als de Hr.Coccejus wil, niet by Ellen, maar met Meet-rieten genoomen heeft; die nogtans by de Profeet nergens dan in 't enkel getal, alzoo voorkomen. Gelyk dat by Villalpandus, de Hr. Vitringa en Goeree, met kennelyke blyken, en de gantze reeden des Profeeten aangeweezen is; en den Liefhebbers van deeze stof zullen met veel voordeel hier over naazien, met hoe fraayen tegenbedenking de Hr. Vitringa getoond heeft; dat den aanwas der Kerke uyt de inkomst der Heydenen, veel beter binnen de eyge omtrek des Tempels als daar buyten, is konnen afgeschaduwd worden; ziet zijn tweede Deel hier over op 155ste blad.

Tegenbedenkiug op Ligtfoot.

Vitringa regt verstand van Ezechiëls Tempel 1 Deel Kap. 5.

De Grond muur des Tempels hoe geschoeyd.

De zelve Ligtfoot voortgaande, zeyd uyt Josefus, dat de Muur die het vierkant van de Heylige grond omringde, van zeer schoone Steenen, tot vyf-entwintig Ellen, of twaalf en een halve Engelze Ellen was opgehaald, naamentlyk

Joseph. de Bello lib. 5. cap. 14.

lyk ten aanzien van die, die binnen, dat is op de Heylige grond stonden: Want van buyten neerwaards was een zeer diepe steylte, en een uytsteekende hoogte zig uytstrekkende van de diepe grond tot de opperste Muuren, maar booven op de grond-muur naa binnen, was de hoogte niet meer als vyf-en-twintig Ellen, en die omringde den geheelen Heyligen berg. Maar dewijle het by de *Talmudisten* een gemeen gevoelen is, *Dat de Ring-muur aan de Oost-zijde maar is hoog geweest zes Ellen;* (of als by Ezechiël staat, een vol Riet, Ezech. 40: 5.) wil Ligtfoot zulx niet verstaan hebben van de gantze Ooster-muur, die aan dat deel niet min als aan d'andere vyf-en-twintig Ellen hoog was, maar alleen van dat gedeelte der Muur welke was boven de Ooster-Poorte; en 't word ook zoo van zommige Joodze Meesters, (niet zonder verwarring van de opstaande Ringmuur, en de Grond-schoejing,) uytgelyd: Naamelyk, dat naadien de Priester die het Bloed van de Roode Koe op den Olyfberg spreng-de, door deeze Ooster-Poorte de deuren van den Tempel zelfs, moest zien, die twee-en-twintig Ellen hooger als de

Ooster-Poort des Tempels waarom van de Joden

laager als d'andere gesteld.

de grond van deeze Oofter-Poorte was, zoo en zou de Priefter van den Olyfberg door deeze Poorte, niet booven de agtfte trap konnen gezien hebben, by aldien de Oofter-poorte niet zoo veel leeger was geweeft, dat hy booven over de Poorte konde zien, het geen hy door de Poort zelve niet en konde zien. Doch wy meenen, dat de buytenfte Ringmuur, die of met bedekte, of met een opene Baluftraade, ouw linx het buytenruym van vyftig Ellen omringde, aan alle zyden maar van 6 Ellen zy geweeft, uyt vergelyking van Ezech. 40: 5. met Kap. 45: 2. Ten zy dan dat alle deeze dingen van laater aanbouwing zijn; waar aan der Joodze bygeloovigheyd wel yts kan geholpen hebben. Dat wy hier naa bezien willen: Naadien'er geen gebruyk van deeze Oofter-Poort in de Ringmuur was; En ook geen uytgang had, zijnde door de Valeye en Beeke Kidron afgefneeden.

II. Hoofdstuk.

Van de Poorten *en* Uytgangen *des* Tempels: *En dat der* Joden *befchryving van de* Voorhooven, *niet befcheydent heeft*

moe-

moeten opgenoomen worden. De Stadt SUSAN, *waarom booven de* Ooster-Poort *afgebeeld?* Dal Hinnoms *en* Tophet, *waar van genoemd, en tweederley* Dienst *aan den* Moloch: *Met yts van 't* verbranden der Roode Veerze-Bergen *der* Stadt Jeruzalem *beschreeven: En de* Wester zyde des Tempels *bezien. De Poorten* Schallechet en Parbar *beschreeven; en hoedaanige* Zonne-Peerden *de Konink Josias wegnam. De* Schatkameren *des Tempels, en haare* Dorpel-wagters *bezien: Met yts van de* Poorte der Beschaamdwording *voor den Hoogenpriester.*

Die werk gemaakt hebben, de Poorten en de Voorhof-gebouwen te beschryven, welke aan de buyte Muur en rondom. de Heylige grond waaren, beginnen gemeenelyk van de Ooster-Poorte, die regt teegen over den Olyfberg uytzag, en daar ook maar alleen was: Deeze en alle andere Poorten, die in deeze omloop was, met alle de andere die de Voorhooven hadden, waaren twintig Ellen hoog, en tien Ellen breed, volgens de eenpaarige reeke- ning

Wat Poorten den Tempel had.

ning der Joodze Schryvers in 't Boekdeel Middoth. Van deese verschild ook Josefus niet, hoewel de eenparige maate die hy van alle de Poorten beschryft, de hoogte van dertig, en de breette van vyftien Ellen hebben: Want sy weeten in deese verschilligheyd de zaak naader uyt te leggen, alsse zeggen; dat de hoogte van het gantse bouwcieraad, dat de Poorte naa booven vercierde, te saamen met de Poorte, dertig Ellen maakte; en derhalven vyf Ellen booven de Muur uytstak. Doch de Deur of Portaal selfs, dat is, den Ingang, was maar van twintig Ellen. Alsoo was de breette van den Ingang van yeder Poorte maar van tien Ellen, maar de zyden dat zijn de Posten of Pylasters der Poorte, waaren van de eene en de andere kant met haar Gekorniste Vleugels, van twee Ellen en een halve, en desweegen was de breette van het gantze Gebouw van vyftien Ellen. Doch de hoogte van deeze Ooster-Poorte stellen de Joden vier Ellen laager, als die van de andere, want zy rees maar zes Ellen booven de Muur op, daar de overige Poorten met haar booven-vercierzelen tot de hoogte van tien Ellen uytstaa-

Joseph. de Bello, lib. 5. cap. 14.

ſtaaken; derhalven was ſy naa haar ſeggen, maar een Elle booven de gantſe Muur, daar de hoogte van de overige Poorten was vijf Ellen booven de gantſe Muur; waar van wy de reeden ſtrax uyt Ligtfoot bybragten; naamentlijk op dat de Prieſter die de Roode Koe op den Olyfberg verbrande, de Poorte des Tempels daar booven heen zoude konnen zien: Dewijl de Joden geloofden dat ſy volgens de Goddelijke Wet, in de beſprenginge des Bloeds van die Koe, daar toe verbonden waaren: *Hy zal van haar Bloed regt teegenover de Tente der Zaamenkomſte zeevenmaal ſprengen;* Num. 19: 4. Zoo wy op der Joden beſchrijving van de Poorten der Voorhooven agt ſlaan; men merkt ligt dat ſy de Ring-muur des Tempel-bergs, met die van de buytenſten Voorhof onder een mengen; en daar even van ſpreeken als van een bloote Muur, die niet als een Gevel-gebouw, met de binne vertrekken, naa buyten en binnen beſloot; naadien ſy de Poorten hooger als de Muur ſtellen; dat in geen gebouw van de Voor-hof-behuyſing plaats vind. Doch hoe vies ſy ten laatſten de uytgang der Ooſter-poorte in de buy-

Der Joden beſchrijving van de Voorhooven des Tempels moet men met beſcheydentheyt opneemen.

tenste Ring-muur naa den Olyfberg, rabraaken, zullen wy eerlang soo uyt Abrabanel, en de waarneeming van * Geleerde luyden; als uyt de Bediening des Tempels ontwaar worden. Naamelijk hoe zig Oostwaards uyt den berg des Huyses een Steene weg, allengskens Noordwaards naa den Olyfberg kromde, die even als de grond van de Voorhooven des Tempels met een Welfzel ondermijnd was; op dat de Hoogepriester die derwaards ging om de verbranding der Roode Koe by te woonen, voor de kommer, van door een Graf of Doode besmet te worden, vry bleef. En het mag ons te vreemder voorkoomen, als sommige Schrijvers de Ooster-poort des Tempels de voornaamste noemen, om dat de meeste uytgang aldaar viel; zonder aan te wijsen, of se daar door de Poorte in de buytenste Ring-muur, of die van den buytensten Voorhof verstaan, dat veel verwarring geeft. Ondertussen willen de Godsgeleerde hier aangemerkt hebben, dat Kristus en zijne Discipelen, door deese Poorte uyt den Tempel gegaan zijnde, op den Olyfberg, regt teegen over deese Poorte gezeeten, en 't heerlijk gebouw

*Vitringa Tempel Ezech. 2 deel. p. 148.

Ziet Dappers Syrien en Palestyn.

bouw des Tempels aanschoud hebben, en dat Kristus by die geleegentheyd van desselts Verwoesting gerept heeft Matth. 24: 3. &c. Voorts zal het meede zeer slegt en vlak teegen de reguliere bouwkunde aanloopen, die Ezechiël zoo standvastig in zijn Tempelgezigt ontwaar wierd: Als wy Ligtfoot den Joden te geval hooren zeggen; Dat deeze Poorte niet gebouwd was net in het midden van deeze Ooster Ring-muur, zoo dat de Muur aan weder zijde was van tweehonderd en vyf-en-veertig of vijftig Ellen; maar zy stond een weynig meer naa 't Noorden, om dat de zelve van de andere zijde moest zien regt op de opene Galerye of binnenste Voorhof des Tempels. Vermids nu den Altaar door de Goddelijke bestiering zoo geplaatst stond, dat den berg aan alle kanten hier en daar niet en konde verschaffen een gelijke wijtte; zijn zy gedwongen geweest den Tempel alzoo te bouwen, dat zy zig schikte naa den Altaar, en de Voorhooven ook op de zelve wijze te plaatzen; gelijk zoo *De grootste wijtte des bergs zig strekte naa het Zuyden, de tweede naa het Oosten, de derde naa het Noorden; de engste naa het*

Westen

Westen. En dit teekend die Schrijver uyt het Boekdeel Middoth aan; en daar zijn hem veele met goede reden teegen gevallen. Doch of het waar is, als de Joodze Schrijvers zeggen; dat booven deeze Ooster-Poorte de Stadt SHUSHAN, of SUSAN was afgebeeld; die de Hof houding der Perzize Regeering was, en de Poorte zelfs, of immers eenig gedeelte van dezelve daarnaa genoemd wierd; moet men alleen bedenklijk aanneemen. Onder-en-tussen word dit in den Talmud gevonden: Naamelijk, *Datter in 't Paleys van Susan geweest zijn twee zoorten van Ellen, een die een halve vinger langer was als de Mozaize Elle; en dat deeze geweest is in d'Ooster hoek: En een andere die noch een half gedeelte van een vinger langer was als deeze; en dat die was in den hoek die naa het Zuyd-Oosten zag.* Op welke plaatze de Joodze verklaaring deezen uytleg doet; *Het Paleys van Susan was een Kamer in de Ooster-poorte, waar in de Stadt Susan was afgemaald.* En daar word in 't Boek Aruch tot reeden by gebragt: *Dat dit Bootzeerzel diende op dat Israël 't zelve ziende, gedenken zou aan haare Gevangenisse in Susan.* Of als andere in 't Boek Juchasin

en

en over de Middoth en Mischna zeggen; *Om dat, als zy uyt de Gevangenisse gegaan zijn, den Koning der Perzen hen belast heeft, dat Susan booven de Poorte des Huyzes zoude uytgebeeld worden, op dat de vreeze des Koninkrijks over haar zoude zijn.* Doch Rabbi Zaccuth heeft hier te regt deeze swaarigheyd te berde gebragt: *Het Koninkrijk van Perzien en Susan zijn, naa dat den tweeden Tempel gebouwd was, niet lang in staat gebleeven, naamentlijk omtrent vierendertig Jaaren. Het welke indien 't alzoo is, hoe heeft het dan konnen geschieden dat dit Tafereel den gantzen tijd van den tweeden Tempel geduurd heeft?* Maar daar is geen gebrek geweest aan zommige, die deeze swaarigheyd hebben opgelost: Naamentlijk, *Dat de Zoonen der Gevangelingen dit Tafereel gemaakt hebben; op dat zy zouden gedenken aan het wonder van* PURIM, *het geen binnen Susan was voorgevallen.* Esth. 9: 26. En veele twijffelen niet of dit is het beste antwoord. Ziet van dit Susan en de Burgt Susan, Neh. 1: 1. Esth. 4: 8, 16. en 9: 13-18. &c.

Deeze Poorte word genaamd *De Poorte des Koninks* 1 Kron. 9: 18. Niet om dat de Konink by uytneementheyd gemeen- **Waar van deeze Poorte de Poor-**

meenlijk daar door gink; (want hy was gewoon door het daar teegen over ſtaande Weſter gedeelte of liever naa onze giſſing van 't Zuyden in te gaan: Doch zy is alzoo genaamd, om dat de Konink Salomon de zelve gebouwd hadde, als ook de Muur die aan die ſijde was, hebbende met ſeer grooten arbeyd en koſten de gront gelegt van ſeer groote ſteenen, waar van ſtrax naader.

te des Koninks genoemt wierd.

Het uytſigt van deeſe Poorte was Ooſtwaarts, en diend hier in agt genoomen, om dat ſommige Schriftuurplaatſen, (in welk van de naa-by liggende plaatſen deeſer Poorte gehandeld word,) daar door te beeter konnen verſtaan worden. Eerſt dan lag den Olyfberg regt teegen over Jeruſalem, den Tempel, en het Ooſter deel van Zion, hellende een weinig Noordwaards, ſoo, dat ſy ook ten deele naa het Noorden teegen over Zion lag. Tuſſen Jeruſalem en den Olyfberg was de Valeye *Hinnoms* of *Thophet*, alwaar die afgrijſlijke en Ongodsdienſtige Godsdienſt gepleegt wierd; naamentlijk van de Kinderen ter Eeren van den *Moloch* te verbranden. *Want Salomon heeft gebouwd een hoogte den Kamos, het verfoeyzel der Moa-*

Het Dal Hinnoms of Topher waar gelegen.

Moabiten, op den Berg die voor Jeruzalem is. En voor den Moloch, het verfoeyzel der Kinderen Ammons, 1 Kon. 11. 7. Te weeten aan de regterhand van den Heuvel, in 't aanzien van de geene die van Jeruzalem afzagen, 2 Kon. 23: 13. Op deeze plaatze word hy genaamt *den Berg der Bedervinge*, in plaatse van *den Berg der Zalvinge*, of *der Olyven*; de Heylige Geest alsoo de daad, of de plaatse om de daad, aanwijsende met een brandmerk, waar door hy getoond heeft, dat hem de zelve ten hoogste mishaagde. d'Afgodise Bywijven hadden Salomon soo seer betoverd, dat hy sig selven geheel ongelijk geworden was: Want als hy ter Eeren van den waaren Godt een zeer heerlijken Tempel op den berg Moriah gebouwd had, heeft hy sig laaten overreeden om een Afgodisen Tempel aan den Olyfberg, regt teegen over den Tempel Gods te stigten, door de welke hy den selve als opentlijk bespotte. De vlakte welke tot deesen vervloekte Afgod, en sijn uytbundige Eerdienst afgesonderd was, wierd de *Valeye Tophet*, en de *Valeye des Zoons* of *Zoonen Hinnoms* genoemd, Jerem. 7: 31, 32. en 19: 6. &c. Zy hiet de

De verscheyde benaamingen van het Dal Hinnoms verklaard.

de *Valeye* TOPHET of *De Valeye des Tempels;* naa het gedommel dat daar gemaakt wierd door sommige Bomtuygen, op dat het geschrey der kinderen die daar verbrand wierden, niet gehoord wierd: En soo beteekend ook *De Valeye der Zoonen Hinnoms*, *Een Valeye der Zoonen des Gehuyls*, *en Geschreys;* naa het Gehuyl van die ellendige Kinderen die dus aan 't Vyer wierden overgegeeven: Zoo nogtans, Dat ook eenige Kinderen niet verbrand; maar alleen tussen twee Vyerhoopen, van de Vaders, of van de Moloch-Priesters heenen gedraagen, daar door geagt wierden gereynigd, en den Afgod toegewijd te zijn, waar van in de Mosaize Historie aan 't vierde Deel te zien is. En de Joden zijn niet naalatig, om de Verbranding der Kinderen geheel en al te loochenen; schoon hun 't bewijs ontbreekt.

Op 't 532ste blad.

Onder wat gedaante nu ook deezen Afgod gediend wierd; en hoe soo wel *De Verbrandinge der Kinderen*, als alleen den *Doorgang door het Vyer* geschiede, op datse alzoo gereynigd, den Moloch wierden toegewijd; zal misschien beeter in het bygaande Print-Tafereel, dan

door

MOL

door een lange en onzeekere beschrijvinge, te verneemen zijn. Dewijl doch meest al de Geleerde alleen uyt Fagius weeten te zeggen; Dat den Moloch een Beeld van Koper was, in wiens holle buyk verscheyde Kamertjes of Oovens waaren, waar in men verscheyde dingen Offerde; en zoo daar in ook een plaats tot de verbranding der Kinderen was. Hebbende het Hoofd van een Os of Kalf, en d'Armen en Handen zoodaanig gevoegd, als of hy yets ontfangen wilde. Waar uyt men heeft voortgezeyd, dat de Kinderen in des Mologs Armen geleyd, en zoo verbrand wierden, gelijk wy naa die Sweem, hier een staal by brengen: Alhoewel de rest der meest geloofbaare afbeeldingen die men daar van uyt Fagius, Kircherus, Gaffarel, en andere bybrengd, daar meede niet over-een stemmen. En zeeker die desselfs Lijfgestalte, Gedaante en Eerdienst beschoud, moet zig verwonderen, hoe ook d'Israëliten tot de Grouweldienst van al zulke verwoestende Velt-Duyvelen vervallen zijn, 't geen nogtans de H. Schrift getuygd in veele plaatzen, en elk daar over in zijn gemoed moet toestemmen, dat zulx te

2 Kon. 16:3. en 17:17. en 21:16. 23:10. 2 Kron. 33.6. Psal. 106.37.

doen, van Godt billijk verfoeyd, en 't zelve daarom zoo strengelijk in zijn Wet verboden heeft, Deut. 18: 10. Lev. 18: 21. Zoo dat ook de Psalmdigter daar aan gedenkt Psal. 106:37. Wiens klaagreeden een Neerlands Digter; op deeze wijs heeft naagezongen;

Gods Volk heeft zonder meer op zijn bevel te merken.
Met d'Heydens zig vermengd, geleerd haar Booze werken,
Haar Beelden steeds Gediend; zig met haar vuyl bevlekt
Dat haar heeft tot een Strik, en Ergernis gestrekt.
Zy hebben bloedig-wreed, tot Godes groot mishaagen,
Haar Dogters en haar Zoons den Duyvel op gedraagen.
Haar eygen Vlees en Bloed, dat van haar was Geteeld,
Geofferd aan het Vyer van een afgryslijk Beld,
Zoo dat het gantze Land van Wet en Regt Ontbonden,
Bedekt was en bevlekt, met Grouwelen en Zonden,
Godt kende naau zijn Volk, zijn Volk en kende hem niet,

Haar

Maar was een vuyle Hoer, die God, haar Man verliet.

Voor de rest schijnd de Valeye Tophet ook de zelfde te zijn, die de *Valeye der Beendere*, of *Der Lighaamen* genoemd word, Jerem. 31: 40. Van welke benaaming de Kaldeeze Uytlegger dit tot reeden bybrengt; *Om dat de Lighaamen der Assyriers aldaar gesneuveld zijn*: Waar van ook Josefus niet verscheeld, als hy verhaald, Dat de plaats eertyds is genaamd geweest, *Het Leger der Assyriers*. Maar hier wil Ligtfoot het onbezuyst oordeel van Salomon Jarchi, over d'aangehaalde plaats van Jeremias, door-gestreeken hebben, als hy zeyd; Jeremia 31: 4.
De Valeye der doode Lighaamen, is de Valeye in de welke de doode Lighaamen des Legers van Sennacherib gesneuveld zijn; en de Valeye der Asschе, de welke was buyten Jerusalem, is een plaatze daar men de Assche bragt: Deeze plaatzen stellen zy binnen de Stadt; jaa binnen de Muuren. En deeze Voorzegginge zal teegen wil van de Onjoden in de laatste Verlossinge vervuld worden: Want zy is niet vervuld geweest onder den tweeden Tempel. Door *Onjoden* verstaat hy de Kristenen, welke ontkennen dat ter een en anderen Messias zal

koomen, als Jezus van Nazareth; en datter ooyt meer een Aards Jeruzalem zal zijn. Want hy wil deeze woorden van de Profeet uytleggen naa de Letter, als of deeze Valeyen in der daad zouden zijn binnen Jeruzalem, daar de Profeet, (zeggende dat deeze Verontreynigde plaatzen binnen de Stadt zouden zijn,) niets anders wil te kennen geeven, als dat de Heydenen die met allezoort van Afgoderye en Verfoeyzelen besmet waaren, tot het Geestelijk Jeruzalem dat booven is, dat is, tot de Kerke zouden toegebragt worden. Zoo dat indien men des Mans Letterlijke uytlegging toestond, men uyt desselfs eygene Talmudize Schrijvers ligt zou konnen toonen, dat het Vlek *Bethphage* geleegen in die deelen waar van de Profeet spreekt, (schoon het was buyten de Muuren van Jeruzalem,) egter naa derzelver beteekenisse is gehouden geweest onder de deelen van Jeruzalem: En dat alzoo volgens haare Landbeschrijvinge, deze Voorzegginge in onzen Messias vervult is. Doch dit hebben andere taamelijk uytgevoerd; en daar is ook genoeg gezeyd van het uytzigt dat de Joden willen, dat men had aan de reg-

ter-

ter-hand, ziende uyt de Oofter-Poorte van den Berg des Tempels; naamentlijk het gedeelte van den Olyf-berg afgezonderd van Jeruzalem door de Valey-Thophet, en de Valeye der Affche.

Maar nu was aan de zijde van de Valeye, digt by Jeruzalem, het Vlek *Bethphage*; en daar teegen over op den Heuvel aan de andere zijde van de Valey was *Bethania*, vermaard door de Opwekking van Lazarus, en door het vaak verblijf en de Hemelvaard onzes Heeren. Regt teegen over de Oofter-Poorte nu was op den Olyf-berg, de plaats, op welk men gewoon was de Roode Koe te Verbranden; van welker Affche men het Reyning-Water maakte, tot Reyniging der Befmette, als de geleegentheyt zulx vereyfchte. Waar toe zig eene effene weg ftrekte, onder welk de Joden een dubbeld Welfzel ftellen, gelijk zy van de Voorhooven des Tempels zeggen, en zulx om de zelfde verhoedinge; naamentlijk om de Graaven te vermijden, door welke de Priefter die daarom uytging, kon Verontreynigd worden, en zijn dienft vrugteloos worden; 't geen men hen beter buyten Jeruzalem dan daar binnen

Bethphage en Bethanie waar aan den Olyf-berg geleegen.

Roode Veerze waar verbrand.

 kan

kan toestaan. Aan die nu, die van den berg des Tempels naa de linker-hand zag, vertoonde zie den Olyf-berg; en de Valeye welke langs de gantze Ooster zijde, tot aan het Noorden van Zion daar tussen beyden lag, wierd genaamt de *Valeye Kedron*, zijnde zeer vermaard, en komt menigmaal voor in de H. Schrift, 2 Sam. 15: 23. 2 Kon. 23: 6. Johann. 18: 1. Aan de voet van den Heuvel buyten deeze Valeye, kon men *Gethsemane*, of *De plaatze der Oly-Perssen* zien, werwaards men de afgeleeze Olyven van den Olyf-berg bragt, om te perssen. In welk Gethsemane den Heyland gegreepen is, naa dat hy zijn laatste Avondmaal gegeeten had.

Olyf-perssen buyten Jeruzalem.

De Poorten Huldah.

Maar gelijk het gedeelte van de Ooster-muur, naa den Olyf-berg zag; alzoo heeft het Zuyder deel zijn uytzigt naa Jerusalem zelfs gehad. Want het zy dat men steld dat de gantze Stadt op zeeven Heuvelen geboud was, gelijk 't Boek *Tanchuma* staande houd; of alleen op drie bergen, *Arka*, *Moriah* en *Zion*, gelijk menze gemeenelijk beschryft; of datmen'er de heuvelen *Bezetha* en *Ophla* by doed; de meeste twyffelen niet, of men zal de Stadt volgens

Op hoe veel bergen Jeruzalem gelegen was.

de

de Joden, dien Ligtfoot gevolgd is, in deezen ſtand vinden: *Den Berg des Tempels* zal *aan het Noorden van Jeruzalem zijn*, en Zion aan* het Noorden van den Berg des Tempels. Want zeyd gemelde Schrijver; alle de oude gedenkſchriften der Joden verſchaffen ons niet zonder toeſtemming der H. Schrift, deeze geleegentheyd: En hoe doch konnen de woorden van den Pſalmiſt, (*Hy is ſchoon ten aanzien van zijn geleegentheyd, den berg Zion is aan de zijde van het Noorden, een vreugde van de gantze Aarde*, Pſal. 48: 2.) Eygentlijker en eenvoudiger verſtaan worden, als dezelve word uytgeleyd van Aben-Ezra, *Zion is aan de Noorder zijde van Jeruzalem?* En deeze woorden van Ezechiël, *Hy heeft my geſteld op een Berg, by de welke was het afbeeldzel van een Stadt naa het Zuyden*, Kap. 40: 2. Konnen geen eygentlijker zin als deeze uytmaken, die Kimchi aan dezelve geeft; *Den Berg is den Berg des Tempels: Doch deeze Stadt is Jeruzalem, liggende naa het Zuyden*. Dit zeyd Kimchi: Te vooren uyt de aanmerking van de Heer Vitringa, met het voorgaande meeſt wederſprooken.

* Andere ſtellen beter aan 't Zuyd-Weſten.

Aan die zijde, welke zag naa Jeruzalem of naa het Zuyden; waaren twee

De Poorte Huldah beschreven.

Poorten, de *Poorten Huldah* genoemd. En de zelve waaren alzoo geleegen, dat zy van malkanderen en aan beyde de zijden van de twee hoeken des Muurs even wijd afstonden, naamentlijk van de Ooster en Wester zijde. En alzoo moet men de woorden van Josefus verstaan, als hy zeyd, *Dat het vierde gedeelte van de Muur strekte naa het Zuyden, en had Poorten omtrent het midden:* Dat is, de Poorten waren alzoo geplaatst, dat 'er was een gelijke wijtte tussen Poorte en Poorte, en tussen de eene en de andere Poorte en den hoek des Muurs; dat is naa onze gessing, die den buytensten Voorhof besloot. Doch waarom zy de *Poorten Huldah* genoemd zijn, vald beswaarlijk uyt-te-leggen; want eenige houden twijffelagtig, of zy die naam hebben van het geen een *Wezel* beteekend; van welk hier de Hebreen veele Historien beschrijven; of van een Syris woord, dat by de Grieken beteekend *Inkruypen* of *Insluypen*, als 2 Tim. 3: 6. Of van de Profeetesse *Huldah*, 2. Kon. 22: 14. die te Jeruzalem in het tweede gedeelte woonde, 2 Kron. 34: 22. Dat is naa der Joden verklaaring, in het Huys der Leering of *Kollegie*. Welke

De Poorte Huldah waar van zoo genoemd.

Hul-

Huldah desweegen by de Joden in zoo grooten agting geweest is, dat zy zeggen, dat nooyd yemand, het zy Man of Vrouw, (het Huys Davids uytgezonderd,) als deeze, binnen de Muuren van Jeruzalem Begraaven is. Doch daar is misschien weynig aangelege, dat wy den oorsprong van de naam dezer Poorten weeten. En fraaye Schrijvers agten 't onzeker en verlooren moeyte. En dewijl al de maaten der Poorten gelijk waaren, is 't insgelijks niet noodig, deeze van nieuws te beschrijven, en moogen met die der Ooster-Poorte vergeleeken worden. Alleen dat de Joden willen, dat haare booven Cieraden hooger maaren: Waar van de reeden in 't uytzigt naa den Olyf-berg gezien is: En de rest ook geen af beelding van de Stadt Susan hadden; als aan d'Ooster-uytgang alleen eygen was.

Wat Straaten, Huyzen, Toorens en luysterrijke gebouwen men uyt bey deeze Poorten, naa binnen de Stadt Jeruzalem heeft konnen beschouwen; kan misschien uyt d'afbeelding der Stadt, veel beter bezeft, als beschreeven worden. En zommige hebbender ons op deeze wijs een denkbeeld van meenen af te schilderen.

Jeruzalem naa het uytzigt der Zuyder Poort des Tempels beschreven.

ren. „ Zy was, *zeyd Ligtfoot*, gebouwd „ op den heuvel Akra, die zig in het „ midden verheft, en aan beyde zij- „ den Oostwaards en Westwaards zagt- „ jens neederwaards hellende, en daal- „ de ook zoo neederwaards naa den „ Tempel. Uyt den hoogsten top des „ heuvels ontsprong aan beyde zijden, „ de zoete en heldere Fonteyne Siloa, „ en had haaren loop door een daar „ teegen-over liggende greppe, buy- „ ten de Stadt, gins en herwaards naa „ het Oosten en het Westen. Oostwaards „ vloeyende liet zy aan de regter-hand „ den *Akker des Volders*, en aan de lin- „ ker zijde vloeyde zy voorby de Poor- „ te *Gregium*; en zig zoo Oostwaards „ wendende viel zy in de *Vyver van Salo-* „ *mon*, die wy zeer gevoeglijk konnen „ gelooven dat geweest is *Bethesda*. In „ de Wester Kill vloeyde zy langs de „ Muuren, den Tooren *Fornacium*, de „ *Poorte der Valeye*, en de *Mest-Poor-* „ *te*, en niet ver daar naa, daalde zy in „ de *Vyver Siloa*. Dit zeyd hy van de Zuyder Poorten des Tempels, die naa de Stad uytzaagen. Ondertusschen kan men niet ontveynzen, dat de Joden in 't beschrijven der Wester-Poorten niet

ven, volgens Ligtfoot

zeer

zeer eendragtig, of ten minsten wat verward zijn; want in de Talmudize beschrijving van den Tempel, word maar van eene Poorte naa het Westen gewag gemaakt: Doch Josefus gedenkt 'er van Vier; en zulx stemd naa sommiger gissing ook best met de H. Schrift over een. De Talmudisten betwisten wel, of aan die zijde wel soo veel Poorten waaren maar sy tellen alleen die bynaamen op, in welke Wagt gehouden wierd; daarse Josefus alle opteld: *In de Wester deelen*, seyd hy, *van de buytensten muuren waaren Vier Poorten: d'Eene strekte zig naa des Konings huys: Om welke toegang te geeven, de Valeye die daar tussen lag, was aangevuld: Twee andere strekten zig naa de Voorstadt, de andere naa een andere Stadt, hebbende tot aan de Valeye toe veele Trappen, van waar daar wederom veele waaren langs welk men opklom.* Om deese Poorten in orden in haar benaaminge te besien, mag men veyligst van die beginnen, welke naa 's Konings huys geleyde; naamelijk de Poorte SHALLECHET of COPONII. maar geduurende den eersten Tempel, wierd dese Poorte genaamd SCHALLECHETH, 1 Kron. 26:16. Doch ten tijde van Herodes

Joodze beschrijving van de Wester-Poorten des Tempels, daar andere geene stellen.

De Poorte Schallechet of Coponii beschreeven.

rodes wierdze *De Poorte van Coponius* genoemd. 't Geen de Joden schrijven Kiponus; en daar worden verscheyde gissingen over den oorsprong van deeze benaaming in 'tboek Middoth, by Maimonides en Lempereur gevonden. Zommige zeggen, datze af komd van een woord dat *Ingang* beteekend; andere van *Agterdeur*, of van *Enge doorgang*. Doch de laater Schrijvers agten met Ligtfoot, datze haaren naam heeft naa *Coponius* een Romeyns Overste. Want Josefus verhaald, dat *Coponius* ter tijd als *Cyrenius* van de Keyzer *Augustus*, als Stadthouder over Syrien afgezonde was, *Neevens hem als Overste van de Ruyterye gezonden wierd, om als Procurator over het Joodze Land te Regeeren*. 't Geen korts voor die tijd gebeurde, dat Herodes de verbetering van 't gebouw des Tempels voltooyde; en daar uyt niet onwaarschijnlijk te gissen staat, Dat Herodes aan deeze Poorte dien naam gegeeven heeft, ter Eeren van den Landvoogd *Coponius*; gelijk hy ook zoo het gebouw daar naast aangeleegen, *Antonia*, genoemd heeft; ter gedagtenis van *Antonius*, die hem alzinds een groot vriend geweest was. By de Joden beteekend

teekend het woord SCHALLECHETH, met welke naam deeze Poorte ten tijde van Salomon genoemd wierd, *Een Byeenbrenginge*, want alzoo word het volgens d'aanmerking van Kimchi, van de Kaldeefze Overzetter vertaald. Deeze Poorte word, 1 Kron. 26: 16. gezeyd datze was, *Digt by de weg langs de welke men opklom*; naamelijk langs die vermaarde opklimminge van Salomon, gaande uyt zijn Paleys naa den Tempel, en over welkers schoone bouwgestalte, (of Boomplanting, als zommige hier verzieren,) haar de Koningin van Sceba verwonderde, 1 Kon. 10: 5. 2 Kron 9:4. En deeze aangevulde weg is die, van de welke Josefus spreekt, als hy seyd: *Eene Poorte strekte zig van den Tempel naa het Paleys, zijnde de Valeye die daar tussen beyde lag aangevuld, ter oorzaake van den doorgang*; dat voorseeker een groot werk is geweest: Want de Valeye was breed en diep. Derhalven konnen wy seer gevoeglijk daar uyt besluyten, dat de zelve daar van is genaamd geweest; *De Poorte* SCHALECHETH, of *der Aanbooginge*, ter oorsaake van de diepte die tot een weg was aangehoogt, en sig naa het Paleys des Ko-

Schallechet van wat beteekenis.

Salomons Galerye en opgang tot den Tempel.

Konings strekte: Want het was deszelfs gewoonlijke weg naa den Tempel. Deeze weg zeyd Ligtfoot uyt Rabbi Salomon, word van sommige geoordeeld, aan beyde de zijden met Eyke en Linde-boomen beplant geweest te zijn, welke boomen een tweederley gebruyk hadden: Want zy maakten de wandel-dreef te weederzijds vast van aarde; zoo dat haare zoomen niet weg zonken; en zy verschaften aan de Konink, als hy daar langs heenen ging, of te rug quam, een aangenaame schaduwe en lustige wandelplaats. En naa deze meeninge zetten de Joden Jesa. 6: 13. over. Alwaar alleen dat woord in dezen zin voorkomd: *Een tiende deel zal der in zijn en het zal weeder koomen en opgegeeten worden, gelijk de Linde-boom of den Eyke by* Schallecheth, dat is, gelijk de ryen der boomen aan de zijden van deeze weg. Doch hier van word weynig in onze Overzetting gevonden daar uyt men dit alzoo opmaaken kan.

De Poorte Parbar beschreven.

Voor het tweede komd hier *De Poorte* Parbar voor 1 Kron. 26: 18. Welke Ligtfoot weederom aan de West-zijde agt, meest naa het Zuyden te strekken. In de strax aangehaalde plaats van 't

Boek

Boek der Kronyken, genoemd PARBAR, alwaar de Heylige Histori-Schrijver in 't verhaalen van de Ordening die onder de Deurwagters was, welke den Tempelberg in agt naamen; zeyd, *Aan Parbar teegen het Westen waarender vier by den hoogen weg, twee by Parbar*, of als andere vertaalen, *Aan de Wester Parbar, twee tot aanvullinge, twee tot Parbar*. Waar uyt blijkt, dat deeze Poorte geweest is aan het Westen, en dat zy aan de Poorte der Aanvullinge, of SCHALLECHETH paalde; vermids zy met de zelve word te zaamen gevoegd. Het woord PARBAR geeven de Uytleggers tweederley beteekenisse: Want het beteekend of *De Uyterste straat*, volgens zommige Joden; of het is van de zelfde beteekenisse, als het woord PARVAR, alleen eene letter daar van verschillende, en dat niet alleen een seer gelijke, maar die ook ligtelijk teegen de andere kan verwisselt worden, en dus soo wel in de Hebreeuwse Text, 2 Kon. 23:11. als by de Kaldeen, een *Voorstadt* beteekend; gelijk R. David Kimchi hier over aanmerkt. Waar by gevoegd 't geen uyt Josefus is by gebragt; kan men de stands-geleegentheyd van deese Poorte opmaaken.

maaken. Hy zeyd, *Dat van de vier Poorten die men aan de Wester zijde had, eene zig strekte naa het Paleys des Konings;* (dat is de Poorte SCHALLECHETH, waar van gezeyd is datze Zuydwaards was,) en dat men door de twee volgende ging naa de Voorstadt. Deeze Voorsteeden daar Josefus op ziet, waaren buyten twijffel dat gedeelte der Stadt, dat in de H. Schrift MILLO genomd word. Het geen een Valeye aan het Westen van den berg Moriah was. En door welk Jeruzalem en Zion aan den anderen grensden, en van David en Salomon, met wooningen bebouwd zijn; 2 Sam. 5: 9. 1 Kon. 11:27. En vervolgens gehouden word voor een gedeelte van de Voorsteeden van Zion, en alzoo altijd in devolgende tijden aan Zion is vast geweest. En hier toe dienen de aangevoerde woorden van Josefus, alwaar men in agt moet neemen, naamelijk, Dat zig twee Wester-Poorten naa de Voorsteeden gestrekt hebben, *En de overige naa het groot deel der Stadt*, dat is, *naa Jeruzalem uytzaagen*. Het geen hy zeyd als een andere Stadt geweest te zijn, onderscheyden van de Voorsteeden, daar hy van spreekt. In welk van beyde de beteeke-

Millo hoedaanigen gedeelte der Stadt.

teekenissen men dan het woord PARBAR neemt; (het zy voor de *Uyterste Straat*, het zy voor de *Voorsteeden*,) zoo kan egter deeze Poorte zeer gevoeglijk met deeze naam genoemd worden, om dat zy was een doorgang van den Tempel naa MILDO, zijnde de uyterste plaats, en een Voorstadt van Zion, de welke hoewel zy was een gedeelte van Zion en tot Zion behoorde, egter door een Muur van Zion was afgescheyden. En alhoewel de Poorte die de naaste aan deeze was, zig ook naa het Zuyden, en naa de Voorsteeden strekte, als uyt Josefus blijkt; word egter dezelve niet met den zelfden naam PARBAR genoemd: Waar van dit misschien de reeden is, dat zy een naam voerde, die overeenkomstig was met het gebruyk waar toe zy geschikt was, of met de plaatze daar ze gebouwd was, doch niet met de plaatze daar zy naa toe strekte. En dewijl ons hier de Voorsteeden van Jeruzalem te vooren koomen; kan men naaulijx voorby, 't een en 't ander daar over aan te merken, en wel inzonderheyd die Text waar in van de Voorsteeden gerept word; en uyt welk my de betreekenisse van het woord PARBAR

De Voorsteeden van Jeruzalem beschreven.

getrokken hebben, te weeten 2 Kon. 23: 11. alwaar gezeyd word, *Dat Josias heeft weggenoomen de Paarden die de Koningen van Juda hadden aangesteld ter Eere van de zon, by den ingang van het Huys des Heeren, neevens de zitplaatze van den gesneedene Nathan Melech, de welke was in de Voorsteeden.* Dus heeft het Ligtfoot vertaald: En wy zullen'er om elk de keur te laaten, de zingeeving van onze Overzetters by doen; om datze moogelijk elkander verklaaren konnen. Dus hebbenze geleezen: *Hy*, (te weeten Josias) *schafte de Paarden af, die de Koningen van Juda der Zonne gesteld hadden, van den Ingang in het Huys des Heeren, tot de Kamer Nathan Melechs, des Hoovelings die in* Parvarim *was; ende de Wagenen der Zonne, verbrande hy met Vyer.* Wy zullen ons niet ophouden uyt de oudheyd te onderzoeken, of zy deeze Paarden in naavolging der Heydenze Zonne-dienst hebben aangesteld, ter Eeren van de Zon, om dezelve te offeren, of op dat zy op de zelve zittende, de opgaande Zon, gelijk de Joden van gevoelen zijn, daar door zouden groeten? Maar veel liever van de plaatze, als van de zaak zelve handelen. Die'er verder lust toe heeft,

Zonne-Paarden hoe door de Konink Josias wegge-noomen.

be-

beraade zig met de Roomſe Penning-Verklaarder J. Oudaan, die van de Eer-dienſt der Zonne, in zijn Vierde Geſprek gewag maakende, ook hier aan gedenkt.

De Stallen van dusdaanige Paarden, (dat zijn als men meend, de gewoonlyke Koninklijke Stallen) ſchijnen op die zelfde plaatze geweeſt te zijn, in de Voorſteeden *By den Ingang van den Tempel des Heeren*; en ſommige Uytleggers konnen de ſelve geen gevoeglijker plaatſe toeſchrijven, als die waar van wy nu begonnen hebben te ſpreeken: Want ſy giſſen, dat de ſelve alhier in Millo geweeſt ſijn; voor of omtrent deeſe Poorte Parbar; van waar men een weg had om de Paarden naa het Paleys te voeren, ſoo dikwils als de Konink die gebruyken wilde; het ſy dan dat hy zig daar van wilde bedienen, tot een Gods dienſtig gebruyk aan de Zon, (Waar toe eenige in 't byſonder geheyligd waaren,) het ſy van ſoodaanige die hy gewoon was tot uyt en inrijding te gebruyken. Als ſy van Millo naa Zion reeden, gingen ſy door de Poorte die in de Muur gebouwd was, met welke Millo van Zion wierd afgeſcheyden:

Want dat Salomon veele Paarden hield, en den uytvoer daar van uyt Egypten had, is uyt 1 Kron. 1: 16 openbaar; alhoewel hy zulx teegen de Wet schijnd gedaan te hebben, Deut. 17: 16. Ziet meede van de meenigte zijner Paarde-Stallen, 1 Kon. 4: 26. 2 Kron. 9: 25. Dezelve gezeyde Muur en de Poorte was een weynig beneeden de hooge weg of Dyk, langs welk men opging naa de Poorte SCHALLECHETH. En hier uyt kan de, Pleatse 2 Kon. 11: 16. eenig ligt scheppen; alwaar gehandeld word van de Dood van *Athalia*; *Ende zy hebben de handen aan haar geleyd, ende zy leyden haar door den weg des Ingangs der Paarden neevens het huys des Konings, en is aldaar gedood.* Dat is, sy hebben haar heenen geleyd van den berg des Tempels door de Poorte *Schalecheth*, en over den Dijk of Hooge weg; en als sy was naa by de Poorte der Paarden, door welk men uyt de *Mellontinze* Stallen naa het huys des Konings ging, hebben sy haar op die plaatze gedood. Daar was ook wel *Een Poorte der Paarden* in de voornaamste Ooster muur der Stad, doch deese was onderscheyden van die, welke voornaamentlijk tot gebruyk

Peerde-Poort gedagt.

bruyk van de Koninklijke Paarden was. En derhalven wort 'er tot teeken van onderscheyd bygedaan, *De Poorte der Paarden naa het huys des Konings gaande*, 2 Kron. 23: 15. Want alsoo moet het liever overgezet worden; als *Digt by het huys des Konings*, om dat geen van beyde deezer Poorten, of de Ooster-Poorte der Stadt, of deese Wester, door welk men uytging als men naa Millo ging, naa by het huys des Konings waaren, maar verre genoeg daar van afgeleegen waaren. En de t'zeeventig Overzetters sijn ons hier in niet weynig gunstig.

In de H. Historie van de bestelling der Deurwagters des Tempels, in haare verscheydene Wagt-plaatsen en Bedieningen, koomen ons 1 Kron. 26: 15, 17 eenige opmerkelijke woorden voor, die sommige aldus vertaalen: *Voor Obed-Edom was de bewaaringe teegen het Zuyden en voor desselfs zoonen de Kamer Asuppim. Doch teegen het Oosten waaren zes Leviten, teegen 't Noorden, des daags viere. En teegen het Zuyden insgelijks vier des daags, en by de Asuppim twee ende twee.* Dus meenen sommige de sin naa de Hebreeuwse Text te moeten opmaaken:

 Doch

Doch onse Oversetters hebben eenige Naamwoorden verklaard; en soo misschien de singeeving eenige dienst gedaan, als sy vers 15, 16, 17. aldus vertaalen. *Obed-Edom teegen 't Zuyden, ende zijne kinderen het huys der Schatkameren. Suppin ende Hosa teegen 't Westen, met de Poorte Schallechet by den opgaanden boogen weg: Wagt teegen over Wagt. Teegen 't Oosten waaren zes Leviten: Teegen 't Oosten des daags viere, teegen 't Zuyden des daags viere: Maar by de Schatkameren twee ende twee.* Maar hier hebben twee dingen, den Geleerde Uytleggers doen gelooven, dat het woord *Suppim* of *Asuppim*, de Schatten des Tempels beteekende, of ten minsten de plaatse, al waar de Heylige en Godt-gewijde dingen bewaard wierden. Het eene is de beteekenisse des woords selfs, want het beteekend *Verzamelingen*; het andere om dat 2 Kron. 25: 24. *Obed-Edom*, (wiens Zoonen gesegt worden *geweest te zijn* by *Asuppim*, op dat sy daar haar pligt waarnaamen,) gesegt word gehad te hebben de bewaaringe der Schatten. Want daar word verhaald, dat *Joas* de Konink van Israël alle het Goud en het Zilver, en alle de Vaten die

Schatkamers des Tempels en Deurwagters.

die hy gevonden had in het Huys des Heeren en by *Obed-Edom*; weggenoomen heeft na Samarie. Zoo nu dit ſtand houd, dat *Aſuppim* de beteekenis van de *Schatten* heeft, iſſer overig te onderzoeken; waar doch de Kamer *Aſuppim* was? En daar is miſſchien geen moejelijker navorſſing in de gantze beſchouwinge van den Tempel, en deſſelfs gebouwen, als deeze en 't geene daar toe behoord, naamelijk; een nette beſchrijving te geeven van de Deurwagters der Schatten, en de eygentlijke Schatbewaarders, en een beſchrijvinge te doen van de bedieninge derzelve. Want zoo groot is de verſcheydenheyd der uytdrukkingen hier van, die in de H. Schrift gevonden word; en zoo gering is de uytlegginge die de Schriftverklaarders tot oploſſinge veeler ſwaarigheeden hebben weeten by te brengen. 't Moet ons derhalven genoeg zijn; de beſte giſſingen te raadpleegen.

Het woord *Aſuppim* vind men ook gebruykt Nehem. 12:25. daar geſproken word van de Deurwagters, alwaar zes opgenoemde Mannen gezeyd worden geweeſt te zijn Deurwagters; hebbende de wagt, *By de Poorten Aſuppim*, dat is

 Schat-

Schatkameren der Poorte, als onze Overzetters vertaalen. Doch Aben-Ezra ben Kimchi zeggen, dat het is het zelfde als *Asuppim*, dat zijn *Drempels*; en 't word ook zoo overgezet. Maar indien wy het in die zin neemen in de Boeken der Kronyken, daar wy van spreeken; zal der een dien opzigt geen onderscheyd zijn tussen de Zoonen van *Obed-Edom*, en de andere Deurwagters: Want sy alle konden even als deeze gezegt worden te zijn Deurwagters by *Asuppim*, vermids sy alle even zeer de Drempels bewaarden. Vorder word er in het optellen der Deurwagters, en in de aanwijsing van der zelver standplaatsen, gewag gemaakt, van het Oosten, Westen, Noorden en Zuyden, waar van reeds gedagt is; doch *Asuppim* word daar zoodanig bygevoegd, als of het tot geene van deeze streeken behoorde.

Waar Dorpel-wagters waaren uytgezet.

Aan de Ooster-Poorte waaren de ses jonger Zoonen van Schelemiah; aan het Noorden was Zacharias den Ouden en desselfs Zoonen. Aan het Westen waaren de ses Zoonen van Hosa en Shuppim, wierby *Schallechet*, en twee by *Parbar*; en vier van de agt Zoonen van Obed Edom, waaren by het Zuyden: de

de vier overige by het *Moys Asuppim*, die buyten den vierhoek schijnen geweest te zijn. Dog wie zal ons zeggen waar zy geweest zijn? De vermaarde Ligtfoot agt dat tot opluystering van deeze donkere plaatze, deze vier dingen naauwkeurig te overwegen zijn. I. Dat aan de wester-zijde zijn geweest vier Poorten; naamentlijk de Poorte *Coponii*; twee de welke zig strekten naa de Voorsteeden, en eene zig strekkende naa de Stadt. Ten II. Dat de H. Historie, in 't stellen der Deurwagters zoo die naa de wederkeeringe uyt Babel gereguleerd waren, dezelve maar aan de vier zijden van den uyttersten muur plaatst, 1 Cron. 9: 23, 24. want de muur die de Voorhooven omringde, had gants geen Poorte naa het Westen, en derhalven konnen de bygebragte plaatzen van dezelve niet verstaan worden. Ten III. Deeze Deurwagters woonden omtrent het Huys der Heeren, en openden alle morgen de Deuren, 1 Cron. 9: 27. Doch de Priesters, of de Leviten hadden geen woonningen by de Poorten van het Voorhof; noch de Leviten openden deese Poorten niet, maar de Priesters. Ten IV. Alhoewel daar alle

Naader bedenking over deeze Deurwagters.

Nagt omtrent den Tempel vierentwintig Wagten waaren; naamentlijk drie van de Priesters, en eenentwintig van de Leviten; waaren 'er egter by daag geene by de Poorten van den Voorhof, of by die plaatzen van de Muur des Voorhofs, daar zy alleen des Nagts waaren. En zoo geeft deeze plaatze duydelijk te kennen, dat deeze Deurwagters een bedieninge hadden, die zy alleen by daag waarnaamen. Als men dit overweegd, kan men I. het Huys *Asuppim* nergens anders als aan den uytersten Muur plaatzen; welke den berg des Huyzes, en ook de overige Poorten, en te gelijk de stantplaatzen der Deurwagters omringden. Ten II. Toond ook de spreekwijze van de Text, dat deeze Zoonen van *Obed-Edom*, die Deurwagters waaren by *Asuppim*, deezen dienst op twee plaatzen of by twee Poorten, hebben waargenomen; want by *Asuppim* worden 'er gezeyd *twee en twee* geweest te zijn. Ten III. Vermits alleen maar de Deurwagters aan twee Poorten van de vier genoemd worden; welke waaren aan de Wester-zijde, (naamentlijk van *Schallecheth* en *Parbar*,) kan men van de zaak geen ander bezef maaken, als

als dat ons de twee andere Poorten onder de naam van *Asuppim* voorkoomen; en dat yder had twee Deurwagters. Want dewijl daar voor eerst vier Poorten waaren, hoe zouden twee van de zelve zonder Deurwagters geweest zijn, naademaal alle de overige zoo ernstelijk bewaard wierden? Ten tweede, hoe zou men de vier Zoonen van *Obed-Edom*, als Deurwagters konnen stellen? anders als datze Deurwagters geweest zijn van deeze twee Poorten, die anders van alle bewaaringe ontbloot zullen geweest zijn. En hierom wil Ligtfoot geen swaarigheyd gemaakt hebben van te besluyten; Dat *Asuppim* zijn geweest de twee Poorten in deeze Wester-muur, die zig strekten naa het Zuyden, of die de naasten waaren aan Jerusalem; en dat het Huys *Asuppim* is geweest een aanzienelijk gebouw tussen deeze Poorten geleegen, in het welke was den Schat, of daar toe verscheyde kamers had, in welk men zommige dingen die tot gebruyk van den Tempel dienden, opsloot. Voorwaar de Schatten des Tempels waaren verscheyden; en zy wierden in verscheydene plaatsen bewaard, en aan verscheydene Menschen toebetroud; doch

Wat de plaatze Asuppim was.

Verscheydentheyd der Schatkameren des Tempels.

doch in 't gemeen worden zy onderscheyden in *Schatten des Huys des Heeren*, en in *Schatten der toegewijde dingen*, 1 Cron. 26: 20. Door *Schatten des Huys des Heeren*, moet men die dingen verstaan, welke waaren van een gewoonbruyk; als Vaten, Cleederen, Tienden, Wijn, Olie en andere, van welk men zig daagelijx bediende; by deeze kan men voegen al wat aan den Schat gegeeven wierd, of wat men aan den zelve verschuldigd was te geeven; als by voorbeeld den Halven-Sickel, het zy die van zelfs wierd gegeeven tot herstellinge van den Tempel, of om gebruykt te worden tot desselfs dienst; als naamelijk, Vaten en geld &c. Doch door *Schatten der toegewyde dingen*, worden verstaan alle de dingen die de Coningen, Vorsten of Grooten hadden geheyligt en toegewijd, en welke als rijkdommen des Tempels bewaard wierden, als gedenkteekenen van der zelver Godvrugtigheyd, en Yver voor de welstand der Republijk en Godsdienst. Over sommige van de eerste zoort der Schatte, waaren Deurwagters gesteld, waar van 1 Cron. 9: 26, 27. &c. gerept word. Doch de overige en de laatste zoort, waaren

de

de zorge der Leviten bevolen, 1 Kron. 26: 20, 22, 26. &c. En de Deurwagters hadden haare Schatten by yder haarer Poorten, en vervolgens vertaalen onze Overzetters de plaatze Nehem. 12: 25. zeer wel *De Wagt waarneemende by de Schatkamers der Poorten.* Daar nu andere de Kleederen, andere de Instrumenten, en andere yets anders bewaarden, bewaarden de Zoonen van *Obed-Edom* de zilvere en goudene Vaten, zijnde den kostbelijksten Huysraad des Tempels, en daarom wierden den zelver Poorten, en Gebouwen onder de zelve geplaatst, en by uytneementheyd liever als de andere genaamt ASUPPIM, of *De Kamer-Gebouwen des Schats.* Doch dit en is 't niet al wat 'er van deeze Wester-zijde in agt te neemen is. Want eenige hebben ons hier ook den uytkijk afgebaakend, dus gissen zy, dat als men te midden van deeze Muur stond, van daar de plaatze MILLO zag, alwaar men de Koninklijke Paarde-stallen en andere schoone Gebouwen, ook de Vywer Silo en de Koninklijke Hoven zag. Aan de eene zijde had men den Heuvel *Akra* en veele Gebouwen van Jerusalem. Aan d'andere den opgang na *Zion*, en de trappen

Uytzigt van de West-zijde des Tempels.

pen langs welk men Zuyd-westwaards opging naa de Stadt, en langs welke de Koning afklom naa *Schallechet*, en tot den Tempel quam. Hooger opklimmende zag men de Graffteeden van het Huys Davids, en noch een andere Vyver, van welke te zien is, Nehem. 3: 15, 16.

Noord-zijde des Tempels bezien.

Nu willenwe de Noord-zyde bezien; hier was naa de Joodsche beschryving, maar eene Poorte, even als aan het Oosten, welke in het midden van de Muur staande, even wijd van den Ooster- en van den Westerhoek stond. Doch aangaande den eygen Naam, koomen de Rabbynze Schryvers niet t'eenemaal over een. Zommige schryven de Naam TERI, dat *Vogtigheyd* of *Etteragtigheyd* beteekend, om dat de Priesters die des Nagts een Zaatvloejinge gehad hadden, door deeze Poort uytgingen, op dat zy zig van haare Onreynigheyd mogten afwassen en reynigen. Maar by zommige is al over lang besflooten, dat men dit woord moet schryven THEDI, of als andere leezen, TADDE, gelyk zommige uyt haar hebben opgevist. Ook word aan desselfs naam een tweederley beteekenis gegeeven: Het beteekend *Duysterheyd*,

Poorte der Beschaamdwording.

ſterheyd, en *Schaamte*, om dat men zelden daar door ging, en om dat de Priesters, die des Nagts een Zaadvloejinge gehad hadden, niet zonder Schaamte en met neergeſlaagen oogen derwaards uytgingen naa het Bad. Maar wat eygentlijk de beteekeniſſe van 't woord mag zijn, daar van vind men in den Talmud twee blijken, waar door deeze Poorte van alle de voorverhaalde kan onderſcheyden worden: De eerſte is, Dat de vercierzelen ſtaande booven deeze Poorte, en de Kamers zijnde booven deeze Poorte gebouwd, zoo ſchoon niet en waaren als die van de andere, maar dat booven de zelve alleen maar was de Muur en Gevel-ſpitzen van de Muur. Het tweede, dat uyt de zelve niet en geſchiede de gemeene uytgang van alle, gelyk uyt al d'overige Poorten; maar dat men alleen maar in zommige gevallen door de zelve uytging. Waar van hier naa.

Voorpleyn aan de Noordzijde des Tempelsberg.

Van deeze kant des Bergs Moriah, had men eenige ruymte buyten de Muur en den omtrek van de Heylige grond; die men niet en had aan eenige andere zijden. Want hier was de ſterke Tooren of Slot Antonia; terwijl aan de an-

dere

dere deelen, de Muur die de Heylige grond omringde; ging tot aan de steylte van den berg zelfs. Derhalven heeft men uyt deeze Poorte naa de linkerhand uyt-ziende, het Slot Antonia gezien; dat weegens zijn hooge Wagt-toorens, dat gedeelte het gezigt benam, en zig maar alleen aan 't oog vertoonde. Daar noers teegen over was den berg Zion, en het luysterrijke Paleys des Koninks Davids, mitsgaders andere behuyzingen. Naa de Zuyd-Ooster hoek had men de plaatze genaamd OPHEL, of OPHLA, alwaar zig de *Nethinim* onthielden. Nehem. 3:26. En aan het Oosten van *Ophla* waaren regt teegen over den Tempel, de Paarde-Poort ende Water-Poort. En aldus was *den Berg des huyzes des Heere*, in de laatste tyden geleegen, zijnde van alle kanten van de Stadt besloten, en met een sterke en hooge Muur afgescheyden van de gemeene grond. Aan de eene kant had men Zion, de Koninklijke woonplaats, aan de andere Jeruzalem, de wooninge des Volx; liggende even tussen beyde den Tempel, en desselfs Dienst, gelijk de Priesterlijke dienst was een Middeling of *Middelaar-Ampt* tussen Godt en het Volk,

Hebr.

Hebr. 2: 17: De Muur die de Tempel omringde, had volgens de beschrijving die eenige uyt de Joden opmaaken, agt Poorten, zijnde van een luysterryk en een en 't zelfde Gebouw, uytgenoomen de Noorder en Ooster-Poorte, booven welk niet en was eenige Verheffing of Geevel-spits, noch ook niet even hoog of van het zelfde maakzel, als de andere Poorten. By alle deeze Poorten had men by daag Deurwagters; Doch by vijve der selve wierd alleen des nagts Wagt gehouden, gelijk we hier naa zullen zien. By de zelve was aan het Noorden en Westen, een voor af hellende opgang; maar door Trappen of Dijken gemakkelijker gemaakt tot gerief des Volx, en op dat de Offer-Beesten te ligter derwaards konden heen gedreeven worden; waar van'er daagelijks zommige moesten heen geleyd worden. Aan het Zuyden was den opgang niet zoo voor af hellende, en evenwel was de zelve door de bouwing niet min gemakkelijk opgaande gemaakt als de andere. Den opgang die aan het Noorden en Westen was, was meer gemaakt ten dienste van de Overste van het Slot Antonia, als om in den Tempel te

gaan, vermits de Noorder-Poorte Tedi, als we straks zeyden, maar van een byzonder gebruyk was. De Deur of Doorgank van yder Poorte, was tien Ellen breed, twintig hoog; waar van der zes buyten de Heylige grond uytstaaken, en de zes andere waaren binnen de zelve.

III. Hoofdstuk.

De Burgt Antonia, *waar binnen Jeruzalem geleegen; en van wien zoo genoemd.* Overste des Tempels *wat die waaren.* Heylige Kleederen des Hoogepriesters, *wanneer in de Burgt* Antonia *bewaard. Vreemde beteekenis van de* Poorte Tedi. Tempel van Jeruzalem *waar van zoo verschillig* afgebeeld. *De* Zuyder Galerye *omstandig beschreeven.* Voorhof van Salomon, *waar in de later tijd geleegen was, en aan welke* Poorten *des Tempel de Leviten de* Nagtwagt *hadden.*

Zoo wy Josefus gelooven was aan de Noorder zijde naa de Wester hoek Noordwaards, buyten de gezeyde Muur vermaarde Burgt

An-

ANTONIA, die t'eeniger tijd is geweest de plaatse in welke de Hoogepriesters gewoon waaren de Heylige Kleederen te bergen; doch naderhand is zy geweest de Legerplaatze van de Romeynze Bezetting, door welke de Tempel in zijn pligt gehouden wierd. Terwijl zy diende tot het eerste gebruyk, wierd zy BARIS genoemd; (misschien naa het woordje dat *buyten* beteekend, om dat zy buyten het Gebouw des Tempels was,) maar in de laatste tijden is zy *Antonia* genoemd: Want Herodes, die de zelve, als ook den Tempel, heerlijk vernieuwd heeft; heeft haar die naam gegeeven naa *Markus Antonius.* Zy was in dien hoek van Moriah, die naa het Westen zag, en was een sterk, groot en zeer schoon gebouw, zoo dat het in zijn gantze omswaay, een omtrek van twee Stadien besloot. De Rots op welk dit Slot gebouwd lag, was vijftig Ellen hoog; het Gebouw zelve was noch veertig Ellen hooger. Het vierkant was omringd met een Muur, die drie Ellen hoog was, waar binnen deszelfs Voorgaleryen beslooten wierden; en had op yder hoek een Toorengebouw. Maar het Slot van *Antonia* zelfs,

Burgt Antonia waar binnen Jeruzalem geleegen.

En van wien zo genoemd.

was ruymer, en alle de Toorens waaren niet van een gelijke hoogte: Want die Oostwaards en Westwaards uytzaagen, waaren vijftig Ellen hoog; doch die Zuyd en Noordwaards uytzaagen waaren zeeventig Ellen hoog, zoo dat zy van de hoogte den geheelen Tempel konden over zien. Zy hadde rontom Kruysgangen, of Wandelplaatzen, Baden, Kamers, en zeer ruyme vertrekken, zoo dat het een Paleys scheen. Van deeze Burgt had men een doorgang naa de Noorder en Wester toegangen van den Berg des Huyzes, door de welke de Romeynze Zoldaaten op yder Feest afquaamen, op dat zy den oproer en tweespalt van het te zaamen loopende Volk mogten beletten. Derhalven wierd de Oversten van deezen Wagt-Tooren, genoemd *de Oversten des Tempels*, waar van te zien is Actor. 4: 1. Luc. 22: 52. Hierkanus de eerste Hoogepriester van die naam, had zig deeze plaatze tot een wooning verkoosen, om aldaar de Heylige Kleederen op te sluyten; het geen ook sijn naavolgers gedaan hebben. Jaa ook Herodes als hy deese sterkte vernieuwd en Antonia genoemd had, heeft hy toegelaaten dat

Overste des Tempels waar van genoemd.

den

den Hoogepriester in die plaatse sijne Kleederen uyttrok, en de selve voor een Kleerkamer hield: Het geen ook naa hem desselfs Zoon Archelaus toestond. Doch als de Romynen Archelaus hadden van den Throon geschopt, hebben sy de bewaaringe der Heylige Kleederen aan haar genoomen, maar die egter op de zelfde plaats gelaaten, tot dat Vitellius, ten tijde van Tiberius, als Onderburgermeester van Syrie, te Jerusalem quam, en van de Joden wel ontfange sijnde, aan de selve sulx versoekende, de bewaaringe der H. Kleederen weederom toeliet. Nogtans hebben zy die toestemminge niet lang genooten: Want de volgende Keyzers en Oversten, hebbenze haar weederom afgenoomen.

Heylige Kleederen wanneer in de Burgt Antonia bewaard.

Zoo wy van deeze beschouwing, weder tot de Poorte TEDI keeren, en desselfs gedaante, zoo als zy zig aan 't in koomen vertoonde, een weynig naauwer bezien: 't Zal ons ligtelijk in 't zin koomen, dat wy voorheen hebben aan gemerkt, dat de naam van deeze Poorte beteekend een *Verberginge* of *Duysterheyd*, en datter heel weynig door de zelve uytgingen. Doch daar bieden

De Poorte TEDI waar van genoemd.

zig twee giffingen aan, waarom zy al-
zoo genaamd, en zoo weynig is in ge-
bruyk geweest. Eerst heeft de baldaad
der Romeynsche Zoldaaten konnen be-
letten, dat het Volk door dezelve min-
der doorging, en maakten dat die Poor-
te, het Volk tot een *Poorte van Verdriet*
wierd: Want het zal ons misschien hier
geoorlooft zijn de naam van een Poorte,
die zoo digt by de Latijnze Zoldaaten
geplaatst was, uyt een Latijnze oor-
sprong af te haalen. Ten tweeden, de
reeden waarom deeze naam een *Verber-
ginge* te kennen geeft, schijnd ons Jo-
sefus in deeze woorden te leeren als hy
zeyd: *Om dat alleen een Heuvel Bezetha
den Tempel van het Noorder gedeelte be-
schaduwde*, en aan de zelve het uytzigt
benam, daar de overige zijden des Hey-
ligen gronds door geen soodaanigen
Heuvel besloozen wierden. Aldus be-
sluyt Ligtfoot uyt Josefus. Maar op dat
niemand die de grondvlakt van Jeru-
salem by de beste Schryvers besiet,
mogt denken, dat ook de Tempel, den
Heuvel OPHEL naa 't Zuyden en AKRA,
ten Westen in 't gesigt had, en belem-
merd was; moet men uyt Josefus aan-
merken, dat Akra en andere bergen, by
tyd

tijden wijle verlaagt zijn, om de Vyanden geen voordeel op den Tempel-berg-te geeven, om datze digter by, als Bezetha laagen. Waar van ook by den Heer Vitringa te zien is, in zijn verhandeling over het Tempel gezigt van Ezechiël En Josefus aan 't Vijfde en Zesde Boek der Joodze Oorlogen.

Maar wanneer men den Tempel by de Schryvers in afbeeldinge beschouwd; men vindze by de meeste alle in een verschillige stands-geleegentheyd, ten aanzien van de byzondere deelen; en deswegen te moeylijker, voor een aandagtig gemoed; om zoo wel van derzelver Bouwgestalte, als de Bediening een klaar en gemakkelijk denkbeeld te hebben. In deezer voegen vind men de Voorhooven en de Galeryen die de zelve omringden, by de een anders, en grooter en in een meerder gelijk-zijdige stand van beschouwing, als by den anderen. En Josefus en de Talmudisten, en die haar uyt het Boekdeel Middoth navolgen, zijn 'er ook niet heel vry van. Insgelijx verschillen de Poorte en Ingangen des Tempels niet weynig. Josefus die met de rest der Jooden en Ligtfoot, ten deel overeen komt; steld

Tempel van Jeruzalem zeer verscheyden afgebeeld.

'er vier aan 't Wester buyten deel; en Villalpandus met veel andere, hebben 'er niet een aan die kant konnen vinden: En steld ook aan het Noorden, Oosten en Zuyden, binnewaards de Ring-muur en buyten-ruim, maar eenen Ingang, die alle op den Altaar uyt quaamen, en aan welk te weederzijds de Voorhuyzen der Poorte quaamen, die van rondom 50 Ellen diep bebouwd waaren; ziende met opene Galeryen naa binnen; by naa als men zig in 't algemeen, het binnepleyn van de Beurs tot Amsterdam zou moogen verbeelden, hebbende boovenkamers d'een booven d'ander. En zoo steld Josefus ook den opgang des Altaars aan de Zuyd-zijde, daar uyt Ezechiël en al de beste Schryvers blijkt, dat die uyt het Oost eynde teegen 't aanzien van 't Heyligdom des Huyzes opging. De Zuyder Galerye die Josefus booven al d'andere verheft, en *De Koninklijke Galerye* noemd; en nogtans een andere als die van Salomons Voorhof agt; steld hy datze een drie dobbele Galerye was, die in vier ryen op 162 marmere Kolommen rustte; daar hy aan de Ooster, Noorder en Wester kant, slegts een dobbele Galerye op

drie

drie ryen Kolommen ſteld. Alhoewel men de Galerye ten Weſten, door een uytſprong van den binneſte Voorhof, uyt hem enger maakt; alswe hier naa duydelijker zullen aanwijzen. De Koninklijke Galerye zag ten Zuyden des Tempels binnewaards op de buytenſten Voorhof, die voornaamelijk aan 't Noorden en Zuyden onder den blaauwen Hemel open lag; welkers open pleyn, een ſteenen Baluſtraade binnewaards had, die met verſcheyde openingen tot 14 trappen leyde, die hum omloop aan 't Ooſten, Zuyden en Noorden tot aan een Bordes hadden van 10 Ellen breed; zoo dat aan 't Noorden en Zuyden 4 Ingangen waaren: Als een om in de binnenſten Voorhof tot de Zijdkameren des Huyzes des Heeren te gaan; een om in den Voorhof der Prieſteren te koomen; en een om den Voorhof der Mannen, en noch een ander om het Voorhof der Vrouwen te bezoeken. En aldus beſchrijft ons Joſefus de Koninklijke Galerye aan 't Zuyden des Tempels: En de Geleerde Ligtfoot heeft ons de Bouwgeſtalte daar van, door het nieuw aangebouwde Voorportaal, poogen te verklaaren, met welke Konink Karel, Des Tempels Zuyder Galerye van Ligtfoot.
 de

de Kathedrale Kerk van St. Pauls binnen Londen, naa de hervormde Griekze en Romeynze bouwkunde niet weynig verciert heeft: Daar men uyt de afbeelding die van dat bouwgevaarte bekend zijn, genoegzaam afnemen kan, dat de rest een Gottyks prul-gebouw is en blijft; welkers glorie alleen in de groote en hoopwerk van verloore kosten te beschouwen staat. Voor de rest steld men gemelde Galerye des Jeruzalemzen Tempels 25. Ellen hoog, en 30 Ellen breed: Hebbende naa booven een wandelplat, dat met een Balustrade omringd was. En alhoewel wy zoo strax zeyden; dat alle verstandige Schryvers, en die zig een weynig de bouwkunde ter herten laaten gaan, de Tempel gebouwen geern *Regulier*, dat is, gelijkzijdig van stand en beschouwing maaken; isser nogtans geen raad toe, zoo men Josefus en de Talmudisten volgd: Die de gantze Regulierheyd; ook zelfs door deeze Galerye, hebben uyt haar streek geschokt. Terwyl nogtans geen fraaye Schryvers ontbreeken, welke meenen dat menze egter behoord te volgen; als die haar vastelijk laaten voorstaan, dat men de Bediening des Tempels,

door het Portaal van S. Pauls Kerk te Londen verklaard.

pels, naa die leeft, allergemakkelijkst op de tijden van de verschijning des Zaligmakers, verklaaren kan: Ongemoeyd zy zeer veel schijnd af te wijken, van de beschrijving die andere naavolgens de Bouwkundige bevatting, en het Tempelgezigt van Ezechiël, hebben opgemaakt. 't Lust ons derhalven voor af Josefus beschrijving van deeze *Koninklyke Galerye* hier by te zetten; en vervolgens ook andere deelen uyt zijn bewerp te bezien; en daar na het gantze gevaarte in zijn byzondere deelen, door hulp van een Grond-ontwerp te verklaaren. Dusdaanige Galeryen worden by Vitruvius en andere oude Schryvers, niet zelden BASILIKA, dat is, *Koninklyk* genoemd; waar van de Latynze Schryvers dezelve naam dikwils REGIA pleegen uyt te drukken. Hoedanig den *Basilica*, Lampridus aan Alexander Severus toeëygend, die op vier ryen Kolommen rust. Insgelijx Kapitolinus aan de Gordianen. Waar van daan Virgilius de Galerye van Pikus met de naam REGIA, in deeze veerzen gedenkt.

BASILIKA hoedanigen Paleys of Galerye.

Een groot en heerlyk dak gevest op honderd zuylen.

In 't

In 't hoogste van de Stadt, (daar 't Bosch en
Loof verschuylen
Godsdienstig en vol schrooms op Vaderlijke
wijs;)
Was 't KONINKLYK *gestigt van Pikus ryk*
van prys.

Ondertussen meend Pancirollus, dat de naam *Basilica* of *Regia*, een *Koninklyk Hof*, of *Paleys* te kennen geeft; niet teegenstaande de meeste der oude Penningverklaarders daar teegen liggen aangekant, en wel uyt aanmerking van *d'Emiliaanze Basilica.* Doch 't is hier de plaats niet d'oorsprong deezer benaaming dieper naa te spooren: Maar Josefus beschrijving van Salomons *Galerye* t'agtervolgen,

De Koninklyke Galerye des Tempels hoe van Josefus beschreven.

De Zuyder Galerye zeyd Flavius, was drie dubbeld ten aanzien van haar gantze gedaante, strekkende van het Oosten tot het Westen; daar al de overige Galeryen maar dubbeld waaren. Dit gantze gebouw wierd op vier ryen Kolommen gedraagen, die buytenwaards even als de andere Galeryen, met een muur was toegeslooten. De binnenste en buytenste wandelplaats van deeze drie (dat is, die het naast aan de

muur

muur was, en de uyterste welke paalde aan dat deel van den berg des Huyzes het geen onder den blaauwen Hemel lag) quaamen in breete en hoogte over een met de wandelplaatzen van de andere zijden, door dien zy vyftien Ellen breed en hoog waaren; doch de middelste wandelplaats was 41. Ellen breed, en 50. hoog, zoo dat de twee ryen Pilaaren, die deeze wandelplaats aan beyde de zijden omcingelden, 50. Ellen hoog waaren, en den top van deeze wandelplaats eens zoo hoog was, als den top der wandelplaatzen, welke deeze aan beyde kanten aangreepen. En deeze te zaamen waaren als een bovenste en onderste Dak der Galerye. yder had zijn bovenplat, en een Leene die 'er rondom ging. Eyndelijk dit gantze Gebouw was als Josefus zeyd, zoo volkoomen schoon en Koninklijk, dat het een wonder aan al de beschouwers verstrekte. Hy doet'er by, dat zoo ymand stond op het bovenste plat; den beschouwer het gezigt verloor weegens de dieptens die daar deun by geleegen waaren.

En alhoewel deeze Zuyder Galerye niet te onregt de Koninklijke Galerye ge-

genoemd wierd, is zy evenwel de zelfde niet geweeſt, die in de H. Schrift *De Galerye* of Voorhof *van Salomon* genoemd word, waar van gewag gemaakt word Joan, 10:23. Actor. 3:11. Want deeze is, zoo Joſefus zeyd, aan 't Ooſten van dit vierkanten niet aan het Zuyden geweeſt. Want aldus zeyd hy'er van: *Het Volk heeft den Konink Agrippa overreed, om de Ooſter Galerye* (voor de tweedemaal) *te herbouwen. Deeze Galerye nu was in het uyterſte gedeelte des Tempels boven de diepe Valeye, en had een grondmuur van vier honderd Ellen, zijnde gebouwd van zeer witte ſteenen; die twintig Ellen breed en zes hoog waaren. En het was een werk van den Konink Salomon; die den gantzen Tempel gebouwd had.* Op een ander plaats zeyd hy van deeze Ooſtermuur en deſzelfs Galerye; dat Salomon, op dat hy aan dien oort ruymte kreeg, een gedeelte van die diepe Valeye heeft aangevuld, en daar op een werk van deeze groote ſteenen ophaalde; zoo dat hy deeze ſterke Fondamenten tot zoo groten hoogte gebragt hebbende, de Galerye daar op bouwde, waar van wy thans ſpreeken.

Voorhof van Salomon waar in de laatſte tyd des Tempels gelegen.

Als nu den Tempel van de Babyloniers

niers verwoeft en 't gantze Bouwgevaarte meest was 't onderste booven gekeerd; is egter het ondergebouw, dat Salomon tot zoo grooten hoogte had opgehaald, dat het met den grond des Bergs gelijk lag, in zijn geheel gebleeven, en de Galerye aan dat Ooster-gedeelte op derzelver grondvest van Salomon gebouwd, en vervolgens de *Galerye* of *Voorhof Salomons* genoemd. En daar is ook geen andere dan deeze reeden, dat de Ooster-Poorte voorheen, de *Koninklyke Poorte* genoemd is. Waar omtrent men diend in agt te neemen, dat men door *Voorhof*, verstaat een opene plaats onder den blaauwen Hemel, die een Galerye of verdekte wandeling langs heenen had, die op twee of meer rijgen Kolommen rustte; boven welke gebouwen quaamen &c. zoo dat de Galerye een deel van den *Voorhof* was, en onder *Voorhof* gemeenlijk beyde te verstaan is.

Aan wat Poorten des Tempels de Leviten de nagtwagt hadden.

Aan vyf van de voorverhaalde Poorten, naamentlijk aan de Ooster-Poorte Susan, aan de twee Zuyder-Poorten Huldah, aan de Noorder Tedi, en aan de Wester-Poorte Schallecheth, hadden de Leviten by nagt de Wagt, tot bescherminge en ter Eere van den

Tem-

Tempel; als ook van binnen in yder hoek van dit groot vierkant. De Galeryen die dit vak omringden, waaren ten dienst van het Volk gebouwd, om onder de zelve te konnen wandelen geduurende de hitte des daags, of ook om voor den reegen onder droog te zijn. Zoo word van onzen Heyland verhaald dat hy daar gewandeld heeft, Joan. 10: 23. En de Apostelen Jacobus en Joannes schijnen aldaar gestaan te hebben midden onder 't Volk Act. 3. 11. Ook waaren daar rondom banken tot gebruyk van het Volk, om als het haar goet dagt te zitten. Want alzoo heeft D. Kimchi 2 Kron. 11: 14. *Een bank op de welke men zit*, verklaard. En Rabbi Nathan heeft 'er ook zijn Zegel aangehangen. Daar zommige niet zonder reeden aan twijffelen, gemerkt de meeste Overzetters dan van 't *staan* des Koninks vertaalen, vergelijkt Ezech. 46: 2.

IV. HOOFDSTUK.

Van zekere Winkels *op den Tempel-berg: Met yets van de* Zitplaatze des grooten Raads. Heerlijkheyd des Heeren *tienmaal in den Tempel verbuyst: als mee-*

de den Grooten Raad. *Haar* Zitplaats *aan de Ooster-Poort.* Godgeleerde Schoolen *aan den Tempel, en waar de* Profeeteſſe Anna *haar onthield.* Hoogte des Tempels *altijd van de Joden verschillig aangeweezen: met yets van de* Heylige Kameren *aan de wand des Huyzes, en de* geſlootene Venſters. Tweeden Tempel, *waar in minder dan den* eerſten. Konink Cyrus *schryft de* maaten des Tempels *voor. En hoe verre gelijk met die van* Salamon; *en naa* 't Voorbeeld van Ezechiël *gebouwd.*

IN den Talmud en by de Talmudize Schrijvers word dikwils, van een plaats op den Berg des Huyzes gewag gemaakt, die HHANOCH of HHANIJOTH genoemd word; welk woord de Oudheydkenners gewoon zijn, door het Latijnze woord *Taberna* te vertaalen, het welk, alhoewel het in die Taal het Hebreeuwze woord wel eygentlijk uytdrukt, nochtans in onze Duytze Taal niet voldoet, zoomen daar door naa de gemeene betekenis een Herberg of Wijnhuys verſtaat. Maar het beteekend by de Latijnen

Winkels tot koopwaaren op den Tempelberg.

nen ook in ruymer zin, een Hutte, Winkel of Kraam, daar in men verscheyde waaren verkoopt. En zoo wil het ook hier Winkels te kennen geeven, waar in Wyn, Zout, Meel en diergelijke dingen verkogt wierden, voor die yets daar van wilden offeren. R. Nathan verhaald, dat op die plaats daar deeze Winkels waaren, Keurmeesters waaren, die op de Gewigten en Maaten van die Winkels agt gaaven, en daar by ook beletteden, dat zy yets te duur verkogten. Maar het geen ons omtrent deeze Winkels voornaamentlijk in agt te neemen staat, is dit, dat de Joden zeggen; dat ook *den grooten Raad* hier haar zitplaats gehad heeft; naa dat zy haar gewoone vergadering uyt de Kamer Gazith derwaards had overgebragt. En de geschiedenisse van deeze zaak word hier en daar in den Talmud aangehaald; en voornaamentlijk in de Gemara Rosh hashanah, alwaar Rabbi Jochanan zeyd *dat de* Schechina *of Goddelijke Majesteyt, in haar wegwijken tien stantplaatzen gehad heeft. Want I. Is zy geweeken van het Verzoendekzel naa een van de Cherubins.* II. *Van die Cherubin naa den anderen.* III. *Van den tweeden*

Zit-plaats des grooten Raads.

Gods Heerlijkheyd tienmaal in den Tempel van plaats veranderd.

Che-

Cherubin naa den Dorpel. IV. *Van den Dorpel naa hen Voorhuys.* V. *Van het Voorhuys naa de zijde van den Altaar.* VI. *Van daar naa de Haardstede des Altaars.* VII. *Van daar naa den uytersten Muur.* VIII. *Van die Muur naa de Stadt.* IX. *Van de Stadt naa den Olysberg.* X. *Van den Olysberg naa de Woestijne, van waar zy zig in de hoogte begeeven heeft. En zoo heeft ook den Grooten Raad tien standplaatsen gehad; naamelijk van de Kamer Gazith naa Hhanoth,* (dat is, naa het Marktpleyn, of plaatze der *Winkels,*) *van Hhanoth naa Jeruzalem; van Jeruzalem naa Jabnea; van Jabnea naa Osba; van Osba naa Sepharaam; van Sepharaam naa Beth-Shaaraim; van Beth-Shaaraim naa Tsipperim der Galileën; van Tsipperim naa Tiberias.* En alhoewel op deeze plaatze maar van agt standplaatzen gesprooken word, zeyd men evenwel datter tien geweest zijn; 't geen ons de Joodze Uytleggers aldus verklaaren: naamentlijk dat zy gegaan en wedergekeerd zijn van eene deezer plaatzen naa de andere, te weeten van *Jabnea naa Osba, en van Osba* wederom *naa Jabnea,* en voor de tweedemaal van *Jabnea naa Osba.* Zie daar de tien volgemaakt.

Grooten Raad tienmaal verhuyst.

De eerste aankomst van den Grooten

Raad te *Jabnea*, is in de daagen *Rabba Jochanan ben Zaccai* voorgevallen; maar het vertrek van *Jabnea* naa *Osba* in de daagen van *Rabbi Gamaliël* den laatsten; doch van de weederkomst van *Jabnea* in de daagen van *Rabbi Simeon*. Vorders is zy gegaan naa *Shaaraim* en *Tsipperim* in de daagen van Rabbi Juda, en naa *Tiberias* in de daagen van *Antonius*. Volgens der Joden eygen getuygenis, heeft deeze verandering van zitplaats haar begin genoomen, veertig Jaaren voor de verwoestinge des Tempels. Want aldus schrijven zy daar van in 't Boekdeel *Schabbath; veertig Jaaren voor de Verwoestinge des Tempels, is den Raad uyt haare plaatze geweeken, en heeft haar zitplaats genoomen in Hhanoth, of de plaats der Winkels.* En daar word tot reeden bygebragt: *Om dat wanner de Dieven en Moordenaars zeer vermeenigvuldigd waaren, zy niet en oordeelden van halszaaken.* Van welke donkere woorden dit misschien de zin is: Zy oordeelden dat zoo lang als zy haar zitplaats hadden in de Kamer *Gazith*, gehouden waaren te oordeelen van alle zaaken, die haar wierden aangebragt, en dat de Jooden aan alle haare vonnissen verpligt waaren.

ren. Maar als nu behalven het Jok van de Romeynze Mogentheyd, waardoor haar magt veel verminderd was,) de ſchelmſtukken al te zeer waaren aangewaſſen, als dat zy de zelve langer konden in den toom houden; hebben zy geoordeeld, *dat het haar beeter was op te ſtaan en uyt haare plaatze te wijken, gelijk'er geſchreevenſtaat*; En gyzult doen volgens dat geene dat de Menſchen u van die plaats hebben aangeweeſen.

In wat gedeelte van den Berg des Huyſes, deeſe Winkels haare plaatſen hadden; kan men miſſchien gevoeglijk afneemen, als men op die plaatſen agt geeft, alwaar de grooten Raad haar zitplaats had, eer ſy de ſelve in de Kamer GAZITH genoomen had; en hier kan ons de plaats Jerem. 35: 4. eenig ligt verſchaffen: daarwe deeſe woorden vinden: *Ik hebbe de Rechabiten geleyd naa het Huys des Heeren in de Kamer der Zoonen Hanans, des Zoons Hegedelia, des Mans Gods, de welke was by de Kamer der Vorſten, de welke was booven de Kamer van Maaſeja des Zoons Shallum den Bewaarder van den Ingang.* Door *Vorſten* of *Overſten*, konnen hier niet verſtaan worden die, welke tot de Koninklijke Stam-

me behoorden: Want wat zouden hier de Zoonen van Jehojakim gedaan hebben? Zy woonden in het Paleys van Zion, en de weg langs welk men naa den Tempel ging, strekte naa de Wester-Poorte, die *Schallechet* en *Coponii* genoemd wierd. Daar deeze Poorte, alwaar de Zoon van *Shallum* de Dorpel-bewaarder was, de Ooster-Poorte was als uyt 1 Kron. 9: 17, 18. te zien is. Derhalven moet men door *Oversten* of *Vorsten*, de Mannen van den Grooten Raad verstaan, welke Act. 4: 8. *Oversten des Volks* genoemd worden; wiens Mosaize Gerigt-Stoel aan de Ooster-Poorte of de Poorte Susan boven de Kamer der Deurwagters was. Hier hadden zy haar zitplaatze ten tijde van den eersten Tempel; maar geduurende den tweeden Tempel, dat is voornaamelijk zeedert de tijd van Simeon ben Shetah, hebben zy haare zitplaatze meer binnewaarts genomen, en de zelve aan de zijde van de Voorhof Israëls verkoozen; naamelijk in de gezeyde Kamer Gazith, waar van hier naa.

Naa dat zy de Kamer Gazith verlaaten en haar zitplaats verleggen moesten, scheen haar geen gereeder plaats dan

zig

zig wederom naa de Ooster-Poorte te begeeven; alwaar voorheen de zitplaatze van den Raad geweest was? En zoo kan men ook uyt Jeremias afneemen, dat zy eertijds haar zitplaatze in de twee Ooster-Poorten gehad hebben; te weeten, dan eens in de eene, dan in de andere, naamentlijk by deeze Oooster-Poorte van den Berg des Huyzes; welke de *Nieuwe Poorte* genoemd wierd, Jerem. 36.10. En't zal ons hier naa te pas koomen daar aan te gedenken. Onder-en tusſen heeft Ligtfoot hier over aangeteekend, dat als den Raad in de volgende tijden in de Kamer Gazith vergaderde; de zitplaatze van de drie-entwintig Mannen des Raads, was by een van bey deeze Poorten, gelijk uyt de gedenkſchriften der Jooden blijkt. En men kan'er zeer gevoeglijk uyt besluyten, dat de Marktplaats der Winkels, digte by de Ooster-Poorte van den Berg des Huyzes zy geweest. Want ze waaren in de onderste Kamers der Gebouwen, die men had aan beyde de zijden van de Poorte Suſan; doch de boovenste Kamers dienden tot eenig ander voornaam gebruyk. Eene derzelve was de zitplaatze van den Grooten Raad, doe zy die

De Zitplaats van den Joodze Raad omtrent de Ooster Poort.

niet en hadden in de Kamer GAZITH; en als zy de selve daar hadden, was deeze de zitplaatze van den Raad der drie-en-twintig Mannen. Als nu ook Maymonides spreekt van een *Godgeleerde School* op den berg des Huyses, alwaar den Raad op de Feestdagen zat, kan men de selve op geen andere plaats t'huys brengen, als omtrent die, op welke in de eerste en laatste tijden des Tempels, de sitplaatse van den Raad was.

Godgeleerde School op den Tempelberg.

Alle de Poorten daar we tot hier toe van gerept hebben, hadden aan de eene en de andere kant heerlijke Gebouwen; waar onder die van de Ooster-Poorte uytstak, om dat men wel het meeste en seer dikmaal door de selve in den Tempel ging. En als de Heylige Schrift gewag maakt van Vrouwen die sig in den Tempel onthielden; (als te sien is 2 Kron. 22: 11, 12. alwaar *Josabath* en *Joas*, midsgaaders desselfs Voedster veele Jaaren geleefd hebben; en Luc. 2: 37. Daar van *Anna* geseyd word, dat sy in veele Jaaren niet en week uyt den Tempel:) waaren derselver wooningen in de Gebouwen die aan de Poorten van deesen uytersten Gevel-muur waren; alhoewel men derselver eygen plaatse niet

Profeetesse Anna waar zig in den Tempel ophield.

net

net kan aanwijsen: Want alles wat binnen deese Gevel muur en selfs dat van alle Galeryen, Opkameren en Voorhooyen beslooten wierd; word in de H. Schrift naa de gewoone maniere van spreeken, *den Tempel* genoemd.

Maymonides steld de Grondvlakte van den Tempelberg niet van eene hoogte; maar wil datse Oost en Zuydwaards opreés, welkers vlakke pleynen men met trappen beklom. Omtrent de hoogte van het Huys des Tempels of Heyligdom; hebben de Joden eenige donkerheyd gevonden: om dat het Boek der Koningen, alleen van 30 Ellen gewag maakt: daar het Boek der Kronijken het voorhuys tot 120 Ellen ophaald. En Kimchi heeft daar over veel getwist: En besluyt niet onvoegsaam, dat de 30 Ellen alleen van de beneedenste verdieping moeten genoomen worden, soo veel naamelijk tot daar het Boogwelfzel, zig booven 't Ornament der Pylastren kromde; en soo misschien tot 50 Ellen opschoot; soo dat de tweede verdieping 40, de boovenste 30 Ellen had; te saamen 120 Ellen. Doch andere Joden willen geen meer hoogte dan 30 Ellen toestaan, en Ligtfoot

Donkerheyd by de Joden omtrent de hoogte des Tempels gevonden.

50
40
30
———
120

foot schijnd'er ook zijn zegel aan te hangen. Maar zy dwaalen zeer, naadien niet alleen uyt 1 Kron. 28: 11. blykt dat 'er ook Kameren booven 't Voorhuys waaren, maar men ziet dat die 1 Kon. 7: 12. tot drie booven malkanderen worden opgehaald. Nogtans gissen de meeste Schrijvers, dat de tweede Tempel door toelaating van de Konink Cyrus, onder Zorobabel gebouwd, merkelijk minder in hoogte zy geweest; maar wel van breeder omtrek, die Herodes naaderhand hooger heeft opgehaald, waar van by Josefus te zien is. Het Heyligdom agter't hoog Gevelgebouw des Voorhuys die teegen 't Oosten aan sag, kon dus doende in twee verdiepingen maar 90 Ellen hebben; soo dat het Voorhuys 30 Ellen daar booven uytstak. Maar Ligtfoot geeft het Heyligdom alleen 30 Ellen in de hoogte, zijnde van rondom met Zydkameren die aan de wand des Huyses quaamen, tot drie booven malkander, die door de vermindering der symuuren naa booven wyder waaren: En soo gesaamentlijk naa by het midden van de sijden des Heyligdoms quaamen, waar booven de Venster-ligten waaren, die 't ligt in de binne-

Heylige Kameren aan de Wand des Huyzes.

ne-zaal of voorste Heyligdom inlieten, die 1 Kon. 6:4. *geslootene Vensters* genoemd worden, 't zy om datze naa booven overdekt of van beneden wegen d'uytsprong der Zijdkameren niet in t'oog liepen; of datze als de Chaldeeze Uytleggers en Theoderetus wel meenen verklaard te hebben; vensteren die naa buyten naauw en naa binnen heel wijd waaren; om 't ligt ruymelijk in te laaten. Nochtans ontbreeken geen Joden, die dit regt anders omkeeren. En de wijdte buyten en de engte binnen brengen; om dat zegt Kimchi en Rabbi Salomon, Godt dit ligt niet van nooden had. Speelende misschien op de woorden van Salomon; *Dat hy wilde in het donker woonen*, 1 Kon. 8:12.

Wat geslootene Vensters waaren.

Heyligdom van binnen meest donker.

De Joden die uyt Babel zijn weedergekeerd, hebben 46 Jaar in 't herbouwen van den Tempel besteed: en doe zy door een zoo lange aanbouwing voltooyd was, heeftze zoo veel in heerlijkheyd van Salomons Tempel verscheeld, datze aan die, welke de zelve gezien hadden, de laatste niet en scheen waar van de Profeet Haggai gesprooken had, Hag. 2:3 Zy week wel voor de eerste niet in ruymte; want zy was veel ruymer;

Joan. 2: 20.

Tweeden Tempel waar in minder dan den eersten van Salomon.

mer: maar aan den laasten ontbrak de Heerlijkheyd en de luyster die men in den eersten zag. Zy had ook deeze vijf dingen niet, in welke al den roem van den eersten geleegen was; naamentlijk, *de Arke*, *de Urim en Thummim*, *het Vyer van den Hemel gevallen*, *de Wolke booven het Verzoendekzel*, *en de Geest der voorzegginge*. Derhalven wierden de traanen van die geene die het eerste Huys gezien hadden, als de gronden van het tweede gelegt wierden, daar over niet gestort, dat zy zaagen dat des Tempels ruymte verminderd wierd, want den omtrek van de Fondamenten was breeder; maar uyt de gedagtenisse van den roem des eersten Tempels, en om de luyster des Gebouws, en om die vyf voorregten; uyt het gedenken aan de verbrandinge van den eerste; en de vergelijkinge van haar teegenwoordig ellendig lot, en de vryheyd, luyster en roem des Volks staande den eersten Tempel.

Ezr. 3: 12.

De Maat des tweeden Tempels van de Konink

De afmeetingen waaren van de Konink Cyrus voorgeschreeven, niet als of hy wilde beletten, dat desselfs ruymte vermeerderd, maar op dat zy grooter wierd. Waar naa men de woorden

van

van Josefus moet verstaan, als hy zeyd, *Datze het Welfzel van de Timmeragie van Salomon, tot 60 Ellen in de hoogte hebben opgehaald, en tot 60 in de lengte, en tot 20 in de breette voltrokken hebben.* In welke afmeeting der hoogte, hy afwykt van de H. Schrift en van zijne Landslieden. Door wat reekeninge hy nu in deeze meeninge gekoomen is, oordeeld Ligtfoot met andere beswaarlijk te gissen. En hy meend dat men niet gemakkelijker verstaan kan het geene volgd. *Neeven dit was een ander gedeelte van dezelfde maate, zoo dat de geheele hoogte des Tempels was van honderd-en-twintig Ellen.* Maar hier door heeft hy voorzeeker het Voorhnys des Tempels verstaan, volgens 't geen wy zoo strax uyt 2 Kron. 3: 4. bybragten. Want aldus wil men de woorden van Herodes verstaan, in de reden die hy tot het Volk voerde, als hy van zijn besluyt aangaande des Tempels vernieuwinge zeyde. *Onze Vaders uyt Babel weedergekeerd zynde, hebben den grooten Godt een Tempel gebouwd. Doch aan desselfs hoogte ontbrauken 60 Ellen: want zoo veel was den eersten die Salomon gebouwd hadde, grooter.* Het geen niet te verstaan is van den geheelen Tempel, maar

Cyrus de Joden voor geschreeven.

d'Her bouwden Tempel naader overdagt.

van

van het Voorhuys alleen: Of de Zoonen der Gevangenisse hebben of gants geen Voorhuys gebouwd: Het welke onderſteld zijnde, is haaren Tempel volkoomen vierkantig, dat is, zoo lang als breed en hoog geweeſt. De zelve Schrijver de Tempel verder uyt Joſefus opmaakende, vind voor zig zelfs veel donkerheyd in de bouwgeſtalte des Voorhuys, en die der Voorhooven uyt drie Bouw-ordens booven elkanderen opgehaald, en laat genoegzaam blijken, dat hy over de Tempel-bouw uyt de Joden ſchrijvende, weynig kennis van de dingen gehad heeft dien hy te behandelen ondernoomen had. Want naa dat hy veelerley bedenkingen en giſſingen over de drie ryen Steenen, 1 Kon. 6:36. en Ezra 6:4. overhoop gehaald heeft; (daar hy uyt 1 Kon. 7:12. 't regt beſcheyd had konnen krijgen, aangaande drie Verdiepingen aan 't binnenſte Voorhof en het Voorhuys des Tempels,) beſluyt hy ten laatſten uyt Ezra 6:4. „Dat het „naauwlijx te gelooven is, dat dit by „geval gebeurd is, dat Cyrus belaſt „heeft, dat dit gebouw zou gebouwd „worden, gelijk het gebouwd geweeſt „was van Salomon; maar dat hy zulks „heeft

Of de Koniuk Cyrus de maaten des Tempels

„ heeft konnen hebben van yemand van „ de Joden die zig in desselfs Hof op- „ hield. Derhalven naa dat hy heeft „ voorgeschreeven de maaten van den „ Tempel zelfs, *vers* 3. wijst hy ook aan „ de wijdte daar men een Muur om zou- „ de leggen om een Voorhof te maa- „ ken, en dat ten eenemaal volgens de „ Bouwkonst van Salomon, naament- „ lyk *in drie ryen groote Steenen*, tot ver- „ hooginge van de Muur, en *in een rye Ce-* „ *derhout*, of om op de Muur een Tin- „ ne te maaken, of om de zelve te plaat- „ zen tussen de Steenen op den Muur „ zelfs. Aldus leggen 't R. Levi Gers- „ hom en D. Kimchi uyt 1 Kon. 6: 36. „ *Daar naa bouwde hy den binnenste Voorhof* „ *van drie ryen gebouwe' steenen, ende eene* „ *ryge Cederbalken.* Vergelijkt Ezra 6: 4. en 1 Kon. 7: 12. En steld uyt Salomons Bouw-orden ten aanzien van den Voorhof vast, dat de beneedenste Bouw-orden is 25, de middelste 20, en de boovenste 15. en de 60 Ellen zullen gevonden zijn: En die van 't Voorhuys hebben we zoo strax klaar genoeg getoond om'er niet langer over te maalen.

gelijk aan die van Salomon gegeeven heeft.

Uyt Ezra 3: 3. blijkt, dat de weder-gekeerde Joden den Altaar eerder gebouwd

weder gekeerde Joden

bouwd hebben als den Tempel. Want zy oordeelen dat het noodig was Offerhande te doen, en de plaatze zelfs heeft haar daar toe regt gegeeven; hoewel den Tempel noch niet gebouwd was. In de tweede Maand des tweeden Jaars naa haare wederkomste, zijnde het tweede van Cyrus, hebben zy de gronden des Huyzes geleyd; doch het werk is belet, en alzoo uytgesteld tot het tweede Jaar van Darius, Ezr. 4:24. Op den vier-en-twintigsten dag van de zesde Maand desselven Jaars hebbenze weder begonnen te bouwen, en op den vier-en-twintigsten van de neegende Maand hebben zy de hand aan het werk geleyd, vergelijkt Hagg. 1:15. met 2:19.

Bouwen den Altaar eer als den Tempel beginnen.

Tweeden Tempel wanneer begonnen en volvoerd.

Het voorbeeld dat zy gevolgd hebben in het bouwen van verscheyde deelen, word ons naa het zeggen der Joden in het Boekdeel Middoth en Kimchi beschreeven, Ezechiël 40:41. &c. *De Zoonen der Gevangenisse*, zeggen zy, *hebben in verscheyde dingen het gebouw gemaakt volgens de gedaante die zy gezien hadden in het gebouw van Ezechiel*; het welke, schoon zy 't niet t'eenemaal konden naavolgen, voornamentlijk in de wijdte der Maaten, en in de Heerlijkheyd des

Ge-

Gebouws, (vermids het voorbeeld van Ezechiël niet min was een afbeeldzel van een Tempel zonder handen gemaakt, als een vaste belofte van den Aardzen Tempel, zullende naa de weederkeeringe uyt de Gevangenisse gebouwd worden.) zoo hebben zy evenwel dat voorbeeld voor oogen gehad, en in veele dingen gevolgd, hebbende de Voorhooven en de Gebouwen, voor zoo veel zy konden, naa de zelve gestigt. Het zelfde heeft ook gedaan Herodes op den Raad der Wijzen, die hy zeer gunstig was, naamentlijk op den Raad van Hillel, Shammai en Menahem, als hy den Tempel herbouwd heeft. Want schoon hy in verscheyde dingen de Maaten van de Zonen der Gevangenis, is te booven gegaan, heeft hy evenwel derzelver beschrijving en bouw-gestalte gevolgd, gelijk zy gevolgd hadden het voorbeeld van Ezechiël. Derhalven vermids ten aanzien van de gedaante en plaatzing der dingen, zoo geringen onderscheyd was tussen het Gebouw der weedergekeerde uyt de Gevangenisse, en dat van Herodes. houden de Talmudisten de zelve als voor eenen Tempel, en als of dien Tempel

En is naa 't voorbeeld van Ezechiel gebouwd.

welke kort naa de Babelze Gevangenisze gebouwd is, tot de verwoestinge van Jeruzalem geduurd heeft, *Het tweede Huys* geweest is: Voor het welke het eerste gegaan was door Salomon gebouwd. Zie daar hoe verre Ligtfoot met de Joden hier in niet eenige de beste hedensdaagze Uytleggers over een komt; dien hy nogtans op een ander plaatze met Coccejus daar in teegenspreekt: als die hier nu opentlijk zeyd, dat hy in zijn beschrijving van den Tempel, voortaan deezen tweedon Tempel; die zoo gelijkstandig met die van Ezechiël overeenquam, en die van Herodes beyde voor den *tweeden Tempel* neemen zal.

Ezechiels Tempel gezigt met de bouwing van Zorobabel en Herodes voor de tweede Tempel genoomen.

V. Hoofdstuk.

Herodes *tot* vernieuwing *van der Joden* Tempel *genoopt*; *en wat hy daar aan heeft toegebragt*; *met yets van der Joden* opsnycrye. Daaken van des Tempels Voorhooven; *hoe met zeer* harde Plaaster kalk *verzorgd*; *en welk deel men voor de* Tinne des Tempel *te houden heeft. Van de* Schrik der vogelen, *of* Molok *teegen de zelve*, *op het Dak*

des

des Tempels gezet. De Tempel van Herodes *by maaten afgebaakend; en van de Joden met de Lijfsgestalte van* een Leeuw *vergeleeken. Van de* Schatkameren *aan de wand des Huyzes, en welke* Voorraad *men daar in opley? Of men 't* opperste Dak *van 't* Voorhuys des Tempels, *voor de plaatze moet houden, op welke* Jesus *lighaamelijk van de* Duyvel *gevoerd is, en zulx als duizelziek uitworpen.* Trappen *van den* opgang des Tempels *opmerkelijk en groots beschreeven; en door de zelve een donkere plaatze in 't Boek* JOMA *opgehelderd: met yets van* Salomons koopere Kolommen *in 't Voorhuys; die van de* Uytleggers *zeer gebruikt worden.*

DIE zig bemoeyd hebben, de Tempel van Herodes, tot de tijden van de Zaligmaaker, te beschrijven, brengen tot desselfs herbouwing verscheyde dingen uyt Josefus en de Joodze Boeken by, die meest hier op uytloopen naamelijk, dat Herodos de Groot eer hy Koning wierd, en slegts een Jongelink was, zeekeren Ezechias met sommige andere gedood heeft; waar over als

Herodes hoe tot verbetering van der Joden Tempel genoopt.

als hy voor den Raad gedaagd was, op dat hy zijn Doodslaagen verantwoorde; Zommige hem gevreest, andere vry-verklaarden, en zoo zijn regtveerdige straf ontquam; heeft Shammai die de tweede Voorzitter in den Raad was, stoutelijk daar tegen in gebragt, en voorspeld, dat die Heeren, welk Herodes nu zoo gunstig waaren, geen anderen loon daar voor te wagten stonden, dan door hem dieze t'hans vry spraaken, om den hals te raaken. En het is voorzeker niet anders uytgevallen; want Herodes Koning geworden, heeft hy heel den Joodzen Raad omgebragt, en alleen Hillel, den overste van den Raad, en deezen Shammai, die de tweede Voorzitter onder hem was, verschoond; ongemoeyd den laatsten zig zoo heftig teegens hem had aangekand. Maar als nu dit Gruwelstuk van Herodes daar lag; heeft eyndelijk eene Raba Ben Bota hem hier door tot verzoening poogen te overreeden, dat hy den Tempel zoude vernieuwen. 't Geen Herodes ook zoo kloekmoedig ondernoomen en volbragt heeft, dat hy dezelve volgens Josefus en meestal de Joden, van de grondvest aan, veel ruymer heerlijker en hooger in top heeft op-

opgebeurd. Hy begon dit werk omtrent het 20ste Jaar zijner Regeering, en volbragt het binnen agt Jaaren, welk eenige reekenen 9 Jaaren voor de Geboorte van Kriftus. Naadien nogtans de Joden ten tijden van de Zaligmaaker wel ftoutelijk ftaande hielden, dat over den Tempel die doe ftond, 46 Jaaren gebouwd was, vald befwaarlijk te denken, Dat Herodes het gantze Gebouw afgebrooken en van de grond op vernieuwd, en zoo een anderen, dat is, een derden Tempel gebouwd; en zoo de Voorzegging des Profeeten, van Krifti verfchyning in den tweeden Tempel heeft te leur gefteld. En het heeft ook aan geene Schryvers ontbrooken, die zig op verfcheyde wijze van deeze bedenking hebben afgemaakt. Dus fpreekt'er Grotius van; „Maar alhoewel Herodes om „ den Tempel uyt te breyden, den zel„ ven van de grond af vernieuwd had, „ moet men weeten, dat naadien hy „ d'oude ftoffe gebruykt, en niet te ge„ lijk den geheelen Tempel verbrooken „ heeft maar by deelen zoo veel als'er „ op elke tyd moeft vernieuwd worden; „ word deeze Tempel te regt gezeyd, „ die van Zorobabel gebouwd is. En

Tempel ten tyde des Zaligmaakers hoe in 46 Jaar opgebouwt. Hagg. 2. 8.

Hoe veel Herodes aan de vernieuwing des Tempels gedaan heeft.

„ dus zeyd Josefus dat de Tempel twee-
„ maal om verre gesmeetenis, eens van
„ de Chaldeën, en eens van Titus: en
„ de Joodze Rabbijnen noemen de Ver-
„ woesting van Titus *de Verwoestinge*
„ *des tweeden Tempels*. By het staan van
„ deezen Tempel, moest de Messias ver-
„ wagt worden, niet alleen na de Pro-
„ feetie van Daniel; maar ook volgens
Hagg. 2. 8. „ die van Haggai, en 't geen ter Malach.
„ 3: 1. gevonden word. Dit zeyd Grotius op Matth. 24, 1. Doch het geen hy op Joan. 2: 20. aanteekend, behaagd ons beter; en schijnt voor 't meerendeel teegen 't voorgaande aangekant, als hy zeyd; dat de bouwing van Herodes geen andere Tempel gemaakt heeft; maar den zelven vermeerderd heeft; (want zy heeft niet verbrooken geweest. Doch de Joden willen de tijd der bouwing tot 46 Jaaren brengen, reekenen daar onder de Bouwinge onder de Koningen van Perzen, en sluyten daar de Jaaren in dat het werk nu en dan door verhindering gezukkeld heeft; op datze Jezus voorgeeven te bet veragtelijk maakten. Zulx Josefus voorwending eenigzints, Herodes te geval schijnd opgesmukt; en voor 't naast van deeze Tempel-bouw

te

te denken ſtaat; dat hy de Voorhooven uytgebreyd; en 't Voorhuys des Tempels hooger heeft opgehaald; zoo veel moogelijk onder Zorobabel daar aan naagelaaten was. Waar toe men mag naazien het geen de Hr. Vitringa in zijn drie ſtukjes over Ezechiëls Tempel, en Goeree in de Joodze Oudheden hebben aangemerkt; en 't zal genoeg zijn om ons te vermaanen, dat men Joſefus en al de Joodze opſnyeryen met onzigtigheyd opneemen moet. Vervolgens luſt ons hier dan ook niet by te zetten, wat van het niet regenen in al dien tijd van Herodes bouwing, in 't Boek *Jusbaſin* gevonden word; noch ook niet breedſpraakig ophaalen al die ſwetzeryen, met welk de Joden in de *Gemara* des Talmuds, de luyſter van haar Stadt en Tempel ten Hemel opbeuren, zeggende; *Die Jeruzalem nooyt in zyn fleur gezien heeft, heeft nooyt een ſchoone Stadt gezien. Die het Heyligdom met zijn Gebouwen niet gezien heeft, heeft nooyt goudrijke Bouwpraalen gezien*: Jaa andere, als Rabbi Haiſda en zijns gelijk zeggen, dat het Gebouwen van Goud-ſteen en van enkel Marmer waaren. Doch Joſefus erkend alleen dat de Steenen van

Joodze opſnyerye.

ſchoon-geaderd Marmer waaren. Haare Schryvers, en die omtrent deeze bouwing met de zelve raadpleegen; maaken ook van zeekere harde Plaaſterkalk gewag; uyt Riet, Kalk en Steen gemaakt; met welk zy willen, dat de booven Daaken en Wandelplaatzen een El dik overplaaſterd wierden, en dat dat beſlag duurzaam genoeg voor de Waterval was. Om dat zegt men het dekken met Tichelen en Loot, als doe noch in geen gebruyk was. Terwyl andere nogtans in de Tempel-bouwonder Salomon, van kopere plaaten gewag maaken, die zy uyt den voorraad van David byhaalen, 1 Kron. 22: 3. en 29:7.

Harde Plaaſter Kalk tot overſtryking der Daaken.

'tGeen de Schryvers gemeenelijk uyt Joſefus van de Maaten des Tempels bybrengen, is wegens de toegeeygende naamen der deelen in 't Gebouw, doorgaans zeer verward en twyffelagtig: als meede de groote ſteenen, van 20 of 25 Ellen lang, 8 Ellen hoog en 12 breed; hoedaanige ten hoogſten niet als aan de Grondſchoejing plaats vonden. En de H. Hiſtorie-Boeken kennen geen zoo groote ſteenen. En het zy ook hoe men de Maat der ſteenen by Joſefus, tot

1 Kon. 7: 10.

tot het bestek des Tempels hoogte en breette afwikt, geen van al de groote deelen zullen gelijk konnen uytkoomen, maar de Voegen en Verbanden overal in 't verdriet loopen; men past het af zoo men wil. 't Zelve vind men by hen van de Daaken en Welfzels; die men aan de Tempel-gebouwen, uyt de Wet Deut. 22 : 8. overal plat wil hebben; met een Borstweer rondom, by ons gemeenlijk *Balustraade*, of Leening genoemd. Waar meede het ook Ligtfoot en de meeste Schryvers houden, die dit voor de Tinne des Tempels neemen, uyt Matth. 4 : 5. En nogtans zeer twyffelagtig daar van spreeken: niet wel konnende alle verheffing van 't Dak ontgaan. Maar behalven dat de Wet Deut. 22 : 8. alleen ziet op de gemeene Woonhuyzen op welk men wandelden, at en andere dingen deed; daar de Tempeldaaken geen gebruyk toe hadden; en naa een byzonder voorschrift gebouwd waaren, gelijk ook alle de Volken, die zelfs geen Woonhuyzen als met platte Daaken maakten; hunne Tempel-Gebouwen nogtans altyd met verheeve Daaken, of met Koupels ophaalden, gelijk by Salmasius is

Of men de Tinne des Tempels voor een opperste Balustraade op desselfs Platte Dak neemen moet Jos. 2 : 6. 2 Sam. 16 : 22. Actor. 10 : 9. 1 Sam. 9 : 25.

aangetoond. 't Is derhalven een slegte reeden die Ligtfoot bybrengt; naamelijk, dat alhoewel het niet zoo gemeen was, op het Dak des Tempels te wandelen, als op de Zonne-Platten der Woonhuyzen; was daar evenwel een Balustraade om het Dak des Tempels; op dat de Tempel eensdeels niet en zou ontbloot zijn, van het Cieraad dat aan de Huyzen gemeen was; en anderdeels dat het Dak in zommige voorvallen moest bezogt worden. Dit zeyd hy; en houd nogtans staande, dat het Dak des Tempels eenigzints naa booven verheeven, en heel anders als die der Huyzen was; en vergelijkt het zelve met de Kaptin van het Koninklijk Collegie te Kambrits in Engeland; dat niet vlak, maar in 't midden verheeven is. En hier moogen we niet vergeeten, 't geen uyt twee voornaame Joden verhaald word; naamelijk dat op het Dak yets was, dat zy onder hem den *Schrik der voogelen* noemden. 't Welk Rabbi Nathan uytleyd; „Dat om de Heyligheyd des eersten Tempels en de Heelijkheyd Gods, „ die daar woonde, te bewaaren; geene „ Vogelen daar over vloogen, veel min „ gingen zitten; doch in de tweede, heb-

Een Molok van de Joden op het Dak des

„ hebbenze uyt bekommering, dat del- „ zelfs Heyligheyd niet zoo groot als die „ van den eerften zou zijn; en de Vo- „ gels op haar Dak vliegende die be- „ fmetten zouden; daar een Schilderye „ opgebragt hebben, op datze daar van „ wierden afgeweerd; 't geen zy *den* „ *Schrik der Raven* noemden: Voorgeevende dat deeze Schilderye even zoo was als men gewoon is op de bezaayde Akkeren te ftellen; by ons anders een *Molok* geheeten; of ook wel een *Kraaybedrieger.* Andere hebbender fcherpe Pinnen van gemaakt. Doch de meefte houden 't uyt aanmerking van Pfal. 84:4 voor een Joodze Fabel. Alhoewelze de Baluftrade zoo gereed om het Dak in-ruymen; als ofze anders geen raad wiften, om de Zaligmaaker door de Duyvel op des Tempels Kaptin te voeren. Maar het is zeer flegt, en 't zal miffchien niet lang aanloopen, of wy zullen hier van yets verder uyt Ligtfoot byhaalen, dat niet een hayr beter zal klinken.

Tempels teegen de Vogelen gezet.

Matth. 4: 5.

Onder en tuffen worden ons de Maten van het Huys des Tempels, en de Kameren en trappen, uyt Jofefus en 't Boekdeel Middoth aldus opgegeeven. De lengte des Huyzes was van 't Ooften

tot

De Tempel van Herodes in zijn grootte, by Maten afgebaakend.

tot Westen 100 Ellen; waar meede ook de breette over een quam; alhoewel niet doorgans; want het Voorhuys alleen was 100 Ellen breed: Maar het agterste deel had maar 70 Ellen in de breette. Zoo dat het Voorhuys te weederzijds, dat is, Zuydwaards en Noordwaards, behalven de breette des Tempels 15 Ellen uytsprong; de dikte der Muuren daar onder gereekend. En vertoonde alzoo de Voorgevel des Huyzes naa't Oosten een schoon aanzien: Zynde 100 Ellen breed en 120 Ellen hoog. Want zoo hebben de meeste Uytleggers Josefus verstaan. Zoo egter, dat niet het gantze Huys des Tempels, maar alleen het Voorhuys die hoogte had; want daar teegen liggen ook de Talmudisten aangekant; die 't agterdeel des Tempels slegts 100 Ellen geeven: En die Ezechiëls bestek volgen, brengen die alleen tot 90. Zoo dat het Voorhuys 30 Ellen daar booven uytstak. De Joden stellen de Deur in 't Ooster vooraanzien des Tempels 40 Ellen hoog; en 20 breed. Zynde zooze voorgeeven niet met halve Deuren, maar als een opene Poort, waar door men tot het Voorhuys kon inzien. En wy zien dat alle die zig ver-

ders

ders met Josefus der Talmudisten over de Maaten deezer Poorte bemoeyd hebben, zig zeer verwarren; en'er geen Bouwkundig denkbeeld van gehad, noch aan andere gegeeven hebben. Het lust ons derhalven ook niet aan te raaken, want zy van vyf balken booven deeze Poort zeer vies gerammeld hebben; daar zy veel eer yets van de Cederen Ornament Lysten des Gebouws hadden moeten gedagtig zijn. Waar uyt de verschillige Maat, tussen Josefus en de Talmudisten, aangaande de hoogte der Poorte gekoomen is Ondertussen ziet men dat die, welke de Tempel uyt Josefus in opstal vertoonen, deeze 5 balken ook wel ter deegen hebben agterlaaten. En 't bestek van dit Boek is te bekrompen om 't zelve hier te vertoonen. En moet zig verwonderen hoe de Geleerde Ligtfoot niet verdrooten heeft, zulke grollen als'er van deeze 5 balken in de voorgevel des Tempels zouden geweest zijn, heeft willen uytschryven; en niet een woord van het gebruyk of dienst derzelver gewag maakt, dan datze schoon door Snydwerk en Vergulding waaren. Die 't lust te zien kanze in Maimonides boek *Van 't Bedienen des Hey-*

Slegte gedagten der Joden in 't beschryven van de voorgevel des Tempels.

Heyligdoms, door á Weyle uytgegeeven, in 't print vinden. De Joden merken ook aan dat door de breette des Voorhuys, en de enger agterdeelen des Heyligdoms, de gedaante van ARIEL of *Leeuw Gods* vertoond wierd, zijnde de Leeuw in Lijfs gestalte, de voorste deelen of Borst breed; en naa agter enger zaamen getrokken, gelijk men in de grondvlakte zien kan, die wy strax hier naa verklaaren zullen.

Het Huys des Tempels hoe by de Joden met de Lijfsgestalte van een Leeuw beschreven.

Rondom aan het Huys des Tempels waaren 38 Kamers; 15 aan 't Noorden, 15 aan Zuyden, en 8 naa 't Westen. In de twee eerst genoemde zijden waaren zy in 3 daaken geplaatst, zoo datter in yeder 5 waaren. Aan het Wester-end waaren drie Kamers gelijks de grond, drie booven de zelven en noch twee op die middelste 't zaamen 8 Kamers, yeder Kamer was 6 Ellen breed, en 12 Ellen lang, uytgezonderd de twee boovenste aan de West-zyde, die wat langer waaren. Tussen deeze Kamers was op de zelve grond een opene gang voor de deuren om de Kamers van zijdelings te bezoeken, zeeven en een half breed. Maar 't geen hier verder de Joodze Schrijvers en die met haare Kalveren ploe-

Schatkameren aan de wand des Huyzes of Tempel rondom heenen.

ploegen, van de Wenteltrappen en opgangen tot deeze booven Kamers en andere opperdeelen des Huyzes byhalen, is insgelijks byster onzeker en verward, en wy merken dat die zig de Tempel van Herodes en die van Zorobabel heel ongelijk aan de meeting van Ezechiël houden; naa lang omdwaalen op deeze trappen, ten laatsten noch haar toevlugt tot Ezech. 41: 7. en 1 Kon. 6:8. neemen, op datzer ten minsten af quaamen zoo goed zy konden.

En deeze Kamers worden gemeenelijk *Schatkameren* genoemd, om dat de zelve dienden tot oplegging van Schatten; en kostelijksten Huysraad, als meede om daar in Tarwe, Oly en Wijn op te fluyten, alsook de inkomst der Eerstelingen en tienden, welke tot onderhoud der Priesteren wierden ingezaameld, die den Altaar bedienden. Zoo dat eenige van deeze Vertrekken waaren als Spyskamers of Provizie-Kelders, van hoedaanige te leezen staat, Neh. 12:44. en Malh. 3: 10. *Brengd alle de Tienden in den Schathuyze, op datter spyze zy in mijn Huys* &c. Waar van hier naa breeder. Onder-en-tussen hebben de Joodze Tempel-beschrijvers veel te zeg-

Wat dingen in die Kameren wierden opgeleyd.

zeggen gemaakt van de Toorentjes die hier om de beslootene Trappen waaren, langs welk men op de Daaken deezer Kamer-Gebouwen klom en dáar óp wandelde; en toegang verleenden om ook in de booven vertrekken van 't Heyligdom te koomen, jaa om ook zelfs op 't booven-dak te klimmen: alwaar eenig tuyg in manieren van Wind-haspels waaren, om 't Gereetschap der Werklieden, binnewaards óp en af te laaten, als'er yets te vermaaken viel. En op dat de Werklieden haar oogen niet nieuwsgierig vermaakten met de beschouwing der Alderheyligste dingen, wierden zy in een besloote Kas of Kist, op en afgehijst. Want zoo heeft'er Maymonides van geschreeven, *In Beth Habbechira*, Al hoewel ons vreemd kan schynen; als men uyt hem ook vind aangeteekend; dat de Muuren des Tempels eens in 't Jaar, tussen Paaschen en Paaschen gewit wierde; daar die Wanden immers van Marmen; of met Cederen beschot, en in 't Heyligdom Geboodzeerzels van overtrokken Goude verzierd waaren: welke bedieningen de Priesters en Leviten gemeenlijk waarnaamen. En zoo niemand uyt het Geslagte Levi by de hand

Werklieden die de Tempel repareerden hoe op- en afgelaaten.

hand was, wierd zulks van andere Israëliten gedaan. Waar toe men haar verlof gaf door de regte deur in 't Heyligdom te gaan, zoo'er geen bedekte kist, om haar neer te laaten, gereed was.

Ter plaatze daar de geleerde Ligtfoot, den opgang tot het Voorhuys des Tempels, zal beschrijven, kan hy zig naauwelijks onthouden, van al wederom voor af te zeggen, dat het Dak van dat zelve Voorhuys, de plaatze geweest is, op welk de Zaligmaaker van de Duyvel gesteld is, als hy hem verzogt; naa dien hy geen naader of beter standplaats als deeze weet te vinden, om de *Tinnen des Tempels* genoemd te worden. Dit zeyd hy, weynig bekommerd zijnde hoe de Zaligmaaker, zigtbaar heeft durven de vryheyd neemen, om tot de binnensten Voorhof, en langs de Trappen van 't Voorhuys des Heyligdoms daar henen op te klimmen, daar niemand die plaatzen bezoeken mogt, dan die van de Priesterlijke Orden was, en daarom aan de Zaligmaaker naa de Joodze Wet niet toegelaaten te bewandelen. Beter hebben andere geoordeeld dat het op eenig Dak of Kaptin, van een der Voorhooven geschied zy, en wy voor ons

Dak des Voorhuys voor Jezus standplaats gehouden in zyn Verzoeking des Duyvels.

deel meenen dat het niet lichaamelijk geschied zy, maar een verzoeking in den Geest en verbeeldens wijs: en zoo zijn alle ongerymdheden uytgewist; en de zaak makkelijk om verstaan gemaakt. Doch Ligtfoot is gewoon de Duyvel zoodaanig tot Gods Aap te maaken, (gelijk veele nu noch al met die taal voor de vuyst weg preediken;) dat hy ook verscheyde lichaamen aanneemen, en zig heel verschrikkelijk vertoonen kan; en zelfs de Zaligmaker op 't punt van zijn laatste Leyden in 't Hofke van Getzemane, alzoo heeft zoeken te verbluffen. Die 't gezien hebben moogen 't gelooven. Wy vindender geen Schrift van.

En als dwaalziek verworpen.

'tGeen in 't opgaan van 't Voorhuys des Tempels opmerkelijk voorquam, waaren de trappen, die de Joden in Herodes Tempel tot 12 optellen. Yder van een half Ell, in de optrée; en een Elle breed in haar opper vlak. Zoo dat de gantze steyger 6 Ellen booven de grond des Voorhofs opstoof. Die deeze trappen in der Joden Boekdeel Middoth ontmoet hebben, houden niet op van klagen over de donkerheyd waar in die Tempel-Beschryvers de zelve heb-

Trappen aan den opgang des Voorhuys opmerkelyk groots.

hebben ingedompeld. En zoo zommige meenen, heeft'er Maymonides noch een Gordyntje voorgeschooven. Doch wy zullen misschien de donkerheyd ligtelijk ophelderen, zoo wy zeggen, dat yder derde Trap een Bordes had, die telkens een Elle breeder wierd. Zoo dat de boovenste een Bordes van 4 Ellen had. Want Maymonides heeft niet anders van de opgang des Voorhuys willen zeggen; als dat die uyt twaalf trappen bestond, yder trée een halve Elle hoog; welkers booven vlak een Ell was. Naa drie zulke trappen, was het Bordes van 2 Ellen; daar naa van 3, en daar naa weeder een van 4 Ellen: door welke vermeerdering deezer Bordessen den ingang des Tempels verheerlijk en aanzienelijk wierd. En niet alleen dit, maar zommige Uytleggers twyffelen niet, of de aanmerking van deeze trappen diend voornaamelijk om de donkere plaatze in 't Boek *Joma* te verklaaren; die eenige anders als onverstaanbaar gehouden hebben; want als daar verhaald word, hoe den Hoogenpriester op den Verzoendag, zijn Koe-rund slagtende, het warme bloed aan een ander gaf om *te beweegen*, dat is, *te roe-*

Donkere plaatze in 't Boek Joma opgehelderd.

ren, op dat het niet en ſtremde; zoo word zulks onder deeze bewoording gezeyd; *Hy bewoog het zelve bloed, op dat het niet en beſtalde, in* of *aan* of *op de vierde breette* of *ruymte des Tempels buytenwaards*. Dat is, ſtaande op 't opperſte Bordes der twaalf Trappen aan den ingang, waar meede men tot het Voorhuys des Tempels inging. En wy zien dat Ligtfoot, der Bouwkunde onkundig, zeer getalmd heeft, om de geſtalte deezer Trappen, door kennelijke naamen te beſchijven, zeggende daar toe geen bequaamer woord gevonden te hebben dan het woord *Spatium*, dat in 't gemeen ſlegts een *Spatie* of *ruymte* te kennen heeft. En 't geen hy'er tot naader verklaaring uyt Maymonides bybrengd, is ruym zoo ſlegt en duyſter, en beſtaat ſlegts in woorden zonder zaaken. Alleen kan ons dit yets byzonders aanwijzen; als hy uyt Maymonides zeyd; dat deeze Trappen, door de gezeyde aanwas der Bordeſſen, zoo breed uytſprongen, als heel de Gevel van 't Gebouw des Voorhuys in 't vooraanzien breed was. De Zuyder en Noorder vleugels of uytſprongen der zijdkameren voorwaards, daar onder gereekend.
Waar

Waar van dit de reeden was, dat de vloetgrond van het Voorhuys, zoo veel hooger als die van den binnenften Voorhof was; en dat van deezen boovenften breeden Bordes-Trap, ook noch eenige Deuren, behalven de groote middel-Poort des Voorhuys, konnen bezogt worden; en daarom ook Trappen noodig hadden. Aldus befluyt men uyt Maymonides. En men zietze ook zoo breed en groot in de Tempelgrond aangeweezen, die uyt de *Middoth* ontworpen word. Maar die de Tempel uyt Jofefus opmaaken, laaten niet de minfte fchemering van zoo breed uytfpringende Trappen zien; gelijk we ftrax in de befchouwing der Grondvlakte zullen ontwaar worden.

Twyffeling over de Kopere Kolommen van Salomon in 't Huys des Tempels gefteld.

En alhoewel, er by de Joodze Tempel-Befchryvers geen gewag gemaakt word van die twee vermaarde Kolommen, welke Salomon van Koper deede gieten, om aan den Ingang van dit Voorhuys te zetten; (of miffchien binnen in het Voorhuys aan 't Portaal van den Ingang des voorften Heyligdoms, als zommige met veel waarfchijnelijkheyd meenen;) zoo twijffelen eenige of de zelve of diergelijke, ook in Herodes Tempel

en ten tijde des Zaligmaakers geweest zijn? Alhoewel het mag schijnen dat Ezechiël die gedenkt Kap. 40: 49. om dat nogtans die Kolommen in de Heylige Schrift zoo omstandig, in haare Maat en Cieraaden beschreeven worden; zijn de zelve van de meeste Uytleggers ter hand genoomen, daarze van den Tempel voorneemens zijn te spreeken. Waar in die gemeenelijk ongelukkig zijn geweest, die de zelve buyten behulp der Bouwkunde behandeld hebben. Die daar toe lust heeft, bezie wat Goeree, en de Heer Coccejus en Ligtfoot, en inzonderheyd Villalpandus, en Capellus uyt hem, daar over gedaan hebben; en niet en passen hier op te haalen, om dat wy andere dingen voorhebben.

Van veele qualyk behandeld.

1 Kon. 7: 15. 22. en 25: 16, 17. 2 Kron. 3:15.17 Jer. 52: 21.

VI. Hoofdstuk.

Voorhooven des Tempels *by de Joden verschillig beschreeven: En in later tyden men* verscheyde naamen *onderscheyden: Yets byzonders van den* Voorhof der Vrouwen *en* Voorhof Salomons. *Wat* Poort *het was die Actor.* 4: 2. de Schoone; *en by Josefus* de Kopere ge-

noemd

noemd word: Met yets van de Poorte Nikanors. *Van de* Keukens met Schoorsteenen *in den Voorhof der Vrouwen*; *en 't* Bescheeren der Nazareers, *en* Kooken der Offerhanden. *Van de verscheyde zoorten der* Nazareerschap, *en* verbranding des hayrs: *En wat het* Nazareerschap der Vrouwen *was*. *Van de Kamer der* Houtkeezers, *der* Melaatzen *en* Huys der olye: *En over wat zaaken den* grooten Raad *te zeggen hadde, die den* Tempeldienst *aangingen*. Voorhof der Vrouwen, *wanneer door een booven Galerye, van der* Mannen Voorhof *afgezonderd*: *en wat opmerkelijke dingen daar in voorgevallen zijn; met yets byzonders van de* leezing der Wet *door den* Konink *om de* zeve Jaaren: *En de plaatze 2 Kon. 23: 1, 2. waarschijnelijk opgehelderd.*

ZOo men de Tempelbeschryving der Talmudisten, met die van Josefus vergelijkt; men zal insgelijks geen kleen verschil in de Bouwgestalte der Voorhooven vinden: En wel inzonderheyd hebben de eerste, noch wel aldermeest de Regulierheyd der opene

Voorhooven des Tempels verschillig by de Joden.

ruymtens geschonden, en byster veel afgewisseld van het denkbeeld dat ons alzinds Ezechiël daar van inboezemd. Zoo dit de Joden den buytensten Voorhof ten Noorden, zoo als men uyt den Tempel ging, byster grootmaaken; en aan de Zuyder kant, teegen alle bedenken inkrimpen, en zoo het Huys des Tempels, zelfs als in een hoek drommen; dat Josefus ten deel door zijn Koninklijke Galeryen weggenoomen en verbeeterd heeft. En Ligtfoot heeft ook de zelve uyt de Middoth zoo ongelijkzijdig beschreeven, dat wy ze niet moogen aanraaken te zeggen; hoe vies en onwaarschijnelijk alles is, dat hy daar van heeft bygehaald. Men steld gemeenelijk drie byzondere opene plaatzen rondom den Tempel; die met de naam van *Voorhooven* genoemd worden; en by zommige latere Schryvers tot 4 onderscheyde benaamingen zijn uytgereknd; naamelijk den *Voorhof der Heydenen*, den *Voorhof Israëls*, den *Voorhof der Priesteren*; en daar naa den *Voorhof der Vrouwen*. Waar van waarschijnelijk de twee middelste alleen met uytgedrukte naamen in de H. Schrift bekend staan; uytgezondert dat in d'Openbaaring;

Twee voornaame Voorhooven, door 4 naamen onderscheyden.

van

van den *Voorhof der Heydenen* by naame gerept word. En veele twijffelen niet of den Voorhof der Vrouwen word den *nieuwen Voorhof* geheeten. De plaatze 2 Kron. 4: 9. maakt van den *Voorhof der Priesteren*, en het *groot Voorhof* gewag. En de Chaldeeze Uytleggers, Jesa. 1: 12 en 1 Sam. 3: 3. en Ezech. 43: 8. met al de Joodze Schryvers zeggen, dat de oorspronkelijke naam VOORHOF van *Hulpe* ontleend is; om dat alle die daar met een opregt hert quaamen, om yets van Godt Almagtig af te bidden; *geholpen*, wierd. En dat inzonderheyd den Voorhof der Priesteren in alle voorvallen, de laatste toevlugt was, ziet 1 Kon. 1: 31. En daar word meede van Kimchi aangemerkt, dat hierom de standplaatze des Priesters aan den Altaar, met die zelve naam genoemd was Ezech. 43: 14. Ook willen zommige dat de Heylige Schrift zomtijds zoodaanig van de Voorhooven spreekt; als of'er drie waaren. Want daar word van een *Voorhof der Priesteren*, van een *groot Voorhof* gerept, 2 Kron. 4: 9. en van een *Voorhof der Vrouwen*: dat wy strax hier naa uyt de Joodze Overleevering zullen t'huys brengen. Onder-en-tussen erkennen de meeste,

Voorhof waar van genoemd.

datter in der daad niet meer als twee Voorhooven waaren. Dus spreekt 'er Ligtfoot van: *Alhoewel den Voorhof der Priesteren en den Voorhof Israëls onderscheyden wierden, zijnze egter niet van den anderen gescheyden; maar den Voorhof der Vrouwen was alleen daar van afgezonderd.* Dit zeyd hy; en wy twijffelen of hy wel veele meedestanders daar in vind; Uyt het Boekdeel Middoth, stellenze de lengte van den Voorhof Israëls van Oost tot West 187 Ellen; de breette van Zuyden tot Noorden 135. En die zelven maat word insgelijx aan den Voorhof der Vrouwen gegeeven; die voor aan 't gemelde Voorhof geleegen, in zijn lengte en breette, insgelijx 135 Ellen begreep, en alzoo vierkant was. Doch de Grondteekening van Josefus zal hier zoo grooten verschil maaken: Datm'er van denken moet, datze misschien by om't best van de waarheyd zijn afgedwaald. 't Lust ons egter om eenige byzonderheeden die 'er van de Joodze Godsdienst in voorkoomen, de beschrijving van den Voorhof der Vrouwen, zoo uyt de Middath, Kimchius, Haymonides, het Boek Aruch, Juchasin, als uyt andere Joodze Schriften opge-

gemaakt, hier in te lassen, om dat zommige willen, datmen de Joodze dingen van de Joden behoord te leeren, volgens de Spreuk welke zeyd.

Gelooft een yeder in zijn Wet,
Gy vind u minst van 't stuk gezet.

Maar aldus vinden we deezen Voorhof verklaard: De Voorhooven des Tempels waaren eygentlijk maar *twee*, den Voorhof Israëls en den Voorhof der Vrouwen.

Want alhoewel der zulken onderscheyd was, tussen den Voorhof Israëls en den Voorhof der Priesters, dat die, die geoorloft was in het eene te gaan, niet en was geoorloft strax in het andere te gaan; was egter het een binnen het andere, en de afscheyding door een laage heyning zoo gering, dat het niet zoo zeer twee verscheyde Voorhooven waaren, als twee plaatzen der Israëliten, en der Priesteren in een en 't zelfde Voorhof. Doch den Voorhof Israels en den Voorhof der Vrouwen waaren zoo baarblijkelijk onderscheyden, dat het eene voor het andere was, en dat zy door een zeer hooge muur van den anderen waaren afgescheyden. Twee Voorhooven in malkanderen gelegerd.

Van den Voorhof der Vrouwen word

in

Voorhof der Vrouwen niet uytdrukkelijk in de Heylige Schrift genoemt.

in de H. Schrift geen uytdrukkelijk gewag gemaakt, maar zy rept daar van onder twee of drie andere benaamingen. I. Word het genoemd *het Nieuwe Voorhof*, 2 Kronyk. 20: 5. alwaar gezeyd word *dat Josaphat gestaan heeft in de Vergaderinge van Juda en Jeruzalem, in den Tempel des Heeren, voor het Nieuwe Voorhof*: want hy en de gantze Vergaderinge stond op den Berg des Tempels Oostwaards voor het *Voorhof der Vrouwen*. Hoewel D. Kimchi niet veel over deeze plaats zeyd; oordeeld hy egter, dat door dit *Nieuwe Voorhof den Voorhof der Vrouwen* beteekend word. En hy brengd 2 reeden by, waarom het genaamd wierd *het Nieuwe*; naamelijk, om dat het op nieuws gebouwd was, of om dat'er weegens het zelve eenige nieuwe Wetten gemaakt waaren: naamelijk; *Zy hebben geordineerd dat een Besmette, die op dien zelven dag gehouden was zijn Kleederen te reynigen, niet en zoude koomen in de Leegerplaatze der Leviten*: Het welke in den Thalmud een byzonder verbod is, aangaande deeze Voorhof der Vrouwen. Doch men mag liever zeggen dat het, *het Nieuwe* genaamd wierd, om dat het niet te zaamen

men met het andere van Salomon gebouwd is, maar naderhand aangevoegt is. Daar word gewisselyk wel gewag gemaakt *van een binnenste Voorhof*, door Salomon gebouwd; 1 Kon. 36: 6. Het geen schijnd te bewyzen dat 'er eenig *buyten Voorhof* geweest is: maar het word genaamd *het Binnenste*, in tegenstellinge van den gantsen Berg des Tempels, de welke was buyten den Voorhof Israëls, gelyk van sommige Hebreën in agt genomen is. En word ook het *Groot Voorhof* genoemd. Om het zelve van den Voorhof des Priesters 2 Kron. 4: 9. te onderscheyden. En vermids de H. Schrift zeyd, dat Salomon alleen den binnenste Voorhof gebouwd heeft, blykt daar uyt dat het andere van hem niet gebouwd is, en dat den Voorhof daar we van spreeken, ten zynen tyde niet geweest is, maar naaderhand is aangebouwd: het zy van Asa, of van Josaphat, en alzoo 2 Voorhooven geweest *in het Huys des Heeren*, 2 Kon. 21: 5. Ten II. word het genaamt *den Buytensten Voorhof*, Ezech. 46: 21. gelyk alle Joodse Schryvers toestemmen. De reeden van desselfs naam, blykt niet beswaarlyk; naamentlyk om dat het gebouwd

Of Salomon maar een Voorhof gebouwd heeft.

bouwd was *buyten den Voorhof Israëls*, en zeer verre van den Tempel af was. Ten III. word het ook genaamd de *Schatkiste*, Johan. 8:20. waar van de reeden straks zal volgen. Doch van de Joodse Schryvers word het gemeenlijk genaamd, *den Voorhof der Vrouwen*, te weeten. om dat het de Vrouwen niet geoorlofd was verder te gaan, als deezen Voorhof strekte. *Deeze plaatze*, zeyd Josefus, *was den Vrouwen eigentlyk gegeeven om aan te bidden. Doch ten aanzien van die plaatzen, die meer innewaards waren als deezen Voorhof, mogt den Tempel van de Vrouwspersoonen niet betreeden worden*. Een Vrouwspersoon mogt dan alleenlyk, als zy een Offerhande derwaards bragt, in den Voorhof Israëls komen. En deezen Voorhof was gebouwd aan het Ooster-eynde van den Voorhof Israëls, en wierd van het zelve afgescheyden door een hooge muur, zoo dat die geene die aldaar quamen om aan te bidden, niets en konden zien van den Heyligen Dienst die in den anderen Voorhof geschiede. En ook niet veel konden hooren, ten zy sy, op de trappen geklommen zynde, aan de Poorte quamen, en van daar binnewaards

Byutensten Voorhof den Voorhof der Vrouwen geenaamt.

-waards inzaagen. Want tot het midden van den ingang deezer Poorte toe, waar door men uyt den buytenste Voorhof in den binnensten ging, was de grond niet heyliger als den Voorhof der Vrouwen, maar als men verder was als het midden, wierd het voor heyliger gehouden.

De grond van deze Voorhof was over al vlak, en volkomen vierkant 135 ellen lang, ende eeven zoo veel ellen breed, en gevloerd met Marmer; gelyk ook de Voorhoven CHEL, en alle de opene plaatsen die men had binnen de Muur rondom de Heilige grond. En de Joden hebben aangaande de vloer van den Voorhof daar den Altaar was, deze overleveringe; *Dat de gantze vloer bestond uyt schoone steenen; en dat by aldien eene der zelve quam los te werden, schoon hy van zyn plaatse niet en wierd bewogen, evenwel onbetamelyk was op den zelve te staan, als men eenige diensten waar nam, tot dat dezelve wederom was vast gesteld.*

In den Voorhof der Vrouwen ging men door 3 Poorten, waar van de eene Oostwaards, de andere Noordwaards, en de derde Zuydwaards was. Aan het Westen had men ook een vierde, waar door men op klom na den boovenste Voor- Ingangen tot den Voorhof der Vrouwen.

Voorhof of den Voorhof Israels, Alle deeze Poorten, als ook die door welk men in den bovensten Voorhof ging, waren *aan alle kanten met goud een zilver overtrokken, als ook de booven Drempels en de Posten*, uytgenoomen eene, waar van terstond nader. De Ooster Poorte van den Voorhof der Vrouwen was zeer heerlyk en schoon, waar over zy ook genaamt wierd *de Schoone*, Act. 3: 2. en by welke den Kreupelen lag, die een aalmoesse verzogt van de Mannen en de Vrouwen die door dien weg in den Tempel gingen. By deeze Poorte begon *den binnensten Tempel*, gelyk zy dikmaal genaamt word van Josefus, die onderscheid maakt tusschen de ruymte die beslooten was binnen den buytensten muur, die de Heylige grond omcingelde, en die ruymte welke beslooten was binnen de muur, leggende rondom de Voorhooven. De eerste wierd genaamd, *den buytensten Tempel*, de laatste, *den Binnenste*; en aan beyde wierd de naam van TEMPEL gegeeven, waar over in de H. Schrift een yeder binnen den omtrek van den Heyligen grond komende, gezeyd word te koomen in den Tempel. Naardien nu deeze Poorte in

De Poorte de SCHOONE genoemd, in den Voorhof der Vrouwen gevonden.

't voor aanzien en aan den ingang van den binnensten Tempel, of van die plaatze welke de voornaamste Heyligheyd en Heerlijkheyd des Tempels was, was zy ook zoodaanig gebouwd en verçierd, als met den luyster en de heerlijkheyd van zoo grooten Gebouw overeenquam. En hier door is het geschied, dat zy *de Schoone* genaamd wierd, en dat te regt, voornaamentlijk zoo zy word vergeleeken met de Poorte *Susan*, of met de buytenste Ooster-Poort, door welk men tot den berg des Huyzes ging: want die was laager, en min vercierd, gelijk te vooren gezeyd is. Maar deeze Poorte word van Josefus genaamd, *de Korintize Poort*, om datze met *Korintis* Koper overtrokken was, daar de andere Poorten verguld waaren. Doch daar is geschil tussen hem en de Talmudisten; want die houden eenpaarig staande, dat de kopere Poorte is geweest de Poorte van *Nikanor*, welke de poorte was door welke men uyt den Voorhof der Vrouwen in den Voorhof Israels ging. En Josefus houd met de zelfde yver staande, dat die Poorte is geweest de Poorte door welk men uyt het CHEL ging in den Voorhof der

De Schoone Poorte was van Korintis Koper.

Vrouwen. Dit zijn zijne woorden: *Buyten de Tempel was een Poorte, zijnde overtrokken met Korintis Koper, welke in schoonheyd de Poorte, met Goud en Zilver overtrokken, te booven ging.* Ondertusschen doet het weynig ter zaak dat men bepaald, welke van deeze Ooster-Poorten, de *Kopere Poorte* was; maar daar diend onderzogt, welke Poorte *de Poorte van Nikanor* genoemd wierd, om dat van dezelfs kennisse verscheyde dingen afhangen: En wy twijffelen niet of het zal in 't volgende Hoofdstuk blijken, dat dit de Poorte zy geweest, door welk men uyt den Voorhof der Vrouwen in den Voorhof Israëls ging. Maar daar zal misschien minder verschil zijn, als men meend: Want Josefus noemd de Poorte door welk men uytging naa den Voorhof der Vrouwen, *de Kopere Poorte*, om dat zy met Posten en Dorpels t'eenemaal met koper overtrokken was, dat zoo schoone glans van zig gaf als Goud: maar de Talmudisten zeggen, dat alleen de Deuren *van de Poorte Nikanors*, met koper zijn overtrokken geweest, en daarom wierd de andere eygentlijk *de Kopere Poorte* genaamd.

Welke de Poorte Nikanors zy geweest

Als

Als Petrus en Johannes den Kreupelen, aan deeze Poorte geneezen hadden, zeyd de H. Schrift, *dat hy met haar is gegaan in den Tempel*, dat is, in den Voorhof der Vrouwen, het geen de gewoone plaatze der Aanbiddinge was, voor die geen Offerhanden bragten; en derhalven is hy met haar door deeze deure te rugge gegaan in den Voorhof Salomons, en hebben aldaar het Euangelium gepredikt, en 5000 Menschen bekeerd. *In de vier hoeken van den Voorhof der Vrouwen, waaren 4 * Kamers van 40 Ellen, en zy waaren van booven niet verwelft; en alzoo zullen zy naa deezen zijn* zeggen de Talmudisten uyt Ezech. 46:21, 22. Yder nu van deeze 4 Kamers was van het Oosten tot het Westen 40 Ellen lang, en van het Noorden tot het Zuyden 30 Ellen breed: Want alzoo wil men 't voeglijkst uytleggen, volgens d'aangehaalde plaatze van Ezechiel. *Toen heeft hy my uytgeleyd in den buytenste Voorhof, en heeft my rondom geleyd door de 4 hoeken des Voorhofs, en ziet in yder hoek van den Voorhof was een Voorhofken. In de 4 hoeken des Voorhofkens met Schoorsteenen; zynde yder 40 Ellen lang en 30 Ellen breed.*

* Of Voorhofkens met Schoorsteenen.

Vier Keukens met Schoorsteenen in den Voorhof der Vrouwen.

Maar gelijk de Joden en Taalgeleer-

 de

de hier overhoop liggen; en de meeste willen dat deeze Voorhofkens niet overwelfd of gedekt waaren. Alzoo blijft'er groote swaarigheyd over, hoe men het werk dat geduurig in de zelve geschiede, en de dingen die in de zelve waaren weggezet, zal over-een brengen; dewijl die het tegendeel bevestigen. En zoo wy stellen dat zy gedekt waaren, hoe zullen wy antwoorden op het eenpaarige getuygenisse der Hebreeuwze Leermeesters, die anders van gevoelen zijn? Derhalven diend men eerst te onderzoeken tot wat gebruyk deeze Kamers geschikt waaren. I. Wasser in de Zuyd-Ooster hoek een Kamer of *Keuken* ten dienst der *Nazareen; want aldaar zooden zy haare Zoen-offeren, schooren haar hayr, en worpen het zelve onder den koperen Keetel*, volgens de Wet Num. 6: 18. Gemeenelijk wier het *Nazareerschap* beloofd voor 30 daagen, schoon het zomtijds beloofd wierd voor geheele Jaaren, en voor den geheelen leevens tijd. Hy wiens Belofte vervuld was, most driederley offerhanden toebrengen, een tot een Brand-offer, een tot een Zond-offer, een tot een Zoen-offer. Zoo hy zijn Hoofd buyten Jeruza-

De Keuken der Nazareërs daar zy geschooren en haare Slagt-offeren gekookt wierden.

lem geschooren hadde, als Paulus te Cenchreen deed; was hy verpligt zijn hayr te Jeruzalem te brengen, en het zelve te verbranden onder de koperen Keetel, in de welke het Zoen-offer gekookt wierd; en op die plaatze daarwe van spreeken. Maar zoo hy hier zijn hayr geschooren hadde, kon de zaak te vaardiger geschieden. De Joodze Meesters spreeken van *Samson de Nazareër* en van *een geduurige Nazareer*: Niet dat de geduurige *Nazareers* zulks op een andere wijze waaren als Samson, maar zy gebruyken dat onderscheyt ten aanzien van de belofte. Die aanvaarde een *Nazareer* te zijn als *Samson*, zeyde: *Ziet ik wil een Nazareër zijn als Samson*, of *als de Zoon van Manoah*, of *als de Man van Delila*, of *als hy die de Poorten van Gaza heeft weggenooman*, of *als hy wien de Filistynen de oogen hebben uytgegrauven.* Zulk eenen was het nimmer geoorloft zijn hayr te scheeren: en zoodanig eenen heeft een Absalom willen zijn. Maar hy wierd gedwongen zijn hayr om desselfs al tegrooten swaarte eens des Jaars te scheeren. Maar die een *geduurige Nazareer* was, dat is, die zig op deeze wijze aan een *Nazareerschap* verbond (*Ik wil een Na-*

Wat de Belofte der Nazareërs was.

Verscheyde zoort van 't Nazareïrschap.

Nazareër zijn volgens het getal der hayren mijnes hoofdes: of des stofs der aarde, of des zants aan den oever der Zee,) die konde eens binnen de 30 daagen zijn hayr scheeren, doch het zelve wierd niet verbrand, om dat den tyd van zijn Belofte noch niet en was geeyndigt. Maar hy wiens tyd vervuld was, was gehouden, waar hy ook zijn Hoofd schoor, hier te koomen; en alhier zijn Zoen-offer te kooken, en zijn hayr te verbranden. Doch de Priester nam de gezoode Schouder en een Koek van ongeheveld Brood en een Vlaade, en hy bewoog alles op de handen van den *Nazareër*; welken dienst volvoerd zijnde, was het den *Nazareër* geoorloofd Wyn te drinken, en niet besmet te worden door een doode. Maar R. Salomon houd staande dat hy aanstonds als hy met eenigen droppel van het bloed der Lammeren besprengd was, ontslagen was van zijn Belofte. Het zelfde Tractaat spreekt ook *van Nazareerze Vrovwen*, als *van de Koninginne Helena, de welke door een vrywillige Belofte 7 Jaaren een Nazareerze geweest is, en daar en boven noch 7 Jaaren, koomende in het Land Israels, en door de besmettinge 7 Jaaren,* naa-

Hayr-scheering en Offerhande aan den uytgang der Belofte.

Nazareerschap der Vrouwen.

l. Num. 6.

naamentlijk 21 *Jaaren. En Maria Tarmudi, aan de welke terwijl zy met het Bloed haarer offerhande besprengd wierd, de tijdinge kreeg dat haar Dogter in Doodsgevaar was: Het welk alsse gehoord had, is de besprenginge niet volvoerd, maar uytgegaan zijnde heeftze haar Dogter dood gevonden; en is wederom gekoomen en besprengd geworden.* Of nu ook deeze Vrouwsperzoonen, ter tijd dat haare beloften ten eynde waaren het hayr schooren; zijnwe niet zeeker.

II. De Kamer van de Noord-Ooster hoek, was volgens het Boekdeel Mid doth en Maymonides; *De plaatze des houts, alwaar de Priesters die eenig gebrek hadden, het wormsteekig hout*, of *de Wormen uyt het hout zogten; want alle wormagtig hout was onzuyver om verbrand te worden op den Altaar. Want den Grooten Raad had haare zitplaatze in het Gebouw Gazith, en het voornaamste werk waar meede zy geduurig beezig was, was het oordeel aangaande het Priesterschap, en de onderzoeking der Priesters; aangaande derzelver Geslagtrekeninge*, (naamentlijk of zy van Priesterlijke afkomst waaren, of niet,) *en gebreeken*, (te weeten of zy bequaam waaren tot den dienst of niet,)

Kamer der Houtleezers.

Waar over den Grooten Raad te zeggen had.

Die bevonden wierd van de regte Geslagt-reekeninge niet te zijn, wierd in het swart gekleeed, en begaf zig met een swart dekzel bedekt zijnde uyt den Voorhof. Maar die regt en volkomen bevonden wierd, wierd in het wit gekleed, gong in en diende neevens zijne Broeders de Priesters. (vergelijkt Apocal. 3: 4. en 7: 9.) *Die bevonden wierd te zijn van de waare afkomst der Priesters, maar eenig gebrek te hebben, ging heen en zat in de Kamer des houts, en zonderden het hout ten dienste van den Altaar af van het wormagtig; hy hadde met de Mannen des Huyzes zijnes Vaders zijn deel uyt de Heylige dingen, en hy at te zaamen met haar. En als de Priester bespeurd wierd geen gebrek te hebben, wierd'er een Feest gehouden en men was verblijd, en deswegens zoegenden zy Godt met een solemneel Gebed.*

Wie tot de Hout-leezing verkoozen wierden.

III. De Kamer die men hadde in den hoek ziende naa het Westen; *was de Kamer der Melaatzen*, dienende tot verscheyde Plegtigheden die de Reyniginge der Melaatzen aangingen, als by Exempel de Slagtinge des Musches, en de besprenginge van desselfs bloed met water vermengt op den Melaatzen; de vreylatinge van den anderen Musch,

Kamer der Melaatzen.

de

de afschraapinge van de gantze huyd des Melaatzes door hulpe van een Scheermes, &c. Want in zijn Huys op 't platte Land, geschraapt en gewassen zijnde met water, was hy gereynigd en kon binnen Jeruzalem koomen Den agsten dag bragt hy 3 Lammeren, een tot Offerhande voor de Zonde, en tot Verzoeninge van de Misdaad, en een tot een Brand-offer. *Dan wiesch hy zig af in de Kamer der Melaatzen, en quam, ende stond by de Poorte van Nikanor, en aldaar besprengden hem de Priesters*, &c.

IV. In den hoek zijnde teegen het Zuyd Westen, had men een Kamer die genaamd wierd, *de Kamer van het Huys der Olie. Want in de zelve was opgeslooten de Wijn en de Olie*, welkers gebruyk volgens het voorschrift der Wet meenigvuldig was in de drooge en vogte Offerhanden, ziet Num. 15. Dit zy genoeg van het gebruyk deezer vier Kamers die de Jooden in den Voorhof der Vrouwen stellen. Diend nu onderzogt of ook deeze Kamers booven zijn open geweest, waar van wy strax hoorden dat groot krakeel by de Joden is.

Kamer van het Huys der Olye.

Maar hier toe zullen ons misschien

twee opmerkelijke dingen eenig ligt geeven. I. Dat die plaatzen by Ezechiël Voorhooven genaamd werden. II. Dat hy zegt dat in een yder der zelver geweest zijn Keukens om de Offerhanden des Volks te kooken, Ezech. 46: 21, 22. Alle welke dingen om dat'er by gezegt werd, *datze van booven niet Overwelfd* waaren, beswaarlijk met malkander schijnen over een te koomen. Maar nu

Hoe het met gemelde Kamers en Keukens in de Voorhof der Vrouwen geleegen was.

gissen wy dat in yder dezer gebouwen aan alle kanten konden Kamers zijn en daar by ruymte genoeg in 't midden overblijven die onder den blaauwen Hemel was. Aan beyde de zijden konden in 't uyterste deel van de lengte, Kamers zijn van 10 Ellen breed, en evenwel heeft tussen de zelve konnen overschieten een wijdte van 20 Ellen voor de mid-
10 del-opening. Aan de zijden hebben kon-
10 nen zijn Kamers die 7 of 8 Ellen breed,
20 en in de tussenwijtte konnen overblyven
40 een ruymte van 14 of 16 Ellen. Op dee-
ze wijze schijnd het dat in deeze plaat-
8 zen overdekte Kamers zoodaanig van
8 rondom gebouwd waaren, die overdekt
14 waaren: maar dat'er als een middel-
30 plaats in het midden onder den blaau-
wen Hemel, dat is, in elk een Voor-

hof-

hoekken, waar in men een Keuken had, welker Schoorsteen opging door de muur van een der Kamers naa den Voorhof. Dus waaren deeze plaatzen dan verwelfd, maar niet met een doorgaande Welfzel gelijk de andere gebouwen rondom den Tempel: Want in 't midden had men een vierkante wijdte, onder den blaauwen Hemel, welke van Keukens voorzien was, hoewel de Kamers daar rondom leggende tot andere gebruyken geschikt waaren. En zoodaanig was het met den Voorhof der Vrouwen geleegen: Het was een volkoomen vierkant, in de 4 midde muuren die om het zelven gingen was een Poorte; in yder hoek was een van de booven verhaalde gebouwen. Maar als'er in de Talmud gevraagd word, wat had men voorder; tussen deeze gebouwen neevens de lengte des Muurs tot de Poorte toe? Hadm'er ook Kamers die zig van den eenen tot den anderen hoek uytstrekten? de Palmudisten zeggen neen: *Want den Voorhof der Vrouwen was aan alle kanten niet opgepropt met beslootene plaatzen:* Maar *in het begin was zy geheel vlak*, en men had in de zelven niets behalven de vloer en de bloote muuren. Maar als zy hier uyt

uyt eenige ongeleegentheeden vernaamen, hebben zy rondom aan de drie zyden booven-Galeryen gemaakt, naamentlijk aan de Ooster, Noorder en Zuyder zijde, en wat die ongeleegentheyd was, zeyd R. Nathan dat geweest is: *Vermids de Vrouws en Mansperzoonen onder den andere vermengd zaaten, hen zulx tot dertelheyd en oneerbiedigheyd vervoerd heeft.* En derhalven hebbenze volgens Rabbi Nathan en Maymonides, zeekere booven-Galeryen gebouwd; die binnewaards haar uytzigt en naa den Voorhof open waaren, en die op Kolommen gedraagen en booven overdekt waaren: zoo dat zeedert de Vrouwen booven en de Mannen beneeden waaren: en alzoo misschien een voorbeeld naagelaaten hebben, dat de heedensdaagze Joden noch in haare Synagogen naavolgen. Die meer hier van lust bezie Josefus Joodze Oorloogen 5de Boek Kap. 14. Ondertussen mag men hier uyt der Joden beschrijving verstaan, hoe de Voorhof der Vrouwen, en den Voorhof der Mannen, beyde in een en den zelven buytensten Voorhof waaren; en aan beyde de gewoone plaatze der Aanbidding was; hetzy sy aldaar quaamen

Vrouwen Voorhof veranderd.

tot

tot de openbaare Gebeede-ftonden; of op andere byfondere uuren, en geen Offerhande met haar bragten. In deefe plaatfe was het naa fommiger meening, dat de Joden oordeelden, dat Paulus de Tempel ontheyligd hadde, feggende, dat hy van de Griekfe Heydenen daar in gebragt had, Actor.21:26,27 In deefen Voorhof las ook de Hoogepriefter eenmaal des Jaars, naamelijk op 't Feeft der Verfoeninge, een gedeelte van de Wet: doch de Konink was fulx verpligt te doen, eens om de Zeeven Jaaren, op 't Feeft der Tabernaakelen of Loofhutten fetting; fijnde als dan een Zabbath Jaar, 't geen den Joden alfoo door uytlegging feggen uyt Deut. 31:10. Gelijk hem ook belaft word; *Een Dobbel van de Wet af te fchrijven*, en daar in geduurig te leefen, Deut. 17: 18. Doch hoedaanig deefe leefing door den Konink gefchiede vind men in de H. Boeken niet: alleen word fulks van Jofia gefeyd, als hy de Godsdienft herftelde, 2 Kon. 23: 1,2. daar gefeyd word; *De Konink gink op in 't Huys des Heeren, en hy las voor haaren ooren, de woorden van het Boek des Verbonds.* Alhoewel het Opfchrift der Overfetters feyd; *Dat hy het*

Wetleezing hoe door den Konink gedaan.

het Wetboek voor het leezen. En vele Schilders het ook soo afbeelden; dat de Hoogepriester Hilkia het Wetboek voor den Konink leest. Hoedanig te vooren door Saphan de Schrijver geleesen was; als hy 't van de Priester Hilkia ontfangen had, siet 2 Kon. 22: 8. En Burmannus heeft het leesen ook den Konink self toegeweesen. Ook erkennen de Kanteekenaars dat sulx in den Voorhof des Volks geschiede die voor den Voorhof der Priesteren was. Staande aldaar *aan de Pylaar*, of op het *gestoelte*; naamelijk dat *Koperen Gestoelte* dat Salomon in den Voorhof gemaakt had, 2 Kron. 6: 13. Doch naa de weederkeering uyt Babel, stond Ezra op een houten gestoelte, Neh 8: 5.

VII. Hoofdstuk.

Van de Schatkisten, *in den Voorhof des Tempels: haar* fatsoen *en verscheyde* gebruyk. *Tafelen der* Wisselaars, *en wat haar* winste *was. Hoe en op wat tijd de* insammelaars *zaaten tot den* ontfang van 't Hooft-geld: *en wanneer ook* Ossen *en* Schaapen *in den Tempel te koop waaren.* Elf *verscheyde* Schatkisten

kisten *opgeteld en van wat byzonder* gebruyk : *met yets van* Jezus zitten by de Schatkist. *De* twee Penningjes *der arme* Weduwe *naagereekend*. Kamers *in welk het* ingesaamelde geld *opgekeyd wierd; en met wat* Wanvertrouwen *'t zelve daar* uyt gehaald *en waar 't aan verorberd wierd.*

Voor de beschouwing van den Voorhof der Vrouwen behoord ook dat wy de Schatkisten, of liever de Plaatse daar se stonden, besien. Hier van vindmen dit by Josefus: De Galeryen des Voorhofs waaren innewaards gekeerd naa de Schatkisten; of naa de plaatse daar de Schatkisten des Tempels stonden: en waar van de H. Schrift, en andere Schrijvers dikwils gewaagen. Doch maar van desselfs plaatse in den Tempel beswaarlijk te vinden is. In de woorden nu van Josefus, *naa de Schatkisten*; sijn twee aanmerkens waardige dingen, welke tot het geen we thans voor hebben te ondersoecken, staan. Het eene is het meerder getal, waar door Josefus toond datter meer als eene Schatkist geweest is: het ander is de plaatse deeser

Schatkist in den Voorhof der Vrouwen.

deezer Schatkisten ten aanzien der bovenverhaalde Galeryen, die men voor dezelve had.

Twee derley zoort van Schatkisten.

I. Waaren de Schatkisten des Tempels van een tweederley natuure en bevatting: want daar waaren *Kisten* welke behalven de *Schatkaamers*, *Schatkisten* genoemd wierden. De eersten wierden in 't Hebreeuws genaamd *Shopheroth*, de laatste *Lesachoth*, en beyde wierden zy te zaamen met een gemeene naam beteekend door het woord *Corban*. In den Tempel waaren 13 Kistjens, die van de Joden met een woord genaamd wierden dat eygentlijk *Trompetten* beteekend, *om dat zy, als de Trompetten, op de grond breed waaren, doch in het opperste gedeelte eng, zoo dat het Geld in dezelve wel ligtelijk kon ingeworpen, maar beswaarlijk uytgehaald worden.*

Wat fatsoen de Schat kisten hadden.

2 Schatkisten tot ontfang van 't Hoofdgeld des halven-Sikels.

Twee van zoodaanige Kistjens waaren geschikt tot den *halven Sikel*, die yder *Israeliet* gehouden was te betaalen tot randzoen van zijn Hoofd of leeven (waar van de Wet te leezen staat: Exodus 30: 13.) een van deeze twee was om den halven Sikel des voorleeden Jaars te ontfangen zoo hy misschien op den behoorlijken tijd niet betaald was;

doch

loch de andere diende tot den ontfang
an den halven-Sikel des loopenden
aars. Op den eersten dag van de Maand
DAR, die ten deele met onze Februa-
us overeenkomt, wierd door het
antsche Land verkondigt dat het tijd
as den halven-Sikel op te brengen:
och op den vijftienden dag, gingen
: Inzamelaars desselfs in elke Stadt
n, om den zelve te ontfangen, en voer-
en daar toe twee Kistjens met haar
e gelijk waaren aan de geene die men
den Tempel had, en eysten met zag-
gheyd de Schatting af; niemand har-
lijk daar om aanspreekende, noch
vingende. Maar op den vijfentwin-
gsten dag van de Maand, zaaten de
zamelaars in den Tempel, en dwon-
n 't Volk te betaalen; en zoo yemand
en geld daar toe had, onfingen zy van
n zelve Pand, en naamen ook alte-
et desselfs kleed met geweld. Zy
dden een Tafel voor haar staan, om Tafelen
t geld te tellen en te wisselen, waar der Wis-
n zy *Bankbewaarders* of *Wisselaars* ge- zelaars.
amd wierden, en twee Kastjens in wel-
zy het geld verzaamelden. Zoo
mand een Sikel te wisselen bragt, en
en hem een halve Sikel moste wee-

der geeven, trok den Wisselaar of Inzamelaar voor die wisselinge eenige winst, welke winst *Kolbon* genaamd wierd, dat is, (*Wissel*) en zoo men vraagd hoe veel winste hy voor die wisselinge trok? 't antwoord is, *het twaalfde gedeelte van een Denarius*, en nooyt minder. Ja zoo twee te gelijk quaamen, en voor beyde een Sikel betaalden, zoo dat het niet van noode was te wisselen, moest daar van evenwel eenige winst koomen voor den Inzamelaar of Ontfanger. De Talmudisten en andere Joodze Schryvers handelen wijd en breed van deeze schacchery e KOLBAN, en onderzoeken wie gehouden was te betaalen, en wie vry was, en hoe veel men betaalen moest, en diergelijke dingen meer. Maar alle koomenze daar op uyt, dat de Inzamelaars daar van eenige winste hebben moeten trekken: welke geweldige afvorderinge ten laatsten te weege bragt, dat de Heere Jesus *de Tafelen der Wisselaars* heeft omgekeerd, Johan. 2: 15. Naamelijk op het eerste Pascha op welke hy naa zijnen Doop is te Jeruzalem gekoomen. En Matth. 21: 12. op zijn laatste intreede. Want deeze Inzamelaars begonnen tot deeze

Wat haar winste was.

zaak

en Sikels.

zaak in den Tempel te zitten 18 of 20 daagen voor het Pascha, en volherden daar toe zoo lang te zitten als daar groote t'zamenvloejing des Volks was, en daar na vertrokken zy.

Wanneer de Inzamelaars der Schatting zaaten.

Booven dien schijnd ook de Markt van Schaapen en Ossen die men in den Tempel hadde, aldaar niet geduurig geweest te zijn, maar alleen op die tijd van de t'zaamenvloejing des Volks, op welk 'er by uytsteekendheyd zeer veele Offerhanden waaren te verrigten, hoewel zy egter het gantze Jaar door andere waaren verkogten, in die Winkels waar van te vooren gerept is. De Markt der Schaapen en Ossen was in die groote wijdte van den Berg des Huyzes, die men had aan de Zuyd-zijde van den Voorhof; want aan het Westen en Noorden was de plaatze tot die zaak al te eng, en aan het Oosten had men den meesten ingang des Volks, dat door al dat Vee belemmerd had. Maar aan het Zuyden was een zeer ruyme plaats; die zy op die tijden, als een Markt gebruykten, en daar door het Huys Gods in een huys van Koophandel veranderden.

Wanneer ook Ossen en Schaapen in den Tempel te koop waaren.

Onder de Schryvers welke van deeze Kistjens gewag maaken, vind m'er niet

een die ons leert waar de zelve waaren; of waar de Inzamelaars van het Hoofdgeld des halven-Sikels in den Tempel zaaten, om dat te ontfangen. En Ligtfoot agt het van geen groot belang zulx te onderzoeken, vermids zy aldaar niet lang, maar alleen voor een Maand of daar omtrent zaaten; welke tyd verloopen, vertrokken zy. Ondertussen komt ons zeer bewyzelijk voor, dat zy gezeeten hebben omtrent de Ooster-Poorte Susan. Alwaar men den voornaamsten ingang had.

Elf byzondere Schatkistjens in 't gemeen Offerkisten genoemt

Behalven deeze twee Kistjens, die zy slegts op zeekere tyd des Jaars gebruykten, waarender elf Kistjens van een bestendig en geduurig gebruyk, zoo datze het heele Jaar door op haare plaatzen bleeven, en op yder was geschreeven het gebruyk waar toe de zelve diende. De eerste was volgens Maymonides, ten dienste van die geene, welke twee Torteldüyven of twee jonge Duyven moesten offeren, de een tot een Brand- en de anderen tot een Zond-offer. In deeze Kist wierp men der zelver prys. De tweede was ten dienste van die geene, die maar een Brand-offer van vogelen zouden offeren. De derde was ten dienste

Eerste.

Tweede.

Derde.

ste van die, die geld offerden om hout voor den Altaar te koopen, welke haar geld in dit Kistje wierpen. De Vierde was ten dienste van die geene, welke geld wilden offeren tot het koopen van Wierook. De Vijfde was ten dienste van die geene, welke goud offerden tot het Verzoendekzel. De Zesde was om in de zelve te leggen het geld dat van de Zond-offers overschoot. Want zoo yemand een somme gelds tot een Zond-offer hadde weggeleyd, en zoo van het zelve, de Offerhande gekogt zijnde, yets quam over te schieten, wierp hy dat in dit Kistjen. De Zeevende was om in de zelve het geld te leggen, dat van de Offerhanden voor een Misdaad overschoot. De Agtste was om het overschietende geld van de Offerhanden der Vogelen te leggen, welk geofferd wierd voor Mannen of Vrouwen die een Vloed hadden, of ook voor Vrouwen die gebaard hadden. De Neegende was om het overschietende geld in te leggen, dat van de Offerhanden der *Nazareërs* quam. De Tiende was om het overschietend geld in te leggen, dat van de Offerhanden der Melaatzen quam, of die voor een Mis- Vierde. Vyfde. Zesde. Zeevende. Agste. Neegende. Tiende.
 daad

Elfde. daad offerden. De Elfde en laatste van deeze was om het geld in te leggen, dat van die geene verzameld wierd, die een vrywillige Offerhande van groot Vee wilde offeren.

Deeze verscheyde Kistjes had men altijd in den Tempel, en waaren beschreeven met haare Tytels, door welk derzelver gebruyk wierd aangewezen; zoo dat elk die zoodaanige dingen wilde offeren, daar uyt konde weeten waar hy den prys zijner Offerhande te brengen had: En dit waaren *de Schatkisten* of *de Schatten*, welke Josefus zeyd, dat tegen over de Galeryen van den Voorhof der Vrouwen waaren. Maar doch zul je vraagen, in welken Voorhof had men deeze Kistjens? waaren zy in den Voorhof Israëls, of in den Voorhof der Vrouwen, of waaren ze in beyde, zoo dat een gedeelte was in het eene, een gedeelte daar van in het andere? Daar word by zommige geantwoord, dat de volgende redenen aanwijzen, dat de zelve geplaatst waaren in den Voorhof der Vrouwen. I. Om dat men derwaards een vryer toegang had als tot den Voorhof Israëls; en'er ook niet aan te twijffelen is, of deeze Kistjens stonden op zulke plaatzen,

Schatkisten in den Voorhof der Vrouwen geplaatst.

zen daar elk gemakkelijken toegang had. Den Vrouwen was het t'eenemaal verbooden in den anderen Voorhof te koomen, en ook gingen de Mannen daar niet even dikmaal in: Derhalven quam het allerbest met de reeden over een, dat deeze Schatkisten op zoodaanig een plaatze stonden, tot welke de Mannen en Vrouwen even gemakkelijken toegang hadden. Ten II. Zoo deeze Kistjens gestaan hadden voor de Galerye van den binnensten Voorhof of desselfs uyterste Pylaaren, zoudenze gestaan hebben in den Voorhof der Priesters; alwaar zelfs een Israëliet niet koomen mogt, ten zy om drie byzondere reeden. I. Als hy een Offerhande zoude offeren, want dat willen eenige dat in later tijd toegelaaten was: II. Dat daar onder niet geteld wierd, het werpen van het geld in de Schatkiste. Ten III. Word Mark. 12: 41. gezeyd, *dat Jezus gezeeten heeft regt teegen over de Schatkiste, en het Volk dat daar geld in worp in agt genoomen heeft, en onder die een Weduwe gezien heeft, die twee kleene Penningtjes daar in wierp.* Maar deeze Weduwe was het niet geoorloft te koomen binnen den Voorhof Israëls, ook en kon Kristus in dien Voorhof niet

zitten: want zy hadden een Overleevering, *waar door het niemand was geoorloft in dien Voorhof te zitten, uytgenoomen alleen de Koningen die uyt den Huyze Davids waaren.* Maar den Euangelist wil dat Jézus heeft gezeeten in de Galerye van den Voorhof der Vrouwen, en dat hy zoo by verscheyde geleegentheden heeft gezien, dat het Volk het geld dat zy wilden offeren, in die Kistjens wierpen, en dat onder andere, *zeekere arme Weduwe daar twee Penninkjes, uytmaakende een Quadrans, ingeworpen heeft.* En dit is de gewoone Spreekwijze die de Hebreeuwze Schryvers gebruyken, alsse des Volx giften in de Schatkisten willen aanwyzen; *zy wierpen midden in de zelve geld*; en de Euangelisten bedienen haar ook van de zelve.

Waar Jezus zat, als hy by de Offerkiste zat.

Die haar nu ook bemoeyd hebben, de ingeworpe twee Penninxkens deezer Weduwvrouwe te waardeeren, brengen daar toe uyt de Joden by, *dat den Sikel of Zilvere Penningen, waar van de Wet gewag maakt, had de swaarte van 320 Terw-graanen. Maar de Wyzen hebben yets by desselfs gewigte toegevoegd; en hebben hem gemaakt van de zelfde swaarte, welke den Penning had die Selan genoemd was,* *die*

De twee Penninxkens der Arme Weduwe naagerekend.

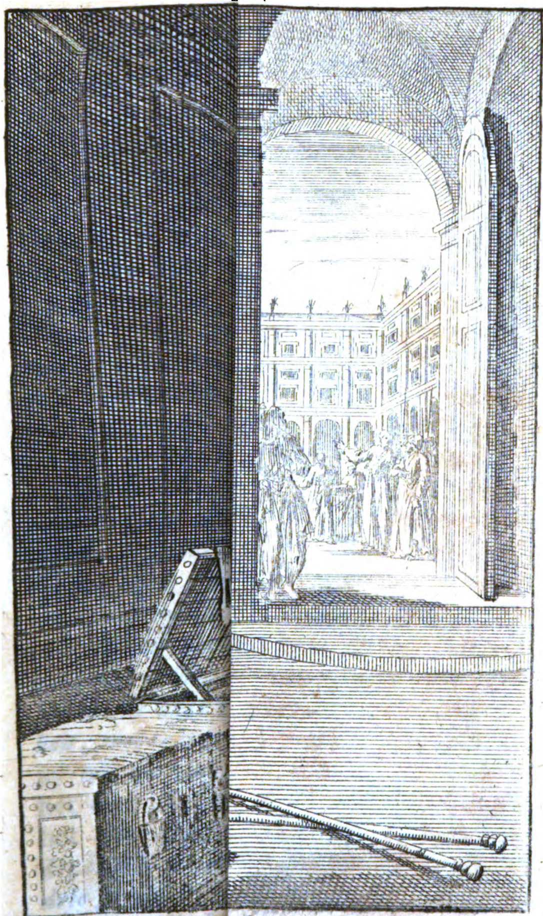
die de swaarte van 384 *Terw-graanen had. Een Selaa was* 4 *Denarien: en een Denarius was* 6 *Meah. Een Meah was het geen ten tyde van Moses wierd genaamd Gera. Een Meab was* 2 *Pondia. Een Pondion was* 2 *Issarin of Assaria. En* 1 *Minutum was een agtste deel van een Issarion.* (2 Minuta maakten derhalven een vierdeel van een Assarion.) *En de swaarte van een Meah, zijnde het zelfde van een Gera, was maar* 60 *Tarw-graanen. En de swaarte van een Issar* (of Assarium *waaren* 4 *Terw-graanen. En het gewigte van een Minutum, was de helft van een Koorngraan.* &c. En zoo misschien ook deeze Penninxkens.

Het word dan uyt der Joden getuygenis, en schijn van reeden vast gehouden; dat de plaatze van deeze Kistjens, in den Voorhof der Vrouwen was, voor de Galerye, en de zelve waaren gints en herwaards aan verscheyde zyden van den Voorhof geplaast, en daarom word deeze plaatze genaamd *de Schatkiste*; Joan. 8: 20. alwaar gezegt word, *dat Jezus deeze dingen heeft gesprooken by de Schatkiste, als hy in den Tempel leerde.* Derhalven konden de Vrouwen zoo wel als de Mannen daar vrylijk inkoomen; en d'Opschriften die op de Kistjens ston-

den gaaven aan die geene, die, naa dat zy van sinds waaren, of derzelver staat meedebragt yets te offeren, te kennen waar het geld moest ingeworpen worden.

Kamers in welk het geld uyt de Schat-kisten wierd opge leyd.

Behalven deeze Kistjens, waaren 'er ook Kamers in welk het geld wierd opgeslooten, zynde onderscheyden van die, welke behalven deeze aan het Huys des Tempels verknogt waaren; aan de Poorten van den Berg des Huyzes gebouwd waaren. Behalven nu de Kamers, in welk de Eerstelingen, de Vaaten en de Kleederen waaren opgeslooten, waarender ook drie aanmerkens waardige Schatkaamers; maar derzelver plaats is beswaarlijk om te vinden. Voor eerst had men de Schatkaamer van den Halven-Sikel, die yder voor zijn hoofd moest betaalen, in welke de twee Kistjens, (waar van zoo strax gesprooken is) alsse vol waaren, wierden uytgegooten, deeze was toegeslooten, en desselfs slot met een Zeegel verzeegeld. Doch op drie bestemde tijden des Jaars naamen zy het geld weederom uyt die Kaamers. De Talmudisten en Maymonides beschrijven in het Tractaat *Shekalim* de reeden van deeze zaak: *op drie tijden*

ald.

tijden des Jaars maakten zy deeze Kaamer leedig, te weeten 15 daagen voor Pascha; 15 daagen voor Pinxteren, en 15 daagen voor het Feest der Loofhutten: of, als Rabbi Akiba, den zoone van Azai zeyd; op den 29sten dag van de Maand Adar, op den eerste van de Maand Sivan, en den 29sten van de Maand Ab. Die in die Kaamer ging om daar geld uyt te haalen, moest geen kleed aan hebben, in het welke geld kon verborgen worden; ook mogt hy geen schoenen, of Gedenk-cedels aan hebben, om dat onder bey deeze geld kon verborgen worden. Als hy daar was ingegaan, stond van buyten aan de deur een Oppasser, en terwijl hy daar binnen was, sprak hy geduurig met hem, en hy moest hem antwoorde, ten eynde hy niet zoude konnen eenig geld in de Mond verbergen. Hy begon daar geen geld uyt te haalen, of hy moest het aan die geene die daar buyten stonden bekent maaken, met te zeggen, ik haale het daar uyt: zy nu antwoorden hem driemaal, haald het daar uyt, haald het daar uyt, haald het daar uyt. *Als al het geld eerst in dezelve Kaamer gebragt wierd, was het in drie groote Kisten, waar van in yder gingen 9 Seah* die Ligtfoot op drie Engelsche Mudden gist. *Maar byaldien der een groo-*

Het ingekoomen geld driemaal 's Jaars uyt de Schatkamers genoomen.

Onder hoedaanigen wanvertrouwen daar uytgehaald.

tere

tere overvloed van geld was binnen gebragt, als in die drie Kisten kon geborgen worden, wierd het ergens in de Kaamer neergeleyd. Die daar ingong, nam met zig drie Kistjens, van welke yder drie Seah hield, en die vulde by uyt de grooter Kisten. De drie Kistjens, die hy daar in bragt, waaren onderscheyds halven, gemerkt met deeze Letter, א. ב. ג. Want de een wierd gevuld uyt de naame der Joden des Lands Israëls, de andere uyt de Naame van die, de welke en de nabygeleegene Steeden en Landschappen zig ophielden, en de laatste eyndelijk uyt de naame van die, welke in Babylonien, Medien, en de verder afgeleegene Landschappen woonden. Dit zeyd Maymonides van de Joodze geld zaaken, en men mag'er uyt gissen, dat zy elkander niet verder vertrouden. alsse zien en hooren konden.

Waar toe dit geld wierd aangeleyd. Deeze drie Kistjens opgevuld zijnde, wierden te zaamen weg gedraagen, en het geld wierd tot het inkoopen van de daagelijkze Offerhanden, en andere dingen daar toe behoorende aangeleyd; als naamelijk aan het Toonbrood, het Zout tot de Offerhanden, het hout tot den Altaar, en wat verder tot den Godsdienst noodig was. Van dat geld bedienden zy zig zoo lang als die drie Mudden

den genoeg waaren, en op den naast volgenden bestemden tijd weeder in de Kaamer gegaan zijnde, haalden zy daar, als voor hem, geld uyt.

Noch waarender twee andere Kaamers om het geld te bergen, in welker eene het geld geleyd wierd dat geheyligt wierd, tot de reparatie en de onkosten van den Tempel, en in de andere wierd het geld opgeslooten dat tot uyt te reyken van Aalmoessen diende, waar van de Talmudisten aldus spreeken. „ In den Tempel had men twee „ Kaamers, de eene was de Kaamer der „ Swygende, en de andere de Kaamer „ der Vaten. De Kaamer der Swygen- „ de was die, in welke de Godsdien- „ stige Mannen heymelijk en stilswy- „ gens haare Offerhanden bragten, en in „ dewelke de arme kinderen van eer- „ lijke Ouders in 't heymelijk van dezel- „ ve wierden opgevoed. De Kaamer „ der Vaten was die, in welke een yder, „ die vrywillig eenig Vat heyligde, het „ zelve bragt. De Overstens der Schat- „ kisten deden die Kaamer eens alle 30 „ daagen open, en naamen uyt dezel- „ ve het geene tot des Tempels dienst „ noodig en bequaam was: en byaldien „ yets

Geld tot onderhoud van den Tempel.

Kamer der Swygende en die der Vaten.

„ yets niet bequaam was, verkogten zy
„ dat, of verwisselden het teegen eenig
„ ander ding dat meer bequaam was.
Doch waar deeze twee Kamers waaren daar in leuterd de gissing der fraaye Schryvers. Volgd nu.

DE VERKLAARINGE
van de
TEMPEL-GROND
Uyt Josefus gemaakt.

1. De Tempel, eygentlijk het Huys des Heeren of Heyligdom genoemd. Waar van de byzondere deelen hier onder worden aangeweezen.

2. Het Voorhuys of Portaal des Tempels, van binnen 20 Ellen breed, en 10 Ellen diep. Hebbende Zuyd en Noord, een ingang tot een groote Zykamer, die de Vleugels des Voorhuys maakten. In welke beyde doorgangen wederzijds een Trap quam om opwaards te klimmen, te zaamen 100 Ellen breed in 't voor-aanzien naa 't Oosten.

3. Trappen langs welk men tot het Voorhuys des Tempels opging. Die Josefus 12. en by Ezechiël maar 8 in getal gevonden worden. Hebbende volgens de Middoth aan yder drie Trappen een Bordes, dat telkens een Elle breeder was; en uytdiep zoo breed als de Gevel in Front was.

4. Heylige des Tempels of voorzaal, in welk de goude Kandelaaren, de Tafelen der Toonbrooden en den Reuk-Altaar stonden. Zijnde deeze plaatze 20 Ellen breed, en 40 Ellen lang of diep.

Zijnde

Zijnde met het agterste Heylige der Heyligen te zamen 70 of 80 Ellen lang.

5. Het Heylige der Heyligen. Vierkant, alwaar de plaatze der Verzoeninge was, en voor de Babylonize wegvoeringe de Arke des Verbonds rustte, tussen de Cherubim van 10 Ellen.

6. Zijd kameren van rondom den Huyze des Tempels heenen. In 't geheel 38. d'een booven d'ander; gemeenlijk Schatkameren genoemd.

7. Schatkameren aan de Zuyder en Noorder hoek zijde, Westwaards den binnensten Voorhof.

8. Den Voorhof der Priesteren; in welker midde Plaats den Brand-Altaar stondt: En Slagt-offeren geslagt en gewassen en gezouten wierden, &c. Als meede stond daar eertijds Kopere Zee, en de Wasvaten die Salomon maakte. En het dekzel des Zabbats, dat Achas weg nam, 2 Kon. 16: 18.

9. Den Altaar in 't midden van den Voorhof der Priesteren.

10. Balustrade, voor de ingang des Huyze afscheydende den Voorhof der Priesteren en den Altaar van de gront des Heyligdoms. Alwaar beneeden nog een andere Balustrade, den Voorhof der Mannen met No. 11 geteekend, van den Voorhof der Priesteren afscheyd; laatende alleen een doorgank omtrent No. 15.

11. Den Voorhof der Manne, die behalven de ingang aan 't Oosten, aan 't Zuyden en Noorden een uytgang heeft op het Bordes van 10 Ellen; en de 14 afgaande Trappen. Hier met 21. en 22. gemerkt. Vergelijkt meede de merk-cyfer 17. te weederzijds, die de gemelde uytgangen aanwijzen; gelijk No. 14. de Ooster ingang te kennen geeft.

12. Den Voorhof der Vrouwen, voor de Ooster-Poorte No. 13. geleegen. Hebbende insgelijx een Zuyder en Noorder uytgang met 5 Trappen op gemelde Bordes, en de Trappen zoo strax met

No. 21.

No. 21 en 22. aangeweezen. Beyde uytkoomende in den Buytenften Voorhof, waar van terftond yets naaders, weegen 't ingaan der Heydenen, en hoe veel deezen Voorhof booven de gemeenegrondvlakte was. In deeze plaatze ftellen de Joden de Schatkift en tot het inwerpen der Offerpenningen.

13. d'Oofter-Poort, door welk men tot den Voorhof der Vrouwen inging. Zynde naa zomm ger meening hooger als die der Mannen, zoo dat men 'er onder doorging; om niet de Mannen door het Voorhof der Vrouwen, langs eene grónd toegang te geeven, alhoewel die welk daar Afbeeldinge van in opftal maaken, geen blyken van geeven. Doch het word by Abrabanel uyt den Talmud zoo aangemerkt, dat deezen Voorhof was met Zolderingen en Balkons; om dit van de Mannen te myden. En dat daar onder de Voorhof der Heydenen was. Waar over men den Heer Vitringa mag naazien: in zyn tweede Deel op 't 147 blad. Voorts kon men Zuyd en Noord tot deezen Voorhof ingaan, vergelijkt de Nommer 16. Waar toe miffchien aan drie-oorden, Ooft, Zuyd en Noord, eenige Bordes Trappen, tuffen de Zyd Kaameren opfteegen, om tot deezen Vrouwen Voorhof te koomen, hoewel dit alles volgens Abrabanel niet van aanvang zoo was. Noch in de H Schrift gedagt, maar den Nieuwen Voorhof genoemd word. 2 Kron. 20: 5.

14. Een anderen of tweede Oofter-Poort; door welk men 't Mannen Voorhof bezogt. Welk naa de zyden des Altaars en Voorhof der Priefteren met eene fteene Baluftrade afgefcheyden was. Vergelykt hier toe de Nommers. 14. 15. 11. Anders de *fchoone*, of de *Kopere Poorte*, en ook de *Poorte Nikanors* genoemd.

15. Doorgang in de Steene Baluftrade, die den Voorhof der Mannen van die des Priefters en plaatze des Brand Altaars af-fneed.

16 Poor-

16. Poorten of ingangen tot den Voorhof der Vrouwen; als men tot den zelven uyt de Zuyder en Noorder Zijde quam.

17. De Zuyder en Noorder ingang tot der Mannen Voorhof, zoo ſtrax onder No. 11. aangeweezen.

18. De Zuyder en Nooder ingang, tot den Voorhof der Prieſteren uytkomende regt op den Altaar.

19. Zuyder en Noorder ingang tot den binnenſten Voorhef des Tempels, alwaar de Zijd-Kaameren van rondom aan den Huyze heene waaren. By ons veel liever voor Galeryen genoomen die opwaards met Kamer-gebouwen overbouwd waaren.

20. Kameren te weederzyden de Poorten en ingangen, die zoo in den Voorhof der Vrouwen, als die der Mannen quaàmen, als meede in den Voorhof der Prieſteren, vergelijkt daar meede de Schatkameren in de Zuyder en Noorder hoek, des binnenſten Voorhofs met No. 7 gemerkt.

21. Bordes of voorvloer booven de 14 Tpappen langs welk men uyt de Zuyder en Noorder zyde des buytenſten Voorhofs opging, en zoo meede uyt de Ooſter Galereye. Vergelijkt alom de No. 21. 22. 23. en 25.

22. De gezeyde 14 Trappen, langs welk men uyt de buytenſte Voorhof en Ooſter Galereye aan drie zyden binnewaards opging.

23. Den buytenſten Voorhof, die aan 't Zuyden en Noorden, voor de gezeyde Trappen, en Bordes Vloer geleegen was; en met een Steene Baluſtrade voor die Trappen afgeſchooten, aan derzelver zes ingangen Pylaartjes, of miſſchien Pedeſtaalen, met haar Opſchriften hadden; verbiedende aan de Heydenen den vryen opgang.

24. De Koninklijke Galerye aan de Zuyd-zyde; die Joſefus drie Dobbel noemd en van Salomons

Voorhof onderscheyd; hebbende 4 reyen Kolommen. Zijnde 50 voeten hoog en honderd breedt. Waar op niet al te veel staat te maaken is; gemerkt de verschillige Maat die hier van opgegeeven word by de Schryvers die Josefus verklaaren. Hebbende Trappen in de hoeken daar men by opklom om daar booven op te wandelen.

25. Dobbele Galeryen ten Oosten, Noorden en Westen. Rustende op drie Reyen Kolommen, alhoewel die aan de West zijde, enger en maar op twee Kolommen gedraagen wierd; vermids de uytsprong teegen over de Schatkameren in den binnensten Voorhof bezijden 't Heyligdom, met No 7. gemerkt.

26. De insprong van de Wester Galeryen, die naa de Noorder en Zuyder hoek alzoo gereguleerd waaren, weegens de uytsprong van 't binneste Voorhof en de Schatkameren in der zelver hoek.

27. De Zuyder Poorte die tot de Koninklijke Galerye inleyde, en van daar in den buytensten Voorhof, en verder, regt uyt tot op den Altaar in den Voorhof der Priesteren uytliep.

28. d'Ooster-Poorte, aan de buytenste Muur, der voorste Galerye, die de dobbele Galerye genoemd word. Ziet de verklaaring op No. 2. die wy gezien hebben dat de Joodze Meester naa deeze kant veel langer als d'andere Poorten maaken, om 't inzien van den Olijf-Berg. Waar aan ook Abrabanel zijn Zegel hangd; maar by verstandige luyden zoo vol verwarring scheynen, dat'er geen mouwen aan al die tegenspreekelijke dingen te zetten zijn. Ziet Vitringa. 2de Deel op 't 148. blad. En het zal ons misschien hier naa, in 't beschouwen van de Ceremonieele toestel der Roode Veerze, die tot een Loog-as ter reyniging verbrand wierd, voegzaamer in de hand koomen.

29. De Noorder-Poorte tot de dobbele Galerye in-

pels uit

30

20

25

25

inleydende, door welke gemeenlijk het Slagt vee wierd ingedreeven. Waar van opzijn plaats; gaande even als die van 't Zuyden, regt uyt door den buytenste Voorhof by Trappen op naa den Voorhof der Priesteren en den Altaar.

30. Vier Poorte in de Galerye ten Westen. Alwaar, in de Poorten aan de zijde van de Koninklyke Galerye ten Zuyden, twee opgangen waaren, langs welk men, op het Wandel-Plat der Wester Galerye en van daar tot de andere aan 't Noorden en Oosten koomen kon.

En dusver kan men de Tempel grond uyt Josefus ontworpen; ten minsten schemeragtig tot desselfs bediening verklaaren: wy moogen ter geleegener tijd zien hoe verre men daar meede geraaken kan.

VIII. Hoofdstuk.

Voorhof der Vrouwen, *hoe van de Voorhof* Israels *afgescheyden; met yets van de* 15 Trappen *voor de* Zangers. Poorte *aan de* Voorhof Israels *met* zeeven naamen *genoemd. Vermaardheyd van de* Poorte Nikanors: *Met yets van de oorspronkelijke* benaaming, *en ordening der* Wagten, omtrent de zelve.

Voorhof der Vrouwen, hoe van den Voorhof Israëls afgescheyden.

AAR nu was ook den Voorhof der Vrouwen, van den Voorhof Israëls, door een hoog Muur-gebouw afgescheyden: naamentlijk dat van den grond van den Voorhof der Vrouwen twee-en-dertig en een half El hoog was, doch maar 20 Ellen van den grond van den Voorhof Israëls, om dat de hoogte van deeze grond, zoo veel hooger als de Vloer van den Voorhof der Vrouwen was. In 't midden van deeze Muur, was een Poorte, door welke men van den eene Voorhof in den andere ging: waar toe men langs 15 Trappen opklom, waar van yder een half Ellen hoog was, zoo dat zy alle met den anderen hoog waaren zeeven en een half Elle; welke hoogte den Voorhof Israëls hooger was als den Voorhof der Vrouwen. En deeze 15 *Trappen* stemden over een *met de* 15 *Trap-Psalmen* HAMMAALOTH, om dat de Leviten de zelve daar op staande, gewoon waaren te zingen. Beginnende met Psalm 120. tot Psalm. 134. te weeten niet in de daagelijkze Dienst, of in het gewoon Kerkgezang, want dan stonden zy in den Voorhof; maar alleen in de solemneele

En de Poorte daar in.

Met 15 Trappen.

le juychingen van het Feest der Loof-hutten, dat *de vreugde der Puttinge van uytgietinge des waters*, genoemd wierd; waar van hier naa. Deeze Trappen waaren niet vierkantig, of naa de voor-opgang regt, gelijk de Trappen pleegen te zijn, maar zy verbeelden in haaren omtrek een halve Cirkel. Van welke bouwing dit de reeden heeft konnen zijn; naamentlijk, op dat de Kamers aan beyde de zijden gebouwd, te breeder vielen. Want aan beyde de zijden waaren Poorten en Kamers, hebbende Trappen in de Muur onder de grond van den Voorhof Israëls, welkers Kamerdeuren in den Voorhof der Vrouwen quaamen. In deeze Kelderkamers waaren de Leviten gewoon haare Musikaale Instrumenten op te sluyten, naa dat zy den daagelijkzen Zangdienst hadden waargenoomen in den Voorhof Israëls. Langs die 15 Trappen des Voorhofs klommen af, en aan de regter of linker hand van de onderste Trap, waaren deuren in de Muur, door welk men in de Kelderkamers ging, daar zy haare Instrumenten opslooten. Eenige meenen dat de Joden in 't getal deezer Trappen missen, dewyl aan beyde Poorten te zaamen

Hoe deeze Trappen van fatzoen waaren.

maar 15 Trappen waaren; ten zy dan dat die van Herodes zoo gemaakt zijn. Nogtans wilze de Heer van Til ook al uyt Davids instelling haalen, die de Trap-Psalmen met dat inzigt tot dat getal gedigt zou hebben: en niet uyt Ezechiël 40: 34. weedersprooken hebben. Ziet zijn *Zang-oeffening der Leviten, teegen de Heer Vitringa, en Goeree Joodze oudheden. En let daar by op Psalm 126. die van de Leviten gemaakt is, uyt Babel weedergekeerd: hoe zal men dan denken dat de 15 Psalmen van David tot die 15 Trappen geschikt zijn? Nogtans konnenze op beyde Trappen gezongen zijn.

Op 't 406. Blad.

Een Poort aan den Voorhof Israëls met Naamen genoemt.

Deeze Poorte welke was tussen den Voorhof der Vrouwen, en den Voorhof Israëls, word van zommige Joden geoordeeld met 7 verscheyde Naamen genoemd te zijn: behalven noch de naam van de *Poorte Nikanors*, welk in den Tempel van Herodes, de gemeenste en bekendste was. Aangaande zommige deezer Naamen is wel geen twijffel te slaan, maar aangaande de andere, is alle reeden van twijffeling niet weggenoomen.

Zy wierd eerst genaamd, *de booven-*

ste

ste Poorte van het Huys des Heere, 2 Kon. 15: 35. 2 Kron. 27: 3. En alzoo noemd het Tractaat SUCCAH, *de boovenste Poorte met welke men afklom uyt den Voorhof Israëls in den Voorhof der Vrouwen.* Doch de Ooster-Poorte door welk men afklom uyt den Voorhof der Vrouwen in het CHEL, wierd genaamd *de beneedenste.* Voorts als'er staat dat Jotham gebouwd heeft *de boovenste Poorte*; volgd daar uyt niet datter te vooren geen en was; maar alleenlijk dat de zelve van hem verbouwd is, of dat zy met eenig nieuw bouw-werk vercierd is. Ten II. Word zy genaamd *de Nieuwe Poorte*, Jerem. 26: 10. en 36: 10. Op welke plaatze de Chaldeeze Uytlegger, haar met naadruk noemd, *de Ooster-Poorte van het Huys des Heeren.* Uyt de plaats van Jeremias blijkt, dat dit de Poorte is geweest, waar door men klom naa den boovenste Voorhof, of den Voorhof Israëls, en dat die een en de zelve is, met die Poorte, waar van wy spreeken. De reede van deeze benaaminge, waar door zy genaamd wierd *de Nieuwe Poorte*, kan ook daar uyt vernoomen worden, dat de zelve van Jotham vernieuwd is. Doch andere geeven deeze reeden;

De Boovenste Poorte.

De Nieuwe Poorte.

namentlijk, *dat zy is genaamd geweest* De Nieuwe, *om dat de Schriftgeleerde aldaar nieuwe Overleeveringen leerden*, of instelden en wettig maakten tot verpligting. Want aldaar had de grooten Raad haar zitplaatze. Doch deeze Oorsprong is wat te verre gezogt. Ten III. *De Poorte Harsith*, Jerem. 19: 2 word van zommige geoordeeld deeze zelfde te zijn, alhoewel de Text van Jermias, met de Chaldeeze Uytlegger en andere Joden, die verklaaring opentlijk verwerpen, en de Poorte *Harsith* op een andere plaatze t'huys brengen. I. De Text van Jeremias plaatst Tophet by den ingang van deeze *Poorte Harsith*, het welk alle ligtelijk zien dat niet en kan gezegt worden van de Ooster-Poorte des Voorhofs Israëls, zoo men let datter twee Poorten zijn geweest tussen deeze Poorte des Voorhofs, en de Valeye welke voor den Tempel was; alhoewel de zelve geweest was in de plaatze van de Valeye Tophet. Ten II. moet men inagt neemen, dat *Tophet* of *de Valeye van de Zoonen Hinnoms*, verre genoeg aan de regter-hand ten aanzien van die, welke stonden in de Ooster Poorte des Tempels, en dat die Valeye geleegen was

De Poorte Harsith.

was regt teegen over Jeruzalem, en niet regt teegen over den Tempel; en deſweegen moet de *Poorte Harſith* geweeſt zijn de Poorte door de welke men uyt de Stadt, en niet uyt den Tempel ging naa die Valeye. Ten III. noemd de Chaldeeze Uytlegger deeze Poorte, zoo het David Kimchi uytleyd, *de Drek-Poorte*, en hy meend dat het de zelfde *Drek-Poorte* is, waar van gerept word Nehem. 2: 13. Hoewel Ligtfoot van gevoelen is, *dat de Drek-Poorte* van Nehemias; aan een andere gedeelte geweeſt is. Het woord HARSITH is van een twyffelagtige beteekeniſſe: want of het is afkomſtig van *de Zon*, gelijk de Engelze Overzettinge heeft aan de kant gezet, *de Poorte der Zonne*, hoewel zy in de Text zelve de naam heeft van *Ooſter-Poorte*: of van yets dat *een aarde Vat* beteekend; om dat als R. Salomon zeyd; *zy aldaar haar gebrookene aarde Vaten neederwierpen*, Doch daar ſchijnd weynig aan geleegen, of wy den oorſprong van deeze naam onderzoecken, naamelijk of zy alzoo genaamd wierd, om dat de Zon van daar opging; of om dat eertijds yets Afgodiſch weegens de Zonne omtrent de zelve begaan was, of om dat daar om-

Ook de Drek-Poorte genoemt.

trent Pottebakkers woonden, of om dat de gebrookene aarde Vaten derwaards geworpen wierden, dewijl zy doch die Poorte des Tempels niet en is, daarwe van spreeken. Maar een Poorte van de Stadt Jeruzalem, van welk hier niet gerept word

Kimchi en Rabbi Salomon met andre Hebreeuwze Schryvers oordeelen, *Dat de Poorte des Ingangs*, Ezech. 45:15. de regte Poorte beteekend daarwe nu van spreeken, naamentlijk de Oöster-Poorte van den Voorhof Israëls: Van welk het heeft konnen geschieden, dat de Chaldeeze Uytleggers *de Middel-Poorte* vretaald heeft. Naamelijk die tussen de Poorte was door welk men ging in den Voorhof der Vrouwen, en de Poorte van de Galerye des Tempels zelfs. En wy hebben strax gezien, dat onder de 7 Naamen die de Rabbijnen aan deeze Poorte geeven, ook de Naam deezer *Middel-Poorte* geweest zy,

De Poorte Sur.

Daar word ook geoordeelt, dat zy genaamd is geweest *de Poorte Sur*, 2 Kon. 11:6. of *de Poorte der Afzonderinge*, om dat aldaar die geene, welke onzuyver geweest waaren, wierden afgezonderd, vermids zy niet verder mogten gaan;

tot

totdat'er Verzoeninge over haar gedaan was. By onze Overzetters de *Trawant-Poorte* geheeten, Dezelve wierd ook genaamd *de Fondament Poorte*, 2 Kron. 23: 5. doch van deeze twee laatste zullen wy hier naa spreeken. Indien we dan al deese verscheyde benaamingen aan een kant zetten moeten wy ten laatsten zeggen, dat de allerbekenste naam, en die ook het meest gebruykt wierd in de laatste tijden des Tempels, en tot de laatste Uytroejing van beyde stand hield, is geweest De Poorte Nikanors: *de boovenste Poorte*, zeyd Maymonides, *is geweest de Poorte Nikanors*: *En waarom wierd zy genaamd de boovenste Poorte? Om dat zy is booven den Voorhof der Vrouwen.* Volgens den zelfden zin, spreekt den Talmudizen Uytlegger over het Tractaat Sota: *de Poorte van Nikanor was de boovenste Poorte welke men bad tussen den Voorhof Israëls en den Voorhof der Vrouwen.* En zo doet ook het Tractaat Middoth, zoo meenigmaal het de Poorten van den Voorhof Israëls opteld. Want dat steld de *Poorte van Nikanor* altijd aan het Oosten. Het zelve word bevestigd door de ontwijffelbare stellinge van den Jeruzalemzen Talmud:

De Poorte Nikanor de laatste en meest bekendste Naam van al de voorgaande Naamen.

Alle

Alle plaatzen in welke gezegt word, voor het aangezigte des Heere, beteekend de Poorte van Nikanor, als blykt uyt de Zuyveringe van den Melaatze, en de onderzoekinge van de Vrouw van overspel verdagt, welke men zeyd in deeze Poorte geschied te zijn; en word uytgedrukt door de Spreekwyze *voor het aangezigt des Heere*, Levit. 14: 11. Numer. 5: 18. En hier lust ons uyt de mond van een eenig Man, naamentlijk de Schryver van het Boek JUCHASIN, te hooren wat van de Talmudisten aangaande deeze Poorte gezeyd word. En reeden geeft waarom zy alzoo genaamd wierd, „ Nikanor heeft geleefd ten „ tijde van den tweeden Tempel, en ik „ verwonder my dat dien Rabbi van den „ zelve gants geen gewag maakt in de „ Rolle van die Mannen die door haare „ Godvrugtigheyd zijn gedenkwaardig „ geweest, hoedaanig eene was Hananiah, den Zoone van Ezechias, den „ Zoone van Garon, in 't begin van het „ Tractaat Sabath, in wiens Kamer de „ Discipelen van Shammai en Hillel „ quaamen: want zoodaanig eenen is „ geweest Aba Saul Ben Batuith, van „ den welke gesprooken word omtrent „ het

Verhaal van de Naam-oorsprong der Poorte Nikanors uyt het Boek Jushasin.

„ het eynde van het Tractaat Sabbath.
„ Deeze Nikanor nu van welk dik-
„ maal word gewag gemaakt in de Mis-
„ NA, is eene geweest van de Chasidin,
„ dat is *Godsdienstige*, (van de welke het
„ gemeene Volk veel verscheeld. Des-
„ zelfs naam komt voor in het eerste en
„ tweede Kapittel van het Tractaat *Mid-*
„ *doth*, alwaar gezegt word dat in den
„ Voorhof aan het Oosten is geweest
„ een Poorte, welke de Poorte van Ni-
„ kanor was; en dat in de zelve zijn
„ geweest 2 deurtjens, een aan de reg-
„ ter, en een aan de linkerhand. Het
„ zelfde word ook gezeyd in het zesde
„ Kapittel van het Tractaat *Shekalim*,
„ en dat zelve geweest is regt teegen
„ over de Alderheyligste plaats, welk
„ Westwaards was, alwaar de Godde-
„ lijke eere woonde. En derhalven
„ word in het eynde van het Tractaat
„ BERACOTH gezeyd: *dat zig niemand*
„ *oneerbiediglyk en gedraage voor deeze*
„ *Poorte van* Nikanor, *of de Ooster Poor-*
„ *te.* Aldus leest men in het eerste Ka-
„ pittel van het Tractaat Sota: *in de*
„ *Poorte van* Nikanor, *gaf men aan een*
„ *verdagte Huysvrouw het bittere water, en*
„ *aldaar zuyverden men de Vrouwen naa*

„ *dat*

„ *dat zy gebaard hadden*, *als ook de Melaatze.* En in het zevende Kapittel van
„ het Tractaat PESACHIN, word gezeyd,
„ *dat de Poorte van Nikanor niet en is geweest Heylig*, (als den Voorhof) *om dat*
„ *aldaar de Melaatze stonden*, *en haare*
„ *Toonen zetten binnen den Voorhof.* Alzoo
„ wordender in het derde Kappittel van
„ het Tractaat JOMA, en in het twee-
„ de van POSAPHTA, gezeyd Mirake-
„ len geschiet te zijn omtrent de deuren
„ van *Nikanor*, en komt by haar een ver-
„ maard gewag der zelve voor, dat aldus
luyt. *Deezen Nikanor was eene van de Godsdienstige*, *en is getrokken naa Aelxandrien in Egypten*, *en heeft aldaar doen maaken 2 konstig uytgewerkte kopere deuren*, *met dat voorneemen*, *dat hy dezelve zoude plaatzen in den Voorhof des Tempels*, *en hy heeft de zelve over Zee van daar gevoerd. Alsser nu een groot onweeder was ontstaan*, *hebben de Schippers om het Schip te ontlasten een van deeze deuren in Zee geworpen*, *en de andere hadden zy ook besloten daar in te werpen: het welk als 't by Nikanor gezien wierd*, *heeft hy zig met touwen aan dezelve vast gebonden*, *en heeft gezeyd*, *dat hy zoo zy dezelve wilden in Zee werpen*, *ook met dezelve daar in moest geworpen worden. Al-*

zoo

zoo heeft het woeden van de Zee opgehouden, en als hy te Ptolemais was aangekoomen, en het verlies van een der deuren beweende, en Godt badt, heeft de Zee dezelve opgeworpen op die zelfde platze daar de Heylige Man was aangekoomen. Zommige zeggen dat dezelve is opgeworpen van een grooten Visch. En dit is geweest het Mirakel het geene ten aanzien van deeze deuren geschied is en dezelve hebben zy geplaatst aan de Ooster-zijde van den Voorhof des Tempels.. Maar Josef den Zoone van Gorion zeyd in zijne Boeken, dat de Poorte van Nikanor alzoo is genaamd geweest, om dat aldaar een Mirakel geschied was: want dat aldaar ten tyde van de Asmoneërs den Griekzen Prince Nikanor is omgebragt geweest. En dit hebben wy omtrent het eynde van het tweede Kapittel van het Tractaat Taamith. Dus verre 't Boek Juchasin. Dat veel Geleerde niet ernstig gelust heeft als een waare oorzaak van deeze Naam te onderzoeken. En zommige meenen, dat men hier noch andere giszingen zou konnen byvoegen, te weeten of Nikanor die de deuren van Alexandriën gezonden heeft; die zelve is, die aldaar des Koninks Overste geweest is, waar van Josefus gewag maakt, en die

die hy zeyd dat de koft en de Kamertjens voor de LXX. Overzetters vervaardigd heeft. Dan of deeze Poorte alzoo genaamd is ter eeren van *Seulekus Nikanor* of *Nikator*, de eerfte Konink van Syrie, welke als Jofefus fchrijft, het Joodze Volk zeer gonftig was. Ziet zijn Afbeelding, en Penningen in de Joodze Oudheeden. Maar doch hoe 't 'er om is, 't mag ons genoeg zijn dat wy weeten wat Poorte met die naam by de Joodze Schryvers is vermaard geweeft. En wat belangt de Hiftorie van den Griekzen Prince Nikanor aldaar omgebragt; men mag'er by vergelijken 1 Macc. 7: 33, 34. &c. en *Jofefus van de Oudheeden* 12. Boek 17. Kap. Doch eer wy deeze Poorte affcheyd geeven; diend noch yets van de *Poorte* SUR, en de *Fondament-Poorte* gezeyd. Waar van 2 Kon. 11: 6. en 2 Kron. 23: 5. gerept word om dat zommige oordeelen dat dit maar verfcheyde naamen van de Oofter-Poorte deezes Voorhofs geweeft zijn, waar van wy gefprooken hebben. Maar aldus luyden de Texten by onze Overzetters, daar deeze Naamen voorkoomen. 2 Kon. 11: 5-7. *Ende bygeboodhen, zeggende: Dit is de zaake, die gy*

gy doen zult: een derde deel van u, die op den Sabbath ingaan, zullen de wagt waarneemen, van't Huys des Konings. Ende een derde deel zal zijn aan de Poorte Sur; ende een derde deel aan de Poorte agter de Trauwanten: zoo zullet gy waarnemen de Wagt van dit Huys, teegens inbreekinge. Ende de twee deelen van u-lieden, alle die op den Sabbath uytgaan, die zullen de Wagt van het Huys des Heeren waarnemen by den Konink en 2 Kron. 23: 4. 5. *Dit is de zaake, die gy doen zult: Een derde deel van u, die op den Sabbath ingaan, van den Priesteren, ende van den Leviten; zullen tot Poortiers der dorpelen zijn. Ende een derde deel zal zijn aan het Huys des Koninks; ende een derde deel aan de Fondament-Poorte: ende al't Volk zal in de Voorhooven zijn van't Huys des Heeren.* &c.

De 2 Ordens der dienende Priesters en Leviten, namentlijk die Orden welke op den Sabbath haaren Dienst begon (en die de voorleede week met het Heylige werk bezig geweest zijnde, haaren Dienst nu waar genoomen hadde,) waaren van Jojada verdeeld yder in 3 Klassen, maakende in allen 6 Klassen uyt Van die geene die op den Sabbath haaren Dienst begonnen, moeste een derde

gedeelte den Altaar bedienen, en alle andere Pligten des Godsdienſts waarneemen; de Prieſters omtrent de Offerhanden, maar de Leviten omtrent het Zingen en het bewaaren der Poorten, het geene geduurig haar werk was. Want het was den Dag des Sabbaths, en ſchoon het een andere was geweeſt; zoo is het niet gelooflijk dat Jojada omtrent het Heylige zoude naalaatig geweeſt zijn, hoewel hy ook de dingen des Koninks waarnam: maar dit heeft hy beyde bezorgd, zoo dat den Heyligen Dienſt in den Tempel eveneens waargenoomen wierd, als de Inhuldinge des Koninks. En derhalven moet het vijfde *Vers* van 2 Kon. 11. noodzaakelijk aldus worden Overgezet: *Het derde gedeelte van u-lieden zullen die geene zijn welke ingaan op den Dag des Sabbaths*: dat is, een derde gedeelte van u-lieden zal den Dienſt van die geene waarneemen welke gewoon zijn haaren Dienſt te beginnen op den Dag des Sabbaths, of dat zal naa de gewoonte den Heyligen Dienſt bezorgen. Alzoo moet ook 2 Kron. 23:4. overgezet worden: *Een derde gedeelte van u-lieden zullen die geene zijn welke op den Sabbath treeden in den Dienſt*

der

der Priesters, der Leviten en der Poortbewaarders: dat is, om te passen op den Altaar en het Gezang, en de Poorten gaa te slaan, volgens de daagelijkze Zeeden van den Heyligen Dienst. II. *Een derde gedeelte zal geschikt worden tot de bewaaringe van het Koninklyke Huys.* III. Een derde gedeelte om te bewaaren de *Poorte Sur*, die anders genaamd word de *Fondament-Poorte*. Deeze twee plaatzen derhalven tot malkanderen gevoegd zijnde, verdeelen t'eenemaal de Orden die op den dag des Sabbaths haaren Dienst zouden beginnen, gelijk de Grond-Texten aanwijzen. De Ordens welke op den Sabbath haaren dienst zouden waarneemen, was aldus geordineerd, dat dezelfde derde gedeelte zou zijn aan de Poorte agter de Wagt; en de twee overige derde gedeeltens tot behoudenis des Koninks, zouden het Huys des Heeren bewaaren. De ordineeringe van deeze Wagten zal ons behulpzaam zijn in 't regt verstand van deeze Poorten daarwe van spreeken, en zal ons leeren dat de zelve geenzinds zijn geweest Poorten van den Temepel, maar van eenige andere plaatzen. Want de Poorten des Tempels wierden naa de gewoone-

ne maniere bewaard van de Deurwagters der Orden die als doediende, Daaren-booven waffer een buyten-gewoone Wagt, langs den gantzen Berg des Huyzes, en in den Voorhof, welke bestond uyt die Orden haaren Dienst hadde waargenoomen, 2 Kon. 11: 7, 8, 11. En derhalven kan de *Poorte Sur*, of de *Fondament-Poorte*, welke bewaard wierd van het derde gedeelte der geenen die op den dag des Sabbaths haaren Dienst begonnen, niet geoordeeld worden een Poorte des Tempels geweest te zijn; vermids den Tempel wierd bewaard van twee gedeeltens dier Orden, die haaren Dienst waargenoomen hadden. Derhalven zoo men een beschrijvinge van de Stadt maakte, gelijk we nu van den Tempel-dienst maaken, zoude men de *Poorte Sur* volgens Ligtfoot, ergens op den Berg Zion moeten plaatzen, als ook de Poorte welke agter de Wagt was; en het zou niet beswaalijk vallen zeer waarschijnelijke reeden van derzelver stantplaatze by te brengen. En alhoewel'er een zoo sterken Wagt gehouden wierd in den Tempel, en op Zion, is evenwel *Athalia*, om wiens wille dit alles geschiede,

in

in den Tempel gekoomen, zoo dat zy den nieuwen Konink heeft konnen zien by de Pylaar in den Voorhof voor de Oofter-Poorte; en niemand heeft haar den toegang belet; zoo om dat zy een Koninginne was, als om dat zy alleen was, maar voornamentlijk om dat men niet en wift hoe het gemoed van Jojada omtrent haar gefteld was. Maar als hy bevoolen hadde, *Dat zy van tuſſen de Ryen zoude weggedreeven worden*, hebben zy de handen aan haar geflaagen; en haar gefpaard tot dat zy was beneeden de hooge weg *Shallecheth*, alwaar zy haar hebben omgebragt. Indien hier door *Ryen* niet verftaan konnen worden, de Ryen der Mannen, dewelke rondom den Berg des Huyzes waaren, zoo wil Ligtfoot gelooven dat daar door de Ryen der Boomen te verftaan zijn, die aan beyde de zyden op de kant van de hooge weg geplant waaren, of de paalen die aan beyde de zyden in de Aarde geplant waaren, om den Dyk vafter te maaken, en om te befchermen die geene die daar over gongen. En in deezen zin leyd R. Levi Gerfon deeze woorden uyt, 1 Kon. 10:12. *Van de Almuggim boomen heeft de Konink Ryen of Wandel-gangen tot*
 het

het Huys des Heere en des Koninks gemaakt. Het woord beteekend eygentlyk, *een Steunzel.* Maar 2 Kron. 9: 11. word de Konink gezegt gemaakt te hebben, *Van de Almug-boomen gebaande wegen tot het Huys des Heeren. En ik meene,* zeyd gemelde Rabbyn, *dat hy in den opgang die hy gemaakt heeft, om uyt het Koninklyke in het Huys des Heere te klimmen, gemaakt heeft als een Leene van de Almug-boomen: zoo dat die geene die langs deezen gebaanden weg gingen, op dat steunzel konden leunen. Het zelfde had hy ook doen maaken in den opgang van het Huys des Heeren en des Koninks, alwaar men nu Trappen had, die tot de grond, op welke den Altaar was, heen leyde,* &c.

IX. Hoofd-stuk.

Wonder *voor den Ondergang des Tempels, aan de* Poorte Nikanors *gebeurd; en der Joden verscheyde meening daar over. Wat dingen gemeenlyk omtrent die Poorte verrigt wierden; met iets van* de Kamer van den Grooten Raad. *Van het* ingaan *en* uytgaan *des Tempels: met een aanmerking over den* Farizëus *en den* Tollenaar.

Nu

Nu zullen wy andere dingen, van de *Poorte* NIKANORS by-halen (die behalven zo veel naamen, als bedenklyk in 't voorgaande Hoofd-stuk opgenoemd zyn, Waarschynelyk dezelve te agten is die de SCHOONE, en de KOPERE POORTE geheeten wierd;) en voornaamelyk dat vermaard Wonder gedenken, welke Josefus daar van verteld: en by de Histori-schrijvers geloofwaardiger gehouden word; als 't geen we zoo strax te vooren van Nikanors Schipbreuk gezeyd hebben. Josefus dan, als hy Spreekt van de Voorbeduydende dingen, die den Ondergang van Jeruzalem scheenen af te baaken en verhaald onder anderen; *Dat de Ooster-Poorte van den binnensten Tempel, welke van Koper en zeer swaar was, en die van* 20 *Mannen naauwlijx kon geopent worden, als zy met zeer steevige sluytboomen wel gegrendelt was, by Nagt van zelfs geopend is; het geene het eenvoudig Volk als een goed Voorteeken uytley, als of zulx te kennen gaf dat Godt haar een Deure van alles goeds wilde openen. Doch die de zaak dieper inzaagen, en beeter oordeel hadden, hebben vermoed dat hier door den val ende vernie-*

Wonder aan de Poorte Nikanors gebeurd.

En verschillige meening over desselfs voorbeduyding.

linge van den Luyster des Tempels, voorspeld wierd. En dat met dit verhaal ook andere Schrijvers van de zelfde Synagoge overeenstemmen, is uyt het Boek Juchasin openbaar: in welke staat „Dat „ 40 Jaaren voor de Verwoestinge der „ Stadt, de Deuren des Tempels van zelfs „ zijn open gegaan. Over welke zaak „ Rabban Jochanan Ben Zaccai (zijnde „ de tweede Voorzitter in den Grooten „ Raad,) heeft uytgeroepen, Doet uwe „ Deuren open, ô Libanon, op dat u het „ Vuur mag verslinden. En van die tijd „ af is den Grooten Raad gevlooden uyt „ de Kamer Gazith, en alzoo is zy van „ plaatze veranderd. Het zelfde zeyd mede R. Salomon over Zachar. 11: 1. *Doet uwe Poorten open, ô Libanon Hy voorzeyd,* zeyd hy, *de vernielinge van den tweeden Tempel; want 40 Jaaren voor de Verwoestinge des Tempels zijn desselfs Deuren van zelfs open gegaan.* Rabban Jochanan *heeft haar berispt, en gezeyd: O Tempel, Tempel, hoe lange zult gy uw zelven ontroeren? Ik zie dat u een Vernieling nut is, want Zacharias den Zoone van Iddo heeft van u, aldus Geprofeteerd. Doet uwe Poorten open, ô Libanon, op dat het Vuur uwe Cedren verniele &c.*

Oordeel der Joden hier over.

Drie

Drie gedenkwaardige dingen zijnder die de Joden zeggen voorgevallen te zijn 40 Jaaren voor de Verwoestinge des Tempels: te weeten, I. dit van zelfs open gaan der Deuren; II. de verplaatzinge van den Raad uyt de kamer Gazith, en ten III. dat de Purpere Wolle, die men leyde op het Hoofd van den Bok, die naa de Woestijne uytgeleyd wierd, niet Wit en wierde. Het geene als getuygenissen die zy teegen haar zelven inbrengen, raakende de dood van Kristus, voorgevallen is, juyst 40 Jaaren voor de Verwoestinge des Tempels. Toen heeft de Heere haar getoond door het opengaan der Deuren, dat haaren Kerkelijken Roem verdween: door de verplaatzinge van den Raad heeft hy aangeweezen. Dat het eynde van haare Polityke Magt aanstande was; en door het niet Wit worden van de Purpere Wolle: die tot noch toe beteekende de vergevinge der Zonden, heeft hy te kennen gegeven haare afgrijslijke Schelmstukken en haare schuld aan de dood van de Kristus begaan. Vergelijkt dit opengaan van de Deuren des Tempels met het Voorhangzel dat insgelijx van zelfs scheurde, Matth. 27: 51. en het eene zal

Drie dingen voorden ondergang van Jeruzalem voorgevallen.

Het openen van de kopere Poorte met het

Scheuren van den Voorhang vergeleeken.

zal aan het andere ligt verschaffen. En misschien geeven de woorden van Rabbi Jochanan, over dit opgaan der Deuren uytgeroepen: (*ô Tempel, hoe lange zuldgy uw zelven ontroeren?*) te kennen, dat voor dit Voorteeken een ander even wonderlijke Ontroeringe in den Tempel zy geweest; welke de Scheuringe des Voorhangzels kan geweest zijn.

Wat dingen omtrent de Poorte Nikanors verrigt wierden.

Maar deeze Poorte NIKANORS of de *Ooster-Poorte* van den Voorhof Israëls, was niet alleen de geordineerde plaats, alwaar men aangaande een Verdagte Huysvrouw de proefnam door het drinken van 't Bitter-Water, en daar de Melaatze gezuyverd zijnde, stond, op dat over hem Verzoeninge mogt geschieden. Maar ook de Vrouwen vertoonden haar alhier, na dat zy Gebaard hadden; ten eynde zy Gereynigd wierden. En hier heeft de Maget Maria haar Kind Jezus den Heere voorgesteld, Luc. 2:22.

Geregtplaats of Kamer van den Grooten Raad,

Booven dien was ook in deeze Poorte, (niet in den Ingang zelf, maar in een der Kamer-Zaalen, booven of by de zelve,) de Vergaderplaats daar den Raad van de 23 Regters zat. Onder de Joden had men drie Orders van Regters;

den

den Raad der 3 Regters, den Raad des 23 Regters, en daar naa den Grooten Raad, bestaande uyt 71 Mannen. In de kleynder Steden was een Driemanschap of een Raad van 3 Regters: Deeze Vonnisten over de Geld-twisten, het Geleende, de Dieveryen, de Schaden, de Wedergeevingen, d'Onteering eener Maagd, de uyttrekking der Schoen, en verscheyden andere dingen, die geen Dood-straf aangingen. In de groote Steeden had men een Raad van 23 Mannen, welkers werk was over zommige Misdaaden een Vonnis des Doods te vellen, doch niet over alle. Eyndelijk had men te Jeruzalem den Grooten Raad, oordeelende weegens zaaken van grooter belang. Voorts zoo vereyste den Raad der 23, niet noodzaakelyk een groote Stadt, maar alleen een zoodaanige in welke men 120 Mannen had, die een publyk Ampt konden bedienen.

Driemanschap in de kleyne Steeden.

Raad van 23. Mannen.

Grooten Raad der LXXI.

Ter plaats daar yemand in Talmud vraagd; *Hoe veel Mannen moeten in een Stadt zijn, op dat zy een Raad moogen hebben.* Word van een ander geantwoord, *Daar moetender 120 zijn.* Vergelijkt Act. 1: 15. Vorders in wat Ampten en Diensten deeze Mannen te verdeelen zijn,

word uyt de Gemariſten en Maymonides getoond. *Yder Raad van 23 Mannen had 3 Ordens van Mannen die een Ampt bedienden, die in yder Orden 23 waaren. Alſſer een vereyſt wierd die in 't afweezen van het Opperhoofd, des Opperhoofds plaats bediende, wierd daar toe gekooren de eerſte in de eerſte Orden, en die wierd tot Regter gemaakt: De eerſte nu quam in de tweede Orden, en de laatſte nam zijn plaatze in de eerſte: Te gelijk quam de eerſte in de derde Orden, en de laatſte nam zijn plaatze in de tweede, terwijl daar van buyten een ander ontbooden wierd, die de laatſte plaats nam in de derde Orden; en alzoo beſtond den Raad en deſſelfs Ordens altijd uyt haar eygen getal.*

Gelijk nu den Grooten Raad zat in een der Tempel-kamers; alzoo zaaten ook de twee kleender Raaden der 23 Mannen, de eene in de Poorte SUSAN of de Poorte van den Berg des Tempels, en de andere in deeze Poorte NIKANORS of des Voorhofs Iſraëls. Zy klommen als by trappen door de Ampten deezer twee Raaden tot den hoogſten Raad; beſtaande uyt 71 Mannen. *Wie bequaam gevonden wierd, wierd eerſt Regter in zijne Raadt; daar naa wierd hy verheeven tot*

het

het Ampt van Regter de Poorte van den Berg des Huyzes; *daar naa tot het Ampt van Regter in de Poorte des Voorhofs*, *en eyndelijk wierd hy gekoren tot een Lid van den Grooten Raad.* In eene van deeze vergaderplaatzen der Regters, heeft de Heere Jezus zijn Wijsheyd getoond, als hy 12 Jaaren oud was, Luc. 2:46. Zommige van deeze Regters hebben hem ook daar verzogt, hem voorſtellende de vrage van de Vrouwe in Overſpel bevonden, de welke tot derzelver Vierſchaare gebragt was, Joan. 8:4,5.

Voor de Babyloniſche gevangeniſſe, zat den Grooten Raad in deeze twee Poorten, de Poorte SUSAN en de Poorte NIKANORS: zomtijds in de eene, zomtijds in de andere, naa het haar goeddagt, Jerem. 35:4. en 26: 10. en 36: 10. maar in de laatere tijden als de Kamer Gazith gebouwd was, en een Grooten Raad aldaar zat, hebben deeze twee Poorten, of eene der zelver, tot de vergaaderplaatze van den minderen Raad gediend: naamentlijk die van de 23 Mannen. Derzelver zitplaatze was in eenige der bovenkameren: want zy konde niet zijn in den ingank zelve daar het Volk doorging, en het was haar niet

Zitplaats van den Grooten Raad voor de Babylonize Gevangenſchap.

niet geoorloft te zitten in de Poorte NI-KANORS in dat gedeelte desselfs, welke binnen den Voorhof Israëls was. Want daar en mogt niemand zitten als de Konink. Evenwel mogten zy zitten op de boovenkamers, schoon zy waaren binnen den omtrek des Voorhofs; vermids de zelve voor zoo Heylig niet gehouden wierd als de beneedenste plaatze. En dit is de Poorte van welke Ezechiel spreekt Kap. 46: 1, 2. *De Poorte des binnensten Voorhofs, die naa het Oosten ziet, zal zes werkdaagen gesloten zijn; maar op den Sabbath-Dag zalze geopend worden; Ook zalze geopend worden op den Dag van de nieuwe Maane. Ende de Vorst zal ingaan door den weg van het Voorhuys derzelver Poorte van buyten, ende zal staan aan de post van de Poorte; ende de Priesters zullen zijn Brand-Offer ende zijne Dank-Offeren bereyden; ende hy zal aanbidden aan den dorpel der Poorte, ende daar nae uytgaan: Doch de Poorte en zal niet gesloten worden tot op den Avond.* &c. Binnenwaards voor deeze Poorte hadde Salomon zijn Koper Gestoelte geplaatst, in welk hy met geboogen Knyen op de Inweyinge des Tempels gebeeden heeft. 2 Kron. 6: 13. vergeleeken met 1 Kon.

Koper Gestoelte van Salomon.

1 Kon. 8: 22. In de volgende tijden gingen de Koningen door deeze Poorte in, en daar binnen hadden zy haare plaatze volgens het Exempel van Salomon; aan welk gedeelte men had de Koninklijke Pylaar, gelijkze genaamd word 2 Kron. 23: 13. Want desselfs Gestoelte was binnen deeze Poorte in den Voorhof by een van de Pylaaren, door welke de Galerye van den Voorhof onderschoord wierd. Want gelijk dit Ooster-gedeelte van den Voorhof de plaatze was, die voor het Volk diende om te bidden; alzoo was ook in dat gedeelte al het geen men had regt tegen over de Poorte van den Tempel, en regt tegen over den Altaar, by den ingang van de Poorte zelve, niet verre van een deezer Pylaaren, het Koninklijke Gestoelte, En Ezechiel heeft 't een en 't ander dat eenigzinds met de staanplaatze van het Koninklijke Gestoelte in deeze Voorhof overeen komd; hoewel de meeste Uytleggers meenen dat in desselfs beschrijvinge weegens zeekere verborgentheyd, eenig onderscheyd is. Men kan omtrent deeze Profeet in agt neemen dat de Ooster-Poorte van het buytenste Heyligdom altijd

altijd is gesloten geweest, maar dit van het binnenste de 6 Daagen van de Week, dat niet zoo naauw in agt genoomen wierd, naa dat den Tempel Herbouwd was, want de eene en de andere Poorte stond by daag altijd open: maar hy heeft de zelven alzoo beschreeven, op dat hy den roem van des Heeren heerlijkheyd, die hy zeyd dat in den Tempel koomen zou, daar door verhief. En alhoewel de Konink, binnen de Poorte Godsdienst pleegde, en op die plaatze zat, terwijl die verrigt wierd; zoo brengd Ezechiël de Vorst maar tot den drempel van de Poorte, alwaar hy, terwijle de Offerhande gepleegd word, blijft staan. Die, volgens deeze beschrijvinge, tot deeze Poorte gekoomen waaren, moesten ingaan door de Noorder of Zuyder Poorte van den Voorhof der Vrouwen, om dat de Ooster-Poorte gesloten was, Kap. 44: 1. waar toe dit Gebod diend. *Maar als het Volk des Lands voor het Aangezigte des Heeren komt, op de gezette Hoogtijden; die door den Weg van de Noorder-Poorte ingaat om te aanbidden, zal door den Weg van de Zuyder-Poorte weeder uytgaan: ende die door den Weg van de Zuyder-*

der-Poorte ingaat, zal door den Weg van de Noorder Poorte weeder uytgaan: hy en zal niet weederkeeren door den Weg der Poorte, door welke hy is ingegaan, maar regt voor zig heenen uytgaan. Kap.46:9. En elhoewel voor en naa de Gevankenisse, de Ooster-Poorte van den Voorhof der Vrouwen voor alle die tot den Tempel gingen, geduurig open stond, en gemeynelijk door dezelve ingingen, en alzoo regt doorgingen naa de Poorte NIKANORS en dikmaal ook door dezelve in den Voorhof ingingen, hebben zy egter in deeze zaake het bevel van de Profeet gevolgd; onder den tweeden Tempel, naamelijk dat zy door de zelfde Poorte niet uytgingen, door welkze waaren ingegaan. Waar omtrent de Talmudisten deeze Overleevering hebben. *Alle die volgens de goede gewoonte in den Tempel gaan, gaan daar in langs de Regterhand, en den Tempel rond gaande, gaan zy daar uyt langs de Linkerhand:* het geen niet te kennen geeft, gelijk het de Uytleggenrs verklaaren, dat men altijd heeft moeten uytgaan door de Poorte, staande regt tegen over die Poorte, door welke men was ingegaan; maar dat niemand heeft moogen uytgaan door

Hoe men tot den Tempel in en uytging.

de zelfde Poorte, door dewelke hy was ingegaan; maar door eenige andere Poorte: By Exempel, zoo yemand was ingegaan door de Ooster-Poorte, heeft hy door de zelve Ooster-Poorte niet moogen uytgaan, maar wel door de Noorder of Zuyder. Alleen zonderen zy twee zoorten van Menschen daar van uyt. Als I. *die yets ongemeens weedervaaren was; want altijd gingen die den Tempel rondom naa de Linkerhand. Maar waarom gaat gy langs deeze Weg? Antw. Om dat ik Treure. Doch die in dit Huys woond, vertrooste u. Of om dat ik ben uyt de Gemeynte geslooten. Doch hy, die in dit Huys woond, geeve in uw Herte dat gy moogt hooren naa de woorden zijner Vrienden, en dat zy u weder tot de Gemeynte toelaaten.* Derhalven was de gewoone Weg, langs welke men in den Tempel quam om aan te bidden, door de Ooster-Poorte van den Voorhof der Vrouwen naa de Poorte NIKANORS van, waar men te rugge gegaan zijnde, uytging door de Noorder of Zuyder-Poorte van den Voorhof. In de Parabel Luc. 18: 13. quam den hoovaardig Farizeër zoo naa aan deeze Poorte NIKANORS als hy konde, om dat hy daar in een ver-

Aanmerking over den Farizeus en den Tollenaar in den Tempel.

zierde

vierde Godvrugtigheyd stelde; dat hy 't Heyligdom zoo naa-by was, maar den nederigen Tollenaar stond van verre In de Konink zelve, alhoewel hy door het Wester-gedeelte van den Berg des Huyzes inging, klom evenwel af naa den Voorhof der Vrouwen, van waar hy naa de Ooster-Poorte des Voorhofs, alwaar zijn Gestoelte geplaatst was, opklom. De Mannen van de Tempel-Wagt gingen in den Voorhof Israëls; het geen ook geschiede van de andere Israëliten op de Jaarlijx weederkoomende Feest-daagen, op welke men Offerhanden moest Offeren; voornaamentlijk op het Feest van Pascha, op welke die geene, die een byzondere Offerhande hadde, in den Voorhof inging door een van dessels Noorder Poorte. Maar die zonder Offerhande in den Tempel quaamen om te Bidden, waaren gewoon voor de Poorte Nikanors, regt teegen over de Deuren van den Tempel te staan, en alzoo keerden zy wederom.

X. Hoofd-stuk.

De Raadkamer Gazith, *in haar* Bouwgestalte *en* gebruyk *bezien; en van*

wiengestigt. Hoedaanige Mannen *daar in wierden aangenoomen. Maniere van* zitten in den Grooten Raad: *En wanneer die* begon *en* eyndigde. *Met een waarneeming in 't* Oordeel over Kristus.. *Hoe de* Vier Dood straffen *by de Joden wierden uytgevoerd.* Godslasteraars *naa het steenigen* opgehangen. *En zulx bedenkelijk op* Stefanus *gepast. Met yets van de* plaatzen der Geessel-straf *en* Gezag *des Grooten Raads.* Naamlijst *van de Overste des* Grooten Raads *zeedert* Esdras *tot den Ondergang der Joodze* Republijk. *Met yets byzonders van* Gamaliël *en zijne* Zonen

De Raad Kamer Gazith bezien

Soo strax maakten wy van de Raad-Kamer Gazith gewag; nu zullen wy desselfs Bouwgestalte en dienst bezien: Op dat we weeten, hoe den Grooten Raad der Joden, daar in haar zitplaats had.

Het Gebouw van de Raad-Kamer Gazith wierd zoo genoemd, om dat het bestond uyt konstig uytgewrogte Steenen, in welken zin het voorkomt 1 Kon. 5: 17. Zijnde volgens het Boek *Juchasin* gebouwd van Simeon Ben Shetah,

tah, welke geweest is Stéhouder of tweede Overste van den Grooten Raad, als Judah Ben Tabai was NASI of Overste van den Raad; in het zesde Geslagte naa Esdras, ten tijde van Hirkanus Janæus de Hasmoneër. *Het halve gedeelte van het zelve was heylig, en het halve gemeen.* Hebbende een Deur door welk men in beyde de deelen inging. In dat halve gedeelte het welke was binnen het CHEL, dat Heylig was, zat den Raad, of de vergaderinge der 71 Regters. De byzondere reeden waarom den Raad zat in dat gedeelte van het Huys, het welke is geweest binnnen het CHEL, was, om dat het niemand geoorlofd was in dat gedeelte van den Voorhof te zitten, uytgesonderd de Konink; *Niemand mogt zitten in den voorhof, ten zy hy was een van de Koningen des Huyzes Davids.* In het andere gedeelte van dit Gebouw, welke was binnen den Voorhof, waaren de Priesters gewoon daagelijx het lot te werpen, om onder haar de diensten te verdeelen.

Van wien gebouwd.

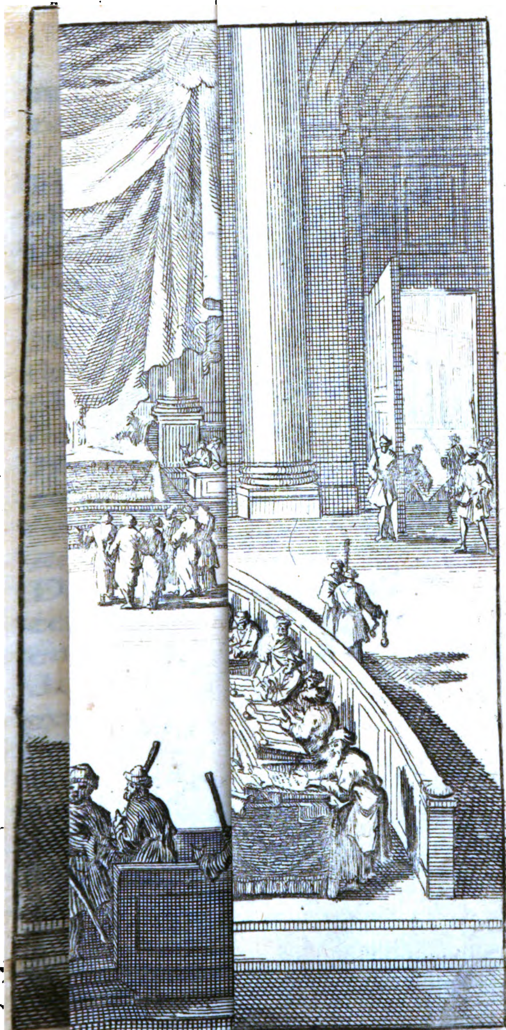
In deezen Grooten Raad waaren 71 Regters, volgens het getal dat Moses met de 70 Oudste uytmaakten; ter tijd als Godt deeze Vierschaar aller-eerst ordineer-

Wat Regters daar in zaaten.

dineerde, Nom. 11. Zy wierden van malkanderen gekooren uyt Priesters, Leviten en Israëliten: Welke onderscheyd het Nieuwe Testament dikmaal uytdrukt door *Overpriesters*, *Schriftgeleerden en Ouderlingen*, Maar by-aldien de Priesters en de Leviten niet bevonden wierden voorzien te zijn met de noodige gaaven, mogt men andere neemen; want den gantzen Raad bestond uyt Mannen van alle Stammen.

Hoedaanige Mannen daar in wierden aangenomen.

Tot de noodzaaklijke gaaven der Raads-Mannen wierd vereyst, dat zy Godvrugtig en onderweezen waaren in de Disciplinen en Taalen. Zy moesten eenigzinds ervaaren zijn in de Natuurkunde, Cyffer-konst, de Sterre-kykerye en de Sterre-loop; jaa zy moesten niet t'eenemaal onweetende zijn van de Tover-konst, van de konst door welk men by't Lot een uytkiezinge doed, en van de Afgoderye, zoo dat zy over de zelve konden oordeelen. Aan haar Lighaam moesten zy gansch geen gebrek hebben, en zy moesten ook niet al te Oud zijn, om dat zoodaanige Oude Mannen gemeenlijk al-te streng zijn; en zy moesten Vaders van Kinderen zijn, ten eynde zy kennisse hadden van de me-

den inde

mewaarigheyd en de teedere Vaderlijke toegeneegentheyd.

Dit nu was haare wijze van zitten: Hem, die in Deugden en in Wijsheyd aldermeest uytstak, maakten zy tot Opperste van den Raad, den zelve noemden zy Nasi of Overste. En meenden dat zoodaanig een Moses verbeelde. Die hem in Deugd en Geleertheyd de naaste was, koozen zy uyt om de tweede plaatze te beslaan, en den zelve noemden zy Ab Beth Din, *Vader van het Huys des Vonnis*, of Stedehouder. Deeze zat aan de Regterhand van den Nasi, (vergelijkt de Spreekwijze, *Zitten aan de Regterhand der Magt*, Matth. 26: 64.) Daar naa zat den gantzen Raad aan de eene en de andere kant, aan de Regter en Linkerhand in een half-rond, zoo datze malkander alle in 't aangezigt zaagen. Voor haar had men aan de Regter en Linkerhand twee Schrijvers van den Raad, waar van de eene de Vryspreekende, en de andere de Veroordeelende stemmen opteekende, vergelijkt Matth. 25: 33. En een Scepter lag voor den Prezes en zijn Stedehouder op de Tafel die voor haar stond. De Gedaagde en Pleyters stonden met hun Getuygen

Hoe de Heeren van den Raad in haar vergadering ge zaaten.

gen in 't midden voor haar in twee hoopen.

Wanneer de tijd der zittinge begon en eyndigde.

De tijd van de zittinge begon naa het eyndigen van den Morgen-Dienst, en hield op met het begin van den Avond-Dienst, zoo dat der zelver zittinge en den tijd van den Godsdienst niet op een en de zelve tijd vielen. Evenwel gebeurde 't zomtijds, dat zy haare zittinge uytstrekten tot de Nagt toe, ten eynde zy de zaak waar over zy dien Dag gehandeld hadden, mogten afdoen: Want het was ongeoorlofd by Nagt yets nieuws te beginnen. En daarom hebben de Joden haare eygene gewoonte en overleveringe geschonden, als zy Kristus by nagt veroordeeld hebben. Zy moesten Vonnis vellen over alle Perzoonen en zaaken, (hoewel zy de dingen van minder belang aan de minder Raaden lieten,) zoo dat zy konden vonnissen over geheele Stammen, de Profeeten den Hoogenpriester, Jaa ook over de Konink zelve, als zig de geleegentheyd ptesenteerde: *Zoo den Hoogenpriester yets deede het geen slaagen waardig was, geesselden zy hem*, zeyd Maymonides, *en herstelden hem weeder in zijne waardigheyd. En alhoewel zy niet toelieten dat een*

Waarneeming teegen der Joodenhandeling Oordeel over Kristus.

Wat Magt den Grooten Raad had.

Ko-

Konink uyt den Huyze Davids een Lid van den Raad was, zeyd den zelfden Schrijver, *Oordeelden evenwel de Koningen over het Volk, en den Raad over haar, zoo zig de geleegentheyd presenteerde.* Zy hadden deeze twee teegenstrijdige overleveringen, (waar van egter de eene zoo wel als d'ander op verscheydene tijden stand greep:) *De Konink vonnist, en zy vonnissen over hem*: En *De Konink en vonnist niet, en zy vonnissen niet over hem.*

Zy hadden 4 zoorten van kapitaale straffen, waar over zy voornaamentlijk vonnisten, de Steeniging, de Verbrandinge, het Swaard, en de Verworging. Daar op ziet de *Targum*, de welke over Ruth Kap. 1:16 deeze uytlegginge heeft. *Naomi heeft teegen haar gezegd; Ons is belast de Sabbath en de Feestdagen te onderhouden, zoo dat wy niet verder als* 200 *Ellen moogen gaan Ruth heeft gezegt, werwaards gy zult gaan, wil ik gaan. Naomi heeft gezegd, Ons is belast met geen Heyden te woonen. Ruth heeft gezegd, alwaar gy zult woonen, zal ik woonen. Naomi heeft gezegd, Ons is belast* 613 *Geboden te onderhouden. Ruth heeft gezegd, het geene uw Volk onderhoud wil ik onderhouden als of het mijn Volk was. Naomi*

Vier Hoofd-Straffen by het Sanhedrin in gebruyk.

heeft gezegt; Ons is belast geen Vreemde Gode Dienen. Ruth heeft gezegd, uwe Godt zal mijn Godt zijn. Naomi heeft gezegt, wy hebben 4 Kapitaale Straffen tegens de Overtreeders, de Steeniginge met Steenen, de Verbrandinge met Vuur, de Doodinge met het Swaard, en de ophanginge aan een Boom. Ruth heeft gezegd, gelijk gy zuld Sterven wil ik sterven.

I. Die Verbrand wierden, ondergingen op deeze maniere de Straffe. Zy wierden, haare Knyen geboogen hebbende, geplaatst op een Mesthoop, daar naa trokken 2 Mannen der zelver Hals met een touw naa zig, en haalden den zelve toe tot dat zy haaren Mond open deeden; daar naa gooten zy in de openstaande Mond gesmolten Lood, het geen naa de Ingewanden vloeyde.

II. Die Geworgd wierden, plaatsten zy ook, haar Knyen geboogen hebbende, op een Mest hoop, en 2 Mannen deeden haar Strikken door een Strik, den eene aan de eene, en den anderen aan de andere kant de Strik toetrekkende, tot dat zy haare Ziele hadden uytgeblaazen.

III. Die met het Swaard Gestraft wierden, wierden Onthoofd.

IV. Die

IV. Die Gesteenigd wierden, waaren naakt. Eerst trok hem een van de Getuygen, en stiet hem dat hy met zijn Lendenen teegen een Steen viel. Zoo hy hem Doode, wierd daar niets meer gedaan; maar zoo hy hem niet en hadde omgebragt, wierp een ander Getuyge een groote Steen op zijn Borst; liggende op zijn Rugge. Als hy dan omgebragt was, had de Straffe een eynde, anders wierp al het Volk Steenen op hem. Dit diend om te verstaan het geen gezegt word van de Getuygen dewelke haare Kleederen gelaaten hebben aan de Voeten van Saulus, als Stefanus Gesteenigd wierd, Actor. 7: 58. Naamentlijk, om dat zy eerst de Steenen moesten werpen op Stefanus, en om dat zy daarom haare boovenste Kleederen hadden afgelegt, op dat zy haar niet en zouden beletten. Dit verschaft ook ligt aan het zeggen ons Heylands, het geene ziet op deeze Steeninge: *Die op deezen Steen zal koomen te vallen, zal vermorzeld worden: Maar op den welke hy zal gevallen zijn, die zal hy Vermorzelen*, Matth. 21: 44. Want die Gesteenigd wierd, wierd eerst op een Steen geworpen, daar naa wierd een Steen op hem

hem geworpen. Die gesteenigd wierden, wierden ook opgehangen; maar onder de Talmudisten is eenig verschil, of alle die gesteenigd zijn geweest, wierden opgehangen. Maar het zy hoe het geweest zy, daar in koomen zy over-een, dat de Godslasteraars en Afgodendienaars zijn opgehangen. En dit diend ons om te verstaan wat geschied is aan Stefanus, die zy veroordeeld en gesteenigd hebben als een Lasteraar; want zy zeyden dat hy een zoodaanige was. Eerst is hy gesmeeten van eene der Getuygen, teegen een Steen; daar naa heeft den andere een zeer groote Steen op hem geworpen: en als hy noch niet dood was, maar wederom was gaan zitten op zijne Knyen, is hy alzoo gestorven terwijle hy bad en van het Volk gesteenigd wierd; daar naa is hy aan de Galg gehangen, en in die zelve nagt is hy daar afgehaald en begraaven: Want de Wet verbood dat yemant de gantze nagt aan het hout zou hangen. Voorts is zijn maniere van begraaven de zelfde niet geweest als die, naa welkeze pleegen begraaven te worden die de Magistraat met de Dood gestraft hadde, als ook niet die van Kristus,

Gods-Lasteraars naa het steenigen opgehangen.

En zulx op Stefanus toegepast.

ſtus, wiens dood lighaam Joſef van Arimathea verzogt: Want vermids den Raad twee Kerkhooven had, op welk zy de Dood-geſtrafte begroeven, waar van het eene was ten dienſte der geſteenigde en verbrande, het ander ten dienſte van die, welk met het Swaard of met de Koorde geſtraft waaren; is waarſchijnelijk, dat eenige Godvrugtige Kriſtenen het doode Lighaam van Stefanus van de Galge hebben afgerukt, en dat zy dat op een ſolmneele wijze op een andere plaatze Begraaven hebben.

Tweeërley Kerkhooven voor de Miſdadigers.

En alhoewel den Joodzen Raad haar zitplaats in den Tempel, was evenwel de Gerigts-Plaatze buyten de Stadt, als blijkt uyt Levit. 24: 14. Deuter. 17: 5. Hebr. 13: 13. Actor. 7: 58. De ſtraffe der Geeſſelinge en der Stokſlaagen wierd dikmaal gepleegd in den Tempel zelve, als Deuter. 25: 2 Jerm. 20: 2. En ten dien eynde hadden zy haare Geregts-Dienaars tot het uytvoeren van zoodanige ſtraffen. *De* SCHOTERIM, zeyd Maymonides, *waaren die geene, die de Stokken en Geeſſels droegen, en by de Regters ſtonden. Deeze gingen langs de Straaten en in de Herbergen, om onderzoek*

Geeſſel-Straf ook in den Tempel gedaan.

te doen aangaande de Maaten en Gewigten, en om de Overtreeders te slaan, en alle de Strafpleegingen derzelve geschieden op ordre der Regters: en wie zy zaagen dat misdeede, sleepten zy naa den Regter, en die velden over hem een Vonnis naa desselfs Misdaad. Maar daar ontbreecken geen die de Geessel-Straf in de Synagoge stellen. Ziet Grotius over Matth. 10: 17. &c.

Gezag van den Grooten Raad.

Deeze Grooten Raad zittende in GAZITH *was het Fondament van de Mondelyke Wet, en de Pylaar van de Onderwyzinge,* (vergelijkt de Spreekwijze 1 Tim. 3: 15.) *en van de zelve gingen de besluyten en Vonnissen uyt in geheel Israël. Al wie aan Moses en desselfs Wet geloof gaf, was genootzaakt zig op haar te verlaaten in Vonnis zaaken.* In alle twijffelingen omtrent Vonniszaaken, was de laatste toevlugt tot den Raad als tot een Vierschaar, wiens Vonnissen ongeoorloft was in twijfel te trekken. Dit geschiede aldus: Zoo yemand geleegentheyd hadde om over eenige zaak onderzoek te doen, ging hy eerst naa de Vergaaderinge der Regters welke in zijne Stadt was. Zoo zy de twijffeling behoorlijkerwijze konden oplossen, hield hy zig gerust: zoo zy niet en konden, ging een van haar

naa

naa den naasten Raad: zoo zy de zelve niet en konden oplossen, ging hy naa den Raad der 23 Mannen, de welke was by de Poorte van den Berg des Huyzes: zoo ook die niet en konde, ging hy naa den anderen Raad der 23 Mannen, de welke was by de Poorte van Nikanor: zoo die niet en konden, ging hy naa de Kamer Gazith, en alhier kreeg hy de oplossinge aangaande datgeene, waar over hy in twijffel was; die daar niet in berusten wilde, wierd gehouden voor een Rebel en bragt zig in 's leevens gevaar. Ziet de Zitting van den Joodzen Raad in het Print Tafereel dat hier neffens gaat.

Tot de beschouwing van den Grooten Raad der Joden; die haar Zitplaats in de Kamer Gazith had, behoord ook, dat de Naamlijst van alle de Overste hier op de rye staat; welke zedert de weederkeering uyt Babel, tot aan den ondergang der Joodse Republijk, dat Ampt in den Grooten Raad bediend hebben: Zoo als sommige die uyt het Talmudise Deel Aboth, en in de Aboth van Rabbi Nathan; Maymonides, het Boek Juchasin, en voorts door heel den Talmud wel suynig hebben by een gesaameld. I. De

Naamlijst der geener die zeedert Esdras Hoofden van den Grooten Raad waaren.

I. De eerste daar van is *Esdras* geweest, welke in de Heylige Schrift seer vermaard is. Den Raad die in sijn tijd was, word gemeenelijk van de Joden genaamd *de Groote Synagoge*, wiens voornaamste Oversten van hem worden verhaald, Esdr. 2: 2. *Zerubbabel*, *Joshuah*, *Nehemias*, *Serajah*, *Reelajah*, *Mordechai*, &c. Hy word gesegt op getrokken te sijn naa Jerusalem in het seevende Jaar van *Darius* Esdr. 7: 8. 't geen geschiedde 24 Jaaren naa de weederkomst des Volx uyt Babel. Hoe het voor die tijden met den Raad geleegen was, valt beswaarlijk te zeggen. Deesen Raad of *Groote Synagoge*, seyd men dat uyt 120. Mannen bestond: (vergelijkt Actor. 1: 15.) welke, ofze alle te samen Leeden daar van geweest sijn, of dat sy het geweest sijn by vervolg van tijd, of beurten; hebben veele niet durven ondersoeken. Volgens de gissing van sommiger Hebreeuwse Tijdreekenaars, heeft Esdras geleeft tot het Jaar, in welk Alexander de Groot naa Jerusalem quam. Doe is hy gestorven op den tienden dag van de Maand *Thebeth*: en derhalven heeft hy naa de tijd der Babylonise en Persise Monarchiën

ge-

geleeft. Zy Oordeelen dat ook *Haggæus*, *Zacharis en Malachais* op het zelfde Jaar, van *Esdras* gestorven zijn: en dat toen de Geest der Profeetie heeft opgehouden. Vergelijkt Actor. 19: 2.

II. is SIMEON JUSTUS geweest. En alhoewel zommige Hebreeuwze Schrijvers niet en twijffelen of hy is Overste van den Raad geweest; onderzoekenze evenwel, of hy is geweest Hoogepriester, of een ander gemeen Priester. Doch Josefus houd staande, dat hy is Hoogepriester geweest, en die het met hem daar in eens zijn, beelden haar zelven in, dat deeze de zelfde met *Jadduah* geweest is. Maar Josefus onderscheyd de zelve klaar, als hy naa *Jadduah*, *Simeon* en *Onias* tussen die beyde plaatst. De tijd, waar in hy Hoogepriester geweest is, kan daar uyt afgenoomen worden, dat zijn Broeder *Eleazar*, die hem in het Hoogepriesterschap gevolgd is, die geene was, aan den welke *Ptolomeus Philadelphus* heeft geschreeven weegen de LXX. Overzetters des Bybels, de Joodze Geloofsgenooten, verhaalen hier af wonderlijke dingen van deezen *Simeon* waar van we alleen dit tot een staal willen

Simeon Justus Overste van den Grooten Raad.

byzetten. Zy zeggen dat ten zijnen tijde, *De Purpere Wolle is wit geworden op het hoofd van den Bok die naa de Woestijne wierd uytgebragt: En dat Lot van dien uytgekauzene Bok hem altijd in de Regterhand gekoomen is, dat de wester Lanteern nooyt is uytgebluft geweest, en het Vuur op den Altaar altijd een vermaakelijke vlamme van zig gegveeven heeft, maar dat desselfs geweld, naa dat hy is gestorven, verminderd is.* Deeze spreuke word hem toegeschreeven: *De Wereld steund op drie dingen; de Wet, de Godsdienst, en het Medelijden.* De toenam *Justus* was hem gegeeven, *Om zijn Godvrugtigheyd tot Godt, en om zijne geneegentheyd tot zyne Landslieden.* Ziet Josefus Joodze Oudhenen 12 Boek 2 Kap.

Antigonus Overste van den Grooten Raad.

III. Is *Antigonus Socæus* geweest. Deeze was de Meester van *Sadok* en *Baithus*, die desselfs goede Leeringen niet wel bevattende, een Ketterye teegens de Weederopstandinge van den eerste geleerd hebben. Dit was zijn Leeringe: *En zyd niet als Slaaven die den Heere dienen om loon; maar laat over u-lieden zyn de vreeze des Hemels*: Welke zijn quaadaardige Discipelen in deezen zin verdraayd hebben; Dat voor die geene die God-

Oorsprong der Sadduceeze dwaaling.

dient

dienden, gantsch geen loon was te hoopen, en alzoo hebben zy de Opstanding beginnen te loochenen. Maar Josefus Ben Joëzer, en Josefus Ben Jochanan, die zijne Discipelen waaren, hebben de regtzinnige Leere voorgestaan.

IV. Josis of Josef *Ben Joëzer van Zeredah*; (het Vaderland van Jeroboam, 1 Kon. 11:26.) heeft *Josis* of *Josefus Ben Jochanan den Jerosolymitaner*, voor onderstelden Overste gehouden. En hier beginnen de Talmudize Gedenkschriften die twee op te tellen; naamentlijk den Overste, en den onderstelden Oversten, niet datter voor deezen geen zoodaanige *onderstelde Overstens* geweest zijn, maar om dat derzelver Naamen in vergeetinge geraakt zijn, gelijk'er ook geweest zijn naa *Hillel*, hoewel zy naaderhand nooyt van de Joden genoemd worden. Deezen Josef Ben Joëzer heeft zulke dertele Kinderen gehad, dat hy de zelve niet en heeft willen stellen tot Erfgenaamen van zijn Landgoederen. Maar de zelve tot een godvrugtig gebruyk heeft weg geschonken. Josis of Josef Overste van den Grooten Raad.

V. Joshua den Zoone van *Pereiah*

Over-
ften in
den
Raad.

is geweest Overste: En *Nittai Arbelita* neffens hem de tweede of Onderstelde Overste. Deezen Joshua word gezegd geleeft te hebben ten tijde van den Konink Alexander Janneus, de Zoon van Hyrkanus Deezen Hyrkanus wierd ook Janneus genoemd; en hy had de Regeeringe met geweld ingepalmd. Waar door het gebeurde, dat de Wijze en Grooten van die Eeuw, een overleg maakten, om hem van het Hoogepriesterschap af te zetten: Doch hy heeft hem met den Deegen beschermd, en veele Wijzen omgebragt, het welk oorzaak was, dat Joshua den Zoon van Perahiah naa Alexandrien vlugtte, doch door tussenspraak van Simeon Ben Shetah is hy wederom geroepen.

Judas
Overste
des
Grooten
Raads.

VI. JUDAS de Zoon van *Tabbai*, is geweest Overste; en *Simon Ben Shetah* zijn byzit-Overste. Een uytsteekend paar, zijnde beyde Opregte en Heylige Mannen. Zoo men haar Leeven beschreef, mogt misschien onder haare daaden niet vergeeten worden: Dat zy op eene Dag 80 Toveressen hebben doen ophangen. En dat zy den Konink Janneus veroordeeld hebben; dat een derzelver daagelijx Weende, om zeekere

misslag

misslag die hy in een Vonnis begaan hadde; en dat den andere heeft gewild dat de Geregtigheyd zou gehandhaafd worden, schoon daar ook de behoudenisse van zijn eygen Zoon wierd te rug gezet. En deezen Simeon Ben Shetah oordeeld Ligtfoot, de Stigter van de Raad Kamer Gazith te zijn.

VII. SHENAJAH is geweest Overste, en *Abtalion* zijn Onderstelden Overste. Deeze waaren Neeven; en uyt het Nakoomelingschap van Sennacherib, doch haare Moeder was een Israëlitize. Shenajah Overste in den Raad.

VIII. HILLEL is geweest Overste, en *Shammai* onder hem de tweede Overste. Hillel word geteld onder die Joodze Leermeesters, die van alle die'er ooyt geweest zijn, de uytsteekenste was, ten aanzien van haar Geboorte, Geleerdheyd, Ampten en Kinderen. Hy was uyt den Zaade Davids, ten aanzien van zijn Moeder, welke haaren oorspronk had van Shephatiah de Zoon van Abigaël, de Huysvrouwe Davids. Hillel is gevoerd naa Babel, van waar hy 40 Jaaren oud zijnde, te Jeruzalem quam: Toen heeft hy 40 Jaaren in de Wet gestudeerd onder Shemajah en Abtalion, naa welk hy de volgende 40 Jaaren Hillel Overste in den Raad.

Overste van den Raad was. Het begin van deeze bedienininge werd van zeer veele gesteld, op het honderdste Jaar voor de verwoestinge des Tempels, volgens welke reekeninge hy begon te regeeren 28. Jaaren voor de Geboorte Kristi, en is gestorven in het 12. Jaar onzes Heylands. Hy is vermaard om de Discipelen die hy tot 80 in 't getal gehad heeft, onder de welke geweest is *Jonatban Ben Uziël*, *de Chaldeeze Uytlegger*

Rabban Simeon Overste in den Raad.

IX. RABBAN SIMEON, de Zoon van Hillel. Deeze heeft 't eerste den Tytel van *Rabban* gehad. Hy word geloofd te zijn de zelfden *Simeon*, van welke gerept word Luc. 2. De welke Kristus in zijn Ermen genoomen heeft; waarom men oordeeld, dat van hem zoo dikmaal en met zoo grooten Eere geen gewag en word gemaakt by de Hebreen, als van andere Mannen van die zelfde rang, om dat zy die Belijdenisse over Kristus (dien zy verloochenen,) niet konnen verdraagen. Deeze heeft begonnen Opperste van den Raad te zijn, omtrent het tiende jaar onzes Heeren, indien de reekeninge omtrent Hillel stand houden zal. Hoe lang hy dit

Ampt

Ampt bediend heeft, verhaald niemand; maar zommige houden dat zyn Ampt geen langen duur had. In 't Boek Juchasin word verhaald, dat in de MISCHNA van hem geen gewag gemaakt word. In welk nogtans de Joodze Overleeveringen ſtaan. Het kan weezen dat hy de Kriſten-Religie omhelſt hebbende, zig minder met der Joden Overleeveringen bemoeyd heeft, zoo datter hem niet eene en word toegeſchreeven, als wel geſchied omtrent andere Leeraars. Het is waarſchijnelijk dat hy heymelijk Belijdenis van de Kriſtelijke Religie gedaan heeft; gelijk ook Nikodemus deed; en zy beyde haar Ampt behouwden hebben.

X. RABBAN GAMALIEL, de Zoon van *Simeon*. Deeze is't geweeſt, onder wiens School-oeffening Paulus is opgevoed, Actor. 22. 3. Hy was Overſte van den Raad, als Kriſtus beſchuldigd wierd; en heeft 22 Jaaren daar naa geleefd. Onkelos den Chaldeeze Uytlegger, heeft met groote Pompe deſſelfs Lijkſtatie bezogt. Deeze word gemeenlijk *Rabban Gamaliël den Oude* genoemd, om dat hy was den eerſte van die naam, of om dat hy lang geleefd heeft. Van dee-

Gamaliel overſte in den Raad Actor. 5: 34.

deezen heeft men een gedenkwaardige Spreuk, op 't eynd van het Tractaat Sotah: *'t Zeederd dat den Ouden Rabban Gamaliël is overleeden, heeft de Eere des Wets afgenoomen, en zijn de Zuyverheid en het Farizeerschap te niet geraakt.*

Simeon, de Zoon van Gamaliël Overste in den Raad.

XI. RABBAN SIMEON, de Zoon van *Gamaliël.* Hy is omgekoomen in de Verwoestinge des Tempels, en zijn Zoon waar ook gesneuveld, zoo niet Rabban Jochanan Ben Zaccai, als een gunsteling des Keyzers, hem het Leeven had gespaard. En dit is de volgreeks der Oversten van den Raad tot aan de Verwoestinge van Stadt en Tempel: Maar doen was den Raad noch niet t'eenemaal vernietigd, want lang daar naa is zy noch flaauw en vlugtig zijnde in staat gebleeven, en heeft ook tot haare gantze vernietiginge toe, haare Overstens gehad, die deeze geweest zijn.

Rabban Jochanan Overste in den Raad.

XII. RABBAN JOCHANAN *Ben Zaccai;* deeze is wel niet geweest van de Naakoomelingen van Hillel, maar een Discipel van den zelve. Deeze is een Overste geworden naa de Dood van R. Simeon, zoo strax gemeld. Zijn Raadsvergadering had haar zitplaatze te Jabnea.

XIII. RAB-

XIII. RABBAN GAMALIEL *den Jabneënzer.* Deeze is geweeſt een Zoon van R. Simeon, welken R. Jochanan Ben Zaccai van de Dood gered heeft, de Keyzer aan dien jongen Gamaliël het Leeven ſchenkende, als zijn Vader Simeon was omgebragt. Maar vermids hy doen ter tijd minderjaarig was, heeft hy niet konnen Succedeeren in de Bedieninge van zijn Vader, en daarom heeft R. Jochanan Ben Zaccai zijn plaats bekleed, maar deeze Geſtorven, is Rabban Gamaliël hem gevolgd. Agter deezen was, Gamaliël de tweede Overſte in den Raad.

XIV. RABBAN SIMEON, de Zoon van *Gamaliël den Jabneënzer.* Naa hem,

XV. RABBI JUDAH, de Zoon van *R. Simeon.* Deeze word by uytſteekentheyd genaamd RABBI en RABBENU HAKKODESCH, en is de zelfde die de MISCHNA by een vergaaderd heeft. Naa hem volgde; Rabbi Juda Hakkodeſch verzaamelaar van de Miſchna.

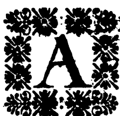
XVI. RABBAN GAMALIEL, de Zoon van *R. Judah.* En met deezen heeft den Tytel van RABBAN opgehouden, en den Joodzen Raad is geheel te niet geraakt. Den Tytel van den Grooten Raad uyt gewiſt.

XI. HOOFD-STUK.

Van de Heyligheyd *des* Tempels, *die de*

eene plaatze booven d'andere bed; *en hoe de zelve door veelerbande* onreynigheeden ontheyligt wierd. *Met yets van 't* onderzoek, *naa de* gesteldheyd *der geener die tot den Tempel ingingen*. Staag der Onreyne, *die tot den Tempel vermeetelijk waaren* ingegaan. Onreynigheyd *van de Joden tot* XXXVI. zoorten *opgeteld*. *Wat* de uytroeying door de hand des Heemels was. Geesselstraf *hoe en wanneer geoeffend*; *en wat de* slaagen van weederspannigheyd *waaren*. *Om welke* zoort van onreynigheyd *de* Priesters *van den* dienst *wierden afgehouden*: *met yets van de* straf der Melaatzen *alsse in den Tempel gingen*: *en dit* Spek *of* Bloed *onweetende gegeten hadden*. *De* Priesters *in verscheyde* Ordens onderscheyden. XV. Oversten *over de* Amptenaars *tot den* Dienst des Tempels *opgeteld*.

De Heyligheyd des Tempels in elf Trappen onder-

Als de Joden van de Heyligheyd des Tempels gewag maaken; zijnze niet ongewoon de zelve in elf verscheyde trappen aan te merken. Als I. het Land Israëls; dat hey-

heyliger als alle andere Landschappen des Aardrijks was. En wel voornaamelijk hierom, dat behalven veele voorregten die zy aan Judea toeschrijven, (als naamelijk de Geest der Profetie, de vaststelling van de Reekening der Nieuwe-Maane en diergelijke die nergens waaren;) deeze twee of drie dingen in 't byzonder aan dit Land eygen waren. De OMER, of den Handvol der eerste rype vrugten, en de Eerstelingen van alle andere Vrugten geoffert moesten worden, en de Toonbrooden, die geduurig voor het Aangezigte des Heeren moesten zijn, konden niet genoomen worden van eenige andere Land vrugten, onder den Heemel, behalven in Judea, maar het was van noode dat die in het Joodze Land gewassen waaren. II. *De Steeden die Muuren hadden, waaren Heyliger als de overige grond.* Want vooreerst, mogten de Melaatze daar in niet woonen; maar wierden daar uyt gedreeven, 2 Kon. 7: 2, 3. welke uytdrijvinge genaamd wierd SHILLUAH; waar van daan misschien de Fonteine *Siloam*, de naam gekreegen heeft, vermits zy buyten de Stadt was, alwaar zoodaanige ellendige

scheyden.

ge heen gezonden wierden. Ten tweeden, een Lijk uyt de Stadt gedraagen en mogt niet weederom binnen de Stadt gebragt worden: het mogt naa der Draagers luft wel door de Stadt rondom gedraagen worden; doch als het eens uyt de Poorte gedraagen was, mogt men 't daar niet weederom binnen draagen. Ten derde, geen Lijk wierd binnen de Muuren Begraaven, Luc. 7: 13. *Niemant* zeyd R. Nathan, *was binnen de Muuren van Jeruzalem Begraaven, behalven de Koningen uyt den Huyze Davids, en de Profeteſſe Hulda.* III. *De grond welke was binnen 't Regts-gebied van Jeruzalem, was Heyliger als de Grond die men had binnen de Muuren der overige Steeden.* Want aldaar was 't geoorlofd de Zoen-Offers, de Eerſtelingen, en de tweede Tiende te eeten, 't geen in andere Steeden verbooden was. En terwijle Jeruzalem van de Iſraëliten bewoond wierd, hebben zy alleen maar in die Stadt het Paſcha gevierd. VI, *Den Berg des Tempels was Heyliger als Jeruzalem zelfs:* Want de Mannen, of de Vrouwen die eenigen Vloed onderworpen waaren, en Vrouwen door haare Maandſtonden, of door haar Baaren

On-

Onrein waaren, wierden van daar geweerd, hoewel zeer veele zoodaanige geduurig binnen Jeruzalem waaren. En daarom was het haar niet geoorloft derwaarts te koomen, om dat zy *yder ding, op het welke zy zaaten of leunden, jaa ook de plaatze, op welke zy stonden, verontreynigden*, welke besmettinge groter was als de besmettinge, door een Dood Lighaam: Want een Dood Lighaam, als 't zoo geviel, kon derwaards ingebragt worden; (by Exempel, als men 't Doode Lighaam van een Aanzienlijk Man teegen eenig ongelijk moest beschermen, van welke zaak zy een Exempel ontleenen van Moses, die met zig gevoerd heeft de Benderen van Josef, ook midden in de Leegerplaatze der Leviten) maar niemand, op de booven verhaalde wijzen Onreyn zijnde, mogte derwaards koomen. V. *Het* CHEL, *of de binnen Muurze plaats, was Heyliger als den Berg des Huyzes*: Want de Vreemdelingen, en die door een Dood Lighaam besmet waaren, mogten daar niet inkoomen, schoon het haar geoorloft was op den Berg te koomen. Door Vreemdelingen worden verstaan, die geen Jodegenooten, noch Besneeden

den noch gedoopt waaren; want die waaren in alles als de Israëliten: maar andere Volkeren, die zig niet tot zoo verre geschikt hadden naa den Joodzen Godsdienst, als daar waaren *de Jodegenooten van de Poorte*, en de eygentlijk genaamde Vreemdelingen. Want wy zullen hier naa aanmerken, dat de Heydenen, die noch geen Jodegenooten, jaa ook noch Afgodendienaars waaren, hebben moogen offeren, en zomtijds haare Offerhanden gebragt hebben aan den Tempel, en alzoo op *den Berg des Huyzes* mogten koomen, waar van by de Kristen-Schrijvers die plaatze zeer gewoon *den Voorhof der Heydenen* genoemd is. Doch alhoewel deeze op den Berg des Huyzes mogten koomen, mogten zy evenwel niet koomen in het CHEL, of binnen-muurze plaats, vermits voor zulke de Straffe des doods geordineerd was, het geen zy konden weeten uyt de Opschriften die men op de Pylaaren vond, aan den ingang der zelver, als te vooren gezien is. En hier uyt is het Oproer teegens Paulus, Actor. 21. gereezen, als hy met vier andere in den Voorhof der Vrouwen gegaan was, om zig door de bescheeringe zijnes Hoofts en

en de verbrandinge zijnes hayrs in de Kamer der *Nazareërs*, en andere pleg-tigheeden te reynigen. VI. *Den Voorhof der Vrouwen was heyliger als het* CHEL: Want die met zoodaanigen onreynigheyd besmet was, dat hy daar van moest gewassen worden, om reyn te zijn aan den avond, mogten hier niet ingaan. Want hoewel hy zig voor Zonnen ondergang gewassen had, wierd hy evenwel daar uyt gehouden. VII. *Den Voorhof Israëls was heyliger als den Voorhof der Vrouwen*: Want het was aan die verbooden, die wel van haare Besmetting gereynigd waaren, maar noch geen Offer van Reyniging geofferd hadden: *Waar onder 4 zoorten waaren; als Melaatze, Mannen die een Vloed hadden, Vrouwen welke in Afzonderinge waaren, en die welke gebaard hadden.* En aangaande de Vrouwen, de zelve was het geenzints geoorlofd in den Voorhof te koomen, ten zy als sy eenige Offerhanden zouden offeren: Doch de Mannen, die anderzins derwaards mogten ingaan, wierden daar geweerd, tot dat zy een Offerhande van Reyniging geofferd hadden. VIII. *Den Voorhof der Priesters was heyliger als den Voorhof Israëls*: Want

geen Israëlyt mogt derwaards koomen; ten zy hy gedrongen wierd door de noodzaakelijkheyd, die uyt deeze drie geleegentheeden ontstaan kon. Als I. zoo men de handen moest leggen op het Hoofd van een Offerhande. II. Zoo men de zelve moest Offeren, ten III. Zoo men een gedeelte van een geslagte Offerhande moest Beweegen. IX. *De plaatze tussen het Voorhuys des Tempels en den Altaar, was Heyliger als het voorgedeelte van den Voorhof:* Want de Priesters zelfs mogten daar niet koomen, zoo zy eenige Onreynigheyd hadden, of dat zy bloots hoofds waaren, dat is, zonder Linnen-Mutzen; want de omwinding des Hoofds was een zonderlinge plegtigheid onder haar, X. *Den Tempel was Heyliger als die plaatze*; vermids niemand in de zelve mogt koomen ten zy hy de Handen en Voeten afgewassen had, het geen niet noodzaaklijk was voor die geene die in den Voorhof gingen, als zy slegts geen Heylige Diensten te doen hadden. XI. *Het Orakel der Godspraak; of de plaatze welke was tussen het Voorhangzel en 't Heyligdom, was de Heyligste van alle de deelen des Tempels:* Om dat aldaar niemand en mogt inkoomen als alleen den

den Hoogeprester, eens in 't Jaar. En dit is genoeg van de onderscheyde Trappen der Heyligheyd des Tempels. Die het verblinde Jodendom; (meer steroogende op de uytterlijke dingen, als op de oorsprong waar de Heyligheyd van daan quam,) te gelijk ook met de plaatze verlooren hebben.

Omtrent de Perzoonen die den Tempel verbooden wierd, op datze die niet en zouden Verontreynigen; daar toe behooren twee dingen in agt genoomen: Als eerst, op wat wijze de Onreyne van daar geweerd wierden? Ten anderen, met wat Straffe zy Gestraft wierden, die Onreyn zijnde, niet geschroomd hadden, in de Heylige plaatzen des Tempels te koomen? Maar hier van is het eerste zoo ligt niet op te lossen als het laatste, om dat'er ontallijke derwaards konden koomen, die niet in staat waaren, op die plaatzen te koomen. Want men kon van veele niet verneemen, zonder onbeleeftheyd en ongeregeldheyd, in wat staat yder was, ten zy men zig bygeval van den Eed bediende. Men had wel Deurbewaarders en Wagters aan de Poorten; maar ontallijke Onreyne konden haar

Door welke Perzoonen den Tempel Verontreynigd wierd.

 voor-

voorbygaan, van welker gesteltenisse zy niet en konden verwittigd worden, ten zy zy van de ingaande een Eed afvorderde; het geen van de meeste niet geloofd word, die van de Zeeden der Joden geschreeven, hebben. Mannen die een Vloejing des Bloeds of des Zaads onderworpen waaren, en Vrouwen door de Maandstonden of ontijdige Vloed besmet, konden niet ligt bekend worden, door de beschouwing des gelaats, en wy bevinden niet datter eenig onderzoek haarer aangaende gedaan is. Veel min dat zy Beswooren of Beschoud zijn. De Deurbewaarders konden wel te rugge drijven die geene, die door een baarblijklijk teeken te kennen gaaven dat zy Onreyn waaren, als naamentlijk de Melaatze of die yets met zig droegen 't geen men niet binnen den Tempel mogt brengen. Ook kondenze weeten die de gezette paalen zogten te buyten te gaan. Zy konden agt geeven op die zy vermoeden om te Verspieden of den Heyligen Dienst te beroeren gekoomen waaren. Zy konden bekijven die geene, die zy zaagen dat zig ongeregeld aanstelden, of terwijle zy ingingen, of als zy ingegaan waaren; Zy kon-

konden die vermaanen, die de gewoon-tens der plaatze niet en wisten, en dezelve leeren hoe zy zig moesten draagen; of eyndelijk de ingangers zelve vermaanen, zig te wagten binnen te treeden, zoo zy Onreyn waaren: Maar zy schijnen niet geweerd te hebben alle die aan eenige Onreynigheyd vast waaren, en de plaatze Verontreynigen konden; naadien 't niet te denken is, hoe zy zulx zouden hebben konnen doen. Yemand kon een Dood Lighaam geraakt hebben, een Vrouwe in haare Afzondering aangeraakt hebben, by Nagt een Zaadvloeyinge gehad hebben, en uyt zeer veele andere reedenen besmet geweest zijn, en evenwel in den Tempel koomen, vermids geen Mensch kon weeten in wat staat zoodaanigeenen was, behalven hy zelve. Ten zy door de Geest der Profeetie, of door middel van den Eed. Maar men leest nergens dat de Deurbewaarders die magt hadden. En derhalven wierd den Tempel van alzulke Verontreynigingen meer door strenge Straffen gezuyverd, (welkze onderworpen waaren, die bevonden wierden yets diergelijx begaan te hebben;) als door eenige zorge die

 de

de besmetting af keerde. En gelijk in alle andere Misdaaden, de Misdaad belet word door de strengheyd der Wet en het Straffen der Misdaadigen; alzoo ging men ook in deeze zaak op de zelfde wijze de Verontreyniging teegen..

Daar waaren Vier zoorten van Straffen geordineerd, waar van'er twee aangekondigd, en twee inderdaad gepleegd wierden, naa de verscheydene trappen der Misdaaden, aan die geene, die door haare besmettinge de Heyligheyd van de plaats en den Godsdienst geschonden hadden. Deeze nu waaren, I. De Dood door de hand des Hemels. II. Een Uytroejinge. III. Een Geesselinge. IV. Slaagen van Wederspannigheyd.

Straffen teegen d'Ontheyliging des Tempels.

De eerste was een Straffe waar van de Joden zeer dikmaal gewag maaken, en die alsse oordeelen, verscheydene zoorten van Misdaadigen onderworpen waaren. En onder anderen zommige van die, hoewel zy wisten dat zy Besmet waaren, evenwel wilden in den Tempel gaan. Deeze Straffe noemen zy *De Dood door de Hand des Hemels*, dat is, Godes; want gemeenlijk noemen zy Godt den *Hemel*. „ Een besmette, *zeyd* „ *Maymonides*, die in het Heyligdom

„ diend,

,, diend, Ontheyligd desselfs Dienst, en
,, is schuldig aan de Dood door de Hand
,, des Hemels, schoon hy aldaar niet
,, blijft staan. *Wederom.* Een Priester die
,, diend, en des morgens zijne Handen
,, en Voeten niet en Wast, is schuldig
,, aan de Dood door de Hand des He-
,, mels. *Weederom.* Mannen of Vrouwen
,, die een Vloed hebben, Vrouwen, zijn-
,, de in haare Afzonderinge, en Kraam-
,, vrouwen, Onreyne van Kruypend ge-
,, dierte of een Dood Lighaam, of yets
,, diergelijks, moogen niet dienen, of
,, koomen in den Voorhof, maar zoo zy
,, zulx doen, zijn zy om haar ingaan
,, schuldig aan de Uytroeijinge, en ter
,, oorzaake van haaren Dienst, aan de
,, Dood door de Hand des Hemels.

Een tweede zoort van Straffe was'er, waar van by de Joodze Schrijvers dikmaal gewag gemaakt word; en insgelijx over zulke geoeffend wierd, die weetende dat zy Besmet waaren, in den Tempel gingen. Deeze noemden zy CERETH, dat is, *Uytroejinge*, en welke de Talmudisten in het Tractaat CHERITHETH, dat naa die Stoffe genoemd is, tot 36 Misdaaden betrekken: Die ons lusten hier by te zetten. *Men heeft in*

36 Zoorten van Uyttroejing onder de Joden.

de Wet 36 zoorten van Uytroejingen; die geleegen heeft by zyn Moeder, of de Huysvrouwe zynes Vaders, of zyn Schoondogter, of een Man, of een Beest; of een Vrouwe die geleegen heeft by een Beest; of een Man die geleegen heeft by een Vrouwe en desselfs Dogter, of by de Vrouwe van een ander Man; of by zyn Zuster, of by de Zuster zynes Vaders, of by de Zuster zynes Moeders, of by de Zuster zynes Huysvrouws, of by de Huysvrouwe zynes Broeders, of by de Huysvrouwe van zyns Vaders Broeder, of by een Vrouwe in haare Afzonderinge; of die Gelasterd heeft; of Afgoderye begaan heeft, of zyn Zaad aan de Moloch gegeven heeft, of zig bediend heeft van Tooverye, of den Zabbath Ontheyligd heeft; of van het Heylige, terwyle hy Besmet was, gegeeten heeft, of Besmet zynde, gekoomen is in het Heylige, of die Spek gegeeten heeft, of Bloed, of dat van Offerhande overschiet, of eenige andere Offerhande niet zynde Geofferd op zyn behoorlyke tyd; die een Offerhande buyten den Voorhof Geslagt of Geofferd heeft, of die op het Pascha Geheveld Brood gegeeten heeft, die op den dag der Verzoeninge yets gegeten of ook eenig werk gedaan heeft; of die een Olye of een Reukwerk, het Heylige gelyk

zynde,

zynde, gemaakt heeft; of met Heylige Olye Gezalfd heeft; die het Pascha, of de Besnydenisse, dewelke door belastende Geboden bevoolen worden, heeft uytgesteld: Alle deeze dingen zoo zy van yemand willens en weetens begaan worden, worden Gestraft met de Uytroejinge; doch zoo yemand de zelve begaat onweetende, worden zy Verzoend door een Offerbande voor de Zonde geordineerd; Maar zoo onbekend is of hy het gedaan heeft of niet, is hy Verbonden tot een Offerbande voor een Misdaad; op dat, zoo hy het by geval begaan heeft, het zelve Verzoend werde; Uytgenoomen alleen diegeene, die het Heyligdom en deszelfs Heyligheden bezoedeld heeft; want die is verbonden tot een Offerbande die opwaards gaat en neederwaards daald.

Op dat wy nu te het verstaan, wat *De Dood door de Hand des Hemels, en de Uytroejinge* zy, moet men vooraf in agt neemen, dat geen van beyde is geweest en Straffe die met de Hand gepleegd wierd, of door het Vonnisse der Menschen, maar dat het alleen is geweest een Schuld, die de Gramschap en de Wraak des Heere op verscheyde wijze op de Misdaadige deede koomen. Altyd spreeken de Joden van de *Uytroejinge,*

ge, als van den hoogſten trap van de Goddelyke Wraake: Waartoe die uyt Maymonides genoeg is. Als hy zeyd, *Een Beſmette die in het Heyligdom diend, Ontheyligd deſſelfs dienſt, en is ſchuldig aan de Dood door de hand des Hemels: hoewel hy aldaar niet en is gebleeven*, &c. Waar uyt blijkt dat die Uytroejinge den hoogſten trap geweeſt is van de Goddelijke Wraake. En derhalven moet *De Dood door de hand des Hemels*, voor eenige ſchielijke Wraake Gods genoomen worden; hoedaanig hy teegen Nadab en Abihu, of teegen Ananias en Sapphira geoeffend heeft; die hy ſchielijk Gedood heeft. En dat kan men ook gevoeglijk afneemen uyt twee aanmerkingen, die omtrent deeze zaak dikmaals by de Rabbynen voorkoomen. De eerſte is de Zonde der Prieſters, die Wijn dronken eer zy quaamen om dienſt te doen; (het geen men moet aanteekenen de Miſdaad geweeſt te zijn van Nadab en Abihu,) geſtraft is *Door de hand des Hemels*. De tweede is, zoo meenigmaal de Wet yets gebied aan Aaron, zijn Zoonen en het Volk, dat tot het Heyligdom behoord, en gezeyd word, *Zoo zullen zy doen*, of *Zoo zullen*

Uytroejing door de Hand des Hemels wat die was.

zy.

zy niet doen op datze niet en Sterven, en deeze bedreyginge oordeelen de Joden dat men verstaan moet van *de Dood door de Hand des Hemels*:

Maar wat door een *Uytroejinge* beteekend word, daar in koomen zy zoo zeer niet over-een. Kimchi zeyd als uyt de mond der Leeraars, *Dat de Dood voor het Vyftigste Jaar, is een Dood door Uytroejinge.* (vergelijkt Joan. 8: 57.) R. Salomon zeyd; dat het is *Beroofd van Kinderen te Sterven, door een Ontijdige Dood.* Baal Aruch wil, dat tussen *Een Uytroejinge* en *de Dood door de Hand des Hemels*, dit onderscheyd is: *Dat een Uytroejinge die geene raakt, die Gezondigd heeft en zijne Kinderen; maar dat een Dood door de Hand des Hemels die wel aangaat die Gezondigd heeft, maar niet desselfs Kinderen.* Maar het zy dat men uyt deeze kiest wat men wil, of alles te zaamen voegd, of dat men 't geen de waarheyd niet ongelijk is, door *een Uytroejinge* verstaat een Uytbanning uyt het toekoomende Leeven; zoo is het egter zeeker dat door deeze Straffe, en *de Dood door de Hand des Heemels*, niet verstaan worden eenige Straffen, van de Menschen aangedaan, maar een genaakende Wraa-

ke Gods, en een geduurig gevaar dat de Goddelijke Gramschap den Misdaadigen schielijk zal overvallen. Hy was ANATHEMA MARAN ATHA, of den Vloek onderworpen, tot dat de Heere zou koomen om hem te Straffen; Joann. 3: 18, 36.

Maar daar wierd geen geringe vreeze over het Volk gebragt, als de Onreyne geduurig voorgehouden wierd, dat die, die zoodaanig gesteld bestonden in den Tempel te gaan; haar Lighaam en Ziele in gevaar stelden, en zig in der daad de Gramschap Gods op den hals haalden. Nogtans en lieten zy een Misdaadigen die zig *aan de Dood door de Hand des Hemels*, of *aan de Uytroejinge* had schuldig gemaakt, niet zoo heenen gaan, dat zy nu niet meer met hem te doen hadden, en hem alzoo overlieten aan de Regtvaardigheyd Godes; hem zullende straffen ter geleegener tijd: Want veele Schelmen zouden zulx heel gering geagt hebben; zoo dat zy om dat het Vonnis niet aanstonds wierd uytgevoerd, de zelfde Misdaad weederom begaan zouden, Ecclef. 8: 11. derhalven lieten zy niet toe, dat den Misdaadiger ontvlugte, maar zoo haast als hy zig de God-

Goddelijke Gramschap had onderhee-vig gemaakt, wierd hy door der Menzen handen gestraft Welke Straffe tweederley was, te weeten *een Geesselinge* volgens het Vonnis der Regters; of *een Slaan* van het Volk.

I. De Straffe *der Geesselinge* was volgens de Wet Deuter. 25:2. alwaar den Misdaadiger tot 40 slaagen veroordeeld word: Doch van de zelve had de Overleeveringe eene der slaagen afgetrokken; en hadder maar 39 vast gesteld, 2. Cor. 11:24. Waar van dit de reede was, om dat zy aan de Wet eenige paalen wouden voorschrijven; en als de zelve belast had dat zy den Misdaadigen niet booven de 40 slaagen zouden geeven, hebben zy, *op dat haaren Broeder haar niet gering zoude schijnen*, eene afgetrokken, ten eynde zy binnen zeekere maate bleeven. De maniere der *Geesseling* word in het Tractaat MACCOTH aldus beschreeven: „Hoeveel Slaagen geeven „zy hem? (Mischna zeyd) Neegen-en-„dertig: gelijk gezegt is, een zeeker „getal 40 Slaagen, dat is, een getal „koomende tot 40. Rabbi Juda zeyd, „hy krygd 40 Slaagen; en heeft een „ongelijke Slag booven de 39 binnen

Geesseling hoedaanigen Straf.

„zijne

„ zijne Schouders. Het getal der Slaa-
„ gen bepaalen zy niet, maar alzoo dat-
„ ter driemaal meer konden gegeeven
„ worden, bepaalen zy die aan hem
„ tot 40, maar naa dat hy der eenige
„ heeft ontfangen, zeggen zy dat hy
„ der geen 40 kan verdraagen, dan laat
„ men hem gaan: zy bepaalen hem 18
„ Slaagen, en terwijl hy Gegeesseld
„ word, zeggen zy dat hy der 40 kan
„ verdraagen; evenwel laat men hem
„ gaan. Hoe Geesselden zy hem? des-
„ selfs handen zijn gebonden aan twee
„ Pylaaren, en de Beul grypt desselfs
„ kleederen aan die hy van een haald,
„ of scheurd, naa het hem lust, die trekt
„ hy af tot dat hy desselfs Erm ontbloot
„ heeft. By de Beul nu was een steen,
„ op dewelke hy stond, hebbende in
„ zijn hand een Geessel van wit leer met
„ vier vouwen, aan de welke hingen
„ twee touwen; het hantvat was een
„ handbreed, en de Geessel of den band
„ was ook een hand breed, en desselfs
„ uytterste raakte tot aan desselfs Buyk.
„ Het derde gedeelte der Slaagen gaf hy
„ hem op het voorste gedeelte, naa-
„ mentlijk op den Buyk of Borst, en
„ twee gedeeltens op het agterste,
„ dat

rk . *Deut.* 25: 2

„ dat is op den Rug. Hy ſloeg hem
„ noch ſtaande, noch zittende, maar
„ gekromd; gelijk'er gezegt word;
„ *den Regter zal hem ter needer Vallen:* En wijs
„ En hy ſloeg hem met eene hand zoo van
„ veel hy konde. Ondertuſſen Las of doen.
„ zeyde een van de bijſtaande van buy-
„ ten deeze Deeltjens der H. Schrift,
„ *Ten zy gy zuld bewaard hebben en naa-*
„ *gekoomen zijn alle de woorden deezes Wets,*
„ *&c. Zal de Heere uwe Plaagen vermeer-*
„ *deren en de Plaagen uwes Zaats, &c.*
„ Deut.28: 58,59. *Waarom gy de woor-*
„ *den deezes Verbonds zult bewaaren. &c.*
„ En met deeze woorden hield hy op,
„ *Maar vermits hy Barmhertig is, ver-*
„ *geeft hy het Onregt en hy vernield niet,*
„ Pſalm. 78: 38.

Dit was de wijze van derzelver Geeſſelinge, dat een zeer ſtrenge Straffe was. 13 Slaagen kreeg hy met een koorde, zijnde een Geeſſel gemaakt van drie koorden, welke als menze met drie te vermeenigvuldigen 39 Slaagen uytmaaken; of indien'er een minder getal van Slaagen was geordineert, was het evenwel zoo groot, als de Misdaadige geoordeeld wierd te konnen verdraagen.

II. Daar

Slaagen van weederspannigheyd.

II. Daar was een Straffe die zy noemden, *Slaagen van Wederspannigheyd*, als het Volk het Vonnisse des Regters niet hebben afgewagt; yemand zonder maate of meedelijden Sloegen. Als yemand opentlijk aan eenige Misdaad schuldig bevonden wierd, viel het Volk somtijds zonder uytstel op den zelven aan met stokken en steenen, enquetste den zelve zonder maat te houden, jaa ging daar omtrent te mets zoo verre dat den Misdaadiger voor Dood bleef leggen. Deeze Straffe beschrijft R. Nathan in *Aruch* aldus. „ Volgens de Wet „ worden die geene geslaagen die de verbiedende Gebooden overtreeden hebben; en dat Slaan geschiede naa zeekere maate, en om den Misdaadigen „ te vermaanen, met een Geessel die „ uyt drie koorden bestond: Maar die „ de gebiedende Geebooden had overtreeden, wierd geslaagen tot dat hy „ voor Dood bleef leggen. Doch niet „ met een Geessel die uyt drie koorden „ bestonden. Die gezondigd had teegen de woorden der Wijzen, wierd „ zonder getal of maate der Slaagen geslaagen, en dat noemen zy Slaagen „ van Weederspannigheyd, om dat hy

„ is

„ is weederſpannig geweeſt teegen de „ Woorden der Wet, en teegen de „ Woorden der Schriftgeleerden. *De reeden van dit Slaan*, zeyd een andere Jode, *is om dat hy heeft overtreeden het Verbod der zelver in een zaak die op de Wet gegrondveſt was; en hy is een Zoone der Weederſpannigheyd.* Waar toe men brengen moet't geen zoo vaak is't Euangelium geleezen word, van't Volk dat Steenen raapte om onzen Heyland te Steenigen, en die op hem aanviel, Matth. 26:67 en op Stefanus, Actor. 7:57, 58. om dat zy, alze zeyden, Laſteringen ſpraaken, en op Paulus, Actor. 21:31. om de verontreyniging des Tempels.

Die dan een Mildaad begaan had, waar door hy verdiend had *de Dood door de Hand des Hemels* of *de Uytroejinge*, en raakte niet vry met de ſchuld alleen maar hy wierd of met Geeſſels of anderzinds geſlaagen, of in zommige gevallen wierd naa't Vonnis van den Regter met de Dood geſtraft. *Zy vreesden*, zeyd Maymonides, *weegens yeder verbiedend Gebod, door wiens Overtreedinge zy ſchuldig wierden aan de Dood door de Hand des Hemels*: En noch veel meer vreeſden die geene, die zig hadden ſchul-

schuldiggemaakt aan *de Uytroejinge*, tot welke een swaarder Straffe stond. De zelfde Schrijver teld 18 Zonden op, waar door men zig de Straffe *des Doods door de Hand des Hemels*, op den hals haalde; en om welke de Misdaadigen met Geessels geslaagen wierden, en 21. door dewelke men zig schuldig maakte aan de Straffe *der Uytroejinge*, en om welke de Misdaadigen ook Gegeesseld, maar niet van de Regters met de Dood gestraft wierden.

Onder de Overtreedingen, was *den ingang van een Onreyne in het Heyligdom*, geen minder strenge Straffen onderworpen, als eenige andere Zonde. Maar alles van stuk tot stuk op te haalen, zou verdrietig vallen; maar wy zullen alleen eenige weynige uytkiezen, om van de overige gissing te maaken. Een Priester, of yemand anders, die Onreyn zijnde, in den Voorhof inging, wierd schuldig aan *de Uytroejinge*, en zoo zy aldaar in haare Besmettinge dienden, wierd de Priester by den Altaar, maar een ander door zijn Handen te leggen op het Hoofd van een Slagt-Offer, of door de beweeginge van eenig deel der Offerhande schuldig *aan de Dood door de Hand*

Wanneer de Priesters in den Tempel geen Dienst mogten doen.

Hand des Hemels. Zoo een Priester op deeze Misdaad betraptwierd, wierd hy nooyt heengeleyd naa *den Raad*, *maar de Jongste van de Priesteren trokkenhem buyten den Voorhof, en sloegen hem met Stokken de Kop in.* Alzoo Straften zy ook andere. Een Melaatze, die gekoomen was op den Berg des Tempels, wierd met 80 Slaagen Gegeesseld. Die door een Dood Lighaam, of voor den gantzen Dag, om wat oorzaake het ook weezen mogt, besmet was, wierd, zoo hy in den Voorhof der Vrouwen quam, gestraft *met de Slaagen van Weederspannigheyd.* Het zelfde moest hy lijden, die aldaar quam naa dat hy yets Onreyns gegeeten, of gedronken hadde, of die naa de 7 Daagen zijner besmettinge, eer hy vryheyd daar toe gekreegen hadde, quam in den Voorhof Israëls. Die met zig gebragt hadde een Vat, of gekoomen was, aanhebbende Kleederen, die yemand, door een Dood Lighaam besmet zijnde, had aangeraakt, wierd met Geessels geslaagen. Kort om, al wie Onreyn zijnde, gekoomen was binnen de Heylige Grond, was de Straffe *der Uytroeijinge* onderheevig: Maar zoo zulx vernoomen, en de zaak door Ge-

Straf des Melaatzen als hy in den Tempel quam.

tuygen beweezen wierd, ontvlood hy nimmermeer den Geessel, of ook *de Slaagen van Weederspannigheyd*, waar van het eerste was een vervaarlijke Straffe, en het laatste dikmaal met de Dood vergezelschapt. By de Talmudize Schrijvers is dit een Oude Spreuk; *Alhoewel yemand niet en werd geslaagen met Geessels, word hy evenwel geslaagen met Slaagen van Weederspannigheyd*; even als of de laatste Straffe een zagter Straffe was. Doch men kan de meeninge des Joodze Meesters hier uyt afneemen, *die zig heeft schuldig gemaakt aan de Uytroejinge, is naa dat hy met Geessels geslaagen is, vry van de Misdaad: Gelijk gezegt werd, laat uwen Broeder niet gering zijn in uwe Oogen. Ziet naa dat hy met Roeden Gegeesseld is, is hy weederom uwen Broeder*. Maar op *de Slaagen van Weederspannigheyd* volgde dikmaal de Dood. En op die wijze wierd den Tempel van alle besmettinge en Ontheyliginge veylig bewaard, naamentlijk door Straffen, met welkze zeekerlijk wierden Gestraft, welkers besmettinge bespeurd wierd, en die, weetende dat zy besmet waaren, evenwel stoutelijk binnen den Tempel gegaan waaren. Jaa, die van deeze zijne be-

besmettinge geen kennis had, wierd zoo hy aldaar quam, niet t'eenemaal door zijne onkunde voor onschuldig gehouden, maar aanstonds was hy gehouden een Offer te Offeren voor zijne Misdaad: En zulx geschiede ook van die welk haar schuldig aan de Uytroejing gemaakt hadden. Voor die welke Spek of Bloed gegeeten hadde, en niet wist wat hy gegeeten had, of in zijne besmetting in het Heyligdom gekoomen was, en niet geweeten had dat hy besmet was; of yets van de booven verhaalde Zonden onweetende gedaan had, was geordineerd een Offerhande tot Verzoeninge van deszelfs Zonde, die hy aanstonds, naa dat hy gezondigd had, moest Offeren. Maar voor die geene, die willens en weetens in zoodaanige Zonden gevallen was, was geen Offerhande, tot Verzoeninge overig, maar hy wierd de Goddelijke Wraake, en te gelijk de Menschelijke Straffen onderworpen, tot dat Godt zijne Gramschap over hem uytstorte. En hier op Speeld den Apostel, Hebr. 10: 26, 27. *Want zoo wy willens zondigen, naa dat wy de kennisse der waarheyd ontfangen hebben, zoo en blijft daar geen Slagt-Offer-*

Straffe voor die onweetende Spek of Bloed gegeeten had.

meer over voor de Zonden: Maar een Schrikkelijke verwagting des Oordeels, ende hitte des Vyers dat de teegenstaanders zal verslinden. &c. De Priesters, die den Dienst des Tempels waarnaamen, waaren in deeze verscheydene Ordens onderscheyden.

Priesters tot den Dienst des Tempels in verscheyde Ordens onderscheyden.

I. Was den Hoogepriester die wel 't meeste bekend is, en dikwils in de H. Schrift voorkomd.

II. Was den Sagan, of de naaste aan den Hoogenpriester, als Jerem. 52:24. alwaar *de Chaldeeze Uytlegger* het woord *Sagan* gebruykt, dat in dien zin dikmaal de Joodze Schrijvers voorkomt, en te kennen geeft den Steedehouder van den Hoogenpriester, of yemand van de volgende onder hem staande, als naamelijk.

III. Twee genaamd, *Katholici*, welke Steehouders waaren van den *Sagan*, gelijk den *Sagan* zelf een Steehouder was van den Hoogenpriester.

IV. Waaren de 7 AMARCHALIN, welk woord *de Chaldeeze Uytleggers* zeer dikmaal gebruyken.

V. Waaren de 3 *Schat-Bewaarders*, welke eenigzinds stonden onder de boovenverhaalde AMARCHALIN.

VI.

VI. Was de Overste of *Voornaamste Priester van yeder Orden*, welke geduurig Dienden als zijn week-beurt verscheen.

VII. Was Ab Beth Din, of het *Hoofd van het Huysgezin* dat in die Orden Diende.

VIII. Eyndelijk was *den Ordinaaren Priester*, die, zijnde van de onderste Zoorte, tot geene van de Hooger Ordens en behoorde.

Deeze Trappen nu waaren de eene Hooger als de andere. Den. Hoogenpriester was booven den *Sagan*, den *Sagan* booven beyde *Katholici*, de *Katholici* booven de *Amarkali*, de *Amarkali* booven de *Gizbari*, de *Gizbari* booven de Hoofden der Ordens, de Hoofden der Ordens booven de Hoofden der Familien. En deeze verscheyden Ordens, voornaamentlijk de 5 eerste, waaren als een geduurig Raad, die tot den Dienst des Tempels met al wat'er aan vast was behoorden. En deeze worden genoemd *Beth Din Shel Cohanim* of *de Vergaaderinge der Priesters*, van welk men in het Talmudis Tractaat *Chetuboth* aldus leest. *Of het een Weeduwe van een Israëliet, of een Weeduwe van een Priester is, is desselfs*

Huwlijx Gifte even-eens. Den Raad der Priesters eyst 400 Zuzim voor een Maagd, en de Wyze spreeken haar niet teegen. Dit kan bevestigt worden door zeekere plaats van *Maymonides* daar hy van de Vrouwen naa een Vloed of Baaringe om Tortelduyven ofte Duyven te koopen, dit volgende zeyd: *Den Raad der Priesters vertrok niet van daar, voor aleer zy al het Geld genoomen had, en Tortelduyven of Duyven Geofferd had volgens de somme des Gelds.* En dit waaren de Raaden des Tempels, zoo strax genoemd

XV. Over-stenover den Dienst des Tempels gesteld.

Behalven deeze waarender noch 15 *Beschouwers*, of 15 ingestelde Overstens over de Ordens of Klassen die verscheydene Diensten te verrigten hadden; naamelijk.

Over de Roepers.

I. Eene *die gesteld was tot Overste over de Tijden.* Deeze, of yemand van desselfs uytgezondene riep, als het tijd was om den Dienst te beginnen: met luyder stemme: *O Priesters, stax naa uwen Dienst. O Leviten, naa uw Gezang. O Israëliten, naa uwen Wagt:* En als deeze Stemme gehoord was, deede een yeder het geen zijnen pligt meede bragt

II. Eenen *die gesteld was tot Overste* over

over die geene die de Deuren slooten; volgens wiens ordre de zelve geopent en geslooten wierden; en als zy geopent wierden, Blies hy op de Trompet. De *Amarcali* gaaven aan yemand deeze zorge; want de 7 *Amarcali* hadden de Sleutels van de 7 Deuren der Voorhooven. Over de Poorters.

III. Eenen *Die gesteld was tot Overste over de Wagters*. Deeze wierd *Den Man des Bergs des Huyzes genoemd.* Deezen ging alle nagten rondom de Wagten der Leviten, van welke zoo hy der een vond Slaapende; Sloeg hy hem met Stokken en stak dessels Rok met vuur aan, waar toe hy een brandende Fakkel in de hand had. Over de dorpel-Wagters.

IV. Eenen *die gesteld was tot Overste over de Zangers*. Deeze wees de Zangers en Trompetters van yeder dag aan. Over de Zangers.

V. Eenen *die gesteld was tot Overste over de Cymbalen*. Gelijk de voorgaande was gesteld over de Stemmen, de Trompetten, en de grootere Instrumenten; zoo droeg deeze zorg voor het Muzikaale Akkoort, in welk men Cymbalen gebruykte, die van een byzonder maakzel en gebruyk waaren.

VI. Eenen *die gesteld was tot Overste over de Looten*. Die alle dag by het Lot

Over de Loot-bussen. des Morgens aanwees de Priesters, en derzelver verscheydene Diensten aan den Altaar,

Over de Voogelen die geofferd wierden. VII. Eenen *die gesteld was tot Overste van de Voogelen.* Deeze droeg zorge voor de Tortelduyven en de Duyven, op datze altijd mogten vaardig zijn voor alle dieze met gereed Geld wilden koopen, en hy deede aan de Schatbewaarders Reekeninge van zijn ontfang.

Over de Zeegels. VIII. Eenen *die gesteld was tot Overste over de Zeegels.* Deeze Zeegels waaren als Teekens, die men heedensdaags in zommige plaatzen gewoon is te geven aan die tot het Heylige Avondmaal worden toegelaaten. Men had 4 zootten van Zeegels, of Teekens, en op de zelve stonden geschreeven vier woorden: Op het eerste stond *Een Kalf*, op het tweede *Een manneken* op het derde *Een Geyten-Bok*, op het vierde *Een Zondaar.* Deeze Zeegels gebruykten ze aldus. Die een Offerhande zou Offeren, ging naa den Overste der Zeegels, die, ziende wat Offerhande hem volgens de Wet geordineerd was, gaf hy hem een Zeegel of een Teeken, wiens opschrift over-een quam met de Offerhande; en zoo het een Ram was, gaf

hy

hy hem een Teeken met het Woord MAN: Zoo het was een Offerhande voor de Zonde, dan gaf hy hem een Teeken op 't welke geschreeven stond *Zondaar*; en zoo deede hy voorders ontrent de reste. Voor het Teeken nu kreeg hy de prijs van de Offerhande die'er vereyst wierd, en den andere, het Teeken ontfangen hebbende, ging naa.

IX. *Den Overste der Offerhanden*, die zorge droeg dat alle zoorten van Offerhanden gereed waaren, die hy aanstonds aan yder gaf volgens het Teeken dat hy meede bragt; des Avonds maakte den Overste der Offerhanden en de Overste der Zeegels, de Reekening op en bezaagen wat den eene gegeeven, en den andere ontfangen had. Over de Offer-handen.

X. Eeenen *die gesteld was tot Overste over de Zieken*. Om dat de Priesters rondom den Altaar bloots Voets Dienden, en om dat de kleederen, die zy aan hadden, dun waaren, en om dat zy zeer veel Vlees aaten, het geen in die Landen niet zeer aangenaam was, waaren zy Zinkingen, Buykpijnen en andere Ziektens onderworpen. Tot dien eynde was'er geordineerd een Man die, Over de Zieken-bezoe-kers.

in de Medicijne Ervaaren zijnde, voor de Zieken zorge droeg, en aan de zelve geneesmiddelen verschafte.

Over de Waateren. XI. Eenen *die gesteld was tot Overste over de Wateren.* Deezes pligt was zorge te draagen datter Putten, Reegenbakken en Waterlydingen gemaakt, en onderhouden wierden, op dat, in den Tempel en te Jeruzalem nooyt schaarsheyd van water was, en op dat het voornaamentlijk niet en mogt ontbreeken op de drie Jaar-Feesten, als wanneer gants Israël daar verscheen.

Over de Toonbrooden. XII. Eenen *Overste van die het Toonbrood maakten.*

XIII. Eenen *Overste van die het Reukwerk maakten.*

XIV. Eenen *Overste der Konstenaars die de Voorhangzels maakten.*

XV. Eenen *Overste die zorge droeg voor de Priesterlijke Kleederen.* En dit waaren de Oversten waar van in de Joodze Schriften gerept word.

XII. Hoofd-stuk.

Van verscheyde Amptenen *en* Waardigheeden, *by de Joden eertijds* vermaard. *En in 't bijzonder, wat eygentlijk de be-*

die-

diening van den SAGAN *of Steehouder des Hoogenpriesters was. Van de* Kat-tholikin *of Overste der Schatten. Van de* Zeeven Immarkolin *of overste Sleutel-bewaarders der Voorhooven: Met yets van de* GIZBARIM *of Steehouders der* IMMARKOLIN *en andere dingen die Fraay te weeten zijn.*

Nu moeten wy van eenige Voornaame Waardighee-den handelen welke veel meer by de Joden, als in de H. Schrift met eygen Naa-men uytgedrukt gevon-den worden; en zoo wel tot het Prie-sterdom als tot den Grooten Raad en Gerigtshandel behooren; onder deeze zijn naa te Spooren welke onder de Jo-den geweest zijn, den *Sagan* de *Katho-likin* de *Immarkalin* en de *Gizbarim*.

Verscheyde Ampten of waardigheeden onder de Jooden vermaard.

Het woord *Sagan* komt zelden in de H. Schrift voor; maar de naam en de waardigheyd zijn zeer bekend by de Rabbynen. Het is openbaar dat hy in waardigheyd is geweest de naaste aan den Hoogenpriester, of desselfs Stee-houder, maar waar in en op wat wijze; hy desselfs beurte waarnam heeft *Abra-*

ham

hem Zaccuth met voordagt onderzogt, en men kan'er gissing van opmaaken uyt de Overleevering die daar van in het Boek *Joma* gevonden word, te weeten; Dat zoo wanneer den Dag der Verzoeninge genaakende, op welke den Hoogenpriester in het Heylige der Heyligen zoude ingaan; *Zy in desselfs plaatze een andere Priester stelden, zoo hem eenig gebrek weedervoer. Rabbi Juda zeyd; In de plaatze van zijn Huysvrouw stelden zy ook een andere, zoo de zelve quam te Sterven; om dat gezegd word. En hy zal Verzoeninge doen voor zig, en voor zijn Huys, dat is, zijn Huysvrouw.* Hier nu meenen zommige dat die Priester, die dus aangesteld wierd, op dat hy gereed zou zijn, zoo aan den Hoogenpriester yets wedervoer, dat hem tot den Dienst zou onbequaam maaken, om dessels beurte waar te neemen, is *Sagan* genaamd geweest. En Josefus verschaft ons een Exempel, in welk blijkt, dat den Dienst van den Dag der Verzoeninge van zulken Steehouder is waargenoomen. Doch deeze meeninge geeft alleen te kennen het gebruyk van den *Sagan* voor eene week in 't Jaar, daar wy uyt de gedenkschriften der

Wat het Ampt van Sagan was.

der Jooden weeten, dat hy het gantze jaar zynen pligt heeft waargenoomen. Daarom gissen andere, dat den *Sagan* dien is geweest, die de naaste was aan den Hoogenpriester; en dat zijn Ampt geweest is te zijn als de toekoomende Successeur of Staatvolger van den Hoogenpriester. Want alzoo heeft R. Salomon, ELEAZAR den Zoone van Aaron den SAGAN genoemd. En den Jeruzalemzen Talmud merkt aan, dat niemand is gekoomen tot het Hoogenpriesterschap, ten zy hy te vooren was *Sagan* geweest. Maar deeze meeninge word door twee bewijsreden bestreeden. De eerste is, dat de Hoogenpriesters, voornaamentlijk naa de tijden van Herodes, zoodaanig naa het goeddunken van den Roomzen Stadhouder wierden aangesteld, dat het niet geloofl ijk is dat men doe eens in agt genoomen heeft of hy, die daar toe gekooren wierd, te vooren was *Sagan* geweest of niet. De tweede is, dat in het gantze Oude Testament (al waar de Successie tot het Priesterschap naa ordre en volgens de Wet geschiede, en altijd bekend was wie Hoogenpriester zou worden, nooyt gewag van de

maan,

naam, of het Ampt van den *Sagan*, ge-maakt word, maar alleen 2 Kon. 25: 21. en Jerem. 52: 24. alwaar van *Zephanias*, *de tweede Priester* gerept word; die de Chaldeeze Uytlegger *Sagan* noemd. Deezen nu, ten zy hy was een Zoone van Seraja, dat tot noch toe niemand heeft staande gehouden, kon nooyd tot het Hoogepriesterschap koomen. Om egter uyt te vinden wat dien SAGAN was, en waar in zijn Ampt bestond; zulx meend Ligtfoot dat men 't hier van daan moet haalen; dat hy gemeenlijk *den Sagan der Priesters* genoemd word; met welken tytel de Chaldeeze Uytlegger op de 2 aangeroerde plaatzen, Zephanias noemd. Want alzoo spreekt de Talmud op twee plaatzen van het Tractaat *Shekalim* van Ananias, *welke was der Sagan der Priesters*. Elders worden in de zelfden Talmud, en by andere Hebreeuwze Schrijvers, deeze woorden, *den Sagan der Priesters*, te zaamen gevoegd. Uyt welke spreekwijze de beste Schrijvers verstaan, dat den Sagan is geweest den Vikaris van den Hooge Priester, welke, den zelven afweesig zijnde, het Ampt van Hoogepriester waarnam, of hem, tegenwoordig zijnde, verstrekte tot een hel-

helper inde zaaken, raakende den Tempel, en den Dienst der Priesters. Want alhoewel het waar is, dat desselfs Ampt in zommige dingen heeft gezien op de Perzoon des Hoogenpriesters, als by exempel in de 3 omstandigheeden, in den Jeruzalemzen Talmud verhaald; evenwel zag het ook op de Priesters, die minder waaren als hy: Waar over Maymonides zeyd, *Alle de Priesters zijn onder de bestieringe van den Sagan.* Om dat den Hoogenpriester voornaamentlijk moeste waarneemen het Ampt en de zorge der Heylige dingen, en zulx van een zeer groot gewigte was, was hy gedwongen yemand tot medehulper te hebben, die hem dien last hulp draagen, (jaa zomtijds maakte ook de swakheyd en agteloosheyd van den Hoogenpriester, dat dat Ampt t'eenemaal noodzaakelijk was,) aan wien ook de Minderpriesters de zelfde Eere, en de zelfde Eerbiedigheyd bewoezen als aan den Hoogenpriester zelve. Hy wierd in 't byzonder genaamd *Memoneh*, of *Overste* der 24 Ordens, waar van gesprooken is, om dat hy als Steehouder van den Hoogenpriester het gezag hadde over den gantzen dienst; en van deezen Overste

zullen

zullen wy eenige gelegenthyd hebben om te spreeken; als wy spreeken zullen van den Dienst zelve.

Insgelijx is voorheen in-agt genoomen, dat *Zadok* en *Abimelech* gezegt worden Priesters geweest te zijn, in de daagen van den Hoogepriester *Abjathar*, die eerst Overste was, terwyl zy onder desselfs gezag over de Minder Priesters gebied hadden. En of *Annas* en *Kajaphas* in deezen zin konnen gezeyd worden te-gelijk Hoogepriesters geweest te zijn, Luc. 3:2. (zoo dat *Kajaphas* den eygentlijk gezeyden Hoogenpriesters, en *Annas* desselfs *Sagan* was,) wil Ligtfoot aan 't oordeel der Geleerden laaten. Als die daar toe uyt den Talmud bybrengt: dat deezen aldaar *Hanania den Sagan des Priesters genoemd word*. En voords zyn eygen gevoelen hier omtrent aldus uytboezemd. „ Ik ben geweest, *zeyd* „ *hy*, in een ander gevoelen, en ik heb- „ be geoordeeld dat *Annas* wierd ge- „ naamd Hoogepriester, als zijnde „ Priester en Overste van den Raad; „ waar in ik al te veel geloof heb gegee- „ ven aan Baronius, een man die meer „ in de Kristelijke, als in de Joodze „ Oudheeden ervaaren was. Maar nu

„ heb

„ heb ik bevonden dat nooyt yemand
„ van die naam is geweeſt Overſte van
„ den Raad, en derhalven word ik over-
„ reedet, om nu te gelooven, Dat deezen
„ Annas is genaamd geweeſt Hooge-
„ prieſter, om dat hy inderdaad dat
„ Ampt bediend hadde; alhoewel hem
„ toen het zelve benoomen was, en hy
„ onder de beſtieringe van Kajaphas het
„ Ampt van *Sagan* bediende. Dit zeyd
Ligtfoot.

Belangende de KATHOLIKIN, daar van heeft ons Maymonides zelfs, of den uytſchrijver zijner Boeken tweederley leezinge verſchaft. Want in het werk het geen hy heeft genaamd *Jad Hazakah*, leeſt men, *Kathikolin*; en in deſzelfs Uytleg over de Text van den Talmud, vindmen *Katbilokin*; en naa deeze laatſte leezinge voegen zig de Jeruzalemze Talmud, en andere Joden allermeeſt, die het woord *Katholikin* uytſpreeken. En de Gloſſe leyd het uyt, *Overſtens der Schatten*. En by andere Schrijvers komd het zomtijds in de beteekenis voor van *de Voornaamſte Schatbewaarders*, en zomtijds, om te kennen te geeven de *Voornaamſte Dienaars*, of Vrienden van den Vorſt. R. Tanchu-

Wat het Ampt der KATHOLIKIN by de Joden was.

ma vergelijkt Moses en Aaron, ten aanzien van Godt, by de twee *Katholikin*. Want spreekende van de beveelen Godes aan Moses en Aaron gegeeven; by welke haar belast is te gaan op de Bergen Hor en Nebo, en aldaar te Sterven; brengt hy deeze gelijkenisse by; *Met wat ding komd deeze zaak over-een? Zy is gelyk een Konink hebbende twee Katholikin, die niets en doen buyten den wille des Konínks. Een der zelver heeft eenig geschil met den Konink; doch den Konink heeft hem van doen. Den Konink zeyd, alhoewel ik magt over deezen hebbe, zal ik met hem niet twisten, maar hy zal zulx zelfs merken. Alzoo zeyd den Heyligen en Gezeegenden Godt, Deeze twee Regtvaardige Mannen hebben nooyt yets gedaan, het geene niet en was overeenkomstig met mijnen wille, deeze zal ik nu Dooden, maar ik wil haar van die zaak verwittigen.* In deeze vergelijkinge neemt hy de *Katholikin* voor de voornaamste Dienaars van een Vorst, of voor die geene, die by hem meest in de gunst staan, maar hy geeft niet te kennen het Ampt, het geene zy bedienden. Maar andere Hebreeuwze Schrijvers zeggen, dat zy geweest zijn Overstens der Schatkiste:
by

by exempel, Bamid Bar Rabba, welke zeyd, *Korah was den Katholikin van den Konink van Egypten, en hy had de Sleutels van desselfs Schatten.* Jaa de gemelde Tanchuma gebruykt in een andere gelijkenisse dit woord volgens die beteekenisse: Want hy zeyd, *Hy is gelijk als een Konink, die zijnen Vriend heeft gemaakt tot zijn Katholikin, en heeft hem gesteld over zijne Schatten.* De KATHOLICIANI wierden eertijds by de Regtgeleerden genaamd, *Die over de Reekeningen gesteld waaren,* gelijk Buxtorf heeft aangemerkt. Maar het is misschien niet van noode der zelver bedieninge nader te onderzoeken. Want het waaren twee Mannen die in den Tempel de aanzienelijkste bedieninge bedienden, en die maar twee andere booven zig hadden; naamentlijk den Hoogenpriester en den Sagan. En hoewel'er drie Oversten van de Schatkiste des Tempels waaren, gelijk wy aanstonds zullen zien, waaren deeze twee de voornaamste, en welke van die drie reekeninge afvorderden, het geene niet onovereenkomstig is met de zeden der Perzianen, by welke drie Overste Mannen waaren, aan wien de 120 Oversten van zoo veel

 Pro-

Provincien, reeden van haare bedieninge moeften geeven, Dan. 6: 1, 2. Waar toe ons Maymonides deeze korte beschrijvinge der *Katbolikin* verschaft. *Zy stelden* Katikolin, *op dat de zelve aan den Sagan zouden zijn, dat den Sagan aan den Hoogenpriester was* naamentlijk desselfs *Vicarissen*, en meedehelpers, zijnde hem in Waardigheyd en Eere de naaste. De dingen des Tempels waaren voornaamentlijk deeze twee, te weeten *Den Priesterlijken Dienst*, en *De Bedieninge van den Schat of het Geld*, dat ter oorzaak van de Offerhanden, of uyt andere reedenen in de Schatkiste quam. Gelijk'er nu waaren ordinaare Priesters, die den daagelijkzen Dienst waarnaamen; alzoo waaren der mindere Schatbewaarders, welke de Offerhanden, en alles wat tot de gemeene Schatkist des Tempels gebragt wierd, ontfingen. Vier Mannen nu, den *Hoogenpriester*, den *Sagan*, en de twee *Katbolikin* waaren over die twee zoorten gesteld, en droegen zorge, dat den Schat zoo behandeld wierde, dat aan den Dienst des Tempels niets en ontbrak, maar dat de zelve behoorlijker wijze wierd waargenoomen.

Laat ons by deeze de zeeven *Immarkalin* voegen, (want meerder of minder mogten der niet zijn) welkers Ampt even beswaarlijk als dat der *Katholikin* uyt te vinden is; want haar word alleen maar dit met gemeene toestemming toegeschreeven. Dat zy droegen de Sleutels der 7 Poorten van den Voorhof die niemand zonder al d'andere konde openen. Zommige doender by, *Dat by de 7 Poorten zijn geweest 7 Kamers, in dewelke de Heylige Vaaten en de Heylige Kleederen wierden opgesloten, en dat deeze 7 Mannen deeze Sleutels bewaarden, en voor de zelve zorge droegen.* Wat de IMMARKALIN by de Joden waaren.

De Chaldeeze Uytlegger over de Wet, die onder de naam van *Jonathan* is uytgegeeven, gebruykt over Numer. 1. en 7: 11. dit woord om de Vorsten, of de Hoofden der 12 Stammen, dewelke Moses hielpen in het opmaaken van des Volks schattinge, en die haare Gaaven tot Inwying van den Altaar hebben geofferd. Maar Levit. 4: 15. gebruykt hy dit woord om te beteekenen de Oudste der Stammen, die haare handen op het Hoofd van het Zond-Offer leyden, dat voor de gantze Vergaderinge Geofferd wierd. Insgelijx

den Autheur van de Chaldeeze Uytleg-ginge over 't Hooglied. (hy zy wie hy zy,) heeft door dit woord, Kant. 4: 3. beteekend een Vorst of Overste, zijnde den Konink in waardigheyd de naaste: Want dit vers, *Uwe Lippen zijn als een Scharlaaken Snoer, ende uwe spraake is lieflijk. Den Slaap uwes Hoofds is als een stuk van eener Granaat-appel tussen uwe vlegten.* Leyd hy aldus uyt, *De Lippe des Hougenpriesters waaren sterk in Gebedens op den dag der Verzoeninge voor den Heere, en derzelver overvloed van Gebeden veranderde de Zonden Israëls, gelijk zijnde een Scharlaaken Snoer, en zy maakten die zoo Wit als Wolle. Doch de Konink, die derzelver Hoofd was, was vol van Geregtigheyd, gelijk een Granaat-appel.*

Insgelijx ook op andere plaatzen van den Chaldeeszen Uytlegger, word dat woord eenige maalen gebruykt, om een Man te beteekenen die in groote waardigheyd was; maar zomtijds geeft het ook eenige byzondere bedieninge te kennen. Alzoo zet Rab. Jonathan, de woorden *Priesters* en *Deurbewaerders*, 2 Kon. 12: 10. over, *Priesters*, *Amarkalin:* Daar David Kimchi op aanmerkt; dat *Drempelbewaarders* beteekend, *De Be-*

Bewaarders van de Vaten des Huyzes. Jonathan zet dit over, AMARKALIN: *Deeze nu waaren de voornaamste Schatbewaarders, die over de andere te zeggen hadden.* Alzoo zet Onkelos deeze plaatse over, *Eleazar, den Zoone van Aaron zal zijn een Overste over de Overstens der Leviten,* Num. 3: 32. *Amarkal, Overste over de Voornaamste der Leviten.*

Het zal moogelijk weynig tot de zaak dienen; de verscheyde schrijvinge en leezinge van het woord *Amarkal* hier by te zetten; dat zomtijds geschreeven word *Markol*, (en voornamentlijk in de Jerusalemse Talmud, in welke het niet zelden gebeurd dat de N uyt zommige woorden weggenoomen word; waar door men aldaar altijd in plaatze van het woord *Eleazar*, heeft *Lazar.*) volgens welke manier van Schrijven 't Boek *Aruch* desselfs oorspronk en beteekenisse uyt deeze woorden haald; *De Heere over alles.* Zomtijds word het geschreeven *Amarkol*, anderzinds *Immarkol*, of *Immarkal*, het geen in de Talmudize Gemara word uytgeleyd, *Den Beschouwer van alles*, of hy, volgens wiens Order de zaaken des Tempels wierden waargenoomen. Dit alles wijst noch

niet aan waar in het Ampt der *Amarkals* geleegen was. Alle zeggenze met een eenpaarige stem, dat het getal van de *Amarkals* is geweest zeeven, en dat zy bewaard hebben de zeeven, Sleutels der zeeven Poorten des Voorhofs. Maar hier ryst een Vraage, naamentlijk of derzelver Ampt altijd duurde, dan of het alle week veranderde, gelijk het geschiede omtrent de Ordens der Priesters? Waar toe deeze bewijsreeden van bey zijden konnen bygebragt worden: Zoo zy dat Ampt niet en hadden voor altijd, waarom zy dan geteld wierden onder de Dienaars des Tempels, als geduurige Dienaars? Want in de veranderinge der Ordens word *Den Overste der Orden* geteld als den voornaamsten; waar van strax naader. Doch zoo zy waaren geduurige Dienaars, die de Poorten des Voorhofs geduurig slooten en ontslooten; wat zullen wy dan antwoorden op de plaatze van het Tractaat Middoth, alwaar gezeyd word, *Dat de Sleutels der Poorten zijn geweest in bewaaringe van de Oudste des Huyzes haarer Vaderen*, in de Ordens die by beurten dienden.

Om in deeze twijffeling de middelweg te houden, zullen wy stellen, dat deeze

deeze 7 *Amarkalin* zijn geweest geduurige Dienaars, en dat niet min zoodaanig als den *Hoogen Priester*, den *Sagan*, en de *Katholikin* waaren; en dat zy wel te zeggen hadden over de Sleutels des Voorhofs, maar dat zy de zorge van de Poorten te sluyten en te openen hebben bevoolen aan zommige daar toe bestelde, aan wien zy zulx in 't byzonder aan zommige van de Oudsten van yder Orden aanbevoolen, die dit op haare beurte waarnaam. En alzoo behalven de magt van 't bestel deezer Ordeningen, ook in haare magt gehad hebben, niet alleen deeze Sleutels des Voorhofs, maar ook de Sleutels van de Kleerkamers des Tempels, en van de Kamers, waar in verscheyden Vaaten wierden opgeslooten; eyndelijk dat zy zijn gesteld geweest over alle de dingen, en Amptenaaren die dit alles hebben waargenoomen ten dienste des Tempels.

Het word voor een vaste Overleevering gehouden, dat ook *de* GIZBARIN *niet weyniger als drie waaren, en dat zy waaren als Vicarissen van de Immarkalin*. Wat de GIZBARIN by de Joden waaren.

Het woord komd voor in den Hebreeuwzen Text, Ezr. 1:8. en in den Chaldeeszen, Ezr. 7:21. op welke bey-

de plaatzen onze Overzetters, *Schatmeesters* zetten, in beteekenis van *Schatbewaarders*. En het oogmerk van de eerste plaats geeft baarblijkelijk te kennen dat de Overzettinge goed is: Want terwijle daar gesprooken word van de Konink Cyrus, die de Heylige Vaaten aan den Jeruzalemzen Tempel heeft bevoolen weeder te geeven, word hy gezegt *de zelve voor den dag gebragt te hebben door de hand van Mithredath den Gizbar*. De 70 Overzetters hebben het γασβαρηνῦ vertaald, als of het een eygen naam, of een naam van de Vaderen afkomstig was. Maar die zelfde plaats toond dat daar door die Man beteekend word, die de Vaaten bewaarde; of derzelve Schatbewaarder was: En zoo leyd het Kimchi uyt, *Hy was Overste en Schatbewaarder*. In de laatste plaats hebben de zelfde LXX Overzettrers, γάζαις niet *Schatbewaarders*, maar *Schatten* vertaald; maar de zin van de plaats wijst aan dat door dat woord beteekend worden Koninklijke Bediendens; en Rabbi Salomon leyd het van die uyt *Die de Schatting ontfingen*.

Wat nu de Dienaars van den Tempel belangd, welke *Gisbarim* genoemd wier-

wierden, de zelve beschrijft Maymonides aldus *Zy vorderden alles in dat Toegeheyligt was, en zy randzoeneerden alles, dat gerandzoeneerd moest worden.* Maar in zijne Uytleggingen over het Talmudize Deel *Shekalim*, drukt hy zijn meenige duydelyker uyt met deeze woorden; *Gizbarim waaren die geene, die gesteld waaren over de Heylige Schatkisten, en over alle de Geheyligde dingen: en alles, dat Geheyligd was geweest, randzoeneerden zy* &c. Ziet Levit. 27: 14 &c. *En alles dat tot een Offer geordineerd was*, Numer. 18: 14. *En yder Perzoon, of zaak die gewaardeerd was.* Levit. 27: 2. *En zoo ook de Tweede Tiende.*

De Text van den Talmud spreekt in het Tractaat *Shekalim* ook van *Gizbarin*, ontfangende den Halven-Sikel, zijnde den Schatting-Penning die yder voor zijn Hoofd schuldig was; en van de *Gizbarin*, openende den Schat der Geheyligde Vaaten. In het Tractaat *Megillah* word gewag gemaakt van *Gizbarin*, *ontfangende het Hout*, &c. Derhalven waaren die daarwe van spreeken, voor eerst Ontfangers en Schatbewaarders van alle de dingen die men schuldig was of die Toegewijdt waaren aan

den

den Schat des Tempels, hoedaanig was den Halven-Sikel die yder Israëlyt schuldig was; Een de Vaaten welke Geofferd wierden tot verrigtinge van de Godsdienst, die belooft of Geheyligd waaren. of voor Geld moesten gerandzoeneerd worden. Deeze stelden den prijs van het Randzoen, en ontfingen het Geld. Zy nu waaren, om zoo te spreeken, Onder-Inzaamelaars en Onder-Schatbewaarders, want van alles het geen zy ontfingen, moesten zy Reekening doen aan de 7 *Immarkalin*, en die te zaamen aan de *Katholikin*, welke alle onder den Hoogeprester en den *Sagan* stonden. En dat was eygentlijk Beth Din, *Het Huys des Gerigts*, of *Den Raad der Priesters*, waar van wy voorheen gerept hebben, en welke de dingen van het Heyligdom waarnaamen. De zelven velden geen Vonnis, of pleegden geen Straffe, noch Geldboete, of een Boete die met de huyt moest betaald worden; Maar desselfs Leeden waaren βυλευταὶ, dat is, *Raaden des Tempels*, draagende zorge voor het geene men schuldig was, voor de Schatkiste, voor den Schat, voor de Vaaten, voor de Kleederen, voor de Reparatie en

en den Dienst des Tempels, en naamen eyndelijk alles waar, wat tot eenig gebruyk geschikt was. Zy vergaaderden in de Kamer der *Parhedri* of *Palbedrori*, welke was een gedeelte in den Tempel. In de beetere tijden wierden zy genaamt βυλευταὶ, dat is, Raaden, om dat zy inderdaad raad gaaven ten profijte van den Tempel: Maar naa datze bedorven, en slegts haar eygen voordeel zogten, zijnze op 't Griex πάρεδροι, of *Steehouders* genoemd. *Josef van Arimathea* word Marc. 15: 43. λευτὴς τίμιος, dat is, *Een eerlijk Raadsheer* genoemd. En schijn geweest te zijn een Priester en een Steedehouder van die Vergaaderinge; maar de overige in Opregtigheyd en Vroomheyd verre te booven gaande. Alzoo gewaagd ook den Talmud van eenen Rabbi Simeon, zijnde *een Raadsheer*,

XIII. Hooft-stuk.

Van de Priesterlijke Ordens, *en van wien en hoe veel Perouwlinx waaren* ingesteld: *Met yets van de* Jongelingen des Priesterschaps; *en de drie'erley* Ouderdom: *En hoe en van wien* in den Dienst

Dienst aangenoomen. *Ongemeene* Historie *van* Jezus *verkiezing tot het* Priesterdom *uyt* Suidas *bygebragt. Dat'er uyt de* XXIV. *Priester-Ordens, maar* 4 *uyt de* Babyloonize Gevangenschap *zijn weedergekeerd*: *En hoe daar uyt egter* 24 Ordens *gemaakt zijn; en de* Wagt *te* Jeruzalem *en te* Jericho *hebben waargenoomen*: *Met yets van de Overste onder de* Priesters *die* By-zitters *in den Grooten Raad waaren*: *Als meede van de* beurt-wisseling *op den Sabbath. Hoe de* Bediening *naa 't getal van de* Huyzen der Vaderen *gereguleerd wierd. Als meede wat* Dienst *de* Onreyne uyt nood mogten waarneemen.

Piester-Ordens van wien en hoe veel van aanvang ingesteld.

VAN de Priesterlijke Ordens hebben de Joodze Leermeesters gemeend, dat de zelve aller-eerst van Moses zijn ingesteld, en wel voornaamentlijk, de 4 Ordens van *Eleazar*, en de 4 van *Ithamar*; maar andere zeggen, 8 van beyde. Die staande houden dat Moses maar 8 Ordens heeft ingesteld, oordeelen datter *Samuel* 8 andere heeft bygevoegd, zoo datter te zijnen tijde 16 waaren; eyndelijk dat *David*,

David, daar noch 8 bygevoegd hebbende, het getal tot XXIV heeft vermeerderd. Maar die van gevoelen zijn dat *Moses* 16 Ordens heeft ingesteld, meenen dat *David* en *Samuel*, te zaamen raad gepleegd hebbende, de 8 andere daar hebben bygevoegd. Het is niet van noode, dat wy onderzoeken wie van beyde het regtzinnig gevoelen gehad hebben; vermids de H. Schrift zoo haast als zy van deeze Ordens gewag maakt, zeyd, Datter 24 geweest zijn, en dat *David* de zelve geordineerd en verdeeld heeft. Het getal derzelver heeft hy door Gods Geest bepaalt, en door het Goddelijke lot heeft hy omtrent de zelve een ordentelijkheyd beraamd.

Maar op dat wy deeze Ordens, en den Dienst der Priesters, die volgens der zelver Ordening in den Tempel dienden, te beeter moogen verstaan, moet men voor alle dingen overweegen, den Ouderdom der Priesters, de Tijd, op dewelke zy een aanvang van haaren Dienst maakten, de Plegtigheeden, door dewelke zy in haaren Dienst wierden ingehuldigd; en eyndelijk, op wat wijze deeze Ordens haaren Dienst waarnamen, I. By

I. By de Joodze Schrijvers word zeer dikwils gewag gemaakt van de *Jongelingen des Priesterschaps;* want zoo konnen wy het gevoeglijk overzetten, of men kan het ook noemen, *Zaaden des Priesterschaps*, want dat beteekend het woord eygentlijk: gelijk gezegt word in het Tractaat *Joma: Zoo den Hoogen-Priester in die Nagt, dewelke ging voor den Dag der Verzoeninge, begon te Slaapen, den* (Jongelingen) *hem met de vingers aanstieten, op dat hy zoude ontwaaken.* Alwaar *Den Uytlegger* heeft, *De Jongmans die nu eerst begonden een baard te krijgen.* In het Tractaat *Thamud*, worden *De Oudste van het Huys haarer Vaderen*, gezegt *op banken geleegen te hebben;* doch *De Zaaden van het Priesterschap* leest men *Dat geleegen hebben op de vloer:* Alwaar de Uytlegging de zelfde Overzetting heeft als op de boovenstaande plaatze. Maar R. Nathan zet het over, *De Zoonen der Priesters die nu al bequaam waaren tot den Dienst:* Zommige andere zetten insgelijx over, *die toen eerst tot den Dienst zijn gekoomen*, en welke op de zelfde plaats in de MISCHNA *Jongmans* genoemd worden.

Jongelingen des Priesterschaps warze waaren.

II. Den Ouderdom van de Priesters, als

als zy in haaren dienst ingehuldgid wierden; vinden wy op driederley wyze in de H. Schrift uytgedrukt. Want de eerste Wet bepaald aangaande den Ouderdom der Priesters, als zy zouden beginnen te Dienen, het Dertigste Jaar Num. 4: 3. En insgelijks de Leviten, *vers* 23, 30-35. Maar daar is een andere plaats, welke zeyd, dat de Leviten van haar 25 Jaaren af, en daar booven, zullen Dienen, Numer. 8: 24. De derde spreekt van de Leviten, als Dienende van haar twintigste Jaar en daar booven, 1 Kron. 23: 24-27. Maar in deeze verscheydenheyd is geen tegenstrydigheyd, maar zeekere veranderinge volgens verscheyden opzigten. Den bepaalden Ouderdom was het dertigste Jaar, (en met dat voorbeeld akkordeerd den Heyland, die van die Jaaren zijnde, zijnen Dienst begonnen heeft, Luc. 3.) maar op haar vijf-en-twintigste Jaar waaren zy *Kandidaten*, en konden wel eenige Diensten doen, zeyd Aben Ezra, maar niet alle: Want zy konden wel zijn tot Dienst van den Tabernaakel, maar zy mogten de Arke niet draagen. Derhalven als de Arke is geplaatst geweest in den Tempel, zijnde nu niet meer

Priesters dry'erley Ouderdom.

gins en herwaards om te draagen, heeft David het begin van derzelver Dienst bepaald met het twintigste Jaar: En toen waaren zy maar Jongelingen, of *Zaaden des Priesterschaps*, beginnende in haar den Baard alstoen voor den dag te koomen. Den Dienst van Samuel in den Tabernakel, (zijnde toen ter tijd te Silo,) is geweest een buytengewoon geval, en hy deede maar het geen een Leerling of een *Kandidaat* mogt doen, op dat hy de maniere van Dienen en Zingen leerde.

III. De maniere van derzelver Inhuldinge en toelatinge tot den Dienst is in laatertijd deeze geweest. Den Grooten Raad was dagelijx vergaderd in de Kamer Gazith om te oordeelen van de Priesters, die gekoomen waaren tot de Jaaren, waar in zy moesten beginnen Dienst te doen, ten eynde zy mogten zien, of zy waarlijk van Priesterlijke afkomst waaren, of niet. Als zy zulx beweezen hadden dan ondersogten sy of sy sonder eenig Gebrek waaren. Als sy niet beweesen hadden dat sy waarlijk en ten volle van Priesterlijke afkomst waaren, wierden haar swartagtige Kleederen aangetrokken, en sy gin-

Hoe in den Dienst aangenoomen.

gingen als afgekeurd weg, en den Raad had met haar niets meer te doen. Maar soo sy beweesen hadden dat sy wel van de Priesterlijke afkomst waaren; maar aan haar eenig gebrek was, van de 140 gebreeken, (want soo veele teld men der op,) dan wierden sy gesteld om het Wormagtig Hout van het andere af te sonderen, van welken Dienst wy gesprooken hebben in de beschrijvinge van den Voorhof der Vrouwen. Maar soo hy beweesen had dat hy in een regte linie uyt het Priesterlijke Bloed gesprooten was, en men in hem geen lighaamelijk gebrek vond, wierden hem Witte Kleederen aangetrokken, en onder de overige Priesters aangeteekend sijnde, ging hy in den Voorhof, om als de overige, te sijn tot dienst van den Altaar: Op welke gewoonte gespeeld word; Apocal. 3: 5. *Die overwinnen zal hebben, zal met Witte Kleederen bekleed worden, en ik zal zijnen Naam niet uytwissen uyt het Boek des Leevens.*

Maar hier sal misschien niet onvoegsaam sijn de Historie te verhaalen, welke Suidas by brengt: Hoewel veele die niet waardig agten daaraan te geloofd. Dus word'er gesegd. „ Zeekeren Theodo-

Ongemeene Histo-rie van Jezus verkiezing tot het Priesterdom.

„ fius, zijnde ten tijde van de Keyzer „ Justinianus een Jood, heeft aan zeekeren Filippus die een Kristen was, en „ die hem tot het Kristen Geloof gebragt had, als een groot geheym verhaald; dat onder de Joden, en niet, „ als aan weynige bekend was; naamelijk dat te Jeruzalem, toen den Tempel noch in staat was, en Jezus Kristus buyten eenige dienst leefde, zeeker Priester is gestorven, naa wien de „ Overften der Priesters by een gekoomen zijn, om een ander in desselfs „ plaatze te verkiezen: En dat, als'er „ van haar verscheydene wierden voorgesteld, zeeker Priester met naamen „ Jezus is opgestaan, zijnde de Zoone „ van Josef de Timmerman, als wiens „ zonderlinge Wijsheyd en Opregtigheyd aan haar bekend waaren. En „ als zommige hadden voorgeworpen, „ dat Josef niet en was uyt de Stamme „ Levi, maar uyt die van Juda, en derhalven desselfs Zoon niet bequaam was „ tot het Priesterschap, was'er geantwoord, dat hy was gesprooten uyt die „ Stamme, welke zoo met de Levitize „ vermengd was, dat hy konde toegelaaten worden, en dat hy eyndelijk

„ met

„ met gemeene ſtemmen in de plaatze
„ van den Geſtorven Prieſter verkooren
„ was. Vermids zy nu gewoon waaren
„ de Naamen van die geene die tot het
„ Prieſterdom gekooren waaren, te
„ Boek te ſtellen neevens de Naamen
„ haarer Bloedverwanten; hebben zy by
„ haar ontbooden de Moeder van Jezus;
„ (want Joſef was nu dood,) ten eynde
„ zy haar Bloedverwandſchap zou be-
„ kend maaken: En als zy haar gezeyd
„ hadde, dat hy op Aarde geen Vader
„ en had, maar dat hy was ontfangen
„ uyt den Heyligen Geeſt, en verhaald
„ hadde hoe veele Getuygen by haar
„ baaren geweeſt waaren, zoo dat zy
„ noch Maagd was; en zy by haar ont-
„ booden hadden zommige Getuygen
„ van die geene die by haar Baaren ge-
„ weeſt waaren, en een Getuygenis ge-
„ kreegen hadden van andere Vrouwen
„ van welke zy haar hadden laaten on-
„ derzoeken, hebben zy haar bevonden
„ noch Maagd te zijn, en hebben deſ-
„ zelfs Naam en het Bloedverwantſchap
„ van Jezus aldus te Boek geſteld. *Op*
„ *zoodanigen dag is zoodanigen Prieſter ge-*
„ *ſtorven; zijnde de Zoon van zoodanigen*
„ *Man en zoodanigen Vrouw;* en is met

„ *gemeene stemmen in desselfs plaatze gekoo-*
„ *ren, Jesus, den Zoone van den Leeven-*
„ *digen Godt en de Maget Maria.* Den aanteekenaar deezer Historie zeyd, dat dit geschrift binnen Jeruzalem aangenomen en bewaard is door de zorge van eene der voornaamste onder de Jooden, en dat men het vind te Tiberias. En Suidas zeyd, dat yemand hem deeze Historie verhaald heeft die de zelve gehoord hadde van Filippus, aan wien zy was verteld geweest. En wy zullenze niet dieper onderzoeken.

Uyt de 24 Priester Ordens maar 4 uyt Babel weedergekeerd.

De Jooden oordeelen, niet zonder eenig fondament, dat van de 24 Ordens, welke ten dienste van den eersten Tempel waaren, maar 4 uyt de Babylonize gevangenis zijn weedergekeerd. Naamentlijk de Ordens van *Jedaja*, *Harim*, *Pashur* en *Immer*. De Jeruzalemze Talmud, en Thosaphoth over Taamith, tellen uyt Ezr. 3: 36, 37, 38, 39. alleen deeze op. Doch de Babylonize Talmud noemd *Jojarib* in plaatze van *Harim*; en de Uytleggers werpen daar over te regt deeze swaerigheydin; Hoe *Pashur* kon geworden zijn eene van de Ordens, daar zy te vooren onder dezelve niet en was geweest. Maar hoe konden deeze 4 Fa-

mi-

milien 24 Ordens uytmaken, volgens de eerste verdeelinge en de Profeetrize en Goddelijke Ordinantie? De Profeeten, zeggen de zelfde Schrijvers, die onder de Zoonen der Gevangenisse waaren, hebben de middel om de zelve in 206. veelt Ordens te verdeelen, aldus uytgevonden.

Zy hebben gemaakt 24 Looten, en op de zelve hebben zy geschreeven de Naamen der 24 Hoofden derzelver Ordens, en zy hebben de zelve in een Loot-bus geworpen. Jedajah *heeft'er 5 uytgetrokken, en zelfs by deeze gevoegd zijnde, heeft hy het 6 uytgemaakt.* Harim *heeft'er 5 uytgetrokken, en zelfs by deeze gevoegd zijnde, heeft hy der 6 uytgemaakt.* Pashur *heeft'er 5 uytgetrokken, en zelfs by deeze gevoegd zijnde, heeft hy der 6 uytgemaakt.* Immer *heeft'er 5 uytgetrokken, en zelfs by deeze gevoegd zijnde, heeft hy der 6 uytgemaakt. En hebben de Profeeten haar met dit beding aangegaan; dat zoo* Jojarib, *hoe wel hy uyt de Gevangenisse mogt wederkeeren, hy evenwel de Orden die voor hem was, niet en zoude hinderlijk zijn.*

En hoe uyt die egter weeder 24 Ordens gemaakt zijn.

Dit nu is de zin van deeze Overleeveringe: Naamelijk, dat zy in het uyttrekken der Looten, op welke de Naamen der Vorsten van de oude Ordens

geteekend waaren; dit maar voor gehad hebben, naamentlijk, dat zy zouden zien' welke Naamen der Ordens uyt yder van die 4 Familien moeften getrokken worden, maar dat fy niet van 't zin geweeft zijn de Ordening der Ordens te veranderen. Alleen maar heeft de Orden van *Jojarib*, de welke te vooren de eerfte was, toen plaats gegeeven aan die van *Jedaja*: waar van dit de reden is, om dat *Jedaja* was uyt de Familie der Hoogenpriefters, zijnde gefprooten van *Joshua*, den Zoone van *Jozedek*, en derhalven is aan hem de eerfte plaatze gegeeven, Ezr. 2: 36. En de Uytleggingc over de Babylonize Talmud, zeyd dat dit de reeden is geweeft; *In deeze nieuwe plaatzinge der zelver moeft yder zijn Orden neemen, naa dat desselfs Lot wierd getrokken; en volgens de Orden, naa welke de Looten quaamen in de handen der uyttrekkers, moeften zy op haare weeken Dienft doen.* Maar zoo zulx de reeden was, hoe zoude *Jojarib* niet eveneens zijn Looten hebben uytgetrokken gehad, als *Jedaja*, vermids de Heylige Schrift getuygd; dat hy teegenwoordig is geweeft? Zoo zy nu meenden datter weynig aangeleegen was, wat

Or-

Ordening onder de Ordens gehouden wierd, hoe zijn zy dan aangaande het getal zoo naauwkeurig geweest weegens de gewoonte, vermids in de eerste instellinge der Ordens het eene zoo wel als het andere door de Goddelijke bestieringe is geordineerd geweest? Als d'Euangelist Lukas zeyd, dat *Zacharias*, Luc. 1. 5.
de Vader van *Johannes de Dooper was, uyt de Orden van Abias*; heeft hy buyten twijffel gezien op den rang van de Orden van *Abias*, gelijk de zelve geordineerd word 1 Kron. 24: 10. Want toen wierd de Familie van *Abias* niet meer geteld onder de Ordens; en van de zelve word gans geen gewag gemaakt onder de Priesters, zijnde weedergekeerd uyt de Gevangenisse: En derhalven zeyd den Euangelist niet, dat *Zacharias* is geweest uyt desselfs Familie, maar uyt desselfs Orden, dat is, uyt de Orden, welke naa desselfs Naame genoemd wierd. Maar wat de rang der Orden aangaat, zeyd hy op de bygebragte plaatze der H. Schrift, die ligtelijk kan worden naagezien, of de rang van die Orden kan geenzinds uytgevonden worden.

Als de Ordens naa de Gevangenisse

weederom aldus verdeeld, en naa de zelfde Orden, als voorheen, geplantst en vermeenigvuldigt geworden waaren, *Had yder Orden zijn woonplaatze te Jeruzalem.* Want in de bewoording heeft de Mischna dit bepaald: Het geen de Jeruzalemze Gemara aldus uytleyd. *Men heeft een Overleeveringe datter 2400 in de Wagt te Jeruzalem geweest zijn; doch dat de halve Wagt is geweest te Jericho. En Jericho zonde wel een gantze Wagt hebben kunnen uytleeveren; maar om dat die plaatze die eere wilde laaten aan Jeruzalem, leeverde zy maar een halve uyt. En als eenige Orden moest optrekken naa Jeruzalem, quam'er een halve Orden te Jeruzalem uyt een Provincie buyten het Land Israëls geleegen; en een halve Orden quam van Jericho.* Het geene de Babylonize Gemara aldus uytdrukt: *24 Ordens waarender in 't Land Israëls, en 12 te Jericho.* Het geen zoo niet gezeyd word als of'er 36 Ordens waaren, maar om dat de 24 alzoo verdeeld waaren, dat zig het halve gedeelte van yder Orden gedurig te Jeruzalem en daar omtrent ophield, ten eynde zy aanstonds mogten vaardig zijn om te Dienen, als der zelver tijd om Dienst te doen weeder verscheen; doch

Hoe de 24 Ordens der Priesters de Wagt te Jeruzalem waarnaamen.

doch de overige of het andere halve gedeelte van yder Orden was hier en daar verspreyd: Te Jericho allen en in de naabuurige plaatzen was een groot getal van yder Orden, het geen zig aldaar geduuriglijk, als d'andere te Jeruzalem ophield. Als den tijd van derzelver Orden verscheenen was, gingen zy op naa Jeruzalem of om haare Broeders in den Dienst behulpzaam te zijn, of om voor zig zelven haar beurt waar te neemen. *Zy bezorgden voor haare Broeders*, zeyd zeeker Uytlegging over deeze plaatze; *dat haare Broeders Water en Kost genoeg hadden*. En wat aangaat de overige van die Ordens, welke noch te Jeruzalem, noch te Jericho, maar door het Land verspreyd waaren, de zelve quaamen te zaamen met de Leviten, en die geene, die de Wagt hadden, en tot die Orden behoorden, in haare Synagogen, naa dat zy daar digt by waaren, en hielden de Vasten, en Baden, en laazen de Wet, en deeden ootmoedige Gebeeden, ten eynde haarer Broederen Dienst, welke als toen te Jeruzalem verrigt wierd, Gode zou aangenaam zijn.

Maar wanneer in de Mischna staat; *Het Israël, van die Orden zijnde, quam* te

te zaamen in haare Steeden; en vastede, &c. Moet men door *Israël* niet verstaan de *Israëliten*, of die geene die van die Orden de Wagt hielden, voor zoo veel zy daar-en-teegen worden onderscheyden van de Priesters en Liviten; maar daar door worden verstaan alle de Priesters en Leviten, en die van die Orden zijnde, de Wagt hielden, en verspreyd waaren door het Land Israëls, voor zoo veel zy worden onderscheyden van die geene, die te Jeruzalem Dienden.

Gelijk yder Orden was verdeeld ten aanzien van haare plaatze en den Dienst; alzoo was zy ook onderscheyden in verscheyde Trappen.

Oversten der Priester-Ordens hoedaanig Byzitters in den Grooten Raad.

I. Was'er *Een Overste der Ordens*, welke over alle 't gebied had, en vertoonde dien uytsteekenden Man naa welke de Orden genaamd wierd. Daar en is niet aan te twijffelen of de meeste deezer Oversten waaren *Assessooren* of Byzitters van den Grooten Raad; en alhoewel in de zaaken, den Tempel raadende, booven haar waaren den *Sagan*, de *Katholikin*, de *Immarkalin*, en de *Gizbarin*, daar we van gesprooken hebben, zoo waaren zy egter in deezen Oppersten Raad alle gelijk, en deeze alle zijn, te

zaa-

zaamen gevoegd zijnde, de zelfde, van dewelke, als van een vergaderinge van desselfs Byzitters, onder de naam van *Oversten der Priesters, of Over-Priesters*, zoo dikmaal in de Euangelien gewag gemaakt word.

II. Was'er *Een Overste van het Huys des Vaders;* want den Oversten der Orden verdeelde de zelve alzoo in de Huyzen der Vaders, dat yder Huys, of Familie op zijnen dag Diende. Die nu waaren in verscheyde Familien onder den Overste van het Huys des Vaders, wierden genaamd ἱερεῖς ἰδιῶται, dat is, *Byzondere Priesters.*

Deeze Ordens vingen haaren Dienst aan op den Sabbath, en op den dag, volgende op den naastkomenden Sabbath, vertrokken zy weederom, 2 Kon. 11:7. 2 Kron. 23:4. Dienende een geduurige week; en derhalven moesten zy binnen het Jaar twee maal Dienen. Den Dienst van yder Orden was aldus verdeeld. Wisseling der Ordens op den Sabbath.

In een Orden, welke 5 Huyzen der Vaders hadde, Diendender drie drie, en twee vier daagen. En hoe naa 't getal van de Huyzen der Vaderen bediend.

In een Orden, welke hadde 6 Huyzen der Vaders, Diendender vijf vyf, en een twee daagen.

In

In een Orden welke hadde 7 Huyzen der Vaders, Dienden yder op zijnen dag.

In een Orden, welke hadde 8 Huyzen der Vaders, Diendender zes zes, en twee eene dag.

In een Orden, waar in waaren 9 Huyzen der Vaders, Diendender vijf vijf, en vier twee daagen.

Wanneer het de Nagt wagten geoorloft was Wijn te drinken.

Terwijle zy tegenwoordig waaren, was het de Priesters van de Ordens geoorloft by nagt wijn te drinken, maar niet by daag om dat het konde gebeuren dat den Dienst haarer Broederen swaarder viel, als dat zy van dezelve Familie kon worden uytgestaan: Het welke als gebeurde, was het van noode dat zy haar te hulpe quamen, het geene zy niet zouden hebben konnen doen, wijn gedronken hebbende. Maar die Familie, dewelke Diende, was het niet geoorloft of by nagt, of by dag, wijn te drinken. Aan die geene, die zijne Orden en Familie niet onbekend was, wierd de wijn verbooden alleen maar op dien dag, op welke de Familie, waar toe hy behoorde, met den Dienst bezig was. Die niet van zijne Orden, maar onkundig was van zijne Familie, (die

(die door langheyd van tijd had konnen uytgestorven zijn) wierd den wijn de ganze week verbooden.

In zommige noodzaakelijkheeden mogten de Priesters Dienen, hoewel zy Onreyn waaren. *Alle Offerhande, het zy voor de Vergaderinge het zy voor yemand in 't bijzonder wiens tyd bestemd is, geeft vryheyd van den Sabbath, en de Onreynigheyd; te weeten die, die door een Doode is veroorzaakt. By Exempel, als den tijd, tot eenig Offer geschikt, verscheen en het grootste gedeelte van de Vergaderinge, die het zelve zoude Offeren, door eenen Doode besmet was, (als 2 Kron. 30: 17.) of als de Vergaderinge, die het zouden Offeren, wel zuyver, maar de Priesters die het moesten Offeren, door een Doode besmet waaren; of als zy beyde zuyver, maar de Vaaten, met welke den Dienst moest verrigt worden, besmet waaren, zoude evenwel in die onzuyverheyd het Offer moeten Geofferd worden, en Reyne en Onreyne zouden even zeer konnen toegelaaten worden, en alle zouden zy moogen in den Voorhof ingaan. Maar die door eenige andere besmettinge Onzuyver waaren, als by Exempel, door een Vloed, het aanraaken van een kruypend Gedierte, een Dooden, of yets desgelijks, kon-*

Onreyne mogten in nood op den Sabbath Dienen.

konden niet gebruykt worden tot den Dienst; noch mogten in den Voorhof koomen.

XIV. Hooft-stuk.

Van de Levitize Deurwagters *en* Zangers, *en wat haaren* Dienst *was.* Tempel *op* XXIV. *plaatzen* bewaakt: *Met yets van de* Ronde *op de* nagt Wagten *gedaan: En hoe die* Slaapende *gevonden wierden*, de Kleederen *mogten* aan brand gestooken worden. Zangers *uyt de Leviten*, *en* Speelluyden *uyt de Israëliten genoomen; die aan't Priesterdom* Vermaagschapt *waaren.* Zang-Chooren *uyt hoe veel Perzoonen bestonden. Van verscheyde* Blaas-*en* Snaartuygen *in der Joden* Muzijk *gebruyklijk.* Trompet-blaazing *hoe het Ampt der* Priesteren: *Met yets van de* wijs *hoe dit geschiede.* Blaas-Pyp *die* 12 *maal in't Jaar in gebruyk was; met yets van de* gesnaarde Harpen, Psalters *en diergelijke: Als mede van de* Cymbalen, *die in yeder* Zang-Choor *maar* een *was. Hoe en op wat tijd* het Gezang *en* Gespeel *geoeffend wierd: Met yets van der Joden* Dagelijkze Godsdienst. Psalmen *die op* yeder dag der week *gezon-*

gen

gen wierd; en de reden *van derzelver toepassing uyt de* Gemara *opgemaakt.* Tempel Gezang, *in hoe veel* Pauzen *verdeeld. Met yts van 't* Gezang des Zabbaths, *en* Avond-Offer.

De Leviten waaren verdeeld in Deurwagters en Zangers, omtrent welke bedieningen het niet en was geoorloft eenige veranderinge te maaken; en de eene en vermogt ook niet des anderen Ampt te verkrijgen, noch te verwarren: Ook en konde geene van haar beyden Priesters worden. Levitize Deurwagters en Zangers.

De verdeelinge der Deurwagters in 24 Ordens, komt zoo klaar in de Schrift niet voor, als die der Priesters en Zangers: Want derzelver Ordens worden opgeteld en by naame genoemd, doch die van de andere niet alzoo. Doch twee plaatsen, 2 Kron. 8: 14. en 1 Kron. 26: 17, 18. maaken de zaak bewijslyk, dat dezelve daar uyt by naa even zeeker kan afgenoomen worden, als uyt dezelfde Boeken, de verdeelingen der Priesters en Zangers afgenoomen worden. *Hy stelde ook na de wyze zijnes Vaders Davids de verdeelingen der Priesteren* Verdeeling der Deurwagters eenigsints donker in de H. Schrift. 2 Kron. 1: 14.

ren over haaren Dienst, ende de Leviten over haare wagten, om Godt te prijzen, en voor de Priesteren te Dienen; naa den eysch van elken dag: ende de Poortiers in haare verdeelingen, aan elke Poorte: want alzoo was het gebod van David den Man Gods. Op de laatste plaatse nu worden opgeteld even zoo veele Overstens der Deurwagters, als Overstens der andere Ordens, naamendlijk 24. *Onder alle de*
6 *Deurwagters*, zeyd David Kimchi, *waa-*
6 *ren der 24 volgens het getal der overige Or-*
6 *dens, 6 aan de Ooster, 6 aan de Noorder,*
4 *6 aan de Zuyder zijde, in Asuppim 2 en 2.*
2 *dat is, in alles 4; aan het Weste, en 2 in*
24 *Parbar; ziet daar 24. Onze Rabbijnen hebben die verdeeld in 24 plaatsen, &c.*

Dienst der Deurwagters.

Eerst was het werk der Deurwagters de Poorten van den Berg des Huyzes, en die van den Voorhof der Vrouwen, open en toe te doen, (want wy hebben gezeyd dat de Priesters op zig genoomen hadden de zorge van de Deuren des anderen Voorhofs open ende toe te doen) en den geheelen dag te staan aan die Poorten, ten eynde niet yets, dat niet genoegzaam met de Heyligheyd des Tempels overeenkomstig was, mogte voorvallen, of dat onreynigheden

zijn

zijn aan de Zuyverheid, of aan de behoudenisse en de gerustheyd van de plaatse en den H. Dienst. Ten tweede, leyt de H. Schrift de Deurwagters eenig Ampt van Schatbewaaring op, vermits aan de Deuren, die zy bewaarden, sommige Schatkisten waaren, waar van wy gesprooken hebben.

De Rabbynen maaken somtyds van haaren Dienst gewag, het zy dat de zelve gelegen was in de Poorten te veegen en de zelve net te houden, of in de Sleutels om te draaijen in de kleynder Deuren, als de grootere gesloten waaren; maar 't geen ze hier van in deezer voegen zeggen, komt zoo zeer met de geduurige bewaaringe der Poorten over-een, dat het maar een gedeelte van dien Dienst is, en niet van noodenis de zelve als een byzonderen Dienst aan te merken.

Behalven deeze zorge, die de Deurwagters by daag hadden omtrent de Deuren des Tempels, hadden zy nooch een andere, zijnde even groot, of ook grooter, aangaande het houden van de wagt omtrent de Deuren en andere wijken van den Tempel, op dat die teegen alle Onraad en wanorden bewaard wierd.

Welke plaatzen tot 24 worden opgeteld. *De bewaaringe van het Heyligdom,* zeyd Maymonides, *was een beveelend Gebod, schoon zy noch voor Vyand noch voor Dieven te vreezen hadden; en het Gebod aangaande deeze bewaaringe beval dat de zelve by nagt geschiede. Die nu de bewaarders waaren, waaren Priesters en Leviten; gelijk gezegd word, Gy en uwe Zoonen met u voor de Tente der Zaamenkomste* &c. Of nu de Leviten, die deeze Wagt waarnaamen maar Deurwagters waaren, en niet met eenen Zangers van yder Orden als der zelver Orden weederom verscheen, hebben eenige bedenkelijk in geschil getrokken. Doch of zy het waaren, of niet, waaren egter de Wagten 24 in getal, die op 24 plaatzen wierden gehouden, en waar van de Priesters 3 Wagten, en de Leviten 21 waarnaamen.

Tempel op 24. plaatzen bewaakt.

Eerst had men een Wagt by yder Poorte van den Berg des Huyzes; een by de Ooster-Poorte Susan, een by de Noorder Tedi, twee by de Zuyder Poorte Huldah, een by de Wester-Poorte Coponii; ook had men een Wagt by de 4 hoeken van de groote vierkante wijtte, zoo datter 9 waaren binnen de muur, die rondom de Heylige Grond ging.

De

De 3 andere Poorten, die men aan de Wester-zijde hadde, de eene Parbar, en de 2 Asuppim, hadden, als de andere geen Nagt-Waakers schoon zy by daag haare Deurwagters hadden: Het zy om dat der zelver steyl-neederwaarts gaanden afgang de zelve veylig maakte, of om dat zy op eenige andere wijze voor der zelver veyligheyd zorg droegen. Ten tweede; by de Geevel muuren binnen welke de Voorhooven besllooten waaren, had men 2 Wagten in de 2 Ooster en Wester hoeken, zijnde alle buyten de bemuuring des Voorhofs. Vijf Wagten had men ook by de 5 Deuren van de 7 die 'er waaren: Die 2 Poorten by welke de Leviten geen Wagt en hadden, waaren *De Deure des Waters*, booven welke de Wagt der Priesters was, in de Kamer *Abtines*, en de boovenste Deur van het *Corban*, by welke de Priesters in de Kamer *Beth Mokadh* de Wagt hielden. Daar en booven was 'er eene wagt der Leviten in de Kamer van het *Corban*, regt teegen over de Heylige Plaats; een andere had men aan de Zuyder-zijde regt teegen over het Voorhangzel, en een andere agter de Alderheyligste Plaats. De Deure *Nitsoth*
 had

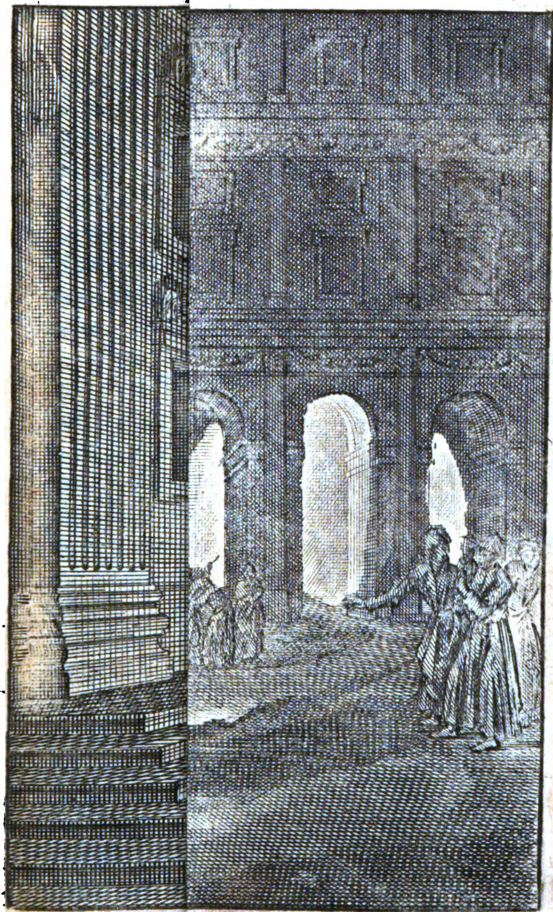
had Wagten van Priesters en Leviten, die denn by malkanderen in den binnensten Voorhof rondom het Heyligdom waaren.

Ronde op de Nagt Wagten des Tempels gedaan.

Daar was 'er een die yder Nagt alle deeze Wagten bezogt, en de RONDE deed. Deeze wierd genaamd *De Man van den Berg des Huyzes. Zoo hy yemand vond, die niet op zijn beenen stund, zeyde hy slegts teegens hem,* Ik Wensche u den Vreede; *Maar zoo hy yemand Slaapende vond, dien sloeg hy, en kon ook desselfs Kleederen in de Brand steeken zoo hy wilde; en als daar op gevraagd wierd; Wat gedruys is hier in den Voorhof;* was het antwoord; *Het is 't gedruys van een Levyt die Geslaagen word, en wiens kleederen, om dat hy op de Wagt Geslaapen heeft, in Brand gestooken worden.* En hier van heeft Rabbi Eliëzer, de Zoone van Jakob gezeyd; *Zy hebben t'eeniger tijd mijn Oom Slaapende gevonden, en zijn Kleederen in de Brand gestooken.*

Of nu deezen Man van den Berg des Tempels, den *Sagan* was, als sommige met weynig waarschijnelijkheyd oordeelen, of yemand van de Orden die de Wagt had, en daar toe als Maymonides en Bartenora meenen, tot die zaa-

ke

onden.

ke geordineerd; of dat het yemand anders zy geweest, schijnd egter de Verbrandinge der Klederen van die in Slaap geraakt waaren, eenig ligt aan Apocal. 16: 15. te verschaffen; daar gezeyd word; *Ziet, ik koome als een Dief; Zalig is hy die waakt, ende zijne Klederen bewaard, op dat hy niet naakt en wandele, ende men zijne schaamte niet en zie.*

Van de Zangers en haare Ordens, word 1 Kron. 25. een omstandige beschrijvinge gevonden. En het blijkt uyt Maymonides, dat de zelve zijn geweest Leviten, en Israëliten te zaamen. En hoewel haare Zangkunst niet ontbloot was van Musyk-Instrumenten; en Blaas-en Snaar-tuygen &c. hadden. Heeft de zelve Maymonides nogtans gezeid; dat het Zangwerk van den Tempel eygentlijk is geweest van heldere Stemmen en niet van Instrumenten, om dat de Grondvest der Gezangen, door welke Godt gediend wierd, in de helderheyd der stem gelegen was. Welke stellinge zeer dikmaal in den Talmud voorkomd: Evenwel besluyt hy daar naa, dat sommige Zangers met de Stem gezongen, en sommige op Instrumenten gespeeld hebben. *Sommige van haar,*

Zangers en Speelluyden uyt Leviten en Israëli-ten genoomen.

zeyd hy, *waaren Leviten, en zommige aanzienlijke Israëliten, die de Priesters door aantrouwen bestonden; want niemand kon zig onder de Zangers vervoegen, ten zy hy een aanzienlijk Man was.*

Zangers uyt de Leviten gekoozen en de Speelders op Instrumenten uyt de Israëliten.

De Mischna gebruykt in het Tractaat *Erachin* dezelfde onderscheyding, en dat zoo, als of de Israëliten, van welke Maymonides spreekt, waaren gebruykt tot het Instrumenteel Musyk, maar niet in dat van de Stemmen, dat alleen den Leviten toequam. Want als hy gewag gemaakt heeft van het speelen op het Trompet, en op andere Muzikale Instrumenten, en van de maniere, op welke dat speelen geschiede, besluyt hy aldus: *Deeze nu* (naamentlijk die op verscheyden Instrumenten speelden,) *waaren Dienaars der Priesters. Dus luyden de woorden van R. Meyr.* R. Jose zeyd, het was de Familie der Pegarim, en de Familie van Tsipparjah uyt Emmaus, welke tot het Priesterdom wierden aangenomen, *R. Haminah, den Zoone van Antigonus, zeyd*, Het waaren Leviten. *De Uytlegginge over deeze plaatze zeyd; Het waaren Aanzienlijke Familien, welkers Dogters aan Priesters Getrouwd waaren.* Het Tractaat *Succah* spreekt

van

van de zelfde Familien, en zeyd: *Zy waaren uyt Ai en Emmaus.* En *De Uytlegginge zeyd; Het waaren aanzienlijke Israëliten, welkers Dogters en Weeduwen aan Priesters konden trouwen.*

Derhalven werd'er billijk onderzogt of men tot Muzyk alleen de Leviten gebruykte; maar zoo men daar omtrent zig van andere bediende, moesten zy zeer naa verknogt zijn aan het Priesterschap door aantrouwen: En als zy zig zoo naa als zy konden aan de Priesters verknogt hadden, wierden zy niet toegelaaten om haare Stemmen te voegen by het Muzikale Gezang, dat eygentlijk het Gezang der Godsdienst maakte, maar alleen tot het Instrumenteel Muzyk. Zoo eenig vroom en Godvrugtig Man, of door aantrouwen de Priesters bestonden, en zig tot de Muzyk, en om zijn Gebeeden op zoo een wijze tot God uyt te storten geneegen vond, (het geen zeer gebruijkelijk was) en zig aangebooden hadde om zijn ervaarentheyd en Devotie te voegen tot die welke in den Tempel vergaaderden, wierd hy niet van de hand geweezen, maar het was hem geoorloft met zijn Instrument te verschijnen onder die geene, die

Muzyk-Speelder moesten aan 't Priesterdom van Levi vermaagschapt zijn.

op Instrumenten speelden; doch hy kon zig niet vervoegen by die geene, die met de Stem zongen; want zulx ging de Leviten alleen aan. Alzoo word gezegt 2 Sam. 6: 5. *Ende David, ende het gantze Huys Israëls speelden voor het Aangezigte des Heeren, met allerley Snarenspel van dennenhoute: als met Harpen, ende met Luyten, ende met Trommelen, ook met Schellen, en met Cymbalen.*

Het stuk ver der Zang-Choor moest zijn.

Het getal der stemmelijk Zingende Zangers, was nooyt minder als 12, want zoodaanig was het getal van yder Orden, doe zy verdeeld wierden in haare Ordens, 1 Kron. 25. maar het getal mogt, voor zoo veel als het haar lufte, vermeederd worden, volgens d'uytdruklijken Reegel en Overleeveringe: *Minder als 12 Leviten moeten der niet zijn in een Gezang: Maar by dat getal voegden zy der altijd noch eenige.* En overmits het de Zoonen der Leviten by geen andere geleegentheyd geoorloft was in den Voorhoof te koomen was het haar dan geoorloft, als de Leviten zongen, ook te zaamen met haar te zingen, als zy maar niet en klommen op de Lessenaars, of Zang-gestoeltens, of naa om hoog zaagen, maar op

de vloer by de voeten haarer Ouders stonden. Het Gebod aangaande deeze zaak, trekken zy uyt de woorden Ezr. 3:9. *Toen heeft Joshua gestaan met zijne Zoonen, Kadmiel en desselfs Zoonen*, &c. *En zy zongen te zaamen by Ordens*, &c. Het zelve houden zy ook hier uyt staande, *Om dat de Stemme van deeze Hoog was, maar die van de andere Swaar en Laag, waar door zy een volkomender en een aangenaamer Musyk maakten.*

De Instrumenten, die zy gebruykten, waaren, of op welke men blies, of zoodaanige, op welk men sloeg. Het Instrument, op het welke men blies, en het geen eerst moet worden aangemerkt, was het Trompet, van wiens dienst by den Altaar gewag gemaakt word 2 Kron. 7:6. en 29:26. en op verscheyde andere plaatzen, op welke desselfs gebruyk word toegeschreeven aan de Priesters, niet aan de Leviten; Want de zelve behoorde voorwaar niet tot het Akkoord, maar zy wierd gehoord, als het Akkoord eyndigde, gelijk wy aanstonds zullen hooren. Het getal der Trompetten was niet beneeden twee; of ook niet booven 120. De reeden, waarom'er geen minder als twee waaren, is ge-

Blaas- en Snaar-tuygen. Als mede die door slaan geluyd gaaven.

Hoe sterk de Trompetblaazers waaren.

genoomen uyt het Gebod, Numer. 10: 2. *Maakt u twee Trompetten.* En meer als 120 waarender niet om datter geen meeren waaren geweeſt, als de Gods-dienſt in den Tempel wierd begonnen, 2 Kron. 5: 12,

De Heere had belaſt Numer. 10: 10. *Zoo gy't eeniger tijd een Gaſtmaal, en Feeſt Daagen, en een eerſte der Maand zult hebben, zult gy over de Brand-Offer en op de Trompet blaazen*, &c Hier uyt wierd het Gebod en de noodzaakelijkheyd van de Muzyk des Tempels genoomen; dat op deeze wijs geſchiede. Die op Trompetten bliezen, waaren Prieſters; want zoodaanig was geweeſt de eerſte inſtellinge, *dat de Prieſters, de Zoonen Aarons, Trompetten zouden gebruyken*, Numer. 10: 8. 1 Kron. 15: 24 En als zy dat gedeelte van den Heyligen Dienſt waarnaamen, ſtonden zy niet met de Leviten aan de zelfde Leſſenaars, of naaſt de zelve, maar aan de andere zijde van den Altaar, en bliezen op de Trompetten, haar Aangezigte gewend hebbende naa het beneedenſte van het Voorhuys, gelijk de Leviten daar en teegen haar aangezigte naa het boovenſte van het Voorhuys gewend hadden

En behoorde tot de Prieſters.

den, maar alzoo, dat zy beyde naa den Altaar zaagen.

Het geblaas op de Trompetten was eerst van eenen Toon en langzaam, daar naa gebrooken en tramblerende, dan wederom langzaam en ten aanzien van het geluyd, eenpaarig. Volgens de Mischna zongen de Priesters, *En maakten al zingende, een gebrooken geluyt;* want alzoo willen eenige dat men de woorden daar zal overzetten, om daar naa aan te wijzen wat de zelve beteekenen. Hoe dit blaazen geschiede.

Nooyt bliezen de Priesters op de Trompetten, of zy drukten de drie gezeyde geluyden uyt, en daar uyt is het geschil ontstaan dat dikwils in den Talmud voorkomd; naamelijk hoe meenigmaal men daagelijx by den Altaar op het Trompet blies. Want aldus luyd de Overleeveringe.

In het Heyligdom blaast men nooyt minder, als 21 *reyzen op de Trompet, en nooyt meer, als* 41 *maalen.* Maar zommige drukken de zaak aldus uyt, *Dat zy nooyt minder, als* 7 *maalen, en nooyt meer, als* 60 *reyzen, op de Trompet geblaazen hebben.* De reeden nu van dit onderscheyd (dat in der daad geen en is,) is deeze, Dat zommige deeze 4 onderscheydene ge-

geluyden der Trompetten voor een houden, en zommige geoordeeld hebben, dat het 3 verscheydene geluyden waaren.

De Joden, zeyd Ligtfoot, drukken die 3 verscheyde geluyden, die zy door een geblaas maaken, door deeze woorden uyt: *Het Alarm in het midden*, want de Engelze Overzettinge zet het woord תרועה Number. 10: 5. over, *een Alarm*, maar Vatablus zet het over, *Een gebrooke Stem of Klank, en voor en naa de geluyde eenpaarig*: het geen de Kristen Schrijvers dikmaal uytdrukken door het woord *Taratantara*, alhoewel dit woord, voor en agter, een gebrooken, en in 't midden een vlak geluyd, teegen de order van de beschrijvinge der Joden schijnd te stellen.

Blaaspyp CHALIL. Het tweede Instrument, daar men op blies, was *Chalil*, of *Abub*, zijnde een Pijp, of een Kromme Schalmey, of eenig diergelijk Instrument, waar van niet veel zeekerheyd is, maar de Joden beschrijven het eenigzins aldus: *Onze Rabbynen hebben gezeyd, dat in het Heyligdom is geweest Abub of een Pijp.* (De Uytlegginge geeft te kennen dat *Abub* en *Chalil* is geweest het zelfde Instru-

strument) *die glad, dun, en van Riet gemaakt, aldaar was van de Dagen van Moses af. De Konink heeft belast dat de zelve met Goud zou worden overtrokken; maar toen was desselfs geluyt zoo aangenaam niet als van te vooren: Doch het Goud daar afgenoomen is het geluyd weeder zoo aangenaam geworden, als het voorheen geweest was.*

Op deeze Pijp nu, of hoedaanig een Instrument het geweest is; bliezen zy niet daagelijx by den Altaar, als op de Trompet en de andere Instrumenten, daarwe van gesprooken hebben, maar deselve gebruykten zy 12 maal in 't Jaar. 12 maal in 't Jaar op deeze Pijp geblaazen.
„ Daar waaren niet minder als 2 Chalils,
„ of Pijpen, zeyd de Talmudize Over-
„ leeveringe, en ook niet meer als 12.
„ Op 12 daagen des Jaars bliezen zy by
„ den Altaar op de Pijp, naamentlijk
„ als het eerste Pascha Geofferd wierd,
„ (*of het Pascha in de eerste Maand*) en
„ als men het tweede Pascha Offerden,
„ (*in de tweede Maand*) op den eersten
„ Feestdag van de Paasweek, op het
„ Feest van Pinxteren, (*Levit.* 23: 21.)
„ en op de 8 daagen van het Feest der
„ Loofhutten. Zy bliezen nu op een
„ Pijp, niet gemaakt van koper, maar

„ van

„ van Riet, om dat deſſelfs geluyd aan-
„ genaam was. En het beſluyt van het
„ Akkoord beſtond maar uyt eene Pijp,
„ om dat zoodaanig een beſluyt het aan-
„ genaamſte is. Want op eene Pijp
„ (*zeyd de Uytlegginge*) bliezen zy het be-
„ ſluyt, naa dat de overige hadden op-
„ gehouden; want zulx is geweeſt een
„ beetere wijze, als of zy alle te gelijk
„ hadde opgehouden. Van deeze Mu-
„ zyk van het *Chalil* bedienden zy zig ten
„ tijde van de Offerhande; en de Levi-
„ ten Zongen het *Hallel* luyts keels op
„ alle de voorverhaalde 12 daagen; maar
„ op andere daagen gebruykten ſy an-
„ dere Inſtrumenten, en het gewoone
„ Muſyk.

De andere Inſtrumenten, uyt welk het geduurig en daagelijks Muſyk be-ſtond, waaren deeſe drie *Nebbel*, *Kinnor*, en *Tſeltſel*; en dezelve waaren verſcheydentlijk verdeeld onder de Zoonen van de drie Meeſters der Muzyk, *Aſaph*, *Heman*, en *Jeduthun*, 1 Kron. 15: 19, 20, 21. Deeze drie Inſtrumenten worden te gelijk verhaald 1 Kron. 16: 5 en 25: 1. Nehem. 12: 27. &c. 2 Kron 29: 25.

De vermaarde Ligtfoot agt het een moeylijk ſtuk te onderzoeken, wat eygent-

gentlijk deeze Muzyk Instrumenten geweest zijn: En die'er lang over zijn beezig geweest, meend hy datze haar ten laatsten alleen met stoute gissingen moeten te vreeden houden; 't geen wy Kircherus, den Heer van Til, Goeree en andere laaten verantwoorden. Die men egter niet zonder voordeel hier over mag raadpleegen: Want alles andermaal hier over op te haalen, lijd de beknoptheyd van dit Boek niet. En zoo raaden ons ook zommige aan, dat men de beschrijving deezer Instrumenten, niet onvoegzaam uyt Josefus mag haalen: Die buyten twijfel zeer dikmaal by de Muzyk des Tempels is teegenwoordig geweest, en die die Instrumenten zoodaanig heeft beschreeven, dat hy in alles voldoen zal aan die geene, die liever zullen onderzoeken de tijd, de orden en de wijze van dit Muzyk, als het Akkoord zelve. Flavius rept eerst van den *Nablum*; en zeyd van de zelve; datze bestond uyt 12 Toonen, en een Instrument was, op welk men met de vingers speelde. Ten II. zeyd hy dat de KINNOR 10 Snaaren had; op welk men met een pennetje als op een Luyt speelde. Ten III. rept hy

Beschryving van der Joden Speeltuyg eenigzinds donker.

van de Cymbalen en zeyd dat die zijn breede en groote koopere Instrumenten geweest. En gelijk de voorgenoemde, by sommigen worden *Harpen* en *Psalters* Vertaald; alzoo houd men dat deeze zijn Speeltuygen met Snaaren geweest op welk men niet en blies, als op die geene, van welke wy voorheen gesprooken hebben. Zoo nogtans, dat alhoewel men op die Instrumenten Snaaren had, egter eenig onderscheyd tussen de zelve geweest is: En wel voor eerst daar in, dat men op het eene Speelde met een strijkstok of met een pennetje, gelijk men gewoon is te Speelen op onze Violen; en op d'andere met de vingers, als geschied op de Luyt: ten tweede daar in, dat de Toonen van het eene door tussenplaatzingen van de andere verschilden, en van het andere door verscheydene Snaaren; want op die wijze moeten verstaan en onderscheyden worden de woorden φθόγγοι en χορδαὶ ten derden daar in, dat men op de *Nablum* had 12 Snaaren, uytmaakende 12 verscheyde Toonen, (gelijk als in de *Klavecymbels* de Toonen niet worden gemaakt door tussenplaatzingen, als in de Luyten, maar yeder Snaar is van een ver-

verscheyde Toon.) Doch de KINNOR hadde 10 Snaaren, maar de verscheyde geluyden wierden daar in veroorzaakt door tussenplaatzingen. En vervolgens hebben veele de NEBEL of NABEL, voor de *Harp* of *Lier* gehouden, om dat desselfs verscheydene Snaaren haare verscheydene geluyden maaken, en op de zelve met de vingers Gespeeld word; waar in dat Instrument met onze *Harpen* is overeenkomstig. KINNOR vergelijkt men by de *Viool*en, die door toetzen der vingeren onderscheyden worden, en op welke men speelde met een strijkstok of een pennetje, en zoo hebben't zommige een *Viool* Vertaald. Rabbi Juda zeyd, *De* KINNOR *van het Heyligdom heeft gehad zeeven Snaaren, maar in de Daagen van de Messias zul zy der agt hebben; Gelijk gezegt word, voor de Meester op de Sheminith, of op de agtste Snaaren van de toekoomende Weereld.* Het Speeltuyg dat de LXX Overzetters Psalm 150, en Josefus *Cymbalen* Vertaalen, schijnd een Instrument geweest te zijn op welk men noch blies, noch op Snaaren speelde, maar een groot koper Instrument, welk als men daar op speelde, een geluyd gaf als dat van de Trommel

Cymbalen hoedaanige Speeltuygen by d'Oude.

mel. *Het was een groot en breed koper Instrument,* zeyd Josefus, dat sommige voor 2 holle schotelbletten met handvatzels agten, die men teegens malkanderen klapte: Andere houden 't voor Bekkens daar men op sloeg. Gelijk de Uytroepers tot gehoor nopen, by de Indiaanze Volken noch sterk in gebruyk. De Talmudisten hebben, aangaande haare Cymbalen, deeze Historie. *Daar was een Cymbaal, die men in het Heyligdom hadde, en de zelve was gemaakt van koper, een desselfs geluyd was zeer aangenaam. Deeze is koomen te breeken, en de Wijzen hebben Konstenaars ontbooden van Alexandrye, die de zelve weederom gemaakt hebben; maar desselfs geluyd was zoo aangenaam niet, als van te vooren. Zy hebben weggenoomen het geene daar was bygedaan op dat het zoude hermaakt worden, en het heeft een zoo aangenaamen geluyd gegeeven, als van te vooren.* Dus verder Joden verhaal, maar geeft geen beschrijving van der Cymbalen maaksel; en eenige houden 't voor een Raateltuyg. Dat het nogtans een groot geraas of geklaater maakte, mag men hier uyt gissen; dat der Joden oude Overleevering wil, dat in eene Zangplaatse of Choor, niet meer als eene

Cym-

Cymbaal mogt zijn, om dat het zoo ruym en helderder luydende was; en't zou konnen zijn dat d'Apostel op dit Instrument ziet 1 Kor. 13: 1 Voor de rest mag men uyt de Joodze Overleevering vast stellen; dat in een Zangplaatze hebben moeten zijn ten minsten 2. en ten hoogsten 6 NABLEN of Harpen: En dat het getal van de KINNORS, of Violen, niet minder als 9 is geweest, doch datter naa het goeddunken van die geene, die'er over te zeggen hadden, meer konden bygevoegd worden. Derhalven had men in eene Zangplaatze op het minst 6 Violen, 2 Harpen, en eene Cymbaal. 't Gebruyk nu van al deeze Blaas en Snaartuygen was aldus.

Hoe en wanneer het Gezang en Speeltuyg geoeffent wierd.

I. De Trompetten bliezen haare Taratantara alle morgen, als de Deuren der Voorhooven wierden geopent, voornaamentlijk de Ooster-Deuren, of die van de Poorte Nikanors. En alhoewel dit niet en steunde op eenig letterlijk Gebod, geschiede 't egter om een billijke reeden, op dat de Leviten en die de Wagt hadden, zouden weeten dat het tijd was om zig naa haare Zangplaatzen en Dienst te begeeven; en op dat het Volk, hoorende te Jeruzalem het ge-

geluyd, zou tot den Tempel koomen; want de Trompetten deeden het zelfde als heeden de Klokken om haar te roepen tot den Godsdienst. Daar naa hoorden men de Trompetten niet meer tot het morgen Offer toe. II. Het Akkoord wierd niet begonnen voor de uytstortinge van de Offervogt. Waar van deeze Reegel al-om by de Rabynen zeer bekend is. *Niemand Zingd een Lied, ten zy naa de Offerwijn: Want niemand zingd, ten zy uyt Blijdschap des Harten; waar om zy niet en Zingen, ten zy ten tijde van de Offerhande, en dat naa de uytstortinge des Wijns, die Godt en Mensch verheugd, Judic.* 9: 13. In deezer voegen word in het Tractaat *Thamid*, (alwaar den daagelijkzen Godsdienst word beschreeven,) verhaald, dat den Hoogenpriester, als hy het Offer wilde Offeren, te gelijk met den Sagan tot de Trappen van den Altaar gekoomen is; staande aan zijn regter hand; En als hy op het middelste gedeelte der Trappen geklommen was, en den Sagan hem by de regter hand neemende, opwaards naa booven leyd, dan raakte den eersten die een Offerhande zoude Offeren, desselfs Hooft en Voeten, den tweede,

Daagelijxze Godsdienst hoe verrigt.

desselfs

desselfs Schouderen, de overige de andere deelen, en gebood haar naa zijn goeddunken, &c. Als hy gaan zou rondom den Altaar, om de hoorenen desselfs met Bloed te besprengen, begon hy van den Zuyd-Ooster hoek, van daar ging hy naa den Noord-Ooster hoek, van daar naa dien hoek, die naa het Weste zag, en eyndigde in 't Zuyden. *Zy gaaven hem Offerwijn, die hy uytstorte. De Sagan was aan de hoornen des Altaars, hebbende een zervet in zijn hand; Twee Priesters stonden aan de Tafel des Smeers, by zig hebbende 2 Zilvere Trompetten, op dewelke zy bliezen. Zy quaamen en stonden by Ben Azra, den eenen aan de regter, en den ander aan de linkerhand. Deeze (den Hoogenpriester) boog zig om den Offerwijn uyt te storten, en den Sagan bewoog zijn zervet; dan Speelde Ben Azra op zijn Cymbaal, en de Leviten begonnen het Gezang.* Hier uyt konnen wy verstaan de plaatze 2 Kron. 29: 27. *Ende als het Brand-Offer is begonnen, is het Gezang des Heere met de Trompetten en de Instrumenten begonnen;* naamentlijk als den Offerwijn was uytgestort, want tot zoo lang was de Offerhande onvolmaakt, om dat yder Brand-Offer een

Offerhande van Koek en van Wijn moest hebben, anders was het niet behoorlijk voltrokken, Numer. 15: 5. En dit kan de reeden zijn waarom, (wat ook de Joden moogen zeggen,) de Muzyk niet en wierd begonnen voor de Offeringe des Wijns: naamentlijk zy wagteden tot dat de Offerhande voltooyd was; en als dan begonnen zy. III. De Psalmen die in 't gemeen gezongen wierden, waaren deeze. Op den eersten dag der weeke, Psalm 24 *De Aarde is des Heeren*, &c. Op den tweeden dag, Psalm 48. *Groot is de Heere*, &c. Op den derden. Psalm 82. *Godt heeft gestaan in de Vergaderinge der Magtigen*, &c. Op den vierden, Psalm 94. *Godt is een Heere der Wraake*, &c. Op den vijfden, Psalm 81. *Springd op in Gode, onzen helper*, &c. Op den sesden, *De Heere heeft geregeerd*, &c. Op den Sabbath wierd Gezongen Psalm 91. wiens Titel is, *Een Psalm des Gezangs op den Sabbathdag*. Dit waaren de gewoone Psalmen, die de Zangers en Muzikanten yder dag van de week Zongen. De reeden van de verkiezinge deezer Psalmen volgens de daagen van de week, geeft de *Gemara* in het Tractaat *Rosh Hashanah*,

Wat Psalmen op yder dag der week gezongen wierden.

en

en de *Glosse* in het Tractaat *Tkamid* aldus op: Op den eersten dag van de week Zongen zy den Psalm, *De Aarde is des Heeren*, &c. Om dat den eersten dag van de week der Scheppinge, Godt de Weereld bezeeten, de zelve te bezitten gegeeven, en geregeerd heeft. Op den tweeden dag Zongen zy den Psalm, *Groot is de Heere*, &c. Om dat de Heere op dien dag zijne Werken en Wateren verdeeld, en over de zelve geregeerd heeft. Op den derden dag Zongen zy den Psalm, *Godt heeft gestaan in de Vergaaderinge der Magtigen*, &c. Om dat op dien dag zig vertoond heeft de Aarde, op welken Vonnis geveld word, en op dewelke men Regters heeft; en om dat hy door zijne Wijsheyd het Aardrijk ontdekt, en door zijn Verstand de Weereld gevestigd heeft. Op den vierden dag Zongen zy den Psalm, *Godt is een Heere der Wraake*, &c. Om dat hy op den vierden dag gemaakt heeft de Zon, Maan en Sterren, en Wraake neemen zal van die geene, die aan de zelve Eere bewijzen. Op den vijfden dag Zongen zy den Psalm, *Springd op in Gode onzen helper*, &c. Om de verscheydenheyd der Schepzelen, op dien

En om wat Reeden op yder dag toegepast.

dag gemaakt om dessselfs Naam te looven. Op den zesden dag Zongen sy den Psalm, *de Heere heeft geregeerd*, &c. Om dat Godt op den sesden dag zijn werk geyndigd, en den Mensche gemaakt heeft, die den Roem zijnes Scheppers verstaat, en om dat Godt alle zijne Werken geregeerd heeft.

Tempel Gezangen hoe in Pausen Verdeeld.

Terwijl nu de Zangers deese Psalmen Zongen, verdeelden zy yder in 3 deelen, en maakten tussen de selve genoegsaam langduurige Pausen, naa welke zy weeder begonnen te Zingen. Deese Pausen seggen de Talmudisten dat geweest zijn *tussen-poozen van rust in het Muzyk dat gezongen wierd, en dat ook de Instrumenten, de Stemmen ophoudende, hebben opgehouden, en dat alzoo de Muzyk in yder Psalm heeft drie tussen-poozen gemaakt*. Geduurende deese tussen-poosen wierd op het Trompet geblaasen, en het Volk bewees Godt Eere. *In yder Pause*, zeyd den Talmud, *hadmen het geluyd der Trompetten, en op yder geluyd een neederwerpinge*. Het geluyd der Trompetten was, als geseyd is, de Taratantara, vermids het haar behaagd heeft het selve alsoo te noemen, en nooyt Speelden sy anders op het Trompet: eerst had men een enkel, daar naa gebroo-

brooken, en eyndelijk een helder en enkelt geluyd; alzoo wierd 21 maal op het Trompet geblaazen; driemaal als de Poorten der Voorhooven geopend wierden, neegen maal in het Morgen-en Avond-Offer; naamentlijk drie maal in de drie Pausen van de Muzyk, en zoo meenigmaal als men de Trompet hoorde, hoorde men de drie verhaalde geluyden. Derhalven zien wy dat het Trompet nooyt onder 't Zingen gehoord wierd; maar dat op de zelve dan maar is geblaazen, als 'er niet gezongen wierd, maar als het *Pause* was. En dit was het Gezang, en dit zijn geweest de Psalmen, die het gantze Jaar door gezongen wierden, maar op zommige daagen waaren'er byzondere Psalmen en Gezangen, en men hoorde behalven de voorverhaalde geluyden ook buyten orden de Trompetten.

I. Op de Voorbereydinge des Sabbaths wierd tweemaal buyten orden op de Trompet geblaazen, naamentlijk eens (zijnde altijd gehoord de drie geluyden van het *Taratantara*,) op dat het Volk vermaand wierd van alle werk af te laaten; en weederom om den werkdag te onderscheyden van den Sabbath, die

Gezangen des Sabbaths.

die als dan begon. II. Op de Sabbath daagen wierd by het daagelijkze Offer een ander Offer gevoegd, volgens het Gebod Numer. 28:9, 10. Ten tijde van dit byvoegen des Offers, zongen de Leviten het Lied van Moses uyt Deut. 32. *Hoort gy Hemelen*; &c. Doch zy Zongen het gantze Lied niet op eene reyze, maar verdeelden het zelve in 6 deelen. waar van zy der een Zongen op yder Sabbath, en alzoo eyndigden zy het zelve binnen 6 Sabbath-daagen, en begonnen weederom op de zelfde wijze. Zoo Zongen zy des morgens, als het bygevoegde Offer wierde geofferd; maar ter uure van het Avond-Offer zongen zy het Lied van Moses, genoomen uyt Exod. 15. En deeze onderhoudinge der Liederen van Moses, op yder Sabbath gezongen, diend tot opgelderinge van Apocal. 15: 3. alwaar de Heylige gezegd worden *te Zingen het Lied van Moses, de Knegt Godes*, Om dat zy dan gekoomen zijn tot den Eeuwigen Sabbath, *hebbende de Overwinninge behaald over het Beest, en desselfs Beeld en Merkteeken, en het getal van desselfs naam, draagende de Citers Gods in haare handen.* Daar-en-booven bliesen de Priesters ten tijde

tijde van het bygevoegde Offer; en van het Sabbath Gezang, driemaal op de Trompet, gelijk zy in het daagelijks Muzyk gewoon waaren te doen; ende Zangers maakten onder-en tussen, als op een andere tijd, een Pause. III. In het bygevoegde Offer, dat voor den eersten dag van het Jaar was ingesteld Numer. 29: 1, 2, &c. En het *Feest der Trompetten*, (om dat de Trompetten alsdan het begin van het Jaar te kennen gaaven,) Zongen de Leviten den 18. Psalm, *Springd op in den Heere onzen helper*, &c. Maar zoo den eersten dag van het Jaar voorviel op den 5 dag van de weeke, op welke volgens de ingestelde orden dien Psalm moest gezongen worden, Zongen zy de zelve tweemaal, eens in het daagelijkze Offer, en eens in het bygevoegde Offer; doch in een van beyde begonnen zy van het 6de vers, *Ik hebbe zijnen Schouder ontrokken van den last*, &c. IV. In het Avond-Offer zongen zy op den eersten dag des Jaars Psalm 29: 8. *De Stemme des Heeren doet de Woestijne beeven;* &c. Zoo den eersten dag van het Jaar voorviel op een Sabbath, wierden de Psalmen van den eersten dag des Jaars gezongen, en ver-

Gezang des Avond-Offers.

verstrekten in plaatze van de Psalmen des Sabbaths. V. Op het Pascha en andere tijden zongen zy het Gezang *Hallel* genoemd. Waar van men by de Joodze Schrijvers in de Ceremonien van het Paasch-Feest een ruyme beschrijving heeft

XV. HOOFD-STUK.

Van de XXIV Ordens *der* Steehouders *die ter tijd des algemeenen* Godsdienſts gants Israël *vertoonden; en om wat reeden de zelve alzoo waaren* ingesteld: *Met yets van de* geduurige Offerhanden *voor het gantze Volk. Van der Joden* vier Vastendaagen ter week; *en waaromze noch* voor *noch* naa den Sabbath Vasten. *Waar toe de* Steehouders van Israël *geduurig* in den Tempel *waaren*: *En watze omtrent de* Verzoeninge *der* Onreyne *naa haar* Reyniginge *hadden waar te neemen.*

XXIV Ordens van Steehouders die gants Israël in den Dienst

EVEN gelijk'er 24 Ordens van Priesters, en 24 Ordens van Deurwagters en Zangers waaren; alzoo waaren'er ook 24 Ordens van *Israëlten om de* WAGT *te houden.* En alhoewel dit

dit een naam is, die in de H. Schrift niet vertoon-
zoo opentlijk als andere bekend ſtaat; den.
is egter de grondveſt der zaake uyt de H. Schrift genoomen; en de Wagters zelve zijn gegrondveſt op een inſtellinge, die daar uyt getrokken is. Omtrent de Offerhanden vind men twee onweederleggelijke ſtellingen, uyt welke, dit aangaande de Wagthouders genoomen is. Naamelijk dat, I. Niemands Offerhande konde Geofferd worden, ten zy d'Offeraar daar zelve by was en teegenwoordig ſtond; het geen in beyde Talmuds, als een ontwijffelbaare ſtellinge voorkomd: *Niemands Offerhande kan geofferd worden, ten zy hy daar zelver by zy.* En hier door geſchiede het dat het op andere tijden verbooden was met de Vrouwen in den Voorhof Iſraëls te koomen; evenwel als een Vrouwe een Offerhande voor zig zelven hadde te Offeren, wierd zy toegelaaten in den Voorhof te koomen: om dat de noodzaak der Offerhande zulx eyſte. Want alzoo ſtaat in den Talmud: *Geen Vrouwsperzoon zag men in den Voorhof, ten zy ten tijde van haar Offerhande;* dan mogt zy aldaar zijn, jaa zy moeſt by het Offer teegenwoordig zijn. Waar van de reeden

den genoomen word uyt het Gebod; dat die geene, die een Brand-Offer hadde te Offeren, gehouden was het zelve te brengen aan de Deure van het Heyligdom. 't Geen zommige alleen van den ingang van den Voorhof des Tabernakels verstaan: Gelijk Goeree in 't vierde Deel van de Mozaize Historie en in het tweede en derde Deel van de Republyk der Hebreen heeft aangeweezen: Zoo dat het brengen en overleeveren der Gaave of Offer-Beest in handen van den Priester, voor het Offeren des Offeraars zelfs genoomen wierd: Doch eenige der laater Joden, hebben 't beginnen anders te verstaan. By aldien nu den Offeraar een Ram, of een Lam bragt, moest hy zijn handen op desselfs hooft leggen, Levit. 1: 3. en 3: 2, 8. Doch dit van 't ingaan der Vrouwen en Mannen weegens byzondere Offerhanden, diend niet tot ons oogmerk; maar men had zommige Offerhanden, die voor het gantze Volk Israëls of de gantze Vergaaderinge geschiede; of liever als den Talmud zeyd, *Men had gedunrige Offerhanden voor gants Israël;* En daarom wierden de Lammeren, die men daagelijx Offerde voor de gantze Ver-

Gedurige Offerhanden voor gants Israël.

gaa-

gaaderinge, uyt den Schat des Tempels gekogt. En dewijl het onmoogelijk was, dat gants Israël by de Offerhanden teegenwoordig was, die voor gants Israël geofferd wierden; was het van noode datter zommige wierden uyt gekoozen, die heel de rest vertoonden, en in plaatze van gants Israël by yder Offerhande teegenwoordig waaren die voor de gantze Vergaaderinge geofferd wierd. En om datter geduurig zoodaanige by het daagelijkze Offer moesten teegenwoordig zijn, hebben zy 24 Ordens van zoodaanige Steedehouders, of Wagthouders geordineerd, even als de Ordens der Priesters en Leviten, opdat de teegenwoordigheyd, de beurten op zoodaanigen orden naa malkanderen volgende, te ligter en te draaglijker zoude zijn; gelijk ook zoo de andere Dienaars des Tempels om de zelfde reeden in Ordens verdeeld waaren. De Joden oordeelen dat zoodaanige Wagten zijn ingesteld geweest van de oude Profeeten. *Want de oude Profeeten*, zeyd Maymonides, *hebben gebooden, dat uyt Israël zouden uytgekoozen worden Vroome en Godsdienstige Mannen, en dat de zelve zouden zijn Booden Israëls, om by het Offer te zijn*

Waar toe 24. Ordens tot wagters uyt Israël waaren.

en dezelve wierden genaamd, Mannen van de Wagt. En dezelve hebben zy verdeeld in 24 Orden, volgens het getal van de Orders der Priesters en Leviten, en over yder Wagt was gemeenlijk gesteld tot Overste, dien zy den Overstren van de Wagt noemden. Deeze plaats, vervullende Wagthouders volgden in yder Orden de Priesters en Leviten naa. Die te Jeruzalem, of in den naaby gelegene plaatze woonden, quamen als haar week verschenen was, tegenwoordig, om haare Wagt waar te neemen; maar die er verder van daan woonden, verzaamelden zig in haare Synagogen, vasteden ende baden, en laazen eenig gedeelte van de wet; om dat zy, (alhoewel zy al te verre van Jeruzalem af woonden,) evenwel haaren Dienst wilden voegen by die van haare Broederen, die te Jeruzalem in haaren Dienst bezig waaren, en Godt voor de zelve baden. Zy vasteden den tweeden, derden, vierden, en vijfden dag van de week, en zes daagen laazen zy de Historie der Scheppinge uyt Genesis 1. en 2. zijnde in deelen gedeeld, waar van zy'er dagelijx een laazen. Den eersten dag van de week begeerden zy niet te vasten, om dat zy niet aanstonds naa

Waarom de Joden noch voor noch naa den *Sab*bath va*sten.

naa de vroolijkheyd des Sabbaths tot de droefheyd des vasten wilden overgaan, en op de laatsten dag der weeke voor den Sabbath wilden zy niet vasten, op dat geen vasten onmiddelijk voor de Vroolijkheyd des Sabbaths ging. Maar tot dien plegtelijken Dienst besteeden zy de vierdaagen, die der tussen beyde quaamen, om voor haare Broeders, die te Jeruzalem waaren, en voor der zelver Dienst alle voorspoed te verkrijgen.

De Wagthouders, die te Jeruzalem waaren, waaren geduurig in den Tempel beezig met den Godsdienst, als de zelve te verrigten was, uytgenoomen op zommige tijden, op welke het haar eenigen tijd geoorloft was afweezig te zijn. En zy waaren gemeenelijk om tweederley oogmerk tegenwoordig. Als I. zy waaren een Vergaaderinge, die het gantze Volk vertoonden wanneer het daagelijkze Offer geofferd wierd, en dat voor geheel Israël, en als den openbaaren Dienst en de Ceremonien verrigt wierden. De Joden waaren van ouds zoo zeer gezet en naauwkeurig, om by de openbaare Godsdienst altijd een groote Vergaadering teegenwoordig te hebben; dat zy zelfs niet en wilden

Wagthouders Israëls waaren geduurig in den Tempel.

Joden van ouds gezet dat veele de Godsdienst verzelden.

den, dat in haare Synagogen openbaare Gebeeden, of de Wet zou geleezen worden, ten zy'er ten minsten 10 teegenwoordig waaren. Veel meer dan wierd'er een genoegzaame Vergaaderinge by den Dienst des Tempels vereyst ziende op het gantze Volk; voor wien de zelve en te gelijk voor de Priesters geschiede. Men had tweemaal daags een Offerhande; en tweemaal wierd ook op zijn minst de Wet geleezen; viermaal wierd'er gebeeden, en het had wel betaamelijk geweest, dat het gantze Volk was teegenwoordig geweest: Maar om dat het niet en konde geschieden, hebben zy deeze 24 Ordens van Wagthouders geordineerd, welke afgesondene des gantsen Volks waaren die de gantse Vergaaderinge vertoonden. En het had een baarblijklijke veragtinge van de Heylige Ceremonien geweest, by-aldien'er niet daagelijx uyt het gantse Volk geen alsulke Steehouders hadden teegenwoordig geweest. Om dan soo opentlijke veragtinge voor te koomen, en de Godsdienst te gelijk met de Majesteyt des Volks te bewaaren, zijn deese Ordens van Wagthouders ingesteld; op dat, soo de God-

vrug-

vrugtigheyd zommige van den Volke niet Tempelwaards lokte, de Steehouders des gantzen Volx ten minsten alle verval en quaad Exempel door haare teegenwoordigheyd zouden schutten; en de Godsdienst in eerbied houden. Zulx de Talmud niet te onregt van de Steehouders zeyd; *Deeze teegenwoordigheyd, waar door zy teegenwoordig waaren by de Gebeeden, Smeekingen en Heylige Reedenen, als ook by het leezen der Wet, wierd de* WAGT *genoemd.*

Hier-en-booven was ook der zelver pligt (of ten minsten zommige onder de zelve) zorge te draagen, voor zoo veel zy het Volk vertoonden; dat die welk onder 't Volk waaren Onreyn geweest, en nu gereynigd weeder quaamen, op dat over haar verzoeninge geschiede, zy in kort wierden afgevaardigt, beneffens andere zaaken waarom zy aldaar verscheenen waaren. Dit word aangemerkt in het Tractaat *Thamid*, alwaar verhaald word, Dat als'er op *Migrephah* gespeeld wierd van die, die op de Heylige Plaatze gekoomen waaren om een Brand-Offer te offeren, de Overste van de Wagt, de zelve als dan naa de Poorte *Nikanors* geleyd heeft, op

Wat deeze Wagters meer tot haaren last hadden.

dat over haar Verzoeninge gedaan wierd. Want nu het ſpeelen op *Migrephah* was, zal hier naa gezeyd worden. Zommige oordeelen dat deeze Wagthouders voor zoo veel zy de gantze Vergaaderinge reprezenteerden, haare handen op het daagelijkze Offer geleyd hebben, dat ook voor het gantze Volk geofferd wierd. En de geleerde Ligtfoot bekend dat hy ook eertijds in dat gevoelen geſtaan, maar naaderhand uyt de Joodze Schrijvers en inzonderheyd uyt Maymonides bevonden heeft; *Dat niemand de hand op de Offerhanden, die voor de gantze Vergaaderinge geofferd wierden, geleyd heeft, uytgenoomen in twee gevallen: Het eene, als men den Bok, die uytgeleyd moeſte worden naa de Woeſtijne moeſte uytbrengen; het andere, als men de hand moeſte leggen op de jongen Stier, welke geofferd wierd voor de gantze Vergaaderinge, als zy uyt onkunde, dat is door Afdwaaling gezondigd hadden, en de zaak de gantze Vergaaderinge onbekend was. Dan wierd, volgens de Overleeveringe van Moſes zelve, de hand op deeze Offerhanden geleyd; Om datze geofferd wierd voor de gantze Vergaaderinge.* Derhalven waaren'er ook verſcheyde tijden van Offerhan-

Offerhanden voor 't gantze Volk wierden de handen niet opgeleyd.

handen, op welke het die geene, die de Wagt hadden, geoorloft was afwee-zig te zijn, alhoewel'er voor de gantze Vergaderinge geofferd wierd; *Want deeze hadden nooyt de Wagt ten tijde van het Morgen-Offer, geduurende de 8 daagen van het Feest der Inwijinge, of ten tijde van het Avond-Offer op die daagen, op welke, neevens het daagelijkse Offer, noch een Offerhande geofferd wierd.*

XVI. Hoofd-stuk.

Hoe het daagelijx Offer *moest* bediend *worden: Met yets van de* Wassinge *voor de zelve.* Priesters *hoe in de* vroege morgen *tot haaren Dienst* opgewekt: *En hoe den* Dienst *door 't* Lot *wierd* uytgedeeld. Lot-beurte *tot de* Reyniging des Altaars: *En hoe de zelve met* nieuw Vyet *bezorgd wierd; met yets van de* Voorbereyding *tot het* Morgen Offer XIII. *Onderscheyde* Diensten *in 't* Morgen-Offer *waar te neemen.* Daagelijx Offer *wanneer geslagt, en de* Poorten der Voorhooven ontslooten *wierden: Met yets van 't* toerigten der Lampen, *en* Bloedsprengen *des* Morgen-Offers: *En* Gebeeden *by het zelve.*

Van 't opzeggen der X. Geboodon; *en* Gedenk-Ceedels: *Met een* bedenking, *of alle de Joden* Gedenk-Ceedels hadden; *of alleen die* Godvrugtiger *als andere wilden schijnen. Wat de Leezinge* Keriath Schema *was die in plaats der* Gedenk-Ceedels *wierden* opgezeyd. *Joodze* Overleeveringen *omtrent het* Reukwerk; *en wanneer* aangesteeken; *met eenige* Formulieren van Morgen- *en* Avond-Gebeeden, Zeegening, &c.

Daagelyx Offer hoe bediend.

Nu zullen wy die dingen bezien welke tot de algemeene Bedieninge van het daagelijx Offer behooren; en dag voor dag haar gang en Orden hadden. Want van de byzondere zoorten der Offerhanden en derzelver voorschaduwende kragt der Verzoeninge, is in 't derde Deel, ruym genoeg gesprooken. De Joodze Tempel-beschrijvers leeren ons dan, dat aan de Noorder-zijde van den Voorhof des Tempels, niet verre van den hoek die naa het Westen zag, een ruym Cebouw was, genaamd Beth Mokadh, *Of de Kamer des Vyers* genoemd wierd, of ook, *'t Huys der Verbrandinge.* De reeden van dien naam

was

was om dat des Winters in die Kamer by daag en by nagt geduurig vyer was. By daag ten dienste van de Priesters; op dat zy haaren Dienst volbragt hebbende, zig aldaar mogten warmen; en by nagt ter oorzaake van de Wagt die aldaar gehouden wierd; want alhier was de voornaamste Wagtplaatze van de drie, alwaar de Priesters de Wagt hadden. Hier hielden de Oudste van het Huys haar'er Vaderen de Wagt, en droegen de Sleutels van den Voorhof, welk haar aanbevoolen waaren van de *Amarkalim*. Als zy zomtijds begeerden te Slaapen, waaren daar banken, of houte denningen rondom de Kamer op welke zy konden neederliggen en Slaapen. Maar als de Jonger Priesters, die gemeenelijk by haar waaren (want altijd waaren der zommige by haar) wilden Slaapen, Sliepen zy op de grond zelve, en leyden de Heylige Kleederen, waar in zy gewoon waaren Dienst te doen, t'zaamgerold, als een oorkussen onder haar hoofd, en Sliepen in haare daagelijkze Kleederen. Maar omtrent de Morgenstond. als dien, welke over den Dienst gesteld was, verwagt wierd haar te bezoeken; wasten zy haar met

water, en trokken haare Heylige Kleederen aan, en maakten zig vaardig teegens des Overstens aankomste. Omtrent de afwassinge, die zy moesten doen, als zy den Dienst zouden waarneemen, hadden zy volgens den Talmud deezen Reegel: *Dat een Mensch, hoewel hy reyn is, egter niet in den Voorhof mogt koomen om dienst te doen, voor dat hy zig met water badde afgewassen.* Tot dien eynde hadden zy in verescheyde Kamers haare Badstooven, waar van'er zommige waaren ten Dienste van den Hoogenpriester, en zommige ten Dienste van de andere Priesters. Als zy zig des morgens eens hadden afgewassen, was het niet van noode dat de afwassing op dien dag hervat wierd, ten sy zy haar gevoeg hadden moeten doen, maar haar water gemaakt hebbende, wasten zy alleen haare handen en voeten; en zoo meenigmaal zy in den Voorhof quaamen om dienst te doen, hervatteden zy zulx, hoewel zy dikmaal uytgingen en weederkeerden. En alhoewel eenigen meenen dat Jezus op deeze gewoonte gezien heeft, als hy Joan. 13: 10. zeyd; *Die gewassen is, heeft niet van noode, dan dat hy zijne voeten wasse: maar hy is*

Wassing voor den Dienst.

ge-

geheel zuyver. Andere hebben nogtans daar van heel andere Reeden bygebragt, als te zien is in de Joodze Oudheeden van Goeree, en in zijn Mosaize Historie op meer dan eene plaatze.

De Oversten eyndelijk in den Morgenstond koomende, klopten aan de Deur, die zy hem openden. Wie nu deeze was, het zy den Oversten over de Looten, of den *Sagan* zelve, schijnd ons te onzeeker om net te zeggen. Maymonides seyd dat het geweest is den Oversten over de Loten: Maar de Talmudisten twisten over de tijd op welken hy quam, en haar geschil is wel de moeyte waard dat men 't overweegd. *Op wat Uure,* zeyd het Tractaat Thamid, *quammen de Overste?* Antwoord: *Niet altijd op den zelfden tijd: Zomtijds ten tijde van het Haane gekraay, zomtijds voor dit tijd, zomtijds daar naa.* Welke onzeekerheyd des tijds, (die den Priesters vermaande altijd op haar hoede te zijn, om hem te ontfangen,) zoo naamen de woorden van den Heyland koomen, Marc. 15:35. dat zy, zoo hy niet op deeze gewoonte gezien heeft, egter zeer gevoeglijk uyt de zelve konnen opgehelderd worden.

Priesters in den Morgen tot den Dienst opgewekt.

Uyt deeze Kamer *Beth-Mokadh* gingen

gen zy door een kleender Deur in den Voorhof, met ligten in haare handen: En zoo haast als zy daar binnen waaren, verdeelden zy zig, de eene helft ging de Tempel om door de plaatzen die binnen de muur beslooten waaren; te weeten naa de Wester en Zuyder-zijde des Voorhofs. Doch de andere, naa de Noorder en Oster-zijde: en beyde ontmoeten zy den anderen in de *Kamer des Bakkers*; die aan de linker zyde van de Poorte Nikanors was. Daar gekoomen, vraagden zy malkanderen, *Of 't met alles wel stond*: en zy antwoorden *'t staat alles wel*. Daar naa riepen zy den Bakker tot zijn werk, op dat hy de Koeken die tot d'Offerhande van den Hoogenpriester zouden dienen; vaardig maakte.

Uytdeeling der Tempel-Diensten door het Lot.

Daar naa riep haar de Overste om het Lot te werpen, op dat yder zijn werk aangeweezen wierd. En dit geschiede in het Gebouw *Gazith*, naamelijk in die Kamer, welke was binnen den Voorhof. Want een gedeelte van het Gebouw was binnen den Voorhof, en dat was dikmaal als een Kapelle des Tempels; doch het andere was binnen het *Chel*, en aldaar zat den Grooten Raad. Alze daar gekoomen waaren, stonden zy

alle

alle in 't ronde; en bepaalden naar haar goeddunken het getal der geener, welke Dienen zouden; het zy sy dat stelden op 40, 60, of 100 Mannen, naa het haar goed dagt. Dan nam hy, die over de Looten gesteld was, de Muts van yemand van haar, en ley de Loten daar in, en zey, *Ik zal beginnen te tellen, steekt nu uwe Vingeren op.* Dan staaken de andere haare Vingers, op namentlijk een, twee, of drie, naa het haar luste: Daarnaa begon hy van den geenen, wiens Muts of Hoed hy genoomen had; en telde de Vingers, die in de rondte waaren opgestooken. En hy, met wiens Vingers het getal overeenquam, was die geen, op welken het Lot geoordeeld wierd gevallen te zijn, en de zelve moest die byzonderen Dienst verrigten, om welke het Lot geworpen was.

Lotte beurten tot de Reyniging des Altaars.

De eerste Lotwerping geschiede om te bepaalen, wie de Assche zoude scheppen uyt den Altaar der Brand-Offeren: Zy waaren gewoon te loopen en om strijd dien Dienst te aanvaarden; en die by den Altaar de eerste was, nam die 't eerst waar. Maar behalven dat die gewoonte oneerbiedig was, heeft zulx te weege gebragt, dat den Raad een andere

dere order besloten heeft, op dat zulx met meerder Eerbiedigheyd en stilte geschieden mogt. Want zeeker Priester, die zig al te lang met dat werk ophield, is van een anderen van de Trappen des Altaars geworpen, en heeft zijn Been gebrooken. Hier door is besloten dat men zou loten wie zulx doen zoude; en dit is geweest het eerste werk, het geen zy met het Lot aanweezen.

Die dan het Lot van den Brand-Offer Altaar te zuyveren was ten deel gevallen, en welk Lot eerst van alle wierd geworpen, (op dat den dienst voor alles verrigt wierd;) liet zijn Metgezellen in de Kamer Gazith, en zijn Handen en Voeten eerst by het Wasvat afgespoeld hebbende, ging hy naa zynen Dienst.

Altaar gezuyverd en met nieuw Vyer bezorgd.

Altijd laagen daar drie Vyeren op den Altaar. Het eerste was een groot Vyer, dienende tot Verbrandinge der Offerhanden: Het tweede was kleynder, en was aan desselfs zijde geleyd, om van het zelve de brandende koolen te neemen, die men brengen moest naa de Heylige plaatze, om met de zelve het Reukwerk te verbranden: Het derde was tot geen ander gebruyk aangeleyd,

als

als om op den Altaar altijd Vyer te hebben. Die nu den Altaar van deselfs Assche zoude zuyveren, nam eerst een Zilver Vyer-vat, dat tot dat gebruyk wierd weg-gezet aan de Wester zijde van den Altaar, en gaande naa deselfs opperste Haardstede, ley hy de Koolen aan weder zijde, en vulde zijn Vyer-vat met brandende Koolen, en ging met de zelve af tot op de vloer-grond. Daar gekoomen wende hy zijn aangezigte naa het Noorde, en het zelve derwaards gewend hebbende, ging hy tot aan de Ooster-zijde van de Trappen des Altaars, en aldaar leyde hy de Brandende Koolen beneeden by de Trappen op een hoop ter needer op de plaats, alwaar men ook de Ingewanden der Vogelen, en de Assche van den Goudenen Altaar gewoon was needer te werpen.

Als de Priesters zaagen, dat hy van den Altaar was afgeklommen, haasteden zy zig, en wiesschen haare handen en voeten, en de kraauwelen tot dat gebruyk geordineerd, genomen hebbende, leyden zy de deelen van het Avond-Offer van gisteren, zoo yets van het zelve noch niet en was verteerd, aan de zijden van den

Voorbereyding tot het Morgen-Offer.

den Altaar: En zooze daar nieten konden liggen, leyden zy die op de Trappen van den Altaar. Daar naa veegden zy de assche van alle kanten naa het midden van den Altaar, en maakten daar van een grooten hoop, en vulden daar meede een groot Vat, in welk de helft van een *Homer* ging, *Pesachthar* genoemd. Daar naa deeden zy deeze assche weg, laatende egter aldaar een middelmaatigen hoop van assche, welke zy *Tappuahh* noemden. Als dat groot asch-vat hadden afgebragt, voerden andere Priesters deeze assche in kleender vaaten weg tot buyten de Stadt, en storten de zelve op zeekere plaatze needer, daarze zoo weynig als mogelijk was van de wind kon verstrooyd worden: alhoewelze tot geen gebruyk kon dienen.

Te wat tijd men den Altaar begon te Reynigen.

Deeze zuyveringe des Altaars begonnen zy daagelijx teegen den Daageraad, maar op de drie Solemneele Feesten begonnen zy het veel vroeger, en op den dag der Verzoeninge, te midden van de nagt. D assche weg gedaan zynde, leyden zy Vyer aan, en eerst leyden zy het grootste Vyer aan, dienende tot verbrandinge der Offerhanden. Dit Vyer, dat eenigzins meest aan de

Ooster zijde van den Altaar lag, noemden sy *den grooten hoop*. Het tweede Vyer, dat aangestooken wierd om de gloeyende Koolen tot het Reukwerk gereed te hebben, bestond alleen uyt Vygeboomen hout, en was aangeleyd aan den Zuyder-hoek des Altaars, op dat het naa by de plaatse sou sijn, op welke de Priester op de Trappen stond. En van waar de geseyde koolen gemaklijk konden afgehaald worden. Het derde Vyer, dat ontstooken wierd om altijd Vyer op den Altaar te hebben, wierd op een gelijke wyze aangeleyd aan yder gedeelte van den Altaar. Behalven het hout dat sy op het grootste Vyer leyden, leyden, zy op het selve ook twee staaken; waar toe sy een bysondere Overleeveringe bybrengen, die alsoo belast te doen wanneer de Offerhande op den Altaar geleyd was die des morgens slegs van een Priester wierd aangebragt; doch ten tijde van het Avond-Offer wierd sulx van twee Priesters gedaan. Het Vyer aldus aangeleyd, leyden sy weederom de deelen van het Avond-Offer van gisteren: En alsoo gingen sy van den Altaar af en keerden weeder naa de Kamer *Gazith*;

alwaar den Oversten haar weederom riep, om het Lot te werpen.

XIII onderscheyde Diensten in 't Morgen Offer waargenoomen. Daar-en-booven waaren daar XIII. byzondere Diensten, die yder Man had waar te neemen, naamentlijk het Offeren van de Offerhande, de besprenginge met Bloed, de Reyniging van den Gouden Reuk-Altaar, de gereedmaakinge der Lampen, het wegdraagen van de Deelen der Offerhande naa de Trappen van den Altaar, &c. Waar van het eerste by het Lot verdeeld wierd op de zelfde wijs als wy strax beschreeven hebben; de overige wierden in Orden gegeeven aan die geene, die neevens hem stonden, gelijk zy omtrent hem waaren geplaatst. Zy maakten dan weederom een ander getal, en staaken haare vingeren op, en hy telde op een nieuw. I. Hy, met wiens vingeren het getal overeenquam, wierd gesteld tot de Slagtinge der Offerhande. II. Wierd aan hem, die naast hem stond, geordineerd het Bloed te ontfangen en het zelve te sprengen. III. Die daar naast stond, wierd het zuyveren van den Altaar des Reukwerks opgeleyd. IV. Die volgde moest de Kandelaars en de Lampen toebereyden. V. Moest die die

volg-

volgde, het Hoofd en de Schenkelen van de Offerhande tot aan de Trappen van den Altaar brengen. VI. Den volgenden moest bey de Schouderen aanbrengen. VII. Den volgenden moest de Stuyt en de Voeten aanbrengen. VIII. Moest den volgenden de Borst, de Strot, en het Ingewand aanbrengen. IX. Moest den volgenden de twee Nieren en 't Vet aanbrengen. X. Moest den volgende de Darmen aanbrengen XI. Moest den volgenden de Offerhande van Meel en Brood aanbrengen. XII. Moest den volgenden aanbrengen de Offerhande van den Hoogenpriester. XIII. Moest den volgenden aanbrengen de Offerhande des Wijns. Aldus wierden deeze XIII. verscheydene Diensten gegeeven aan XIII. Mannen; het eerste na het Lot, en de overige volgens de Ordening van haare standplaatze. En dit was de tweede Lootinge.

Zy beedienden haar verder van twee Lootingen, te weeten om den Dienst van het Offeren des Reuk werks aan te wijzen; en die van de Deelen van het Offer te brengen beneeden van het onderste des Altaars tot deszelfs opperste Haardsteede, en de zelve aldaar op het

 Vyer

Vyer te leggen; maar deeze Lootinge geſchiede een weynig laater. De reeden waarom zy haare vingeren of handen in dusken Lootinge telden, was deeze, dat zy oordeelden onbehoorlijk te zijn, dat de Iſraëliten in haare Perzoonen geteld wierden, maar dat zulx moeſte geſchieden op eenige andere wijze: Van welke meeninge de Joden eenige reeden bybrengen, die te vaats zijn om hier op de rye te ſtaan.

Wat Dienſt die deeden die geen Lot kreegen.

Die nu om haar veelheyd overſchooten of om eenige andere reeden van daar weggezonden wierden, kreegen noch door het Lot, noch door haar ſtantplaatze eenige van de voor-verhaalde bedieningen, maar leyden haare Prieſterlijke Kleederen af, uytgenoomen alleen haare linne Broeken, en hielden haar beezig met ſlaafze Dienſten; als naamelijk, het voor den dag haalen der vaaten, die'er moeſten gebruykt worden, het wegdraagen der aſſche die in de zuyvering van den Altaar en diergelijke plaatzen verzaameld was.

Daagelijx Offer hoe en wanneer geſlagt.

Daar naa zeyde den Overſten teegen haar: *Gaat ende ziet of het tijd is om het daagelijx Offer te Slagten.* Een of twee klommen tot het bovendeel van een

der Voorhof-Gebouwen om naa het aanligten van den Dag uyt te zien: Indien zy zulx vernaamen, zeyden zy: *Het is de vollen Dag.* Maar de Overste antwoorde; *Is de Lugt helder naa Hebron toe?* Zy antwoorden: *Zy is helder.* Dan sprak hy: *Gaat en zoekt een Lam uyt het Kamerschot der Lammeren.* Strax waaren zy hem gehoorzaam en deeden alzoo. En alhoewel het Lam van te vooren geschoud was, op dat men weeten mogt of aan het zelve eenig gebrek was; naamen zy egter weederom een proef van het zelve by het ligt der kaarze; maar zy mogten het niet Slagten, ten zy by het dag ligt. Nogtans zijn zy eens hier in door het Ligt der Maane bedrogen, gelijk de Talmudisten verhaalen: Want geloovende dat het dag was, hebben zy het Morgen-Offer by Nagt geslagt.

Hy, die door 't Lot te beurt gevallen was den Dienst van het Lam te Slagten, en het zelve uyt de *Kamer der Lammeren* gehaald had, bragt het zelve by *De plaatze der Ringen*, alwaar de Offerhanden gewoon waaren geslagt te worden, en de overige, die het Bloed moesten sprengen, en de Deelen naa den Altaar brengen, volgden hem, en wag-

ten den tijd van het volbrengen haares Dienstes af. Andere gingen naa de Kamer, in welke de Heylige Vaaten bewaard wierden, en haalden 93 Goude en Zilvere Vaaten daar uyt, die men alle op dien dag gebruyken moest, uyt welk een der zelve zy het Lam water te drinken gaaven, om dat zy oordeelden dat men door dat middel de huyd beeter van het zelve konde af-tornen.

Andere en die van Ouder Jaaren waaren en de Sleutels der Poorten des Voorhofs droegen, droegen zorge dat de zelve, als zy zaagen dat het tijd was, geopend wierden; en als de laatste Poorte van yder Voorhof wierden opengedaan, wierd op de Trompet geblaazen, en wierden de Leviten en Wagthouders tot haaren pligt vermaand. Eyndelijk wierden de Deuren van den Tempel zelfs geopent, zoo dat die Priester-Mannen, die zorge moesten draagen voor den Gouden Reuk Altaar en voor het weeder aansteeken der Lampen daar konden inkoomen. Deeze hadden daar toe by zig twee Goude Vaaten, waar van het eene *Teni* een Schootel, het andere *Choz* genaamd wierd.

Zoo haalt het gedruys van het openen der

der Deuren des Tempels gehoord wierd Slagten hy, die de Offerhande Slagten moeste, en die den Altaar des Reukwerks zuyverde, zuyverde die, zoo veel geschieden kon terwijl het Offer geoffeerd wierd. En terwijl het Bloed gesprengd wierd, vervaardigden hy, die de zorg der Lampen was aanbevoolen; zommige der zelve en vervolgens al d'ander. De maniere van den Altaar des Reukwerks te Reynigen, was deeze. De Priester nam de Goude Schootel *Teni*, en de zelve zetten hy voor den Altaar, en in de zelve ontlaste hy zijne handen, die hy vol assche en doove koolen hadde. Ook veegden hy in de zelve al het overige. Aldaar liet hy de Schootel, en ging uyt. Doch de Lampen wierden op deeze wijze t'elkens nieuwlijks toegerigt. Voor de Kandelaar was een groote Steen geplaatst, aan welke drie trappen uytgehouwen waaren, langs welke hy opklom die de Lampen op een nieuw zouden toerigten, het pit en de Olie van die Lampen, die uytgegaan waaren, nam hy na zig, en plaatste weeder andere in der zelver plaatze, en stak die aan aan de andere Lampen, die noch niet en waaren uyt-

Poorten der Voorhooven ontslooten voor het Slagten van 't Morgen-Offer.

Het toerigten der Lampen.

gegaan. Die Lamp alleen die zy *De Wester-Lampe* noemden, moest, zoo zy uytgegaan was, ontstooken worden aan het Vyer, dat van den Altaar der Offerhanden genomen was. Maar deeze *Wester-Lampe* was niet eene van die 7 Lampen, welke meest naa het Westen zaagen, maar de middelste van alle: En zy wierd alzoo genaamd, om datze zoo geplantst was, dat zy Westwaards naa het Heylige der Heyligen zag; en de 6 overige naa deeze zijde gewend waaren. 't Geen ligt geschieden kon, door dien zy alleen los daar wierden opgezet. Waar van in 't tweede Deel te zien is. Aangaande de Lampen, die noch brandende waaren, snooten zy de pit wat af, en rigteden die op een nieuw toe, doende by de zelve nieuwe Olye. En zoo deede hy met de 5 Lampen op dien tijd des daags, want alle de 7 Lampen rigtte hy niet op een nieuw te gelyk: Welke als hy gedaan hadde, zettede hy de Goudene Schootel *Choa* ter needer op de tweede trap, op welke hy geklommen was, en ging aldus uyt.

Bloed-sprengen van 't Morgen-Offer.

Ondertussen sprengden zy het Bloed, trokken de huyd van het Offer-Lam, hieuwen 't zelve in verscheyde Deelen, die

die geordineerd waaren om tot aan de Trappen van den Altaar te brengen; 't geen gedaan zijnde, lieten zy de zelve aldaar gezouten; en keerden weeder naa de Kamer *Gazith*, die haar was als een *Kapelle* om haare Gebeeden te doen.

Daar naa riep haar de Overste tot de Gebeeden, die hy aldus begon. *Gy hebt ons bemind, ô Heere onze Godt, met een Eeuwige Liefde: Grootelijx en zeer bent gy ons Barmhertig geweest, ô onzen Vader en onzen Konink, om onze Vaders, die haar vertrouwen op u gesteld hebben, en die gy omtrent de maniere haares Leevens hebt onderweezen. Zijt ook t'ons-waards geneegen, ô onze Vader, ô Vader der Barmhertigheyd, ô zeer Barmhertige Vader, hebt meedelijden met ons. Legt in onze Herten dat wy u kennen, u gehoorzaamen, en andere aangaande u, onderwijzen, dat wy in agt neemen, doen en vervullen in Liefde alle de woorden uwer Wet; verligt onze oogen door uwe Wet, en maakt dat onze Herten aan uwe Geboode vast kleeven, en vereenigd onze Herten in uwe Liefde en Vreeze uwes Naams.*

Openbaare Gebeeden by 't Morgen en Avond-Offer.

Naa dit Gebed zeyden zy de 10 Geboode op, en daar naa laazen zy haare Gedenk-Ceedels. Van deeze Gedenk-Ceedels maakt de H. Schrift gewag,

Opzegging der 10 Geboden.

 Matth.

Gedenk-Ceedels hoedaanige Bid-deuygen.

Matth. 23 : 5. en die bestonden uyt vier Verzen van de Wet, zijnde geschreeven op twee Pergamenten, die gedurig van haar wierden omgedraagen, als middelen om haar de Wet te doen waarneemen, en als baarblijkelijke teekens van Godvrugtigheyd. En daarom wierden zy by de Grieken *Phylacteria* genaamd van het woord φυλάττειν, dat *Bewaaren, in agt neemen*, en by de Hebreën, *Thephillin*, of *Gebeden* beteekend. Op de zelve Ceeltjes stonden deeze Verzen der Wet. I. Exod. 13: 3-10. II. Exod. 13: 11-16. III. Deuter. 6: 49. IV. Deuter. 11: 13-21. Met hoe veel zorge deese Ceeltjens geschreeven; en hoe heel de *Tephillin* moesten toegesteld sijn, daar van is in 't vierde Deel der Mosaize Historie van Goeree ruym genoeg gesprooken: En desselfs maakzel in Print vertoond. Als meede hoe de Jooden; die in de Synagogen gewoon zijn aan hoofd en hand aan te binden. Resteert hier alleen te zeggen, waarom deeze Spreuken der Wet liever geschreven wierden, als andere; naamelijk; om dat in yder deezer Verzen deeze woorden voorkoomen: *Deeze woorden zullen een* TOTAPHOTH, of *voorhoofst-Cierzel*, of *een Gedenk-Ceedel tussen*

haare

haare oogen zijn, of zy zullen de zelve binden boven haare handen. De plaatze derhalven, op welke zy deeze twee Pergamenten droegen, was het onderste gedeelte van het voorste des hoofts, welke was het naaste by de wijngbrauwen, en de linker arm: Waar uyt *Tanchuma* geleegentheyd genoomen heeft van den Eed Godes uyt te leggen (*Door zijnen kragtigen arm*) aangaande den Eed, by de Gedenk-Ceedels. Onder-en-tussen twijfeld Ligtfoot of het gantze Volk deeze Gedenk-Ceedels gebruykt heeft, of maar alleen die geene, die *Discipelen der Wijzen* genaamd wierden, en voorgaaven een grooter kennisse, yver, en zugt voor de Wet te hebben, als de gemeene man. De Joodse Schryvers seggen, dat alhoewel de *Sadduceën* de Overleeveringen der *Farizeën* niet toelieten, de zelve egter zoo wel, als de *Farizeën*, Gedenk-Ceedels gedraagen hebben; en dat zy van de selve alleen maar verschild hebben ten aansien van de plaatse, op welke sy moesten gedraagen worden. Maar wat aangaat, of de handwerkslieden, en het overige gemeene Volk Gedenk-Ceedels droegen, even als die in de Wet studeerden, en die Leeraars van

Of al de Joden Gedenk-Ceedels droegen.

van de selve waaren heeft men onder andere bewijsen een plaatse by Maymonides, die dit eenigsinds twijffelagtig kan ophelderen: Spreekende van die dingen, die het ymand konden geoorloft maaken voor by de Synagoge te gaan, terwijl het gebed gedaan word, maar niet in de zelve te gaan, heeft hy onder andere dit gezeyd; *Zoo men aan hem Gedenk-Ceedels bespeurde, was het een teeken dat hy de Wet niet en hadde verzuymd*; alhoewel hy dan om eenige reeden voor by de Synagoge ging, gaaven desselfs Gedenk-Ceedels te kennen, dat hy het niet en deede uyt gebrek van Godvrugtigheyd, maar dat hy om eenig ding naa een andere plaats wierd getrokken. En alhoewel de gemeene man zoodaanige Gedenk-Ceedels niet en droegen, als de geleerde, waaren evenwel de geleerde, en ongeleerde gehouden alle daag des Morgens en des Avonds, de Spreuken te leezen die in de Gedenk-Ceedels stonden. *Jaa de handwerkslieden, die in een top des Booms waaren, of op den top van eenig Huys of Dak,* (een Huys opregtende of repareerende) *waaren aldaar verbonden tot deeze leezinge, als den tijd des daags gekoomen was*:

Die geen Gedenk-Ceedels droegen waaren egter gewoon de Spreuken die daar op stonden, te leezen of op te zeggen.

En

En deeze leezinge word by de Joden gemeenelijk *Keriath Shema* of *leezinge Shema* genoemd; om dat van deeze Verzen het eene begon met deese woorden, *Shema, Hoord Israël*, &c. Deuter. 6: 4. welke alhoewel in het Boek des Wets niet eerst voorkomd onder de vier, en op die Pergamenten niet het eerste van alle geschreven stond, wierd zy evenwel het eerste geleezen: Waar van dit tot reeden word bygebragt; om dat het behelst het eerste en het Fondament van alle pligten, naamentlijk *de Liefde Gods.*

Wat de leezinge Keriath Shema was.

Den tijd van het *Keriath Shema*, of van de Morgen opzegginge der Spreuken, die in de Gedenk-Ceedels stonden, word in de Overleeveringe der Joden aldus Geschreeven: *Op wat tijd des daags laazen zy des Morgens haare Gedenk-Ceedels? Naamentlijk van die tijd af, dat men onderscheyd kon maaken tussen Hemelsblaauw en wit.* R. Eleazer zeyd, *Tussen Hemelsblaauw en Groen, ja tot den opgang der Zonne.* R. Josua zeyd, *Tot de derde uure, toe. Maar op wat tijd laazen zy die des Avonds? Namentlijk van die tijd af, dat de Priesters gingen om haare Offerhanden te eeten, tot het eynde van de eerste Wagt*, &c.

En wanneer geleezen.

Behalven deeze Avond en Morgen Lezinge, aan welke een yder weegens de Overleeveringen verbonden waaren; meenden zy dat het een werk was van een groote Godvrugtigheyd de zelve in de Uure des Doods te leezen. Alzoo werd gezeyd dat een van de 10 Martelaars des Ryks, leezende zijne Gedenk-Ceedel, is omgebragt, en de Honden voorgeworpen. En om van de laatere tyden te spreeken, dikmaal zeyd de Priester Josefus in zijn *Varia Historia Turcarum, Judaeorum, & Christianorum*, (een Boek, dat zeer zelden voorkomt, en waar in hy beschrijft de Neederlaage, veroorzaakt by de Zoldaaten *des Roomsen Kruyceres*, welke onder het geley van Gothefredus den Bullionenzer naa den Heyligen Oorlog getrokken waaren teegen de Joden in Duytsland,) dat deeze en geene Joden, zullende sterven; ja ook de Jonge Kinderen, liggende in de Wiege, of aan haare Moeders Borsten, haar *Keriath Shema*, of haare Gedenk-Ceedels hebben opgezeyd, en dat zy de zelve opzeggende zijn gestorven.

Omtrent de tijd van het daagelijx Offeren des Reukwerks, heeft men deeze Overleveringe: *Des Morgens wierookten*

rooken de Priesters tussen 't Bloeden de Dee-len, des Avonds tussen de Deelen en het Offer. Ter oorzaake van deezen Dienst des Reukwerks, wierpen zy weederom het Lot, om aan te wijzen, wie dien Dienst moest waarneemen; en het zelf-de deeden zy ook, om dien aan te wy-zen, wie de Leeden van het Offer moest brengen van daar men na den Altaar opging, en aldaar neder te leggen.

Joodze Overle-veringen omtrent het Reuk-werk.

Die het Lot van het Reukwerk te of-feren ten deele viel, kreeg een Zilvere Schotel, waar in een Wierook-Vat vol Wierook lag: Een ander nam een an-dere Schootel, en ging na de opperste Hoorens des Altaars, van waar hy eeni-ge gloeyende koolen gekreegen hebben-de, weder af quam. Deeze twee moesten in den Tempel gaan, en op de weg, langs welke zy gingen, was een groot Vat, of anders *Migrephah* genoemd, dat als men op het zelve sloeg, zoo grooten geluyt veroorzaakte, dat de Jo-den by vergrootinge zeggen, dat men te Jeruzalem niemand, als hy sprak, kon-de hooren. Men gebruykten het in plaatze van een Klok, waar door men bekend maakte wat alsdan geschiede. En desselfs Kloppinge diende tot deeze drie dingen.

I. *Yder*

I. *Yder Priester, die desselfs geluyd hoorde, wist dat zijne Broeders aanstonds zouden binnen treeden om de Godsdienst waar te neemen, en hy quam zelfs, zig haastende.*

II. *Yder Levyt, die het zelve hoorde, wist dat zijne Broeders gingen om te zingen.*

III. *Den Oversten der Wagt, als hy deszelfs geluyd hoorde, bragt die geene, die naa dat zy Onreyn geweest, en noch niet gereynigd waaren, tot de Poorte van Nikanor, op dat zy aldaar Gereynigd wierden.*

De tweede Mannen die in den Tempel moesten gaan om Reukwerk te Offeren, sloegen op het *Migrephah*, als zy voorby gingen, want men had het digt by den Altaar, op dat zy aan alle, die zouden Dienen, te kennen gaaven, dat het tijd was om den Dienst te beginnen. Als zy de Trappen opklommen, gingen die twee voor, die eerst waaren aangeweezen om den Reuk-Altaar te Reynigen, en de Lampen op een nieuw toe te rigten. Die den Altaar gezuyverd had, ging in, en nam zijn Schootel *Teni*, en Godt aangebeeden hebbende, ging hy heen. Die te vooren de vijf Lampen toegerigt hadde, rigtte ook de twee overige, nam zyn Schootel

Choz,

Ghoz, en Godt aangebeeden hebbende, ging hy Weg. Die ingegaan was met de gloeyende koolen, ging naa dat hy de Wierook op zijn plaats gebragt had, uyt, en liet den anderen daar.

Die daar alleen gelaaten was om het Reukwerk te Offeren, ſtak het zelve niet aan, voor dat de Overſte des Dienſtes hem van uyt den Voorhof luydskeels vermaande, dat hy beginnen moeſt: Jaa ſchoon hy zelfs Hoogenprieſter was, zoo begon hy evenwel niet, voor dat hy de Stemme des Overſtens (roepende, *Offerd*;) gehoord had. En zoo haaſt als dat teeken gegeeven was, weeken alle, die daar waaren, van den Tempel af, en Baaden de overige Gebeeden, daar-we nu van Spreeken zullen. Reukwerk wanneer aangeſteeken.

Behalven het leezen van de 10 Gebooden en de Gedenk-Ceedels, waar van wy gerept hebben. hadden zy 3 of 4 Formulieren van Gebeeden, die zy baaden ten tijde van den Morgen Dienſt, Het eerſte noemden zy *Emeth* en *Jatſib*, om dat het begon met deeze twee woorden, en op de Gedenk-Ceedels zag. Het eerſte nu was: *Uw Woord is in alle Eeuwigheyd Waarheyd en Beſtendigheyd, Vaſt en Veylig, Regt en Trouw, en Bemind, en Be-* Formulieren van Morgen-Gebeeden.

minnelijk, en Vermaakelijk, en Eerwaardig, en Vervaarlijk, en Roemrugtig, en wel Geschikt, en Aangenaam, en goed, en schoon. De Waarheyd des Eeuwigen Gods, zijnde onzen Konink, de Steenrotze Jacobs, den Schild onzes Heyls in alle Eeuwigheyd. Vast is by, Vast is desselfs Naam; en zijnen Troon is Bestendig gemaakt, en zijn Rijk en Waarheyd zullen niet wankelen in Eeuwigheyd, &c. Het tweede word van de Talmudisten genaamd, *Avodah*, maar van Maymonides *Retseh* genoemd, welke twee naamen egter in het Gebed zelve overeen koomen; want de eene van deeze naamen heeft het naa desselfs eerste woord, doch de andere naa een voornaam woord desselfs. Dit nu is desselfs Formulier geweest. *O Heere onze Godt, laat uw Volk Israël en desselfs Gebeeden u aangenaam zijn. Hersteld uwen Dienst van 't Orakel uwes Huyzes. Neemd de Brand-Offeren Israëls en der zelver Gebeeden aan in Liefde, en met welbehagen; en laat den Dienst uwes Volks Israëls u altijd aangenaam zijn.* Eyndelijk was dit het slot des Gebeds: *Wy prijzen u, die daar zijt de Heere onze Godt, en de Godt onzer Vaderen, de Godt alles Vleesses, onzen Schepper, den Maaker van alle Scheppinge, Geëer-*

gend en gepreezen zy uwen grooten en Heyligen Naam, om dat gy ons beschermd en bewaard hebt: beschermd en bewaard ons, en maakt dat wy gevangene wederkeeren tot de Voorhooven uwer Heyligheyd, &c. Het derde Gebed luyde aldus: *Geeft Vreede, Goedertierenheyt en Zeegeninge, Genaade, Medelijden en Erbarmenisse aan ons en aw gantze Volk Israëls. Zeegend ons alle, ô onzen Vader, als een eenig Man, met het Ligt uwes Aanschijns; want in het Ligt uwes Aanschijns hebt gy ô Heere onze Godt, ons gegeeven de Wet des Leevens, en het meedelijden der Liefde, en de geregtigheyd, en de Zeegeninge, en het Medelijden, en het Leeven, en den Vreede. Het behaagt u ten allen tijden uw Volk Israëls te Zeegenen. Maakt dat onzer, en alle uwes Volks, het Huys Israëls, gedagt werde, en dat wy voor u geschreeven staan in het Boek des Leevens met Zeegeninge, en Vreede, en onderhoudinge.* Het vierde Gebed wierd uytgesprooken op den Sabbath alles een Zeegeninge van die Orden; gewenst die uytging, aan die, welke inging, met deeze woorden: *Die zijnen Naame doet woonen in dit Huys, maake dat onder uliden woone Vreede, Broederschap, Liefde en Vriendschap.* Vergelijkt 2 Kor. 13: 10

Gebed op den Sabbath.

Geschil over de tijd der Gebeeden by het Reuk-Offer.

Overmids nu onder de Talmudize Schrijvers eenig twijffel schijnd aangaande de tijd deezer Gebeeden, laaten zy het eenigzins onzeeker, of de zelve wierden uytgesprooken onmiddelijk voor het Offer des Reukwerks, of op den tijd der Offeringe zelfs; maar aangaande deeze zaak krijgen wy een klaare onderrigtinge van den Euangelist Lukas, welke zeyd, *Dat de meenigte haare Gebeeden gestort heeft, op den tijd van het Reukwerke zelve*, Kap. 1: 10. Ook zeggen zelfs de uytleggingen van den Talmud, dat deeze Gebeeden, uytgenoomen alleen het laaste, geweest zijn *Gebeeden des Volks.*

Als deeze Gebeeden geeyndigt waaren, nam hy; die door het lot de Deelen van de Offerhande naa het Opperste des Altaars draagen, en de zelve aldaar moest neederleggen, die pligt op deeze wyze waar, die wy te vooren beschreeven hebben; naamentlijk de zelve eerst zonder orden in het Vyer werpende, daar naa de zelve weerderom neemende en op haar orden plaatzende.

Zeegening naa het Reukwerk en Gebee-

Dit gedaan zijnde, zeegende de Priesters, voornaamentlijk die in het Heyligdom geweest waaren, (draagende de

de Heylige Vaten die zy gebruyk hadden) staande op de Trappen, langs welk men naa het Voorhuys opklom, het Volk met opgeheevene handen Luk. 1: 22. En de Zeegeninge, die uytgesprooken wierd, was deeze die Numer. 6: 24, 25, 26. te leezen staat. Zy verhieven haare handen tot booven aan haare Hoofden, haare vingeren van den anderen verspreyd hebbende, en eene sprak deeze Zeegeninge van woord tot woord uyt; die de andere naa hem herhaalden, en voor eene Zeegeninge hadden zy alle deeze herhaalingen, (maar in de Synagogen telden zy der drie) en als zy geeyndigd hadden, antwoorde het Volk, *Gezeegend zy de Heere Godt, de Godt Israëls, van Eeuwigheyd tot in Eeuwigheyd.* deu in de Morgen-Dienst.

Naa deeze Zeegening wierd het Offer des Meels geofferd, naa welke de Koeken des Hoogenpriesters, en eyndelijk het Offer, of den Wijn volgde. Dan begon de Muzyk en het Akkoord-Gezang; waar van booven gerept is. En zoo meenigmaal als'er opgehouden wierd, wierd op de Trompet geblaazen, en het Volk Bad met het Lighaam geboogen Godt aan, en naa de

 laat-

laatste Pause des Muzyks, gingen zy weg. En dit waaren de plegtigheeden van den Godsdienst in den Tempel, die op de Morgen en Avond-Uuren te verrigten waaren, uytgenoomen dat'er des Avonds een gering onderscheyd tussen beyde was, te weeten dat zy niet en Looten om de verscheyden Bedieninge, maar dat die geene, die de zelve des Morgens waaren ten deel gevallen, de zelve waarnaamen. Tot het Offeren alleen van het Reukwerk wierpen zy het Lot onder die van de Familie, die dien dag diende, welke tot noch toe het Reukwerk nooyt geofferd hadden: Maar zoo het voorviel dat zy alle dien Dienst hadden waargenoomen, dan moest hy, die des Morgens door 't Lot was ten deel gevallen, de zelve ook des Avonds waarneemen. Insgelijx geschiede des Avonds de verbrandinge van het Reukwerk wat laater als des Morgens, want het geschiede tussen het neederleggen van de Deelen der Offerhande op den Altaar, en de Offeringe des Wijns; zoo dat de verbrandinge van het Reukwerk en de openbaare Gebeeden ten aanzien van den tijd over-een quaamen met de *Mincha*, of de Offeringe des Meels. De Priesters

ters heften ook op zommige daagen, terwijle zy het Volk zeegenden, in het Avond-Offer haare handen niet op, als in het Morgen-Offer; en de reeden, waarom zy zulx niet en deeden, word in het begin van het Tractaat *Taanith*, hard betwist.

XVII. HOOFD-STUK.

Wat dingen *de Jooden tot* de naauwgezette Heyliging des Tempels *hebben ingesteld. Waarom men met geen* wandelstok *mogt tot den* Tempel-Berg *koomen? noch ook met* Schoenen, *maar wel met* Pantoffelen: *geen* Stof *mogt aan de voeten blyven: Met geen* Maale of Knapzak *naaderen; ook geen* Geld *in den* Gordel *draagen: Met een* aanmerking *op* Actor. 3:3. *Op de* Tempel-Berg *mogt men niet* rochelen, *noch Oneerbiedige* gebeerden *maaken: Ook mogt den* Tempel *tot geen* doorloop *gemaakt worden: Met yets van 't* Staan *in de* beschouwing der Godsdienst, *en 't* langzaam gaan *tot den* Voorhof. *Wat al omtrent* het Bidden *moest in agt genoomen worden: En hoe inzonderheyd op de* Vasten-daagen. *Van 't* niet Zitten *in den*

Voorhof; en hoe zulx alleen den Konink *toequam. Met yets van 't* Bidden met gedekten Hoofde en Ruggelinks uytgaan *van den* Godsdienst. &c.

Van de dingen die de Joden tot de Heyliging des Tempels hadden ingesteld.

OORWAAR de Heyligheyd van de plaats en de billikheyd van de; Wet *gy zult mijn Heyligdom eeren*, vereyste van alle die daar quamen om te Aanbidden, dat ze zig aldaar Heyliglijk en Godvrugtiglijk aanstelden. En gelijk de Wet alle Onreynigheyd van het Heyligdom had afgeweerd; alzoo hebben ook de Meesters der Joodze Overleeveringen veele dingen verbooden, van welke de Wet geen gewag gemaakt heeft; en waar in zy, naa haare gewoonte, de Mugge uytgezeegen, en de Kemel doorgezwolgen hebben. Zy maakten geen swaarigheyd toe te laaten dat het Huys der Gebeeden was een Koopmarkt en een Spelonke der Struykroovers; en verbooden egter de misdoeningen van minder belang.

Onder deeze viezigheeden haddenze inzonderheyd deeze dingen streng verbooden: I. *Dat niemand mogt koomen op den Berg des Huyzes met zijnen stok*. Het

dagt

dagt haar onbehoorlijk dat yemand waapenen bragt in die plaalze des Vreedes, of dat ymand die gebruykte als een plaats, geordineerd tot een doortogt; maar zy moeste een plaatze der Ruste zyn, of dat ymand op eenigen stok leunde op die plaats, alwaar men op Godt steunen moest. En uyt deeze gewoonte is het misschien geschied dat de Heere Jezus de verkoopers en koopers niet met een Stok, maar met een Geessel van toutjens gemaakt, uyt den Voorhof des Tempels gejaagt heeft; vermits het niet geoorloft was een stok derwaarts te brengen. En dat was een wonderlijke teegenstrydigheyd in dien Godsdienst, dat het geoorloft was op den Berg des Tempels Vee te koop te brengen, en dat men aldaar niet en vermogt een stok te brengen. En evenwel mogt *de Man van den Berg des Huyzes* langs den gantzen Berg met zijnen stok gaan; want met zijnen stok sloeg hy, als Maymonides zeyd, de Leviten, die hy op haare Wagt Slaapende vond.

Met een wandelstok verbooden op den Tempel-Berg te koomen.

II. *Mogt daar niemand op koomen met Schoenen aan zijne voeten.* Dit verbod hadden zy uyt de woorden tot Moses en Josua gesprooken, Exod. 3. Jos. 5.

Met Schoenen mogt men niet tot den

Tempel koomen. *Trekt uwe Schoenen van uwe Voeten*, &c. Onder dit verbod en onder deeze gewoonte, word begreepen de Leeringe welke van de Chaldeeze Uytleggers uytgedrukt word Ecclef. 5. *Let op uwen Voet, als gy gaat in het Huys Godes. Gy Zoone des Menschen, let op uwen Voet, als gy gaat in het Heyligdom des Heeren om te bidden, op dat gy aldaar niet en gaat met uwe Zonden, waar van gy geen berouw en hebt*, &c. *Zyt niet als de dwaazen, welke voor haare Zonden Offeren, en zig van haare quaade werken niet en bekeeren* Met pantoffels of Muylen was het geoorloft te koomen op den Berg des Huyzes, schoon het verbooden was aldaar te verschijnen met Schoenen: Doch de Leviten mogten niet gaan naa haare Zang-gestoelten om te zingen, of de Priesters na den Voorhof om Dienst te doen, ten zyze bloots voets waaren. III. *Mogt niemand op den Berg des Huyzes koomen die zijn Knapzak of zijn Maale by hem had.* IV. *Mogt daar niemand opkoomen met het Stof zijner Voeten;* maar moest dat daar van afkloppen of afwassen. *Zoo dat al die in het Huys Godes ging, moest naa zijne Voeten omzien.* Zulx daar in niet donker aangeweezen wierd, dat men alle Weereldze

Maar wel met Pantoffelen.

Stof aan de Voeten verbooden.

reldze gedagten en driften van hem moest werpen als men Godt Diend. V. *Men mogt niet ingaan met Geld, dat men in zijnen Buydel had.* En de woorden onzes Heylands, die hy in't uytzenden zijner Apostelen gesprooken heeft, koomen zoo zeer met deeze Verbooden over een, dat het geloofly̆k is, dat hy hier op gezien heeft, Matth. 10:9, 10. En dat eenige de Joodze bewoording in deeze reegel *Knapzak*, en *Buydel* Vertaalen, is om dat die woorden, welk onzen Heyland gebruykt, die dingen niet alleen gevoeglijk uytdrukken, maar ook voordagtelijk ten dien eynde schijnen gebruykt te zijn. En om de uytlegginge van het eerste woord goed te maaken, hebben wy twee bewysreedenen; Om dat het woord תרמלה dat den Syrizen Uytlegger gebruykt om op de gezeyde plaatze over te zetten, het Grieksa woord πήρα, zomtijds van de Talmudisten gebruykt, word te zaamen gevoegd met die woorden, (*Met zijnen Stok en Knapzak*;) *Zijn Stuk, Schoenen en Knapzak*. &c. II. R. Nathan leyd dit woord op deeze wyze uyt: *Het was een zoort van een Kleed, dat over de andere wierd aangetrokken, en waar in veele zakken*

Noch met geen Maale of Knapzak.

ken waaren, daar zy yets konden insteeken datze gebruyken zouden, als de geleegentheyd zig daar toe aanbood. Het was derhalven zeeker zoort van een Schorteldoek waar in verscheyde beursjes, of zakjes waaren, waarin zy haare noodzaakelijkheeden verborgen, gelijk wy dezelve nu in onze zakken verbergen; en die men ligtelijk met zig neemen of neerleggen kon, naa het geleegen quam. En gelijk in die Schorteldoek zakjens waaren; alzoo hadden zy in den Gordel, met welkze haare Rokken, en watze daar onder droegen, opgorden, een Buydel, Matth. 10: 9. En deeze Gordels waaren in't gemeen van Linnen, (want het was yets ongemeens dat men een leeder Gordel droeg, gelijk Elias en Johannes de Dooper hadden,) en in deeze Gordels waaren zy gewoon haar Geld te bewaaren, het geen zy by zig hadden, als zy op Reys waaren, of als zy om yets te koopen uytgingen. Maar die, welke op den Berg des Tempels quaamen, was het niet geoorloft Geld in den Gordel te draagen, Derhalven was het niet geoorloft aldaar te verschijnen met eenige Weereldze toerustinge, maar al wat zoodaanig was, moest, terwijlze zig

Geen Geld in den Gordel.

al-

aldaar ophielden, afgeleyd worden, om dat zy waaren op een plaats, op welke zy met yets Godvrugtigs beezig waaren alle Weereldze gedagten en beezigheeden van zig moesten werpen. Hier uyt konnen wy ligtelijk afneemen, hoe ellendigen leeven dien Kreupelen leyde, die een Aalmoes verzogt aan de *Schoone Poorte* des Tempels, Actor. 3: 3. vermids aldaar geen Geld en wierd gedraagen; en als Petrus en Joannes hebben geantwoord, *Goud ofte Zilver en hebben wy niet*, schijnen zy het zelfde gezegt te hebben, het geen zoo doende, alle die aldaar voorby gingen konden zeggen. Maar in den Tempel wierd veel Gelds gebragt, alhoewel het niet en wierd gedraagen in een buydel; want zy gaaven haar Geld aan de Priesters, die haar hielden voor dat Geld Offerhanden te koopen; of zy leyden haar Geld in de Schat-kiste der Armen, en droegen 't zelve daar toe in haare hand, En het kan zijn dat die zeer bekende Hebreeuwze Spreekwyze op deeze plaatze ziet: *Hy zal offeren, naa dat zijn hand zal vinden.* En zoo kan 't gebeurd zijn, dat eenige die deeze Beedelaar daar daagelijx zaagen, te vooren yets hebben

Waarom alle deeze dingen verboden waaren in den Tempel te brengen.

Aanmerking op Actorum 3: 3.

in

in de Hand meede genoomen, om hem dat te geeven. Anders had hy'er weynig opgedaan: en zou'er ook nooyt als vergeefs volhard hebben, zig daar te laaten brengen. VI. Die op den Berg des Huyzes geklommen waaren, moesten zig van deeze vier dingen wagten.

Op den Tempel-Berg moggen niet Spuwen.

1. *Het was verboden op den gantzen Berg des Huyzes te Spuwen: Maar als yemand nootzaakelijk Spuwen moest, moest hy in eenigen hoek zijnes kleeds Spuwen.* Evenwel hebben de Joden zig niet ontzien te Spuwen in het Aangezigte van den geene, die grooter was als den Tempel, Matth. 26:67. Daar was een weg te Jeruzalem, die de *Opper* of *Booven-weg* genoemd wierd, op welke het Onreynigheyd gereekend wierd te Rochelen, maar te Jeruzalem op andere plaatzen wel geoorloft was.

Noch zig Oneerbiedig aanstellen.

II. *Was het niet geoorloft eenige Oneerbiedige gebeërden over zig te hebben, voornaamentlijk voor de Pourte Nikanors*; want zy was geplaatst regt teegen over het Vooraanzien van het Huys des Tempels: En zoo men vraagd wat voor Oneerbiedigheyd gehouden wierd; het was Lachen, Boerten, en dertel Spreeken, doch veel meer Ongezeegelde zijn.

III.

III, *Was het niet geoorloft den Berg des Huyzes te maaken tot een doorloop;* om elders heen te gaan, het geen ook niet in een Synagoge geoorloft was te doen. Hier om was het, als men om eenige boodschappen van het eene gedeelte der Stadt naa het andere moest gaan, ongeoorloft te gaan over den Berg des Tempels, hoewel daar over gaande, de weg korter was, maar men moest een om weg gebruyken; want derwaards mogt men niet gaan, als ter geleegendheyd van den Godsdienst. De Tempel mogt tot geen doorloop gemaakt worden.

IV. *Die in den Voorhof ging, moest langzaam gaan* naa die plaats, naa welke het hem geordineerd was te gaan, en daar moest hy hem zoo gedraagen, als in de teegenwoordigheyd des Heeren, in alle Eerbied en Vreeze. Men moest tot den Voorhof des Tempels langzaam ingaan.

VII. Een nu was ingegaan om te Bidden en om de Heylige plegtiheeden t'aanschouwen, die in den Voorhof geschieden, *moest staan*, en niet zitten, of Liggen of op eenig ding Leunen: Want behalven die Wet, door welke geordineerd wierd, dat niemand in den Voorhof zoude Zitten, gelijk we aanstonds zullen aanmerken, was het niet alleen een gewoonte, maar ook een Men moest de Godsdienst al staande aanschouwen.

pligt

pligt, dat niemand, waar hy ook Bad, dan Staande Bad. Ziet Matth. 6:5. Alwaar Kristus haar berispt, *Dat zy gaarne Staande Baaden in de Synagogen, en op de hoeken der Straaten.* Haare Overleeveringen zelve bevestigen deeze woorden, zoo ten aanzien van de plaatze, als ten aanzien van de Gebeeden. Daar zijn *Agt dingen*, zeyd Maymonides, *die de Biddende moeten weeten, op datze die waarneemen; naamentlijk Staan, zijn Aangezigte naa den Tempel wenden, zijn Ligbaam en Kleederen in een goedfatzoen brengen, zijn plaats bequaam maaken, zijn Stem regeeren, met een geboogen Ligbaam Aanbidden. Niemant moet Bidden, ten zy Staande;* (uytgenoomen de Zieke of Swakke,) *en zoo men is in een Schip, of op een waagen, moet men het staande doen, zoo men kan.* Op het zelfde Kapittel van 't zelfde Boek spreekt hy van Gebeeden, die men in de tijd van 't Vasten op de wag zijnde doed, of die men doet op andere daagen, als men niet en word toegelaaten tot de Synagoge te gaan. II. Wat aangaat de schikkinge des Ligbaams onder het Bidden, daar over schrijft de Overleeveringe deeze Wet voor, *Hy moet Staan op zyne Voeten, hebbende*

hende de zelve gelijkelijk neevens malkanderen geplaatst, zijn Oogen moet hy ter neederwaards geslaagen hebben, doch zijn Herte opwaards heffen, hebbende zijn Handen op zijn Borst geleyd, zoo dat de Linker zy onder de Regters; En hy moet staan als een Slaave voor zijnen Heere, met alle Eerbiedigheyd en Vreeze. Dat zy haare Oogen neederwaards geslaagen hielden, hebben zy genomen uyt die plaatzen der H. Schrift, in welke yemand zeyd, dat hy van schaamte over zijne Zonden, zijn Oogen niet en dorste Heemelwaards verheffen. Op deeze gewoontens ziet de Gelijkenisse van den Tollenaar, Luc. 18: 13. Jaa de Priesters zelve alsze het Volk Zeegenden, en verhieven haare Oogen niet ten Hemel, of zaagen het Volk aan, maar zy sloegen haar gezigte ter Aarden; gelijk het ook daar-en-teegen het Volk niet en was geoorloft haar aan te zien.

VIII. Hoewel zy lang gestaan hadden, en door het staan vermoeyd waaren, was het evenwel noch de Priesters, noch het Volk, geoorloft in den Voorhof te zitten. En de Spreuke: *Dat het in het Voorhuys niemand is geoorloft geweest te zitten, als alleen de Koningen des Huy-* Priesters mogen in den Voorhof niet zitten.

zee Davids. Is by alle Joden zeer bekend; hoewel Kimchi sommige opteld, die dit Voorregt den Koningen benemen, en 't zelve geeven aan den Hoogenpriester. Midras Tillin eygend de zittinge van den Konink, en het staan van al de overige zeer aardig aan het goedvinden van de Hemelsche Vergaderinge, *Alwaar den Grooten Konink zit, en alle de teegenwoordige staan, lettende op deszelfs Beveelen.* Maar andere Rabbynen zeggen dwaaslijk, dat dit een zeer groote Vreeze veroorzaakt heeft aan Jeroboam, en voeren den zelven by zig zelven aldus spreekende in: *Het is zeeker dat'er geen Gestoelte en is in den Voorhof ten zy voor de Koningen uyt den Huyze Davids; en derhalven zullen zy aanstonds, als zy zien zullen dat Roboam zit, en ik staa, daar uyt afneemen, dat ik, zoo ik Konink was, zoude zitten.* Om deeze aangenoomene Overleeveringe zat den Grooten Raad in de Kamer Gazith, welke in de Zuyder-Muur des Voorhofs was; doch niet in dat gedeelte van de Kamer, dat binnen den Voorhof was, maar dat in het andere gedeelte was dat binnen het Chelquam

Maar alleen den Konink.

IX. Het was niet geoorloft te Bidden

met

met ongedekten Hoofde: Noch de Wijzen, en der zelver Discipelen, Baaden nooyt als met gedekten Hoofde. Alzoo gedenkt R. Nathan, verhaalende de Historie van Nikodemus, in een grooten nood om Reegen Biddende en de zelve verzoekende; en verhaalende hoe hy om die oorzaak tweemaal is gegaan om te Bidden, rept hy met nadruk van deeze omstandigheyd: *Hy heeft zijn Dekzel genomen en hy heeft, ingegaan zijnde, Gebeeden.* De Joden vergelijken de Verschijninge des Heeren op den Berg Sinai met een Wolke bekleed, met den *Engel der Gemeynte,* of de Dienaar der Vergaderinge, *zynde met zijn Dekzel bedekt.* Joden mogten niet met ongedekte Hoofden Bidden.

De Priesters hadden altijd haare hoeden op, als zy met den Dienst beezig waaren, waar over het schijnd dat zy niet te vreeden sijn geweest met dat Hoofddeksel, als sy Bidden souden, maar dat sy over het selve noch een ander gedaan hebben. Deese haare gewoonte wijst den Apostel aan, 1. Cor. 11: 14.

X. De gestate des Lighaams, als sy den Heere souden aanbidden, was of *een buyging der Knien,* of *Een neederwerping ter Aarden.* Van deese laatste ge- In wat Gestalte des Lighaams de Joden moesten Bidden.

gebeerde des Lighaams spreeken de Joden dikmaal, hoewel de zelve evenwel volgens de naauwe beteekenisse des woords, zelden in gebruyk was, Zy waaren wel gewoon zomtijds op de Aarde te gaan liggen; maar in plaatze van die gebeerden des Lighaams, bedienden zy zig gemeynlijk van een groote buyginge des Lighaams: Want zy hadden deeze Stellinge, *Dat die ter neederwerpinge yder niet en past, maar alleen die geenen, die wisten dat zy Regtvaardige Mannen waaren, als by Exempel Josua.*

Moesten in 't uytgaan den Rug niet naa 't Heyligdom keeren maar agterewaards uytgaan.

XI. Haaren Godsdienst geeyndigd zijnde, oordeelden zy dat het onbetaamelijk was, dat zy, weggaande, den Rugge keerden naa den Altaar, en daar om gingen zy Ruggewaards uyt, tot dat zy gekoomen waaren buyten den Voorhof, en als zy gekoomen waaren aan dat gedeelte, dat genaamd wierd *Den Berg des Huyzes*, oordeelden zy het voor haar onbetaamelijk door de zelfde Poorte uyt te gaan, door welkze waaren ingekoomen: Waar van te vooren gesprooken is.

XVIII.

XVIII. HOOFD-STUK.

Nieuwe Maane, *hoe tot het vastſtellen der* Feeſtdaagen *waargenoomen : En over-al bekend gemaakt. Van de* Maanden *en* Tijden *op welk deeze waarneeming geſchiede : Met yets van de* Bewaaring des Volx, *en* Huysveſting *binnen Jeruzalem op* de dry Groote Feeſten *daar toe zy moeſten opgaan.*

OM nu ook van de verſchijninge des Volx op de dry groote Jaar-Feeſten te ſpreeken diend men voor af te weeten, dat den Grooten Raad aan het gantze Volk de Nienwe Maane bekend maakte, door welk men kon weeten op wat dag men de Maandelijke en Jaarlijkze Feeſten moeſte vieren. En alhoewel den Grooten Raad genoegzaam bekend was, op wat Nagt, de Nieuwe Maane zou gezien worden, velden zy egter over die zaak geen Oordeel, ten zy ſy het getuygenis van twee Mannen had, welke zeyden dat zy de Nieuwe Maane gezien hadden; want van deſſelfs verſchijninge begonnen zy de Maand. Hier door geſchiede het

dat veele die te Jeruzalem, de Nieuwe Maane gezien hebbende, heen gingen om daar van getuygenisse te geeven. In de Stadt was een plaatze, *Beth Jaazek* genaamd, die een Voorhof-Gebouw had dat binnen een Muur besloote lag, alwaar die, die hier van getuygenis gaaven, onderzogt en ter Maaltijd genoodigd wierden. 't Zou te lang vallen naaukeurig te onderzoeken, wat in die geene, welkers getuygenisse wierd aangenoomen, vereyst wierd: En hoe, en wanneer zy quamen, en of zy mogten getuygen dat zy de Maane op die tijd gezien hadden, op welke zy van de Leeden van den Raad kon gezien worden, en hoe de *Assessoren* van den Raad zelve onder malkanderen een getuygenisse van de Nieuwe Maane gaaven, en andere diergelijke visevazen meer. Dus willen we alleen maar aanmerken, dat gelijk die Gehoor-plaatze geordineerd was om de Nieuwe Maane vast te stellen en bekend te maaken, zy ook haar zelven hebben verbonden, om geen Oordeel te vellen, ten zy, als in andere zaaken van Vonnisse, zy de twee getuygen gehoord hadden. By aldien 't getuygenis van de twee eerste kragt had, dien-

dienden zy voor die reys: En men onderzogt niet verder. Maar zoo de twee eerste niet geloofwaardig waaren, en men geloofde datter twee andere gehoord waaren, liepen zy heenen boodschappen op dat het gantze Landschap den Dag van de Nieuwe Maane aanstonds zoude weeten.

Des Nagts, naa dat zy op het getuygenisse deezer twee beschouwers den Dag, voor welke de voorgaande Nagt de Nieuwe Maane gezien was, bepaald hadden; belasten zy dat yemand met een bundeltjen hout, en ander verbrandelijke dingen, ter loops zou naa den Olijf-Berg spatten; dat hy aldaar aanstak en verscheydentlijk bewoog, tot dat hy op een anderen Heuvel yemand anders insgelyx zag doen, en zoo deeden voorts de overige: Gelijk zoo de Romeynen eertijds door Vyeren haare Overwinninge des Nagts wisten uyt de Leegers naa Roome aan te melden. En op die wijze wierd de zaak in 't korte door 't geheele Land verspreyd. Ja, de Talmudisten zeggen; *Dat hy ging van den Olijf-Berg tot Sartaba, en van Sartaba tot Gryphena; van Gryphena tot Chevaran, van Chevaran tot Beth Baltin, en hier niet*

 by

by niet af van zijn brandhout te beweegen, tot dat hy zag dat de gantze plaats van zoodaanige brandhouten vervuld was.

Vastftelling der Nieuwe Maane alom bekend gemaakt.

Door 't zien van deeze branthouten wisten de Inwoonders des Lands; dat zig de voorgaande Nagt de Nieuwe Maane vertoond had, en dat den Raad beslooten hadde dat den voorleedenen Dag zoude zijn den eersten van de Maane, en van dien Dag af telden zy de tijd der Feesten. Maar het schijnd dat zy door ondervindinge geleerd hebben, dat die Reekeninge niet veylig genoeg was, vermids sy konden bedroogen worden, en somtijds inderdaad bedroogen waaren, *Van de Ongoddelijke Epikureërs en Cutheërs*; of andere Vyanden des Volks die te mets diergelijke houten aanstaaken om haar te bedriegen. En derhalven hebben zy naa een ander middel omgezien, waar door ze de Nieuwe Maane bekend maakten; naamentlijk door Booden te zenden door het gantze Land; van welken arbeyd haar een nette Almanach had konnen verlossen, die even zeeker, en noch zeekerder de Nieuwe Maane zou hebben aangeweezen, als zy zelfs op deeze wijze deeden of konden doen, om desselfs onzeekerheyd in ver-

verscheydene dingen. En derhalven wierden de Booden maar gezonden op zeeven Maanden des Jaars. Naamentlijk I. In de Maand *Nisan*, op dat het Volk den waaren Dag van het Pascha zouden weeten. II. In de Maand *Ijar*, om het tweede Pascha, of het Pascha van de tweede Maand. III. In de Maand *Ab*, om het Feest van den 9den Dag. IV. In de Maand *Elul*, om het begin des Jaars, het geen in de volgende Maand voorviel: Want *Elul* was gemeenlijk een *Leedige Maand*, of een *Maand* van 29 daagen. En den eersten Dag van de Maand *Elul*, aldus bekend zijnde, konde zy agt geeven op den 30sten Dag, zijnde den eersten van de Maand *Tisri*, of des Jaars. Maar zoo zy bevonden dat den 30sten Dag de Maane niet gezien, noch door een besluyt van den Grooten Raad als den eersten Dag van de Maand gesteld was, koozen zy, om veyliger te gaan, den volgenden Dag. V. In de Maand *Tisri*, om den Dag der Verzoeninge, en het Feest der Loof-Hutten vast te zetten. VI. In de Maand *Cisleu*, om het Feest der Inwijinge te bepaalen. VII. In de Maand *Adar*, om het Feest van *Purim* te weeten.

Te wat tijd zy dit deeden.

Als nu door het gantze Land de drie Daagen, op welke men de Feesten van Paaschen, Pinxteren, en Loof-Hutten Vierde, bekend waaren, waaren zy door de Wet verbonden op de bestemde tijd naa Jeruzalem op te gaan, om aldaar het Feest te Vieren. Welkers verschijninge genaamd wierd, RAAJAH: Doch het Feest, of de openbaare Blijdschap, noemden zy CHAGIGAH. Zy verschoonen in den Voorhof des Tempels op den eersten Dag van de Heylige Week, en waaren verschuldigt Offerhanden te Offeren voor haare verschijninge: En Zoen-Offeren voor het CHAGIGAH, of het Feest, die Zoen-Offeren der Blijdschap genoemd wierden.

Zommige waaren vry van deeze verschijninge, naamentlijk de Slaaven, die niet Vrygemaakt waaren, de Dooven, de Stommen, de Zinneloozen, de Verminkten, de Onreynen, de Onbesneedenen, de Afgeleefden, de Kranken, de Swakken, en die niet te voet konden derwaards gaan; als ook de Jonge Kinderen, die niet tot den Tempel-Berg konden opklimmen, ten zy van haar Vader by de hand derwaards geleyd.

En gelijk de Goddelijke voorzienigheyd

heyd niet zonder Wonderdaad der zelver Familien beschermde, als de Mannen naa de Feesten opgegaan waaren,(en maar eenige Vrouwen, Kinderen en Slaaven t'huys gelaaten hadden;) alzoo was 't ook niet veel minder als een Mirakel dat zoo grooten meenigte van Menschen binnen Jeruzalem kon Huysvesting vinden. En dat merkende Talmudisten aan als een ongemeen wonder, waar van zy aldus gewaagen. „ Tien „ Mirakelen wierden aan onze Va- „ ders in het Heyligdom vertoond.Geen „ Vrouw heeft een Miskraam gehad om „ den reuk van het Vlees der Offerhan- „ den.Nooyt heeft te Jeruzalem yemand „ onder het gaan met de voeten teegen „ malkanderen gestooten: Noch nooyt „ is te Jeruzalem yemand gevallen: En „ nooyt is te Jeruzalem een Miskraam „ voorgevallen: Nooyt heeft yemand „ teegen een ander gezegd, ik hebbe te „ Jeruzalem geen Vyer gevonden, by „ het welk ik mijn Paas-Laan konde „ Braaden: En nooyt heeft yemand tee- „ gen een ander gezeyd, ik heb te Je- „ ruzalem geen Bedde gevonden, op „ het welke ik konde liggen: En nooyt „ heeft yemand teegen een ander gezeyd mijn

„ mijn verblijfplaatze is te Jeruzalem al
„ te naauw, &c.

XIX. Hoofd-stuk.

Van de Plegtigheden *op de* Paasch-Weeke; *en welke als dan de* Zoen-Offeren *waaren: En dat de* Joden Jezus *teegen haar Overleevering hebben* op 't Paas-Feest Gekruyst. Valze Profeeten *moesten voor den* Grooten Raad *Beschuldigd worden.* Goede Daagen *der* Paasch-Weeke, *waar in van andere onderscheyden: Met yets van* 't beweegen *van de* Garve der Eerstelingen *uyt de Joodze Overleevering: Van de* Telling *der* Zeeven Weeken *tot het* Pinxter-Feest: *En dat* Feest *met* onderscheyde Naamen *genoemd: Met een* Fraaye Waarneeming *uyt de Joden weegens de Afkomst van desselfs* Hebreeuwze Naam. Ceremonien *van* 't Pinxter-Feest *bezien: En waarom op 't zelve* gezuurde Koeken *geofferd wierden: Met yets van der zelver* Fatzoen; *en hoe* Geofferd. *Als meede wat* de Joden, *allermeest over dit Feest* in agt te neemen hadden.

Met

MET de Plegtigheeden van den eersten Dag der Paasch-Weeke was het aldus geleegen. Dien Dag, die naast aan den Paasch-Dag volgde was een Heyligen Dag, en wierd even als den Sabbath, zonder eenig Slaafs werk doorgebragt, en ook Sabbath genoemd, Levit. 23: 6, 7, 15. Op denzelven moest al wat Mannelijk was, zig vertoonen in den Voorhof des Tempels, en tot die Verschijninge met zig een Brand-Offer, en twee Zoen-offers brengen; het eene ter oorzaake van de Plegtigheid der Godsdienst, het andere om de Vroolijkheid des tijds. Het Offer tot de Verschijninge, wierd genaamd CORBAN RAAJAH, welke verpligting zy afneemen uyt Exod. 23: 15 doch zoo dezelve van yemand wierd naagelaaten, liet men zulx verblijven aan dessels Gewisse, en men pleegde over de zelve geen Straffe; om dat hy eygentlijk niets begaan hadde, maar alleen naagelaaten had 't geen van zijn Pligt was.

Plegtigheeden der Paasch-Weeke.

De Zoen-Offeren die men ter oorzaake van de Plegtigheyd Offerde; wierde genoemd HAGIGA, en moesten van Vee, Jonge Koeyen of Schaapen genoo-

Zoen-Offeren tot de Pligt des Gods dienst in de Paas-Week.

noomen worden. Daarom word 2 Kron. 30: 24, en 35: 7, 8. gewag gemaakt van *Jonge Koeyen en Ossen tot het Pascha*; en Deut, 16: 2. heeft men een Gebod *van op het Pascha Schaapen en Ossen te Offeren*: Het geen niet en kan verstaan worden van dat Mannelyk Lam dat men op den 14den Dag moesten eeten, want daar word uytdruklijk gezeyd, dat het moeste gekoozen worden uyt de Lammeren, of uit de Geyten-Bokken, Exod. 12: 15. maar het moet verstaan worden van die Zoen-Offeren, die men moeste Offeren om de Plegtigheyd des tijds. En dat is dat Joannes de Euangelist, het Pascha noemd, Kap. 18: 28. want zy hadden het Paasch-Lam den voorgaande Nagt gegeeten. Het geene onder andere hedendaagze Schrijvers, de Heer Byneus in zijn Gekruyste Kristus, zeer wel in agt genoomen heeft; ziet meede Goeree Joodze Oudheeden Eerste Deel.

Zy oordeelden dat zy volgens de Wet verbonden waaren op de drie Solemnele Jaar Feesten te Verschijnen, en de Offerhanden, die men dan schuldig was, te betaalen; en zig zelven in aller manieren Vrolijk aan te stellen, en malkanderen ter maaltyd te noodigen,

de-

dewijl daar gezeyd word, *Gy zult u voor den Heere Verblijden*, &c. Waarom zy Wijn in het Paasch-Avondmaal gebruykten. Dus Offerden zy booven het Hagiga, des Paschaas noch andere Zoen-Offeren, die zy *Zoen-Offeren der Blijdschap* noemden. En door het Offeren van deeze twee zoorten van Zoen-Offeren, schijnen zy geoordeeld te hebben dat zy te gelijk de Schuldige Offerhande voor haare Verschijninge betaalen. Want deeze Offerhanden Geofferd hebbende, konden zy niet Geoordeeld worden leedig voor den Heere verscheenen te zijn. Gelyk Levi Gershom de plaatze van Elkana uytleyd; naamelijk *dat hy alle Jaar gekoomen is van zijne Stad Silo om den Heere te Offeren*, van zoodaanige Zoen-Offeren.

Insgelyx Oordeelden zy dat den tijd van het Offeren deezer Offerhanden, was den eersten Dag van het Feest, en zy tragteden daar van ontlast te worden, om te rasser weederom naa Huys te konnen keeren: Evenwel wierd het voor evenveel gehouden, op wat Dag men dat Offerde.

Ondertussen magmen hier aanmerken, dat de Joden op den eersten Dag van het Feest,

Jezus onbillik op 't Joodze Paasch-Feest Ge-kruyst.

Feest, als zy zig moesten beezig houden met haare Verschijninge, en met het Offeren van die Offerhanden, die zy moesten Offeren om het Feest te Vieren, en een haare Blydschap te betuygen, ter tijd van Jezus laatste Pascha, genoeg hebben laaten blijken, dat zy yets anders in den Zin hadden; Want op dien Dag hebben zy den Heere des Leevens aan het Kruys genaageld. En daarom lust het ons hier ter plaatze twee of drie van haare Overleeveringen by te zetten die ter snee dienen, aangaande der Joden Veroordeeling, Vonnissen en Straffen die haar zelfs het Oordeel aankondigen.

Joden uit haar Over-leeve-ring weeder sproo ken.

Want I. *Zy en konden op die Nagt geene Vonnissen beginnen, noch op die Nagt gaaven zy aan eenig getuigen gehoor; maar de Vonnissen moesten onder hen alleen by daag geveld worden.*

Valsse Profee-ten moesten voor den Grooten Raad beschul-digd worden

II. *Het Vonnis over een Vals Profeet, raakten maar alleen den Grooten Raad der 71 Mannen* Deswegens hebben zy te Jeruzalem onzen Heyland lasterlijk als een Vals Profeet beschuldigd, Joann. 18: 19. Luc. 23: 2. En hier toe moeten gebragt worden de woorden des Heeren Luc. 13: 33. *Doch ik moet huyden ende*

ende morgen, ende den volgenden dag Reyzen: Want het en gebeurd niet, dat een Profeet Gedood word buyten Jeruzalem.

III. *Een Ouderling, die teegen een Gebod van den Grooten Raad gezondigd hadde Straften zy niet met de Dood, of in den Raad, welke in desselfs Stadt was, of in die welke te Jabnea was; maar den zelven bragten zy aan den Grooten Raad te Jeruzalem. En bewaarden hem tot het naaste Feest, op het welke zy hem Straften; volgens 't geen'er gezegt word; Op dat alle het Volk het ziende Vreeze,* &c.

Den eersten en laatsten dag van deeze Heylige Week, wierden genaamd, *Goede Daagen*, en derzelver waarneeminge scheelde niet veel van het waarneemen van den Sabbath. Ziet Levit. 23: 7, 8. De daageu, die daar tusschen beyde quaamen, wierden genaamd, Moed Katon, of *een minder Vieringe.* En alhoewel op die geen zoo naauwen onthoudinge van alle werk in agt genoomen wierd, als op *de Goede Daagen;* zoo was evenwel tussen de zelve en de overige ordinaare Daagen eenig onderscheyd, en de Joodze Overleeveringen maakten daar omtrent verscheyden dingen ongeoorloft, die anderzins in haar

Wat Daagen de Goede Daagen van de Paas-Week waaren. En de Daagen der Minder Viering.

zelven geoorlofd waaren. Wat den Dienst des Tempels belangde, was'er gemeenlijk op die tijd meer werks te verrigten en meer te Offeren, als op de gewoone daagen, en zulx van weegen de Zoen-Offeren die men verschuldigd was, of die men tot die tijd toe uytstelde, en die niet alle op andere daagen konden Geofferd worden, maar voor 't grootste gedeelte op deeze daagen Geofferd wierden, zoo dat de Priesters alsdan omtrent den Altaar het zeer drok hadden.

Beweeg-Offer- van de Handvol der Eerstelingen.

Op den dag, daar we van spreeken, naamentlijk den tweeden van de Paasch-Week, wierd nooyd, (hoe grooten overvloed van Offerhanden daar ook was,) naagelaaten het Offeren en het Beweegen van de Handvol der Eerstelingen voor den Heere. De Wet daar van word Levit. 23: 10, 11. gevonden. *Als gy in het Land zuld gekoomen zijn, het welke ik u geeven zal, ende gy zijnen Oogst zuld in-oogsten, dan zuld gy een Garve van de Eerstelingen uwes Oogsts tot den Priester brengen. Ende hy zal die Garve voor het Aangezigte des Heeren Beweegen, op dat 't voor u aangenaam zy: Des anderen daags nan den Zabbath zal de Priester dat*

Be-

Beweegen. Alwaar door het woord Sabbath niet en is te verstaan den eygentlijk gezeyden Sabbath, maar den eersten dag van de Paasch-Week, van welke we gesprooken hebben, die alzoo plegtelijk gevierd wierd, als den Heyligen dag. Alzoo leyd het den Chaldeeszen Uytlegger uyt met verscheyde andere Joden.

De Plegtigheyd omtrent het verzaamelen en Offeren van de Handvol der Eerstelingen, word in THOSAPHTA AL MENACHOTH, in 't breede beschreeven „ Rabbi Ismaël zeyd; Zoo het Homer „ of de handvol der Eerstelingen voor„ viel op den dag des Zabbaths, (*Te weeten eygentlijk alzoo genaamd, als voorgevallen is op dien dag, op welke onzen Heere in het Graf is gebleeven,*) quam het „ in 3 SEAH: Maar byaldien het voor„ viel op een anderen dag, quam het in „ 5 SEAH. Doch de Wijze zeggen, „ of het op een Zabbath, of op een an„ deren dag quam, dat was even-eens en „ het quam in 3 SEAH. Abba Saul zeyd; „ op den dag des Zabbaths wierd het van „ eenen Man verzaameld, met eenen „ Sikkel in eenen Korf: Maar op een an„ deren dag wierd het van 3 Mannen ge- En met hoedaanige Plegtigheeden verzeld.

 „ maayd,

„ maayd, in 3 Korven en met 3 Sikkels
„ De handvol der Eerstelingen quam uyt
„ de Valleye der Assche tot de Beeke
„ Kedron, &c. Als den dag van desselfs
„ Beweeginge voorviel op den Zabbath,
„ wierd weegens den Zabbath tot het
„ maijen van de zelve, vrygeeving ver-
„ leend, dat aldus geschiede: Die den
„ Raad ten dien eynde gezonden hadde,
„ gingen uyt teegen den avond van het
„ Feest, (*des eersten daags van de Paasch-*
„ *Week*) naamen Korven en Sikkels, &c.
„ Zy gingen uyt op den Heyligen dag,
„ als 't begon duyster te worden, en,
„ veele gingen te zaamen met haar uyt.
„ Als het ten eenemaal Nagt geworden
„ was, zeyde eene teegens haar, Op
„ deezen Zabbath, op deezen Zabbath,
„ op deezen Zabbath; in deezen Korf,
„ in deezen Korf, in deezen Korf. R.
„ Eliëzer, den Zone van Zadok, zeyd,
„ met deezen Sikkel, met deezen Sik-
„ kel, met deezen Sikkel. Yder wierd
„ 3 maal herhaald. En zy antwoorden,
„ Regt, Regt, Regt, ik zal maijen:
„ en dan beval hy haar te maijen. En
„ waarom deeden zy alzoo? Om de BAI-
„ THUZEERS, (de Sadduceën) welke
„ zeyden dat de verzaamelinge van de
„ hand-

„ handvol der Eerſtelingen niet en ge-
„ ſchiede op het eynde van den Heyli-
„ gen dag. Den zelven maayden zy
„ en droegen hem, geworpen zynde in
„ een Korf, naa den Voorhof en Be-
„ woogen hem door het Vyer, op dat
„ zy het Gebod van het Gerooſte Koo-
„ ren zouden waarneemen. Maar hier
„ leeren de woorden van R. Meyr: Dat
„ de Wijze zeggen, dat dat zoo niet en
„ is te verſtaan, maar dat het is geweeſt
„ een hol Vat vol gaaten, zoo dat het
„ Vyer in het zelve konde doortrekken,
„ en de Wind het zelve aanblies; (*in
welke zy aanſtonds de Tarwe deeden, op
dat zy gedroogd zijnde, met de Moolen
konde kleen gemaakt worden,*) en zy brog-
„ ten de Tarwe ter Meulen, op dat zy
„ het tiende gedeelte daar uyt trokken
„ &c. Yemand nam het tiende gedeel-
„ te, en goot daar Olye in, en mengde
„ Wierook daar by, en Bewoog die,
„ en leyde de genoomen handvol op den
„ Altaar; en het overige quam den Prie-
„ ſter toe als zijne Spijze; zoo haaſt als
„ het Homer Geofferd was, gingen zy
„ uyt, en vonden de Straaten van Jeru-
„ zalem vol meel en gerooſte Terwe
„ Het geen niet en was volgens den zin
 „der

„ der Wijzen. Maar Rabbi Meyr zeyd,
„ dat de Wijze zeggen dat dit immers
„ is geweest volgens den zin der Wy-
„ zen, want zoo haast als het Homer
„ Geofferd was, was het Kooren ge-
„ oorlofd. En dit zeggen de Joden van
het Beweegen van den Homer den Eer-
stelingen, op de tweeden dag der Paas-
Week. Nu willen wy 't Feest van Pinx-
teren op dezelve trant afdoen.

Van wat tijd de 7 Weeken tot het Pinxter-Feest begon geteld te worden.

Van deezen dag af, en van deeze Ceremonie, naamentlijk van het Offeren van den Homer der Eerstelingen, begonnen zy de 7 Weeken van Pinxteren te tellen. Deezen dag wierd eerst geteld, en den dag, volgende aldernaast op de 7 volle Weeken, zijnde den vyftigsten, was 't Pinxteren, gelijk desselfs Naam te kennen geeft. Het begin wierd gereekend van de Offeringe der Eerstelingen der Tarwe af, om dat dit Feest eenig opzigt hadde met het andere. De Offeringe van de eerste handvol begon, weegens den Oogst; doch den Oogst op het Feest van Pinxteren geyndigd zijnde, beweezen zy aan Godt door nieuwe Offerhanden haare Dankbaarheyd. Door de eerste was het haar geoorlofd den Oogst te maajen, doch

in

in de laatste Offerden zy Offerhanden van het Veld-Gewas, dat zy in haare Schuuren verzaameld hadden, 't geen de reeden is, dat deeze Vyeringe in de Schriftuure zomtijds *Het Feest des Ooster* genoemd word. Exod. 23: 16. zomtijds *Het Feest der Weeken*, Deuter. 16: 10. Om dat zy van Paaschen af tot dit Feest toe moesten tellen 7 Weeken; zomtijds PENTEKOSTE, dat is *Pinxteren*) om dat het quam op den Vijftigsten dag naa Paaschen, Actor. 2: 1. Gelijk het ook van de Joden den Vijftigsten dag genoemd word.

Pinxter-Feest verschey-dentlijk genoemd.

Doch in haar Schriften noemen zy dit Feest gemeenelijk ATSERETH, gelijk het den Chaldeeuwsen Uytlegger alsoo doet Num. 28: 26. Hoewel Abrabanel aanmerkt, dat dit Feest niet alleen in de Heylige Schrift, *Atsereth* genoemd word. Het woord beteekend eygentlijk een *Verbud* of een *Beletting*; en van deese beteekenisse is genoomen de benaaminge van het Feest, vermids op het selve alle Werk verbooden is, 2 Kon. 10: 20. Joël 1: 14. Amos 5: 21. Maar of dit Feest van de Joden alsoo by uytneementheyd genoemd wierd, om dat op die tijd, als het de midde-tijd des

Andere afkomst van de naam des Pinxter-Feest.

Oogst was. *Den Reegen wierd opgehouden; om dat op dien tijd het Offeren der Eerstelingen verbooden was;* of om dat *de Feestelyke vrolijkheyd over den Oogst noch weederhouden wierd, en noch niet volkoomen was;* of dat het om eenige andere oorzaake geschied is, staat noch te onderzoeken. Evenwel komt ons by zommige Rabbynen iets voor, dat een van beyde deezer laaste stellingen schijnd te bewijzen. Want Maymonides verhaald, *dat geen Eerstelingen zijn Geofferd geweest voor Pinxteren, om dat gezegd word,* op het Feest van den Oogst der Eerstelingen uwes arbeyds. *Zoo yemand Eerstelingen bragt, naamen zy de zelve niet aan, maar leyden de zelve weg tot Pinxteren.* Baal Hatturim over Deut. 16. zeyd; *op het Pascha sprak men van geen Vrolijkheyd, om dat de eerste Vrugten noch op het Veld waaren; maar als het* ATSERETH of *Pinxteren wierd, word'er van Vreugde, (de Tarwe als dan Ryp, en de Druyf in zijn botten zijnde,) gewag gemaakt,* Deut. 16: 11. *Doch op het Feest der Loofhutten word tweemaal van Blydschap gewag gemaaakt,* vermids dan alles in de Schuur was, Deut. 16: 14, 15.

Op dit Feest geschiede dit volgende

met

met een byzondere Plegtigheyd. Ceremonien op het Pinxter-Feest gebruykelijk,

I. Al wat Mannelijk was verscheen voor den Heere, even als op het Paasch- en Loofhutten Feest.

II. Van de nieuwe Vrugten moest men 2 Koeken Offeren met Zuurdeeg gebakken. En zoo men vraagd, waarom men alsdan Zuurdeeg gebruykte, het geen in het Paasch-Feest zoo naadrukkelijk verbooden was? geeven zommige Joden daar van deeze reeden; naamelijk, om dat deeze Koeken wierden Geofferd ter oorzaake van het Brood dat zy daagelijx aten;) want het waaren de Eerstelingen des Koorns.) maar het Paasch-Brood was een gedagtenisse van haar schielijk vertek uyt Egypten, als wanneerze niet en konden wagten tot dat het Deeg gezuurd wierd.

Op het Pascha konden zy maar zeggen; *Dit is ongezuurd Deeg om Brood van te Bakken*: Maar op Pinxteren kondenze zeggen: *Dit is ongezuurd Brood*, (om het Offeren van de gewoone Koeken) en ook gereezen, om het Offeren van de twee Pinxter Koeken, gelijk de *Gemaristen* van deeze zaak alzoo Spreeken. Deeze laatste Koeken wierden vierkant gemaakt, 7 handbreed lang; 4 breed, en 4 dik zijnde. Pinxter-Koeken hoe van fatzoen en groote.

Offerhanden op 't Pinxter-Feest geslagt.

III. Neevens deeze wierden ook Geofferd zeeven Lammeren, een Jonge Stier, en twee Rammen tot Brand-Offeren; een Geyten Bok tot een Zond-Offer; en twee Lammeren tot een Zoen-Offer. Deeze twee Lammeren waaren de eenige Zoen-Offeren. die de Vergaadering Offerden, en zy alleen wierden gereekend onder de Heyligste Offerhanden.

En met welke plegtigheeden Geofferd.

Als deese Lammeren tot Zoen Offeren waaren, moest sy Bewoogen worden; want soo luyd de Wet uytdrukkelijk, Levit. 23: 20. en men gebruykten daar omtrent deese Plegtigheeden. Eerst Bewoog de Priester de Leevende Lammeren; daar naa Slagtede hy de zelve, en haar de huyd afgetrokken hebbende, nam hy der zelver Borst en Schouderen, en leyde dezelve neevens de Koeken needer, en zijn Hand daar onder gebragt hebbende, Bewoog hy alles te gelijk opwaards en neederwaards, en ginds en herwaards naa het Oosten. Daar naa Verbrande hy der zelver Ingewanden, en het overige Vlees aten de Priesters. Van de Koeken nam'er den Hoogenprester eene naa zig, en de andere deede hy onder alle de Or-

Des Priesters deel van de Pinx-

dens

tiens, die doe ter tijd Dienden. Ondertusschen wierd de meenigte des Volx, niet zoo zeer door de Plegtelijkheyd der Offerhanden gelokt, die op deezen Dag veele waaren; als wel het verhaal van de Zaak die onder de Schaduwe van dat Feest verborgen lag. Naamentlijk die van de Wet, welke op die tijd van Sinai, voor de Ooren van Israël was Afgekondigd. Voorts wierd op deezen Dag het HALLEL Gezongen, en wy leezen Actor. 2. dat ook op deezen Dag de Heylige Geest en de Gaave der Taalen over de Apostelen is uytgestort, gelijk haar de Heere Jezus, op zyn vertrek naa den Hemel had toegezeyd.

ter Koeken Wat de Joden meest in dit Feest te waardeeren hadden.

XX. HOOFD-STUK.

Grooten Verzoendag *van wat Oorsprong, En hoe de* Hoogenpriester *daar toe zeeve* Daagen *Bereyd, Bewaakt, Onderweezen, en Beswooren wierd: Met yets van zijn* Steehouder *by noodvallen* weynig öten. *Van het gebruik der* Linne Kleederen; *En* Lot-werping *over twee* Bokken. *Des* Hoogenpriesters Belydenis: *En Slagt van den* Jonge Stieren; *en* Bok *en* Lammeren; *Met yets*

van

van der zelver Bloedsprengen. *Den* weggaanden Bok *de* Handen opgeleyd: *En* 12 *Mijlen buyten Jeruzalem gebragt: Met eenige byzondere behandelingen daar omtrent: En hoe* van de steylte eener Rotsteen afgeworpen. *Met yets van desselfs Bekendmaaking te Jeruzalem; En een* fraaye Waarneeming *uyt de* Joodze Getuygenisse *teegens* haar Ongeloof *bygebragt.*

Verzoendag van wat oorsprong.

EN Oorsprong van het Feest waar van Levit. 16. wijd en breed gehandeld word, en geweest dat Moses als op dien zelven Dag, naa drie verscheyden 40 daagze Vasten, van den Berg afgekoomen is: en Verzoeninge by Godt over Israël verkreegen had, en met twee nieuwe Tafelen der Wet afbragt, en volkoomen last om een Tabernakel op te regten, en een openbaaren Godsdienst onder de Israëliten vast te stellen.

Hoe den Hoogenpriester 7 daagen voor den Verzoen-

Zeeven Daagen voor den Dag der Verzoeninge, wierd den Hoogenpriester belast uyt zijn eygen Huys naa de Kamer PARHEDRIN te gaan, op dat het niet by toeval mogt gebeuren dat desselfs

ſelfs Huysvrouw in haare afzonderinge was, en dat hy daar door, geduurende de zeeve Daagen, Onreyn worden, en derhalven den Dienſt deezes Dags niet en zou hebben konnen waarneemen.

dag bewaakt wierd.

Zy ſtelden ook een andere Prieſter, om zijn beurt waar te neemen by aldien hy door eenig ongeval belet wierd, den Godsdienſt waar te neemen. Op yder van deeze zeeve Daagen gaaven zy hem orden om het Bloed van het Daagelijkze Offer te ſprengen, deſſelfs Deelen te Verbranden, het Reukwerk te Offeren, en de Lampen toe te rigten, op dat hy te beter op den Verzoendag tot die Dienſten zoude gewend zijn.

Den Hoogenprieſter een Stehouder beſchikt

De Hoogeprieſter 7 daagen onderweezen.

Op den derden en zeevenden Dag, beſprengden zy hem met de Loog, van de aſſche der roode Koe op hem, op dat hy niet by geval buyten zijn weeten door een Doode mogt beſmet worden. Zy ordineerden hem eenige Ouderlingen van den Raad, die hem het Formulier voorlaazen van de Dienſten op dien Dag, en hem aldus aanſpraaken: *Gy Hoogenprieſter, Leeſt gy zelfs, het kan zijn dat gy het hebt vergeeten, of dat gy het niet geleerd en hebt.*

En met Loog-Aſch beſproeyd.

In 't Formulier onderweezen.

Op de Voorbereydinge van den Verzoen-

zoendag, dat is, op den Dag, die voor de zelveging, leyden zy hem des Morgens naa de Ooster-Poorte des Voorhofs, en bezorgden dat de Jonge Stieren, de Rammen, en de Lammeren, voor hem daar heenen gingen; op dat hy te beeter bezefte wat zijn Pligt was.

Besteld de jonge Stier, de Rammen en Lammeren.

Daar naa gaaven de Oudsten van den Raad hem over aan de Oudste der Priesters, die hem bragten in de Kamer Abtines, op dat hy aldaar zouden leeren hoe men met het Reukwerk moest omgaan. Dan Beswoeren zy hem aldus: *Gy Hoogenpriester, wy zijn Booden van den Raad, gy zijt onzen en des Raads Boode, wy Beswoeren u by hem, die zijnen Naam in deezen Tempel heeft doen woonen, dat gy niets en veranderd omtrent die dingen, die wy u gezegt hebben.* En alzoo gingen zy al Schreyende weg.

De Hooge-priester word Beswooren.

De reeden van deeze Plegtelijke Beswooringe was, om dat de *Sadduceën* een Leering uytgevonden, en zommige een Praktijk hadden durven gebruyken, die teegen de Overleeveringe der Ouden lag aangekant; Naamentlijk van het Reukwerk aan te steeken, en het zelve zoo Rookende buyten het Voorhangzel te brengen in de Alderheyligste plaat-

plaatze. *Zy Befwooren hem* (zeyd den Jeruzalemzen Talmud) *om de Baithusеérs die gezegd hebben, laat het Reukwerk buyten aangestooken, en laat het daar nabinnen gebrogt worden. Iemand heeft aldus gedaan; en als hy was uytgegaan, heeft yemand den Vader aangesprooken met deeze woorden: Gylieden hebt voorwaar u gantze Leeven lang naa deeze Plegtigheyd gezogt, doch nooyt hebt gyze behoorlijker wijze Verrigt, voor en al eer deeze de zelve alzoo Verrigt heeft. Hy heeft geantwoord: Hoewel wy nu lang gezogt hebben, evenwel hebben wy ons gedraagen volgens 't goeddunken der Wyzen, en het zal wonder zijn, zoo hy, die zoodaanig gedaan heeft, daar naa lang zal Leeven. En zy zeggen dat hy korts daar naa is Gestorven: Naamentlijk binnen drie Daagen.*

Als den Avond gekoomen was, lieten zy hem niet toe, als zeer spaarzaam, te Eeten, op dat den overvloed der Spyze hem geen al te diepen Slaap zou veroorzaaken, want het was hem niet geoorloft te Slaapen uyt vreeze van een Nagt besmettinge; maar zoo hy geleerd was, las hey den gantzen Nagt en leyde de H. Schrift uyt aan die geene, die der by waaren; en zoo hy niet geleerd en was, Moest voor de aanstaande Verzoendag weynig Eeten.

was, deede het yemand anders, voornaamentlijk las hy uyt Ezra, Job, Daniel en de Kronijken, en wel zoodaanige plaatzen, welke bequaam waaren om hem tot dien Dienſt te bereyden

Als den Dag aanbrak, (op welke men zoo ſtreng tot Vaſten verbonden was, dat hy, die yets at, of eenig werk deede, zig aan de Straf van Uytroeyinge ſchuldig maakte) maakte zig den Hoogenprieſter tot zijnen Dienſt gereed. Eerſt leyde hy zijn gewoonlijke Kleederen af, en wies hem met water, het geen op deezen Dag geſchiede in de Kamer HAPPARVAH. Tuſſen hem en het Volk (op dat hy van het zelve niet en zou gezien worden,) hing een linnen Doek, hy droogde zig af met een Drooggdoek, en trok de Heylige Kleederen des Hoogenprieſterſchaps aan, hy wies zijn Handen en Voeten, Slagte het Daagelijx Offer, Verbrande deſſelfs Deelen; Offerde het Reukwerk, en volvoerde heel den gewoonlijken Dienſt van dien Dag. Het zelfde dede hy ten aanzien van de Jonge Stier en de zeeve Lammeren van het buytengewoone Offer. Dit gedaan hebbende, wies hy weederom zijn Handen en Voeten.

Des Hoogen-Prieſters Voorbereyding.

Daar

Daar naa leyde hy de Heylige Kleederen weederom af, wies zig in een Bad, trok de linne Kleederen aan die Levit. 16:4. geordineerd ſtaan, en nam de byzondere Dienſten des Dags waar. Eerſt ging hy naa zijn eygen Jonge Stier, Levit. 16:6. welke tuſſen den Tempel en den Altaar ſtond; en zijn Handen op desſelfs Hoofd gelegd hebbende, deede hy deeze Belijdeniſſe: *Ach! Heere, ik en mijn Huys hebben Gezondigd, verkeerdelijk gehandeld, en teegen u Overtreeden. Ik Bidde u, ô Heere Verzoend de Zonden, de Verkeerdheeden en de Overtreedingen, in welke ik en mijn Huys Gezondigd, Verkeerdelijk gehandeld en Overtreeden hebben; gelijk Geſchreeven is in de Wet Moſis, uwes Knegts, zeggende:* Want op deezen Dag zal hy u lieden Verzoenen, en Reynigen van alle uwe Zonden voor den Heere op dat gy lieden Reyn zijd.

Trekt de linne Kleederen aan.

Daar naa ging hy naa 't Noord-Ooſter gedeelte van den Voorhof tot digt onder den Altaar, om het Lot te werpen over de twee Bokken. De Loten waaren gemeenlijk twee Goude Penningen van eender dikte; op de eene ſtond Geſchreeven, *Voor den Heere*, en op de andere, *Voor Azazel*. Deeze Loten

Lot-werping over de 2 Bokken.

wierden in een doos geworpen, in welke de Priester beyde zijn Handen kon steeken.

De twee Bokken wierden voor hem gebragt, den eenen aan zijn Regter, en d'ander aan zijn Linker Hand. Aan zijn Regter Hand stond den Sagan, aan zijn Linker de Overste van de Vaderlijke Familie. Zijn Handen in de doos gestooken hebbende, trok hy de Looten daar uyt: Zoo nu het Lot van den Bok, die naa de Woestijne moest uytgeleyd worden, in zijn Regter Hand quam, zey den Sagan teegen hem, *Heft uwe Regter hand op*, en alzoo wierd den Bok, die aan zijn Regter Hand was, den Bok die naa de Woestijne moest uytgaan. Zoo daar-en-teegen desselfs Lot in zijn Linker Hand quam; zeyde den Oversten van de Vaderlijke Familie teegen hem, *Heft uwe Regter Hand op:* En alzoo wierd den Bok, die aan de Linker Hand stond aangeweezen den Bok te zijn, die naa de Woestijne moest uytgebragt worden. Dan bond hy een purperen band aan het Hoofd des Boks, en leyde hem op die plaats, van welke hy moest uytgeleyd worden, en den anderen zond hy na de

plaats

ndag

plaats daar hy moest Geslagt worden.

Deeze purperen band word van de Rabbynen genaamd *Een purper Tongetjen*, om dat zy de breette en fatzoen van een Tong had; en zy bleeven wagten tot zy aan het Hoofd des Boks gebonden zijnde, wit wierd. In deezer voegen zeggen zy dat het geschied is ten tijde van Simeon Justus; doen daar by, dat het Lot van den weggaanden Bok altijd in desselfs Regter Hand is gekoomen. En zulx misschien wel op geen anderen grondsteun als de plaatze Jesaia 1: 18.

De Bokken alzoo op haar plaats gebragt, op dat zy op haaren tijd daar mogten gereed zijn, keerde hy weerder naa zijn Jonge Stier. Die hy elders gelaaten had; en zijn Handen weederom op desselfs Hoofd gelegd hebbende, deede hy een tweede Belijdenis, die in de zelfde woorden als de voorige bestond; uytgezonderd dat hy, dat gezegd te hebben: *In welke ik mijns Vaders Huys Gezondigd, Verkeerdelijk gehandeld, en teegen u Overtreeden hebben*, daar by deede; *En de Zoonen Aärons, uw Heylig Volk, gelijk Geschreeven is in de Wet Mosis*, &c.

Belydenis des Hoogepriesters.

Slagt de Jonge Stier. Daar naa Slagte hy de Jonge Stier, nam desselfs Bloed, en gaf het zelve aan yemand te Beweegen, op dat het niet en zoude te zaamen ronnen. Zelfs nam hy het Wierook-Vat vol gloeyende koolen van den Altaar, en zette dat in den Voorhof op een Tafel-bank of Schabel, en vulde uyt een Vat dat men by hem bragt, zijn Handen met Reukwerk, dat hy in een Schootel wierp. Het Wierook-Vat met de gloeyende koolen nam hy in zijn Regter Hand, en de Schootel met het Reukwerk in zijn Linker. Zoo ging hy binnen het Heylige der Heyligen, en ging naa de Arke, alwaar hy zijn gloeyende koolen ter needer zette, het Reukwerk in zijn Handen uytgoot, het zelve op de gloeyende koolen leyde, en wagte tot dat de gantze Kamer met Reuk vervuld was; dan rugwaards weeder uyt het Heylige, hebbende zijn Aangezigte gewend naa de Arke. Uytgegaan zijnde, deede hy dit kort Gebed: *O Heere Godt, het behaage u dat dit Jaar* (zoo het een droog Jaar was) *Tijdigen Reegen hebbe, en, lijdet niet dat uwen Scepter van Juda afwijkt, of dat het uw Volk Israël aan Mond-kost ontbreekt, of dat voor u koomen de Gebeeden der Overtree-*

ders.

ders. En dit verrigt hebbende, ging hy uyt.

Dan nam hy het Bloed van de Jonge Stier, het geen in zijn afweezen, om niet te bestallen, Bewoogen, of geroerd was, en bragt dat in de Heyligste Plaats, en sprengde het zelve 8 maal, eens van booven, en 7 maal van onderen, tussen de Handboomen van de Arke. Daar naa goot hy het overige Bloed in de Heylige Plaats in een Schootel, en ging van daar uyt.

Gaat met het Bloed van de Stier in het Heyligdom.

Daar naa Slagte hy den Bok, bragt desselfs Bloed in de Heyligste Plaats, en besprengde de zelve 8 maal, gelijk hy omtrent het Bloed van de Jonge Stier gedaan had. Uytgegaan zijnde, zetten hy dat in de Heylige Plaatze, en het Bloed van de Jonge Stier sprengde hy 8 maal naa het Voorhangzel: En deed het zelve ook omtrent het Bloed des Boks. Naderhand deeze Bloeden onder malkanderen gemengd hebbende, besprengde hy met het zelve den Gouden Reuk-Altaar, beginnende van den Noord-Ooster hoek, en eyndigde met den hoek, naa het Zuyd-Oosten. De hoeken des Altaars besprengd hebbende, besprengde hy ook het Lighaam van den

Slagt den Bok.

En sprengd het Heyligdom 8 maal.

den Altaar, en dan ging hy uyt, en goot het overige Bloed aan de Ooster-Zyde van de Voet des Brand-Altaars.

Leyd de Handen op den weg-gaan-den Bok.

Als hy dit alles behoorlijker wijze verrigt had, ging hy om *Den Bok, die uytgeleyd moest worden*, van daar heenen te brengen. Eerst leyde hy zijn Handen op den zelven; en deede deeze Belijdenisse: *Ach! Heere, uw Volk, het Huys Israëls, heeft Gezondigd, Verkeerdelijk gehandeld, en teegen u Overtreeden. Nu Bid ik u, ô Heere, Verzoend de Zonden, de Verkeerdheeden en de Overtreedingen, door welke het Huys Israëls, uw Volk, Gezondigd, Verkeerdelijk gehandeld, en teegen u Overtreeden heeft; gelijk Geschreeven is in de Wet Mosis, uwes Knegts*: Want op deezen Dag zal hy over u lieden Verzoeninge doen, om u lieden te Zuyveren van alle uwe Zonden, ten eynde gylieden Reyn mogt zijn voor den Heere.

's Volx Eerbied op 't hooren van den Naam Jehova.

Zoo haast de Priesters en het Volk die in den Voorhof waaren, hem het woord Jehovah hoorden noemen, Aanbaaden zy, haar Lighaam ter Aarden geworpen hebbende, en zeyden: *Gezegend zy de Naam van zijn Roemrugtig Koninkryk in alle Eeuwigheyd.* En dan wierd den Bok uytgelaaten.

Om,

Omtrent 12 Mijlen van Jeruzalem was een steyl needer waards gaande voorgeborgte of Rots. Tussen Jeruzalem en deeze Rotze had men tien Tenten, een Mijl van den andere afgeleegen, zoo dat die, die het naaste by Jeruzalem was, een Mijl van de Stadt af was. Den Bok overgegeeven zijnde, aan den geenen, die hem naa de Woestijne sou uytleyden, wierd Vergeselschapt tot aan de eerste Tente, en aldaar waaren'er weederom sommige andere gereed om hem van daar te Versellen tot aan de naastvolgende Tent, en soo voorts tot aan de Laatste. In yeder Tente vraagde men de Man, die den Bok wegleyde, of hy wilde eeten of drinken?

Den Bok twaalf Mylen buyten Jeruzalem uytgebragt.

Plegtigheyd over den uytgeleyden Bok hoe bekend gemaakt.

Van de laatste Tente af Vergezelschapte men hem geenzins tot aan de Rotze zelfs, maar een weynig van daar bleeven zy staan, om te zien wat hy zoude doen. Als hy daar gekoomen was, trok hy den Purpere band, die tussen de Hoorenen van den Bok was, van zijn Hoofd, en deelde den zelven in twee enden. Het eene bond hy aan de Steenrotze, en het andere deede hy weederom om des Boks Hoorenen. Eyndelijk stiet hy den Bok van de Steylte af, die,

Den Bok van de Steylte afgeworpen.

eer hy beneeden quam, in verſcheyde ſtukken van den anderen ſcheurde. Aldus zijn werk verrigt hebbende, keerde hy weeder naa de naaſte Tente, alwaar hy bleef tot het Nagt wierd.

Ondertuſſen had den Hoogenprieſter zig tot zijn werk begeeven, en de Jonge Stier en den Bok, dien hy Geſlagt, en wiens Bloed hy binnen het Voorhangzel gebragt hadde, deelde hy in Deelen. Der zelver Ingewanden leyde hy op den Altaar om te Verbranden, maar de Leeden wierden aan yemand gegeeven om de zelve buyten Jeruſalem te voeren, alwaar ſy verbrand wierden, Levit. 16: 27.

Eyndelijk ſeyden ſy teegen den Hoogenprieſter: *Op deezen tijd is den Bok gekoomen in de Woeſtijne.* En dan ging hy in den Voorhof der Vrouwen, alwaar hy, voor een Leſſenaar ſtaande, een of twee Verdeelingen van de Wet las: Als by Exempel, het gantſe 16de Kapittel van Levitikus, en het 23ſte en 27ſte tot het 32ſte toe.

Hoe te Jeruzalem het aankoomen van den Bok in de

Indien nu yemand vraagd, hoe ſy de nette tijd, op welke den Bok in de Woeſtijne gekoomen was, konden giſſen? Men kan tot Antwoord geeven, dat'er

drie

drie zoorten van giſſingen waaren, van welkze zig bedienden. I. De Talmudize Miſchna zeyd, dat men langs die weg verſcheydene ſteene Pilaaren had, op welkers booven top, Mannen met linne Doeken ſtonden. Als nu den Bok in de Woeſtijne gekoomen was, bewoog hy de zelve Doek die op de naaſte Pylaar ſtond, en zoo deeden vervolgens al de overige tot aan de Stadt toe; en door dat middel wierd de zaak in een oogenblik in de Stadt bekend. II. Rabbi Iſraël heeft'er een loodje by gehangen en gezeyd: Dat aan de Deuren des Tempels een Purperen band gebonden was, die zoo haaſt als den Bok in de Woeſtijne gekoomen was, wit wierd. Woeſtyne bekend raakte.

Maar het geen in de Gemara van den Babylonizen Talmud gevonden word; heeft Ligtfoot aanmerkens waardig gehouden, ſchoon dat'er weynig aangeleegen leyd, of wy Oordeelen dat aldaar geſprooken word van deezen band, of van die, die men tuſſen de Hoorenen van den Bok beſpeurde, vermids de zelve van een en zelfde Natuure waaren. De Talmudiſten zeggen: *Dat 40 geheele Jaaren voor de Verwoeſtinge van Jeruzalem, den Rooden band nooyt is Wit geworden* Waarneeming teegen de Joodze Onge-

loosig- heyd. den: Want vermids deeze veranderinge een teeken was van de Vergeevinge der Zonden, gelijk zy dat zelfs alzoo verklaaren uyt Jes. 1:18. zoo was ook dit niet-veranderen een bewijs, dat zy zig des Doods waardig gemaakt hadden, hebbende juyst 40 Jaaren voor de Verwoestinge der Stadt, het Bloed van Kristus Vergooten. Zoo dat men zig hier in zeer gevoeglijk van haar eygen Getuygenisse kan bedienen, om haare Misdaad staande te houden, waar van zy geen vergeevinge konden erlangen. R. Judah zeyd, drie Mijlen van daar had men *Beth Hedudu*, zijnde niet verre van het uyterste der Woestijne aan dat gedeelte, daar den Bok heen ging; en om af te meeten den tijd, op welke yemand met den Bok kon derwaards koomen, gingen zommige Mannen een Mijle buyten de Stadt, en keerden zonder vertoeven weederom; en weederom gekoomen zijnde, vertoefden zy noch zoo veel tijds, als'er vereyst wierd om noch een Mijle verder te gaan; en daar uyt beslooten zy dat die Man op die tijd met den Bok in de Woestijne gekoomen was.

Wat den Hoogen-priester. Naa dat d'Hoogenpriester zijn Leer-

zin-

zinge der Wet gedaan, en de 8 Gebeeden gesprooken had; wies hy zijn Handen en Voeten, trok de Linne Kleederen uyt, wies zig in een Bad, trok de Priesterlijke Kleederen aan, en spoelde op een nieuw zijn Handen en Voeten af. Voor hem zelven Offerde hy den eenen Ram, en den anderen voor het Volk, als ook zeeve Lammeren ter oorzaake van het bygevoegde Offer des Daags. Dan Offerde hy het dagelijkze Avond-Offer.

deed naa heel deeze Ceremonie.

Dit gedaan hebbende, spoelde hy zijn Handen en Voeten weederom af, trok de Heylige Kleederen uyt, wies zijn Lighaam in een Bad, trok de Linne Kleederen aan, en spoelde zijn Handen en Voeten af. In het Heylige gegaan zijnde, haalde hy het Wierook-Vat en de Schootel, die hy aldaar had needer gezet, daar weeder uyt.

Daar naa zijn Handen en Voeten afgespoeld, zijn Linne Kleederen uytgetrokken, en zijn Lighaam in een Bad gewassen hebbende, trok hy de Priesterlijke Kleederen aan, en spoelde zijn Handen en Voeten af, en in het Heyligdom gegaan zijnde, Offerde hy het Avond Reukwerk, en de Lampen weederom

derom vervaardigd hebbende, ging uyt.

Eyndelijk zijn Handen en Voeten afgespoeld, en de Priesterlijke Kleederen uytgetrokken hebbende, trok hy zijn gewoonelijke Kleederen weederom aan, en ging naa zijn Huys, en al het Volk volgden hem. En deezen Dag hield hy voor een gelukkigen Dag, om dat hy behouden uyt de Heyligste plaats had moogen uytgaan,

XXI. HOOFD-STUK.

Ceremonien *op* 't Feest der Loof-Hutten, *booven andere zeldzaam: En hoe van de Joden* begonnen en voldiend; *Met eenige* aanmerkingen *op de zelve. Wat* Orden *de* Daagelijkze Offerhanden *hadden: Met yets van de groene Takken* Lulabb *op dit Feest: En wat men daar meede uytvoerde. Aanmerking over de* Citroenen *op 't Loof-Hutten Feest.* uytgieting des Waters *boedaanigen werk van* blijdschap *in den Tempel.* Psalm-Gezangen *op den laatsten Dag des Feests: Met yets van het* Danssen *der Aanzienelijkste Mannen, en 't Blaazen met de* Tromppeten; *en 't* Gezang *op de* XV. Trappen. Onderzoek *over een* Oor-

Oorſprong *deezer Plegtigheeden: En* Jezus *handel op den laatſten Dag der* Loof-hutten. *Met yets van* 't Feeſt der Trompetten *en de* Inwijing des Tempels.

DEN Grooten Dag der Verzoeninge ſcheen niet zoo zeer een Feeſt of Vier-Dag, als wel sommige andere Feeſt-Daagen, die meeſt in openbaar Vreugd-bedrijf beſtonden, en wel inzonderheyd, het Feeſt der Loof-Hutten, dat zeer Genoeglijk en Vrolijk om te vieren voor alle het Volk was. Het volgde vyf Daagen naa het voorige Feeſt, beginnende op den vyftienden Dag van de Maand *Tiſri*, en duurde 8 Daagen agter-een. Levit. 23: 34, 35, 36. Numer. 29: 12, 35. 2 Kron. 7: 8, 9, 10. Nehem. 8: 17, 18. Op dit Feeſt wierd meer Vreugde gepleegd, als op eenig ander, en de Plegtigheyd was verſcheyden door het groot getal der Ceremonien daar omtrent gebruykelijk.

De Ceremonien op 't Feeſt der Loof-Hutten waaren booven alle andere wonderlijk.

Was een Feeſt van Vreugde

De eerſte Plegtigheyd was, dat zy woonden onder Tenten, waar naa dit Feeſt zijn Naam gekreegen heeft. Onder de zelve begonnen zy haar te ont-houden; op den eerſten Dag van het Feeſt,

Hoe en wanneer de Joden dit Feeſt aanvingen.

Feest, en daar in volharden zy; geduurende den gantzen tijd deffelfs, jaa het was haar niet geoorlooft, zoo lang als dit Feest duurde, buyten die Tenten te Eeten, te Drinken, of te Slaapen. Haare Tenten waaren gemaakt van takken van Boomen. Het zoude een oneyndig werk zijn, alle de kleenigheeden der Joodze Overleevering te door-snuffelen, en 't Gebouw, de hoogte, breette, plaatze en gedaante deezer Loof-Hutten, naaukeurig aan te wijzen. Te minder hier wel voegzaam, dewyl derfelver gebruyk zig ook verre buyten de Ring-Muur des Tempels uytstrekt; welkers Dienst hier alleen te berde komd. Derhalven zullen hier slegts de volgende dingen van dit Feest te zeggen staan. I. *De verscheydenheid der Offerhanden.* II. *De Palm-Takken, en die der Wilge-Boomen.* III. *De Cittroenen.* IV. *De Uytstortinge des Waters en de Vreugde.*

En waar in 't zel ve bestond.

De Jeruzalemzen Talmud heeft alle de Plegtigheeden, die op yeder Dag des Feestes in den Dienst des Tempels gepleegd wierden, aldus beknopt te gaar gesteld. *Eerst gingen zy des Morgens om het Daagelykze Offer, daar naa, om de daar by koomende, en dan om de Beloofde*

en

en Vrywillige Offerhanden te Offeren. *Dat gedaan zynde, begaaven zy zig om wat te Eeten en te Drinken,* (of om het Middagmaal te nutten) *dan tot de Betragtinge des Wets, dan tot de Offerhanden van het Avond-Offer, dan tot de Vroolykheyd van de Uytstortinge des Waters.*

De Daaglykze Offerhanden waaren op alle de Daagen van het Feest de zelfde als op alle andere, naamentlyk des Morgens en des Avonds een Lam. Maar de bykoomende Offerhanden waaren niet alleen door haar getal aanmerkens waardig, vermids zy, gevoegd zijnde by de Daaglykze Offerhanden, in getal gelyk waaren de 250 Jaaren, die Israël was in Egypten geweest) maar ook om deeze veranderinge, om dat Daagelijx van het getal der Jonge Stieren, op den voorgaanden Dag Geofferd, een Jonge Stier wierd afgetrokken, schoon het getal der Rammen, Lammeren, en Bokken, daagelijx een en het zelfde was. Want op den eersten Dag van het Feest wierden der 13 Jonge Stieren Geofferd; op den tweeden 12, en zoo daar naa al voords alle Daag een minder, gelijk men kan zien Numer. 29. Evenwel wierden op yder Dag 2 Rammen, 14 Lam-

Wat Daagelijx 7 Daagen naa malkander gedaan wierd dat tot den Tempel behoorde.

Lammeren, en een Bok Geófferd zonder eenige verandering, als blijkt uyt dezelfde plaats.

Aanmerking op de daagelijkze plegtigheden.

De reeden van deeze verminderinge der jonge Stieren, kan beter gegift, als zeekerlijk te kennen gegeeven worden; en het vald gemakkelijker de verscheydene giffingen van andere, als een zeekere ftellinge van ons, dies aangaande by te brengen. Want of dit was om het gantze getal der jonge Stieren te brengen tot LXX. *Zoo dat zy zouden zijn een afbeeldinge der* LXX *Volkeren, die geduurig moeften verminderen, terwijle Ifraël, gelyk zijnde het getal der Rammen, Lammeren en Bokken, het zelfde bleef?* Of om te beteekenen de LXX Jaaren van des Menfchen ouderdom, welke daagelijx afneemt, is onzeker Ondertuffen hebben zommige hier vermaand niet zonder opmerking, de reeden van het Offeren deezer Offerhanden te laaten doorfluypen; waar van het getal zoo groot, en zoo verfcheyden was. Het daagelykze Offer wierd volgens de gewoonlijke maniere Geofferd van de Orden, welke die week diende. Ondertuffen zongen de Leviten het *Hallel*, daar van te vooren gefprooken is.

Tot

Orden op de Dagelijkze Offerhanden geduurende dit Feest.

Tot de Offerhanden die 'er byquamen, hadden zy een middel uytgevonden, waar door yder van de 24 Ordens, welke alle daar by waaren, haare beurten hadden in het Offeren der Offerhanden: Het geen op deeze wijze geordineerd was. Op den eersten Dag waaren der 13 Jonge Stieren, 2 Rammen, en eenen Bok, zijnde in alles 16 Offerhanden, welke Geofferd wierden van de 16 Ordens. Voor de 8 Ordens schooten 14 Lammeren over, waar van 6 Ordens yder 2 Offerden, en de 2 overige yder een.

Op den tweeden Dag waaren der 12 Jonge Stieren, 2 Rammen, en eenen Bok, zijnde in alles 15 Offerhanden welke Geofferd wierden van de 15 Ordens: dan waaren de 14 overige Lammeren van de 9 Ordens te Offeren, waar van der 5 yder 2 Lammeren Offerden, en 4 maar een. Al de zelfde Proportie wierd naderhand gehouden, tot dat men aan den zevenden Dag gekomen was, op welke 7 Jonge Stieren, 2 Rammen, en een Bok en 14 Lammeren van de 24 Ordens Geofferd wierden, en yder zoo zijn eygen Offerhandere Offeren hadde.

Hangende Takken der Palm-boo-

Wat Takken tot de Loof-hutten dienden.

men en Wilgen, komd in de Wet Lev. 23: 40. dit Gebod voor: *Ende op den eersten Dag zult gy u neemen Takken van Schoon Geboomte, Palm-Takken; ende Meyen van digte Boomen, met Beekwilgen: Ende zult voor 't Aangezigte des Heeren uwes Godts zeeven Daagen vroolyk zijn.* Over welke woorden geschil was tussen de *Farizeën* en *Sadduceën*, te weeten waarom het neemen van deeze Takken en groene Blaaderen belast wierd. De *Sadduceën* Oordeelden dat zy wierden geordineerd tot het maaken der Tenten; Maar het Gevoelen der *Farizeën* was, dat deeze Takken en Vrugten der Boomen, zijn geordineerd, om geduurende dit Feest, in de hand gedraagen te worden; en inderdaad droegen zy de zelve in de hand.

En geschil daar over onder de Joodze Secten.

Derhalven vervaardigden zy op den eersten Dag van het Feest, Takken van Palm boomen, Beek-wilgen, en Myrteboomen, en dezelve bonden zy aan malkanderen met Goude en Zilvere Snoertjens, of met andere banden, en droegen dezelve in haare Handen den geheelen eersten Dag van het Feest. Yemand des Morgens uyt zijn Huys gaande, hadde hy zijn *Lulabb* by zig, want zoo wierd die Tak-bundel genoemd, en

nooyt

nooyt was het yemand geoorloft, het zy hy Bad, het zy hy in de Synagoge was, &c. het zelve uyt zijn Hand te leggen. De overige Daagen van het Feest ging hy ook nooyt zonder het zelve naa den Tempel. En 't zou wel konnen zijn, dat onder ons door verval van 't woord LULLABB, *Leuyelak* is op de baan gekoomen, dat by de Jongens voor Pinxteren in gebruyk is, en als dan met Groene Neetelen loopen.

Bedenklijk afkomstig van 't woord Leuyelak.

Een weynig beneeden Jeruzalem was een plaatze, die genaamd wierd MOTSA, en geweest schijnd by de Oevers van de Beeke *Kidron*, van waar zig yder twee Takken nam, eene tot zijn *Lulabb*, of om den selven te saamen te binden met de Palm-en Myrte-Takken; en d'andere voor den Altaar. Yder Dag van het Feest gingen sy met de selve eens om den Altaar, en aldaar lieten sy der eene. In den beginne was het de manier dat men op den eersten Dag van 't Feest de Takken in den Tempel bragt, en dat men de selve aldaar liet tot aan den volgenden Morgen, deselve insteekende omtrent de Kruysgank, die om den Berg des Huyzes ging, tot dat men deselve alsdan weederom met zig nam.

Doch hier uyt quamen twistingen op de baan, vermids yder zijn eygen Tak begeerde: Waar door het geschied is, dat den Raad besloten heeft dat yder zijne Takken na Huys zou dragen, en dat hy des anderen Daags de zelve van daar weederom met zig brengen zou.

Gebruyk van der Joden Lulabh op het Loof-hutten Feest.

Als zy dan haar *Lulabh* vervaardigd, en een Wilge-Tak tot den Altaar gebragt hadden, gingen zy dagelijx in den Voorhof, en om den Altaar gaande, en haare Takken derwaards twenkende, riepen zy *Hosanna*, of, *Bewaart, Bid ik, ô Heere. O Heere, ik Bidde u, Zendet u wel Voorspoed.* Psalm. 118: 25. Onder-en-tussen wierd op de Trompetten geblaazen, en op den zeevenden Dag gingen zy zeevenmaal om den Altaar, en zulx wierd genaamd *Het Groote Hosanna*. Daagelijx, als zy heen gingen riepen sy *Schoonheyd voor u, ô Altaar: Schoonheyd voor u; ô Altaar*, En deeze gewoonte verschaft ligt aan Matth. 21: 8, 9, 15. Joan. 12: 12, 13. en Apocal. 7: 9, 10. zoo men daar op let. En dit is genoeg van de Takken *Lulabh* op 't Feest der Loof-Hutten. Nu willen wy ook yets van 't gebruyk der *Citroenen* reppen.

't Geen wy zoo strax van de Citroenen

voor-

voorslaazen, schijnd op geen bewijs van d'H. Schrift te steunen; maar de Meesters van de Overleeveringen hebben de zelve uyt de Spreekwijze gehaald welk men op de strax bygebragte plaats vind: *Gy zult uwlieden neemen de Vrugt van een Schoo-nen Boom*, gelijk het veele Overzetten, en niet veel van de Overzettinge der Zeeventig verschild. Doch de Talmu-disten verhaalen deeze woorden ver-scheydentlijk. „ Daar is geschreeven „ zeggen zy: Een Boom, wiens Vrugt „ schoon is, en wiens hout schoon is „ Welk geen is ten zy de Citroen? Zoo „ gy zegt dat het is een Granaat-Appel; „ desselfs Vrugt is schoon, maar het hout „ en is niet schoon. Zoo gy zegt dat het „ is een Carrubium; desselfs hout is „ schoon, maar de Vrugt en is niet „ schoon. R. Simeon Ben Jochai zeyd, „ Een Boom, wiens Vrugt schoon is, „ en wiens hout schoon is, desselfs „ Vrugts smaak is gelijk de smaak dee-„ zes houts, desselfs hout is desselfs „ Vrugt gelijk, en desselfs Vrugt is het „ hout gelijk, wat is dat voor een Boom? „ het is een Citroen-boom. Zy word „ met een aanduydende naam genoemd, „ die te kennen geeft, zeyd R. Levi, dat

Aanmerking over 't gebruyk der Citroenen op 't Loofhutten Feest.

„ zy op den Boom blijft van het eene tot
„ het andere Jaar. R. Tanchuma, zeyd
„ Aquila, zet הדר over door het woord
„ הידר, want het is een Boom, waſ-
„ ſende aan het water. R. Abhu zeyd,
„ leeſt niet חדר, maar הדור, want in
„ de Griekze Taal word water genaamd
„ ὕδωρ. Wat Boom nu is het, welke
„ aan alle wateren waſt? de Citroen-
„ boom. En volgens deeze aangenoome uytlegginge heeft de Chaldeezen Overzetter d'aangehaalde plaats aldus Overgezet: *Gy zult ulieden neemen de Vrugt van den Citroen-boom*, het geen van alle de Joden word voor goed gekeurd.

En dit was by alle zoo zeer aangenoomen, dat gelijk zy op het Feeſt der Loof-Hutten in haar eene hand droegen een bundel Takken, zy ook alzoo in de andere hand een Citroen droegen, en zy meenden dat dit niet min een uytdrukkelijk Gebod was, als het eerſte. Het zoude verdrietig vallen hier te verhalen, 't geen de Rabbynen zeer naaukeuriglijk hebben geſchreeven van de groote, en andere vereyſte omſtandigheeden van deeze Citroenen. Aangaande de zelve willen we maar eene Hiſtorie verhaalen, die eenigzins de pijne waard is. Men

Men zeyd dan, dat de gantze Vergaadering teegen een *Baithuseër* of *Sadduceër*, als hy op het Feest der Loof-Hutten yets van zijnen Dienst aan den Altaar (van welken Dienst wy aanstonds spreeken zullen) hadde naagelaaten, en de zelve niet, als regt was, hadde waargenoomen, is opgestaan, en hem met haare Citroenen geworpen heeft. Doch de Talmudisten zeggen Gesteenigd: Waar over de Konink Jannæus, die ook zelfs een Sadduceër was, belast heeft een Sweerd in den Tempel te brengen, en verscheydene van de Wijzen heeft omgebragt. Of nu deeze de Konink Jannæus was, van welk men een aanmerkens waardige Historie vind op de kant van het Tractaat *Sanhedrin*, hebben eenige bedenklijk gehouden.

De plegtige gewoonten van dit Feest waaren doorgaans wonderlijk, maar dit volgende was noch verwonderlijker. Naamentlijk *De Puttinge en Uytgietinge des waters*, over welke een groote blydschap by de Joden was. Daagelijx wierd het Water uytgegooten, en de blijdschap des Volks was zoo groot, dat in dit gantze Feest, en in de overige van het geheele Jaar, geene deeze gelijk was. Welke,

De uytgieting des Waters op dit Feest heel zeldzaam.

En een Bedieening in den Tempel

ke, op dat te gelijk met het gantse bedrijf van dit Feest te beeter mogt verstaan worden, wy 't selve op yder Dag, Ordentelijk beschrijven sullen.

vol van blyd-schap.

Eerst quam het Volk met Takken en Citroenen in de Handen, tot het gewoon Morgen-Offer, en op die wijse wagten sy, tot het Geofferd was. Naa dat de Deelen van dit Offer op den Altaar gelegd waaren, ving de uytstorting des Waters aan; Naamentlijk die, welke met Wijn vermengd, op den Altaar, volgens deese wijse geschiede: Een Priester ging met een Goude Kan naa de Fonteyne of Vyver *Siloa*, en vulde die met Water. Hy keerde weeder naa den Voorhof door die Poorte, die genaamd wierd de *Water-Poorte*, en wy te sijner plaatse besien hebben: En ingaande, wierd'er op de Trompet geblaasen. Hy klom naa de plaatse, daar men opklom naa den Altaar, alwaar twee Schootelen waaren, in welker eene Wijn was, doch in de andere goot hy het Water, en naderhand mengden hy 't beyde onder malkanderen. Daar naa goot hy het allengskens uyt. met welke daad als hy besig was, juygte hem het Volk toe, *Hef, uwe Handen op*: Welke

ke waarschouwinge daarom geschiede, om dat deezen *Boithuseër*, of *Sadduceër*, waar van wy aanstonds gedagt hebben, het zelve, (terwijl hy met deeze Offeringe beezig was, (op zijne Voeten uytgegooten heeft; daar hy den Wijn verre van zig had moeten uytgieten; waar over de Vergaaderinge hem met haare Citroen-Appelen geworpen heeft.

Terwijle deeze Offeringe geschiede, begon het Zang-Gequeel, en het Akkoort met de Instrumenten, en op yder Dag van het Feest wierd in het Daagelijkze Offer het *Hallel* Gezongen, dat, zoo den Jeruzalemzen Talmud zeyd, *Dagelyx vernieuwd wierd, gelyk der zelver Lulabb alle Dagen vernieuwd wierd.* Als zy onder het zingen van het *Hallel* quamen tot het begin van Psalm. 118. *Laat ons den Heere belyden*, &c. swenkten de gantze Vergaaderinge haare Takken; het geen zy herhaalden, alsze quaamen aan de woorden, *Hosanna* &c. *Bewaard nu, Bid ik, Heere;* en daar naa, *O Heere, ik bidde u, zend nu Voorspoed;* ten laatste aan het laatste vers van dien Psalm gekoomen, welke het besluyt was van het HALLEL. zeydenze *Laat ons den Heere belijden*, &c. &c.

Naa dat het Daagelykze Offer behoorlyk verrigt was, begonnen zy te Offeren, en ook de bykoomende Offerhanden, waar van wy gesprooken hebben; welke alsze geschieden, Zongen de Muzykanten weeder eenig gedeelte van d'een of d'ander Psalm.

Psalm-Gezang op den 7 Dag des Loofhutten Feests.

Op den eersten Dag zongenze Psalm 105. Op den tweeden, Psalm. 29. Op den derden, Psalm. 50. tot vers 16. Op den vierden, Psalm. 94. tot vers 16. Op den vijfden, Psalm. 94. tot vers 8. Op den zesden, Psalm. 81. tot vers 6. Op den zeevenden, Psalm. 82. tot vers 5.

Als de bykoomende Offerhanden ook Geofferd waaren, keerde het Volk naa Huys om 't Middagmaal te houden, hebbende eerst het Hosanna rond om den Altaar Gezongen; doch die beloofde, of vrywillige Offerhanden Offerden, vertoefden aldaar noch een wijl tyd.

Naa het Middagmaal gingen zy eenigen tijd naa de Godgeleerde Schoolen, of hielden zig beezig omtrent de betragtinge der Wet; en als den tijd daar was, begaaven zy zig naa het Avond-Offer, dat het Morgen-Offer t'eenemaal gelijk was.

Teegen den Avond begonnen zy *De Vreug-*

Vreugde over de Uytstorting, of *Puttinge des Waters*, die yder Dag des Feestes tot diep in de Nagt duurde; En wy waaren alsdan zoo zeer verblijd, dat zy daar van zeyden: *Die nooyt de Vreugde over de Puttinge des Waters gezien heeft, heeft nooyt van alle zyne Daagen Vreugde gezien.* Op die tijd als het Water geput wierd uyt *Siloa*, en uytgestort wierd op den Altaar, was het den Volke niet geoorloft blijde te zijn, om de Swaarwigtigheyd en de Solemniteyt van die Plegtigheyd, maar de Ceremonien van den gantzen Dag geeyndigd zijnde, betoonden zy, als de Nagt gekoomen was, een wonderbaare Blijdschap, zoo ten aanzien van haare wijze, als desselfs oorzaak, die aldus was.

De Vreugd van dit Feest uytgemeeten.

Zy gingen in den Voorhof der Vrouwen, en aldaar zetten zig de Vrouwen op de hoogere Galeryen omtrent den voorhof, doch de Mannen stonden aldaar in het midden. Maar 't geen de Joden hier van vier Kandelaars (of Lantaarens, of liever vier Verspie-Huysjens) begreppen, is vry donker om t'huys te brengen. Men wil dat de zelve van zeer groote dikte, en zoo grooten hoogte waaren, dat zy de Muuren des Voorhofs

Yets donkers uyt de Ioden bygebragt.

overtroffen. Zy waaren geplaatst by de vier zijden des Voorhofs, en by yder was een Ladder, langs welke vier Jonge Priesters opklommen met veel Olye, en Pitten, gemaakt van afgesleetene Priesters Kleederen en Gordels, en de zelve droegen zorge dat aan de Vlamme geen voedzel ontbrak.

Gezang en Spel op de 15 Trappen aan de Poorte Nikanors.

Men begon op de Fluyte des Tempels te Speelen, en veele Leviten stonden met haare Instrumenten op de 15 Trappen, met welk men uyt den Voorhof Israëls afklom in den Voorhof des Vrouwen; en wie van de Priesters in de Muzyk ervaaren was, vervoegde zig by haar met zijn Stem, en met zyn Instrument.

Gedans der voornaamste Heeren op dit Feest

En voor God-vrugtig-heyd ge-noomen.

Ondertusschen Dansten, Huppelden, en Zongen de Grooten, en de voornaamste des Volks, in 't aanzien van de Vrouwen en de gemeene Man, naamelijk de Leeden van den Raad, de Hoofden der Synagoge, de Leeraars in de Schoolen, en alle de Mannen die, of door haar Ampt, of door haare Godvrugtigheyd vermaard waaren, zoo veel zy konden, en met dit Speelen wierd het grootste gedeelte van de Nagt doorgebragt. En hoeveel te meer zy haar best in het Danssen, (als David in de

teegen-

teegenwoordigheyd van de Arke) gedaan hadden, zoo veel te meer Lofoordeelden zy zig waardig te zijn.

Eyndelijk bliezen te midder-Nagt 2 Priesters, staande aan de Poorte van Nikanor, op haare Trompetten; daar naa klommen zy af tot den tienden Trap, en aldaar bliezen zy weederom, en in den Voorhof zelve koomende, bliezen zy voor de derde maal, en gingen al blaazende de gantze Voorhof door, tot dat zy aan desselfs Ooster-Poorte quaamen. En eyndelijk spraaken zy, met het aangezigte naa den Tempel gekeerd, deeze woorden: *Onze Vaders, die in deeze plaatze geweest zyn, keerden haaren Rugge naa den Tempel des Heeren, en haare Aangezigten naa het Oosten; maar ons aangaande, wy zyn tot hem bekeerd, en onze Oogen zien op hem.*

Naa het Danzen blies men met de Trompetten.

Zommige der Grooten zeyden, terwijle zy Danften, *Gezeegend, zyt gy ô myne Jeugt, welke mijnen Onderdom niet en hebt beschaamd.* En deeze wierden genaamd *de Mannen des Werks*; doch andere zeyden; *Zijt gy Gezeegend, ô mynen Ouderdom, die mijne Jeugd hebt teegen gesprooken* (Deeze waaren Chasidim, en hadden getoond berouw te hebben,)

En

En beyde zeyden zy, *Gelukzalig is hy, die niet en heeft Gezondigd, en hy die in zonden gevallen zijnde, zijne zonden vergeeven zyn.*

Hoe elke Feest-dag des Nagts eyndigde.

Eyndelijk verwekten de vermoeydheyd Slaap en de zadheyd een eynde van deeze blijdschap, tot aan den volgende Nagt, en aldus gingen zy heenen, sommige naa haare Tenten, en sommige bleeven des Nagts buyten de zelve staan: tot dat zy staande of zittende in Slaap geraakten, of leunden tot dat den Daageraad aanstaande was, op eens anders Schouder.

d'Oorspronk deezer Plegtigheeden donker.

Om nu de oorzaak van deeze wonderlijke Blijdschap te onderzoeken, zal het niet beswaarlijk vallen aan te wysen, waarom zy meer verblijd waaren op het Feest der Loof-hutten, als op andere Feesten? Naamentlijk om dat zy nu alle haare Vrugten in de Schuure versaameld hadden, waarom dit Feest genaamd wierd, *Het Feest der Verzaameling op het eynde des Jaars*, Exod. 23: 15, 16. Maar het schijnd wonder waarom zy soo grooten Blijdschap betoond hebben in de Puttinge en Uytstortinge van het voor-verhaalde Water, en het valt niet gemaklijk de reeden van deese

deeze zaake by te brengen; R. Akiba geeft van de Uytstortinge des Waters deeze reeden. *De Wet*, zeyd hy, *zeyd*, *Offerd een Homer Garste op het Pascha, om dat het alsdan was den tijd van de Garste: Op dat uwe Tarwe Gezeegend worde, Offerd Tarwe en Eerstelingen op Pinxteren, het welke was den tijd der Boomen, op dat de Boomvrugten gezeegend worden. Offerd een Offeringe des Waters, op dat den Reegen Gezeegend worde. En daarom word 'er gezeyd; Die niet en zal willen koomen tot het Feest der Loof-hutten, zal geen Reegen hebben*. Want dan was het de tijd van den laatsten Reegen, Joël 2: 32. Doch Maymonides brengd tot oorzaak van deeze Vreugde, deeze reeden by; om dat het was een Vreugde weegens het Waarneemen van de Wet, met welke geen andere en kon vergeleeken worden. Daarom zeyd hy, *De gemeene Man en alle die in deeze Blijdschap niet en hadden willen deel hebben; (want nooyt dansten, of zongen zy: Maar waaren slegts aanschouwers;) maar die haar deel aannaamen, waaren d'uytsteekenste in Wysheyd en Godsdienstige Mannen*

Maar 't geen hier aangaande deeze zaak aanmerkens waardig is, is de plaat-

ze

at in den Jerusalemschen Talmud, daar Rabbi Levi zeyd, *Waarom word dezelfs Naam, Puttinge des Waters genoemd?* Antwoord: *Om de Puttinge of Uytstortinge des Heyligen Geestes; volgens 't geene gezeyd word: Met Vreugde zult Gylieden Water Puttén uyt de Putten der Behoudenisse, of Fonteynen des Heyls.* Jesaia 12:3.

En door Gissing afgedaan.

Wat nu verder de oorsaak hier van mag zijn, dat zy dit Feest met deeze Plegtigheyd, en by deeze gelegentheyd Vierden; daar toe zal misschien ons de plaatse Joann. 7: 37, 38 ligt geeven en zelfs ligt ontfangen, als die eenemaal op deese gewoonte schijnd te zien: Want onsen Heyland heeft op den laatsten en den Grooten Dag van die* Feest (als zy seeve Daagen een groote Vreugde gepleegd hadden om deeze Puttinge en de Offeringe des Waters uyt de Vyver Siloa, die sommige Joden bekennen op de uytstortinge des Heyligen Geestes te zien) *Gestaan en geroepen, zeggende, zoo wie Dorst, die koome tot my en Drinke. Die in my Gelooft, uyt deszelfs Buyk zullen vloeyen Beeken des Leevenden Waters: Zeggende zulx van den Geest &c.* Niet anders als of hy teegen haar gezeyd hadde: Gylieden Put met zoo grooten blyd-

* Ziet vers 2.

Jezus handel op 't Loofhutten Feest Joann. 7:37, 38

blijdschap Water uyt Siloa, en giet het zelve uyt, daar zulx maar is een afbeeldinge der uytstortinge des Heyligen Geestes? Maar ik ben die geene, die de Leevendige Wateren geeft; en die in my Gelooft, over hem zal zoo grooten overvloed des Heyligen Geestes uytgestort worden, als of geduurig Beeken des Leevenden Waters uyt desselfs Buyk vloeyden. En op dat hy zijn woorden met een Miraakel bevestigde, heeft hy aanstonds aan een Blind-gebooren het gezigte weeder gegeeven, beveelende dat hy zoude afgespoeld worden in de Vyver Siloa, Joann. 9:7. En dit waaren de Plegtigheeden van het Feest der Loof-Hutten, die zeeven Daagen duurden. Daagelijx verscheen het Volk met haare Takken in den Tempel, daar wierd het *Hallel* Gezongen, Water uyt Siloa geput en met Wyn vermengd op den Altaar uytgegooten, en rondom den Altaar gegaan. Zy Zongen het *Hosanna*, en des Nagts bedreeven zy Vreugde om de Puttinge des Waters. Dit was maar het onderscheyd tussen de Daagen des Feestes, dat zy op den Nagt, gaande voor den Sabbath, voorvallende op het Feest, en op de Nagt, gaande voor den

agtsten-Dag, welke Heylig was, niet en dansten of en zongen; doch op den zeevenden Dag, gingenze zeevenmaal rondom den Altaar, en op den agtsten Dag, de Dansfingen op die Nagt agterweegen gelaaten hebbende, atenze haare Citroenen op, dat te vooren niet en was geoorloft; en zoo nam het Feest met groote blijdschap in den Voorhof der Vrouwen een eynde. 't Geen de reeden is, dat d'Euangelist deezen Dag niet alleen noemdeden *Laatsten*, maar ook *Den Grooten Dag van het Feest*, te weeten om dat zy Heylig was, en om dat zy een eynde van het Feest maakte.

Feest der Trompetten leeverd weynig Stof uyt.

Van het Feest der Trompetten en het Feest der Inwijinge vald vry minder te zeggen, om dat zy niet meer tot den Tempel, als tot het gantze Landschap behoorden, uytgenoomen dat by het geluyd der Trompetten in den Tempel eenige buytengewoone Offerhanden wierden gevoegt, namelijk op den eersten Dag der Maand *Tisri*, zijnde den eersten van het gantze Jaar; waar van wy Numer. 29: 1, 2, 3. het Gebod hebben.

Herkomst van 't Feest den Trompetten.

Deeze Overleeveringe is maar ingekroopen op deeze Practijk, dat'er op andere plaatzen in het begin des Jaars geblaazen

wierd

wierd op een Trompet, dat van een Rams of Schaaps Hooren gemaakt, en daar by gebruykt wierden twee Zilvere Trompetten, en de Leviten op dien Dag Zongenden 81sten Psalm.

Het Feest der Inwijinge, waar van gewag gemaakt word Joann. 10: 22. heeft zijn Oorsprong genoomen van de Vernieuwinge des Tempels, des Altaars, en des Dienstes, die Besmet en belet geweest was van de Syrize Tyrannen: En onder die in 't byzonder van Antiochus Epiphanes. Dit Feest heeft *Judas Maccabeus, en deszelfs Broeders met de ganze Vergaderinge ingesteld*. Het duurde agt Daagen, en begon met den 25sten van de Maand *Cisleu*; welken tijd overeenquam met het begin van onzen December. Het had omtrent den Dienst des Tempels dit voornaamentlijk eygen, dat het *Hallel* daagelijx gezongen wierd Op andere plaatzen wierden alleen Avond-Keerssen, of Lampen aangestooken, die zy in de Deuren haar'er Huyzen den geheelen Nagt lieten branden: En dit, door verloop des tijds vermeerderende, wierden der zoo veele Ligten aangesteld, als'er Hoofden in de Familie waaren: Jaa sommige vermeer-

Feest der Inwying.

 der-

derden op den tweeden Avond het getal tot op eens zoo veel, en voegden altijd by de zomme het eerste getal, zoo dat, byaldien der op den eersten Dag waaren geweest 10 Ligten, op den agtsten zijn geweest 80.

De Reeden van deeze Plegtigheyd word van Maymonides aldus bygebragt: *Als Israël zijne Vyanden Overwonnen en Verdelgd had, was het den vijf-en-twentigsten van de Maand Cisleu, en zy zijn gegaan naa den Tempel, en hebben aldaar geen zuyveren Olye gevonden, behalven eene Flessche; en daar in was niet meer Olye, als van noode was om de Vlamme der Lampen voor eenen Dag te voeden: Evenwel hebben zy met de zelve de Lampen aangestooken.* En hier over is, als de Uytleggingen zeggen, *een Mirakel geschied: want dat Wonder heeft de Vlamme der Lampen agt Nagten gevoedet: waar over de Wijzen van dat Geslagte geordineerd hebben dat deeze agt Daagen in het volgende Jaar zouden zijn Feest en Dank-Daagen, en dat by de Deure des Huyzes Ligten zouden worden ontstooken.* Dit zeggen de Joden: Doch Goeree heeft in zijn Mozaïse Oudheeden, noch verscheyde andere Reeden bygebragt, die vry een ouder herkomst

Mozaïse Historie derde Deel.

be-

belooven. Welk men hier mag te raade neemen.

XXII. Hoofd-stuk.

Van de Leezing der Wet *door den* Koning *om de zeeven Jaar: En wat by daar uyt moeste Leezen: Als meede hoe de* Koning Agrippa *dit voldiende.* VIII. Verdeelingen *van den Koning geleezen.* *Onder wat Ceremonien de* Roode Koe *door den Hoogepriester* Verbrand *wierd: En hoe dikwils de* Verbranding *van zulken* Koe, *staande de* Joodze Republijk, *geschied zy: Met een aanmerking over der* Joden verval *in laater tijd.* *Ceremonien omtrent de* Vrouw *van* Overspel *verdagt: Met yets van* 't Yver-water *en* Vloek *haar opgeleyd.* Reyniging der Melaatze: *Met een misslag van* Ligtfoot *door hem zelfs verbeeterd.* *Met welke toestel* de Eersteling *der* Vruggten *binnen* Jeruzalem *tot den* Tempel *quaamen: En hoedaanigen* Offer *daar op viel.* *Met yets van de* verzaameling van 't Brand-hout *tot den* Altaar *op de* XII. *Maanden des Jaars.* &c.

Wat dingen in dit Hooft-Stuk ftaan af te doen.

u zullen wy eenige byzondere Dienften byhalen, die, alhoewelze alle niet in den Tempel gefchieden nogtans zoodanig daar toe behoorden, dat de Bedieninge des Tempels zonder de zelve niet wel voegzaam konde Voldiend worden: En dezelve te vooren ook maar ftuk wijs zijn afgedaan. Als naamelijk I. De Leezing van de Wet door den Koning om de zeeven Jaar. II. Het maaken van de Loog-Afch door 't Verbranden van de Roode Veerze door den Hoogenpriefter. III. Het onderzoek van een Vrouw van Overfpel verdagt, door 't Yver-water aan de Poorte Nikanors. IV. d'Offer Pligt voor de Reyniging der Melaatzen. V. Het aanbrengen en Offeren van d'Eerftelingen der Vrugten Ten VI. De verzaameling des houts tot den Brand Altaar.

Leezing der Wet om de 7 Jaar.

Het Gebod van de Leezinge der Wet word gevonden Deut. 31: 10, 11. daar aldus te leezen ftaat. *Ende Mofes gebood hen, zeggende; Ten eynde van zeeven Jaaren, op den gezetten tijd van het Jaar der Vrylaatinge, op het Feeft der Loof-Hutten: Als gants Ifraël zal koomen om te Verfchynen voor het Aangezigte des Heeren uwes*

Gods,

Gods, ende plaatze, die hy zal verkooren hebben, zult gy deeze Wet voor gans Israël uytroepen, voor haare Ooren. Dit zeyd de Wet. Maar de omstandigheden van de Plaats, tijd en Perzoon, die de Leezinge der Wet voldienen moest, Beschrijven de Joden aldus: „ Den Leezer „ zelve moest Koning zijn, de plaatze den „ Voorhof der Vrouwen, en den tijd om„ trent het eynde van den eersten dag van „ het Feest der Loof-Hutten. Dan wierd een houten Lees-Stoel geplaatst in het midden van den Voohof der Vrouwen, want aldaar konden Vrouwen en Kinderen koomen om toe te hooren, (het geen ook aldaar vers 12. aan haar belast word) vermids het haar niet en was geoorloft in den beneedenste Voorhof te koomen. De Koning nu quam voor de Lees-Stoel, en den *Dienaar der Vergaderinge*, heften het Boek des Wets op, en gaf het aan den Overste der Vergaderinge, of der Synagoge. Den Overste der Synagoge (want alsdan droegen zy haar op de zelfde wijze, als of zy in de Synagoge geweest waaren) gaf het aan den Sagan, den Sagan aan den Hoogenpriester, en den Hoogenpriester aan den Koning; doch de Koning ontfing

Hoe den Koning zig gedroeg in 't Leezen der Wet.

liet zelve staande, en bedagt by zig zelven, eer hy las, een Gebed, met het welke hy Godt Bad, dat yder in acht zoude neemen, al het geen hy korts daar naa in teegenwoordigheyd van alle, in de Wet zoude Leezen: Als dan kon hy, zoo het hem goed dagt, zitten en Leezen; maar zoo hy staande Las, wierd hy geloofd het zelve met meer Eerbiedigheyd te doen: En alzoo zeyd men dat den Koning Agrippa gedaan heeft, doe hy deezen Dienst waarnam.

Wat de Koning moest Leezen.

Hy begon te Leezen met het begin van Deuteronomium, en Las tot het tiende vers van het zesde Capittel. Van daar ging hy over tot het dertiende vers van het elfde Capittel, en Las tot het twee-en-twintigste vers van het zelfde Capittel. Aldaar sprong hy weederom over, tot het twee-en-twintigste vers van het veertiende Capittel, en Las tot het tweede vers van het neegen-en-twintigste Capittel. Want hy Oordeelde dat het genoeg was, als hy slegts die Deelen Las, die de swaarste waaren, en welke meer in dringende woorden bestaande, het Volk allermeest beweegen en aanzetten konden tot het waarneemen der Gebooden, als ook desselfs Han-

volk.

Handen versterken in Wet der waarheyd. De Talmud zeyd datals de Koning Agprippa deezen Dienst waarnam, en gekoomen was tot Deuter. 17: 15. (*Zoo zult gy gantzelyk tot Koning over u stellen, dien de Heere uwe Godt verkiezen zal. Uyt het midden uwer Broederen, zult gy eenen Koning over u stellen; gy en zult niet vermoogen over u te zetten eenen Vreemden Man, die uwe Broeder niet en zy.*) hy geweend heeft, als hy gedagte dat hy niet en was uyt den Bloede der Joden: Doch dat het Volk, om hem te vertroosten, driemaal geroepen heeft: *En vreest niet Agrippa, gy zijt onzen Broeder.*

Hoe den Koning Agrippa deeze Leezing der Wet voldiende.

Deeze Leezinge is genoemd de *Sectie des Konings*, en word van de Joden geteld onder die agt, welke noodzaakelijk in de Hebreeuwze Taal moesten uytgesprooken worden. En deeze agt Sectien waaren deeze: I. De woorden van die, welke de Eerstelingen Offerde, Deuter. 26: 5. II. De woorden van de Vrouwe, die de Schoen uyttrok, Deuter. 25: 7, 8, 9. III. De Zeegeningen en Vervloekingen, Deuter. 27. en 28. IV. De Zeegeninge der Priesters, Numer. 6: 24, 25, 26. V. De Zeegeninge des Hoogenpriesters op den Dag der Ver-

Agt Verdeelingen, die den Koning Las.

Verzoekinge. VI. Deeze Leezinge des Konings. VII. De woorden der Priesters, aanmoedigende tot den Strijd, Deuter. 20:3. VIII. De woorden der Oudste, over de geslagte Jonge Koe, Deuter. 21:7, 8. En dit is genoeg van de Leezing der Wet door den Koning.

Hoe de Verbrandinge der Roode Koe door den Priester geschiede.

De Wet van de Verbrandinge der Roode Koe, en het gebruyk dier Assche tot zuyveringe van die geene, die door een Dood Lighaam besmet waaren, word ons breedsprakelijk Beschreeven Numer. 19. en de beteekenisse van deeze Plegtigheyd en van andere Besprengingen, is Hebr. 9:13. te vinden. De wijze, op welke deeze Ceremonie, (die van groot belang was,) volvoerd wierd, ging met zoo veel kommer en naauwkeurigheyd verzeld; dat in geen der H. Plegtigheeden meerder omzigtigheyd in agt te neemen stond. 't Lust ons niet op te haalen wat angstvalligheyd de Joden in 't verkiezen van deeze Koe overquam, op datze tot deeze zaak bequaam was, noch ook niet uyt te pluyzen of deeze Verbrandinge den Hoogenpriester alleen aanging, of dat zy ook behoorlijk van yder ander Priester kon verrigt worden. Want dat is in de Mosaïze Histo-

ftorie van Goerect genoegzaam afgedaan, En zullen derhalven hier maar zeggen, hoe de zelve Priester zig daar omtrent gedroeg.

Zeeven Daagen eer de Koe Verbrand wierd, wierd de Priester, die hem Verbranden zou, in de Kamer des Tempels alleen gehouden, die in den Noord-Ooster hoek van den Voorhof Israël was, en het *Steene Huys* genoemd wierd, om dat de Steene Vaten in de zelve bewaard wierden. De Reeden nu van deeze afzonderinge was, op dat hy zou moogen verzeekert zijn, dat hy dien gantzen tijd was Reyn geweest van alle besmettinge, door een Dood Lijk veroorzaakt. Want gelijk de assche van die Koe, was een der grootste en de eenigste Reyniginge van de besmettinge, alzoo moest hy, die dezelve Verbranden, en desselfs assche zou strooijen, zig met alle vlyt hoeden, dat hy niet zelve van besmettinge mogt verdagt zijn. Bewaaring des Priesters tot deeze zaak.

De Dag der Verbrandinge gekoomen, ging de Priester, die de Ceremonie sou voldienen, en die, die met hem souden sijn, uyt de Ooster-Poorte van den Berg des Tempels, die ook Susan genoemd wierd, en haar uytsigt op de Wat men op den Dag der Verbrandinge deed.

Va-

Valeye. *Kedron* en naa den Olyf-Berg had, en voorts naa den top des Heuvels, die regt teegen over de Poorte lag, daar zy waaren uytgegaan, en zoo ook voor den Tempel. De weg nu, welke men had booven de Valeye, was geplaveyd; en daar onder had men een dubbeld welfzel, dat is, alzoo gemaakt, dat eene Boog op twee Boogen steunde. Op deeze wijze was die weg vlak gemaakt, en zoo had men de zelve regt neederwaards gaande langs die gantze lengte. De Reeden van zoo groote onkosten en van zoo naauwen agtgeevinge, was, op dat zy mogten verzeekerd zijn dat zy niet eenig verborgen Graf betreeden hadden, door welke zy, over het zelve heen uytgaande; hadden konnen verontreynigd worden: Want de Steene Welfsels meenen de Joden lieten niet toe dat aldaar eenig Dood Lighaam Begraaven wierd. En wy hebben te vooren uyt de selve Leer-Meesters aangemerkt, dat om desselfs voorsorge diergelijke Boogen over al onder de Voorhof Gebouwen des Tempels waaren. En om die selfde verseekering te hebben, was ook de plaatse op den Olyf-Berg, alwaar de Koe Verbrand wierd, van

on-

onderen met een Welffel voorzien.

De Oudften des Volx gingen voor den Priefter, en alle die der by waaren, gingen langs die geplaveyde weg naa de plaatze der verbrandinge; en als de Priefter aldaar gekoomen was, leyden zy haare Handen op de zelve, en vermaanden hem, dat hy zig waffen zoude, want aldaar was een plaatze, tot dien eynde vervaardigd; op dat hy niet vertoefde zulx te doen. Daar naa wierd een hoop Houts, tot verbranding van de Koe, op een geftaapeld, en op de zelve wierd de Koe, naa dat haar de Beenen t'zaam gebonden waaren, zoodanig geleyd; dat deffelfs Hoofd naa het Zuyden gekeerd lag, en zijn Oogen Weftwaards. De Priefter, ftaande aan deffelfs Oofterzijde, keelde de zelve, het Aangezigte Ooftwaards gewend, met zyn regter hand, en met zyn flinker ontfing hy deffelfs Bloed.

Men hadde nu een Wet, dat de befprenginge van deffelfs Bloed *moefte gefchieden regt naa de Tente der Vergaaderinge, en dat tot zeeven maal*, Numer. 19: 4, Welk Gebod op dat het mogt naagekoomen worden, befprengde de Priefter het Bloed van de gekeelde Koe zee- Bloed-fprenging naa 't Heylig-dom te Jeruzalem.

ven

ven maal Tempelwaards, ziende van over de Galerye des Tempels naa de Poorte Susan: Van welke de boovenste deelen daarom laager waaren als die van andere Poorten, die omtrent het Heyligdom waaren, op dat hy van over de zelve zoude konnen heenen zien, de gedaante van de voorgeevel des Heyligdoms, schoon hy dezelve met het Bloed der besprenging niet en konde bereyken.

Als de besprenginge van het Bloed der Koe geschied was, ley hy Vyer onder den houtstapel en stakze in de brand; en terwijle zy verbrand wierd, nam hy Cedren-Hout, Ysop, en Purpere Wolle, en dezelve vertoonende; zeyde hy teegens de geene die 'er bystonden, *Dit is Cedren-Hout, dit is Cedren-Hout, dit is Cedren-Hout*; en deeze woorden drymaal herhaald hebbende, en het Volk drymaal geantwoord had, *Wel, wel, wel*. Zeyde hy insgelyks: *Dit is Ysop, dit is Ysop, dit is Ysop. Dit is Purpere Wolle, dit is Purpere Wolle, dit is Purpere Wolle*; en het Volk antwoorde drymaal op beyde herhalingen. Dan wierp hy al deeze dingen in 't Vyer, en wierden te zamen met de Koe verbrand.

Als alles verbrand was, naamen zy de Assche, die zy woegen en door de Zeeve buylden, en een gedeelte daar van lieten zy, om het Volk daar meede op zeekere plaatze van den Olyf-Berg te bestrooyen. Het tweede gedeelte wierd gegeeven aan de 24 Ordens, tot bestrooijng der Priesters. Het derde wierd geleyd in het Chel, of in de binnenmuurze ruymte, gaande om den Voorhof, alwaar zy om daar aan te gedenken, bewaard wierd. Neegen Koejen van deze zoort zijnder t'zeederd den tijd dat de Wet aangaande deeze Plegtigheyd eerst gegeeven is, en de laatste Verwoestinge des Tempels Verbrand: De eerste ten tijde van Moses; de tweede ten tijde van Ezras; de derde en vierde, ten tijde van Simeon Justus; de vyfde en sesde, ten tijde van Jochanan, de Vader van Matthias; de zevende, ten tijde van Elionæus, de Zoone van Hakkoph; de agtste, ten tijde van Hananeël, den Zoone van Haminizri; de neegende van Ismaël, den Zoone van Fabus.

Hoe dikwils de Roode Koe als dus Verbrand is.

En de Joden verwagten een tiende in de Daagen van den Messias: Waar over wy in 't voorbygaan, moogen aanmer-

ken

Aanmerking over der Joden verval in laater tyd.

ken, hoe door der zelver Overleeveringen de besmettingen zeer vermeerderd schijnen geweest te zijn; want twee zoodaanige Koeyen zijn genoeg geweest tot de tijden van Ezras, zijnde meer als 1000 Jaaren; doch in de volgenden tyd, die niet de helft van den voorigen vervat, zijnder zeeven Verbrand.

Vieze Verklaaringe der Joden.

Voorders, vermids de Wet, ingesteld tot suyveringe van een besmet Mensche, beval, *Dat een Zuyver Mensch die assche soude strooyen*, Numer. 19: 18 heeft der selver Overleeveringe dit aldus uytgelegt: Dat zy daar door verstonden een Man, die zyn gantse Leeven door nooyt door een dood Lighaam was besmet geweest; en men had te Jerusalem Welfsels geboud op een Rotse, op welke Huysen geboud waaren, ten eynde men zoodaanige Zuyvere Mannen sou konnen vinden. En derwaards wierden ook zommige Swangere Vrouwen gebragt, welkers Baaring aanstaande was om dat zy zoo doende, als tot een plaatse sonder Graaven gebragt wierden, en de selve quaamen aldaar in de Kraam. En soo wierden der selver Zoonen geduurig tot dien Dienst alleen opgevoed op dat zy, zoo ras als zy konden, en

de

de geleegentheyd voorquam, bereyd zouden zijn om zoodaanige assche te strooyen. Het welk, als yemand van haar zoude doen, ging hy eerst op den Rugge van een Os zitten, en reed naa den Vyver Siloa, alwaar hy in het water needer daalde, vermids aldaar geoordeeld wierd geene Graaven te zijn die hem konden besmetten; en daar een Kruyke met Water gevuld hebbende, klom hy van daar weederom op, reed naa den Olyf-Berg, bestrooyde die geene, die gezuyverd moesten worden, en altijd op den Rugge van den Os zittende, keerde hy weeder na zijn Celle.

De Wet van Jaloersheyd, en het onderzoek van een verdagte Huysvrouw, die Nummer. 5. voorkomd; wierd van de Joden verstaan en onderhouden volgens de Instellinge van Moses en haar eygen Overleeveringen.

Zoo eenig man zijn Huysvrouw in tegenwoordigheyd van twee Getuygen vermaand hadde, zeggende; *Ziet toe dat gy dien Man niet aan en spreekt*; was zy by haaren Man niet te beschuldigen, schoonze hem daar in niet gehoorzaam was. Maar zoo zy zig met deezen Mensche naa een afgezonderde plaatze be- Hoe men met een Vrouw verdagt van Overspel moest handelen.

geeven hadde, en aldaar eenigen tijd met hem gebleeven was, wierd zy geoordeeld omtrent haaren Man haare Trouwe gebrooken te hebben, en hy bragt de zelve tot de naaste Vergaderinge. Doch de Leeden van die Vergaaderinge zonden met hem en de Huysvrouwe, twee Discipelen der Wijzen naa den Grooten Raad van Jeruzalem, op dat hy zig met haar op dien weg niet en zoude vermengen. Als zy daar was, verschrikten ze de Vrouwe met scherpe en dreygende woorden, op dat zy haare Misdaad zoude belijden. Zoo zy beleed dat ze Onteerd was, brakze haar Houwlijks Verbond, en was daar door alzoo verstooten. Maar zoo zy in het loochenen volharde, en zig wilde verontschuldigen, leyden zy haar, volgens het zeggen der Talmudisten, door de Ooster-Poorte naa die van Nikanor, dat is, zoo als Rambam dat uytleyd: Dat zy deeze Vrouwe *trokken en moede maakten door het op- en afklimmen langs de Trappen der Ooster-Poorte; op dat zy wegens die vermoeydheyd verswakt zijnde, tot bekentenisse mogt gebragt worden.* Zoo zy het noch niet en bekende, maar staande hield dat zy Onschuldig was, wierd zy in de

Poor-

Poorte van Nikanor gebragt, die de Ooster-Poorte van den Voorhof was. Dan scheurde de Priester, die haar onderzoeken zou, haar booven-kleed of Hals-Gewaad; zoo dat zy haare Borsten tot omtrent het Herte toe ontbloote. Zoo zy een Wit Kleed aan hadde, wierd een Swart Kleed over het zelve getrokken, en haar wierd het hayr los gemaakt, zoo dat het met blessen langs de Schouderen neerhing. Zoo zy Ringen, of Gesteentens aan de Ooren, of Hals of Handen hadde, wierden haar dezelve afgerukt, en zy wierd booven haare Borsten met een touw omgord. En al wie haar begeerde te zien, mogt aan deeze plaatze koomen; behalven haare eygen Slaaven. Waar toe de Talmudize aanmerking niet quaalyk ter snee komd; die wy willen byzetten, en aldus luyd:
„ Met wat Maate yemand meet, moet
„ hem weeder toegemeeten worden.
„ Deeze heeft zig Opgepronkt om te
„ Overtreeden, maar Godt heeft desselfs
„ Cieraad bezoeteld; zy heeft zig ontdekt om te Zondigen, doch Godt heeft
„ desselfs Oneere ontdekt; zy heeft in
„ de Deure gestaan om zig te vertoonen,
„ doch zy is in de Poorte geplaatst om
 „ haare

„ haare Schande te vertoonen; zy heeft „ een Floers over haar Hoofd uytge- „ breyd, doch de Priester heeft dat on- „ der haare Voeten geleyd; zy heeft „ haare Vlegten cierlijk opgebonden, „ doch de Priester heeft de zelve ont- „ bonden; zy heeft zig met een schoon „ geweeven Gordel omgord, doch de „ Priester omgord haar met een Gordel „ van Verslaagentheyd; zy vercierde „ haar Aangezigt, maar zy word met „ Speekzel bezoeteld; zy vercierde haa- „ re Oogen, nu Puylen haar de Oogen „ uyt; zy maakte Teekenen met haare „ Vingeren, desselfs Naagels zijn af- „ geknipt; haar Dye heeft begonnen „ te zondigen, en naderhand haaren „ Buyk, en daarom word eerst haare „ Dye, en daar naa haaren Buyk ge- „ straft, jaa daar gaat niet een Deel van „ 't gantze Lighaam vry.

Haar Offerhande, die in een kleen Vaatje met Garsten Meel bestond, gaf haar de Priester in de Hand, volgens de Wet, Nummer. 5: 15. 18. Dan nam hy een Aarden-Vat, en goot daar eenig Water in uyt het Waschvat, en gegaan zijnde binnen de Deure des Tempels, nam hy eenig Stof van onder een Steen,

de

die daarom niet in Cement was vast geleyd; en mengde dat Stof onder het Water. Daar naa verkondigde hy den Vloek, en schreef deeze woorden in een Boek, Numer. 5: 19,20,21,22. *Ende de Priester zal haar beedigen, en zal tot die Vrouwe zeggen; Indien iemand by u geleegen heeft, ende indien gy onder uwen Man zijnde niet afgeweeken en zijt tot Onreynigheyd: Zijt vry van dit bitter Water, het welke den Vloek meedebrengd; Maar zoo gy onder uwen Man zijnde, afgeweeken zijt, ende zoo gy Onreyn geworden zijt, dat een Man by u geleegen heeft, behalven uwen Man; dan zal de Priester die Vrouwe met den Eed der Vervloekinge beeedigen, ende de Priester zal tot de Vrouwe zeggen: De Heere zette u tot een Vloek, ende tot eenen Eed, in 't midden uwes Volks; mids dat de Heere uwe Heupe vervallende, ende uwen Buyk swellende maake; Dat dit zelve Water, het welke de Vervloekinge medebrengd, in u Ingewand ingaa, om den Buyk te doen swellen, en de Heupe te doen vervallen: Dan zal die Vrouwe zeggen, Amen, Amen.* Daar naa wiste de Priester den Vloek door het bittere Water in het Boek uyt, en gaf het haar te drinken. Indien zy door de Verkondiginge der Vervloekin-

De verdagte Vrouw het Yver-Water en den Vloek opgeleyd.

gen zoo verschrikt wierd, dat zy niet en dorst Drinken, maar bekende dat zy haar Trouw geschonden had, goot de Priester het Water uyt, en verstrooyde haar Offer door de assche: Maar zoo zy het loochende, en niet en wilde Drinken, dwongen zy de zelve; en zoo zy gereed, of genoodzaakt wierd om het Water uyt te spauwen, leyden zy haar daar van daan, op dat zy de plaatze niet en zoude besmetten. *De werkinge des Waters*, zeggen de Rabbynen: *volgde daar naa, alhoewel zy zomtyds niet en wierd agterhaald of met eenig Quaad overvallen, als eerst twee, of drie Jaaren daar naa; maar ondertussen baarde zy geen Kinderen, maar was ongezond en quaalijk te pas, en quam ten laatsten van die Ziekte te Sterven.* En dit is genoeg van 't geen de Joden schryven, aangaande een Vrouwe van Overspel verdagt. Nu willen wy volgens onze toezegging ook yets van het Offer voor de Reyniging der Melaatze by haalen; dat insgelijk tot der Joden Tempel-Zeeden behoord.

In den Wester-hoek van den Voorhof der Vrouwen was zeeker Gebouw, dat de *Kamer der Melaatzen* genoemd wierd, alwaar die geene quamen, welke of

op het Land, of t'Huys gereynigd waaren. En alhoewel zommige Uytleggers gemeend hebben, dat de Melaatze voor haar Reyniging quamen om aldaar Gereynigd te worden, is haar zulx nogtans voor een misslag aangeschat, en de Geleerde Ligtfoot heeft ook zijn voorgaande Verklaaring over Joannis Euangeli daarom openhertig herroepen, dewyl hy insgelyx van dat Oordeel had geweest. Want van deeze Ceremonie gewag maakende, heeft hy zijn voorgaande gevoelen aldus verbeeterd, zeggende: Hier merk ik mynen misslag, die ik thans met des Leezers verlof voorgenoomen hebbe te verbeeteren. In myne aanteekeninge over Joann. 2: 15. heb ik gezegd, dat de Melaatzen in deeze Kamer van den Priester beschoud wierden, en dezelve alzoo van den toegang tot den Berg des Huyzes, en van den openbaaren Godsdienst, die men Godt in den Tempel bewees, niet en zijn uytgeslooten geweest. Want alhoewel waar is, dat de Melaatzen in de Synagogen, of Plaatzen vermogten te koomen, alwaar Godt opentlijk in die Steeden gediend wierd, welke geen Wallen hadden, als zy maar afgezonderd en in een plaatze

Reyniging der Melaatzen.

Een misslag door Ligtfoot zelfs herroepen en verbeeterd.

 ver-

verbleeven, die verre van de anderen af was; maar een Offerhande binnen den Tempel te brengen, was onder haar een zeer swaare Straffe verbooden, als te vooren getoont heb; Jaa uyt yder Stadt, om welk men Wallen had, wierden uytgesllooten. En zoo zeggen wy dat der zelver onderzoek geschiede op het land, alwaar zy van den Priester naa veele Ceremonien daar omtrent gepleegd te hebben, gereynigd wierden, en gereynigd zijnde, lieten zy zig den zeevenden Dag weederom, gelijk zy ook te vooren gedaan hadde, onderzoeken; en daar op haar Lighaam met Water afgewassen hebbende, mogten zy te Jeruzalem koomen: en zoo op den agtsten Dag naa den Berg des Huyzes opgaan; als wanneer'ze met haar drie Lammeren, een ten Brand-Offer, een ten Zond-Offer, en een voor haare Misdaad bragten, en zy wiessen zig af in die Kamer, welke in den hoek van den Voorhof der Vrouwen was; en naa die daad, *De Kamer der Melaatzen* genoemd wierd.

Als nu het *Migrephah*, of de Klok (want zoo mag men het noemen) wierd bewoogen van die geene, die, om het Reukwerk te offeren, in den Tempel gin-

gingen, ging de Overste van die, welke toen in den Tempel dienden, uyt, en ging hem spreeken, als ook alle, die te vooren Onreyn geweest waaren, en die quaamen om gereynigd te worden, en stelden de zelve by de Poorte Nikanors. Doch hier waaren twee strydige Gebooden, die men onderzoeken moet hoeze konden naagekoomen worden: Want een Melaatze mogt den grond van den Voorhof niet betreeden, eer daar Verzoeninge over hem gedaan was, en het Bloed der Offerhande die voor zyne Misdaad was, mogt niet uyt den Voorhof gedraagen worden: Evenwel moest het Oorlapken en zijn groote Toon met dat Bloed bestreeken worden; als ook desselfs Duym; Levit. 14: 14. Op dat nu deeze twee teegenstrijdige plaatzen met malkanderen moogen overeen-gebragt worden, moet men weeten dat den Melaatzen wel quam binnen de Poorte zoo naa als hy konde, maar niet binnen den Voorhof: Doch het Offer voor de Misdaad bragt den Priester derwaards tot hem, en de Melaatze stak zijn Hand uyt binnen den Voorhof, en leyde de zelve op het Offer. Als nu het Offer-Beest gekeeld was,

bragt de Priester desselfs Bloed tot den Melaatzen, en terwijl hy zelve stond binnen den Voorhof, strekten de Melaatzen zynen Hals uyt, en stak zijn Hoofd naa binnen den Voorhof, en de Priester bedoopte desselfs Oorlapken met dat Bloed: Insgelijx stak den Melaatzen zijn Hand en zijn Voet binnen den Voorhof, en naa dat den Priester desselfs Duym en groote Toon met Bloed bestreeken had, wierd hy voor Reyn gehouden. De Reyniging van andere Besmette, naamentlijk van die een Vloed hadden, en van Vrouwen die Gebaard hadden, geschiede op de zelfde plaats, en bynaa op de zelfde wijs, uytgezonderd dat in de zelve het Oorlapken, en de Vingeren des Hands en des Voets niet met Bloed besprengd wierden. Dus verre Ligtfoot in welk hy zijn voorige Verklaaring aangaande de Melaatze weederroept.

Het vijfde Stukje dat wy voorneemen waaren in dit Hooft-Stuk af te doen, was het brengen der Eerstelingen, en hoe men daar by Offerde; want aangaande de dingen zelfs, waar van de Eerstelingen moesten gebragt worden, daar van is in de Mosaize Historie genoeg geleyd,

feyd; en daar worden seer breede dingen van in den Talmud gevonden, als ook in de Mischna; en sy behooren ook eygentlijk niet tot den Dienst des Tempels: Maar wel dat wy thans beseften met welke Plegtelijke Ceremonien de Eerstelingen naa den Tempel moeften gebragt worden, en de selve aldaar Offeren: Want soo te doen komt allerbest met ons voorneemen over een. Dit nu geschiede op deese wijs: Alle de Steeden, die tot eenig District behoorden, quaamen in de voornaamste Stadt van dat bestek of Regtsmagt by een, en Vernagtten op de Straaten. Zy quaamen aldus by een, om dat sy by troepen gaan wilden, volgens 't geene gefeyd word, *In de meenigte des Volx is des Konings Eere geleegen.* En sy Vernagtten op de Straaten, op dat sy niet met in een Huys te gaan, Verontreynigd wierden. Des Morgens wekte den Oversten, of de voornaamste onder haar, haar allen met deeze woorden op: *Staat op, en laat ons gaan naa Sion tot den Heere onzen Godt.* Als sy deeze Stemme gehoord hadden, begaaven zy zig op weg. Voor haar ging een Stier met Vergulde Hoornen, en Bekranst met een Olyf-Tak. Ook ging

Eerstelingen der vrugten hoe naa Jeruzalem gebragt.

ging voor uyt een Fluyt-ſpeelder, ſpeelende op de Fluyt, tot dat zy digte by Jeruzalem waaren: Dan herhaalden zy dikmaal deeze Spreuke: *Ik was Blijde, als zy zeyden, laat ons gaan naa het Huys des Heeren.* Vergelijkt Pſalm. 36:29. op de Daagen, op welke zy dan zouden reyzen, reysden zy maar twee deelen van den Dag, op dat de Vreugde door de vermoeydheyd niet en mogt geſchonden worden. Als zy naaby Jeruzalem waaren, zonden zy een Boode die haare aankomſte bekend maakte, en zy onderwijl haare Vaten met Bloemen en Feſtoen en Loof vercierden, en ſtelden eenige van de beſte Vrugten voor haare Oogen. Haare aankomſte vernoomen zijnde, gingen de voornaamſte van de Prieſters haar te gemoet, en als zy in de Stadt haar intreede gedaan hadden, herhaalden zy deeze woorden: *Onze Voeten, ô Jeruzalem, zullen ſtaan binnen uwe Poorten*; en alle de Konſtenaars, die alsdan in haare winkels waaren, ſtonden op, en groetten de zelve: *O. onze Broeders, die van deeze of geene Plaatze zijt; uwe aankoomſte zy voorſpoedig en gelukkig.* De Fluyt-ſpeelder ſpeelde voor haar op zijn Fluyt, tot dat zy quaamen

by

Deden Altaar uytgeſtort.

by den Berg des Huyzes; en als zy aldaar gekoomen waaren, moeft een yder, (al was het den Koning Agrippa zelve geweeft, gelijk de Overleeveringe zeyd) zijn Draag-Korf op zijn Schouder leggen, en alzoo voortgaan, tot dat hy in den Voorhof gekoomen was, en aldaar den 150ften Pfalm opzeggen: *Loovet den Heere, Loovet Gode in zijn Heyligdom.* &c.

Als zy nu in den Voorhof waaren, begonnen de Priefters den dertigften Pfalm te zingen: *Ik zal u verhoogen, Heere, om dat gy my hebt aangezien, en om dat gy mijne Vyanden over my niet en hebt verblijd.* Daar naa fprak een yder met de Korf op de Schouder, deeze Belydenis: *Ik Belijde heeden voor den Heere onzen Godt dat ik ben gekoomen in het Land, het geen de Heere onze Vaders gefwooren heeft te zullen geeven*, Deuter. 26: 3. En als hy begon te zeggen, *Mijn Vader was een Syrier, welke zoude omkoomen* &c. Wierp elk de Korf van zijnen Schouder, en vatte den zelve by het hengzel; tot dat de Priefter zijn Hand onder de zelve leyde, en de Korf bewoog; en hy zeyde vorders: *Mijne Vader was een Syrier, welke zoude omkoomen, en hy is afgetrokken naa Egypten, en heeft aldaar in*

Wat gedrag zy hadden die haare Eerftelinge in den Tempel bragten.

een

een zeer klein getal als Vreemdeling verkeerd, &c. tot het midden van het tiende vers; welke opgezeyd hebbende; plaatste hy zijnen Korf aan de zijde van den Altaar, en hy keerde de zelve ten deel om, op dat het geene daar in was wierd uytgestort. Daar naa gebruykten zy haare Korven, om de Tortel-Duyven en de Jonge Duyven daar in te zetten, die zy moesten Offeren: Doch de Eerstelingen der Vrugten zelve behoorden tot de Orden der Priesters, die alsdan dienden. Zy nu die de zelve gebragt hadden, moesten te Jeruzalem vernagten, maar den volgenden Dag was het haar geoorloft des Morgens vroeg naa Huys te keeren. Zy konden haare Eerstelingen niet Offeren voor het Feest van Pinxteren, (vergelijkt Actor. 2. en Rom. 8: 23.) of naa het Feest der Inwijinge.

Hout-verzaameling op de XII Maanden des Jaars voor den Tempel.

Hoe nu de Insaameling van het brandhout voor den Altaar door de gemeensaame Hand des Volx geschiede, sullen we in 't kort aanwijsen. Godt had wel streng en met uytgedrukte woorden belast, dat het Vyer op den Altaar altijd soude aangehouden worden, en besorgen dat het niet uyt en ging, als te sien

ſten is. Levit. 6: 13. Want gelijk de Goddelijke Voorzienigheyd, (als de Joden aanmerken,) ſorge droeg voor de behoudeniſſe des Vyers: Alſoo ſeggen ſy ook *Dat den Regen des Hemels het Vyer nooyt en heeft uytgebluſt*; en ſoo hebben de Menſchen ook beſorgd, dat het geduurig brande: Hebbende tot een Straffe de Geeſſelinge geordineerd voor de geene die het ſoude uytbluſſen; en een overvloed van hout, dat ſy geduurig in den Tempel lieten brengen, op dat het nooyt uytging. Joſefus ſpreekt van haar *Houtbrenging* als van een Feeſt op ſeekere tijd des Jaars, op welke het Volk om die oorſaak hout naa den Tempel bragt. Dit zijn zijne woorden: *Als het Feeſt van het Hout te brengen gekoomen is, op welke alle Inwoonders gewoon zijn Voedzel tot den Altaar by te brengen, op dat het Vyer nooyt gebrek aan ſtof hebbe om te branden, want het moeſt nimmer uytgebluſt zyn* &c. Het Talmudiſe Tractaat *Thaamith* teld voornaamelijk neege Dagen des Jaars op, welke tot die Verzorging geheyligt waaren: En dat werk word daar in toegeſchreeven aan neegen byſondere Familien van die, welke verhaald worden uyt de Gevan-

ge-

genisse weedergekeerd te zijn. *De tijd van het Hout te brengen*, staat'er; *waaren voor de Priesters en het Volk negen Daagen. Op den eersten Dag van de Maand Nisan, de Zoonen* Arah, *welke geweest is een zoone van* Judah. *Op den twintigsten van Thammuz, de zoonen* Davids, *welke geweest is een Zoone van* Judah. *Op den vyfden van Ab, de Zoonen* Parosh, *welke geweest is een Zoone van* Judah. *Op den zeevenden van de zelfde Maand, de Zoonen van* Jonadab *den Rechabiter. Op den tienden van de zelfde Maand, de Zoonen van* Senaah, *welke geweest is een Zoone van* Benjamin. *Op den vyftienden van de zelfde Maand, de Zoonen van* Satte, *welke geweest is een Zoone van* Judah, *en neevens haar de Priesters en de Leviten, en die, die van haare Stamme onkundig waaren*, &c. *Op den twintigsten van de zelfde Maand, de Zoonen van* Pahath Moab, *welke is geweest een Zoone van* Judah. *Op den eersten van de Maand Thebeth naamen de Zoonen van* Parosh *deezen Dienst weederom waar... En op den eersten van Thebeth had men geen* Wagt (die van de Waghouders wierd waargenoomen) *om dat op dien Dag het* Hallel *gezongen wierd, en datter een Offerbande was bygevoegd; en het daar-*

en

ten boven de Houtbrenginge was.

Het Hout, op deeze wyze naa den Tempel gebragt, wierd eerst ter needergeleyd in dat Gebouw, dat men had in den Noord-Ooster hoek van den Voorhof der Vrouwen, en genaamd wierd, *De Kamer des Houts*, *alwaar de Onreyne Priesters*, (en die derhalven onbequaam waaren om den Altaar te Bedienen,) *toezaagen of 'er geen wormen in het Hout waaren; want alle Hout daar men wormen in vond, was Onreyn, en derhalven onbequaam tot den Altaar.* Het Hout, waar in men geen wormen vond, en dat tot den Altaar bequaam geoordeelt wierd, wierd gebragt in een andere Kamer, die ook *De Kamer des Houts*, of *de Kamer der Parbedri* genoemd wierd. Welke was in de Zuyd-zijde van den Voorhof Israëls. Het Hout, aldaar gebragt, was daar zeer naa by den Altaar, en men had het by de hand tot het Daagelyks gebruyk. Dat Hout, in welk men wormen vond, en het geene deswegen tot den Altaar niet en mogt gebruykt worden, diende om de Offerhanden, die gestooft, gekookt of gefreuyt wierden, of ook om des Winters Vyer aan te leggen voor de Priesters en Le-

Leviten, die haar zomtijds wat gingen warmen, inzonderheyd de Voeten, om dat die haar vaak-koud wierden, van in haaren Dienst altijd barrevoets op de Marmere vloeren te staan. En dit zy hier meede genoeg van de gemeene Bedieninge des Tempels, zoo die naa het getuygenis der Joodze Overleeveringe in de laatere tijden was; en de H. Schrift ook van haar meerendeels alzoo verklaare word; en wy voor ons aanpart, voorneemens waaren, het vierde Deel van de Republijk der Hebreen, daar meede te laaten eyndigen.

BLAD-WYZER.

A.

B.

Dood

H.

I.

K.

Lee

Ont-

P.

Pha-

on-

Stal-

Tem-

Ver-

Zee-

BERIGT

voor den

BOEK-BINDER,

Om de Figuuren ter regter plaatze in te voegen.

EYNDE.

HW 5NA1 2

